

Utlåtande 2011:171 RVI (Dnr 303-1207/2010)

Stockholms miljöprogram 2012-2015

Kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Stockholms miljöprogram 2012-2015 såsom stadsövergripande styrdokument inom miljöområdet godkänns enligt detta utlåtande, bilaga 2.
2. Stockholms miljöprogram 2012-2015 ska genomföras av stadens samtliga nämnder i enlighet med detta utlåtande.
3. Stockholms Stadshus AB uppmanas att ge samtliga bolagsstyrelser i staden i uppdrag att genomföra Stockholms miljöprogram 2012-2015 i enlighet med detta utlåtande.
4. Kommunstyrelsen ges i uppdrag att följa upp miljöprogrammet varje år och separat redovisa uppföljningen i ett ärende till kommunfullmäktige.
5. Riktlinjen ”Hållbar stadsutveckling”, utlåtande 2010:137, som beslutades av kommunfullmäktige den 13 december 2010, utgår som styrdokument vid den tidpunkten Stockholms miljöprogram 2012-2015 börjar gälla.
6. Stadens nämnder ska ta fram indikatorer kopplade till Stockholms miljöprogram 2012-2015 i samband med tertialrapport 1 2012.
7. Stockholms Stadshus AB uppmanas att ge samtliga bolagsstyrelser i staden i uppdrag att ta fram indikatorer kopplade till Stockholms miljöprogram 2012-2015 i samband med tertialrapport 1 2012.
8. Miljö- och hälsoskyddsnämnden ska uppdatera de föreslagna indikatorerna till Stockholms miljöprogram 2012-2015 med mätdata där sådan finns i enlighet med detta utlåtande.
9. Miljö- och hälsoskyddsnämnden ges i uppdrag att ta fram ett förslag till Kemikalieplan för Stockholms stad i enlighet med detta utlåtande.

Föredragande borgarrådet Per Ankersjö anför följande.

Ärendet

Kommunstyrelsen gavs i budget 2011 i uppdrag att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2012-2015. Förslaget är framtaget av stadsledningskontoret.

Förslaget till miljöprogram innehåller sex inriktningsmål samt 31 delmål. Uppföljningsansvaret för delmålen fördelas på nämnder och styrelser efter rådighet, medan kommunstyrelsen har det samlade rapporteringsansvaret för programmet utifrån ansvaret för verksamhetsområdesmålet ”Stockholms livsmiljö ska vara hållbar”. Förslaget har tagits fram i samarbete med förvaltningar och bolag som ställt sin expertkompetens till förfogande för projektorganisationen. Förslaget till miljöprogram bygger vidare på den framgångsfaktor som präglat nuvarande miljöprogram; integreringen i stadens system för ledning och uppföljning (ILS).

Beredning

Ärendet har remitterats till arbetsmarknadsnämnden, exploateringsnämnden, fastighetsnämnden, idrottsnämnden, kulturnämnden, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, servicenämnden, socialnämnden, stadsbyggnadsnämnden, trafik- och renhållningsnämnden, utbildningsnämnden, äldre- nämnden, överförmyndarnämnden, Bromma stadsdelsnämnd, Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd, Farsta stadsdelsnämnd, Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd, Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd, Kungsholmens stadsdelsnämnd, Norrmalms stadsdelsnämnd, Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd, Skarpnäcks stadsdelsnämnd, Skärholmens stadsdelsnämnd, Spånga-Tensta stadsdelsnämnd, Södermalms stadsdelsnämnd, Älvsjö stadsdelsnämnd, Östermalms stadsdelsnämnd, Stockholms Stadshus AB, AB Familjebostäder, AB Fortum Värme samägt med Stockholms stad, AB Stadsholmen, AB Stockholmshem, AB Stokab, AB Svenska Bostäder, Kapellskärs Hamn AB, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, Mässfastigheter i Stockholm AB, Nynäshamns Hamn AB, SISAB, S:t Erik Försäkrings AB, S:t Erik Kommunikation AB, S:t Erik Markutveckling AB, S:t Erik Livförsäkring AB, Stockholm Business Region AB, Stockholm Business Development AB, Stockholm Globe Arena Fastigheter AB, Stockholm Stads Parkerings AB, Stockholm Vatten AB,

Stockholm Visitors Board AB, Stockholms Hamn AB, Stockholm Stads Bostadsförmedling AB, Stockholms Stadsteater AB och USK AB.

Av dessa har arbetsmarknadsnämnden, överförmyndarnämnden, AB Stads-
holmen, Kapellskärs Hamn AB, Mässfastigheter i Stockholm AB, Nynäs-
hamns Hamn AB, S:t Erik Försäkrings AB, S:t Erik Kommunikation AB, S:t
Erik Markutveckling AB, S:t Erik Livförsäkring AB, Stockholm Business
Development AB, Stockholm Globe Arena Fastigheter AB, Stockholm Visi-
tors Board AB, Stockholm Stads Bostadsförmedling AB, Stockholms Stads-
teater AB, USK AB avstått från att svara på remissen. Idrottsnämnden har
svarat genom ett kontorsyttrande. AB Familjebostäder, AB Stockholmshem,
AB Stokab, AB Svenska Bostäder, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, SI-
SAB, Stockholm Business Region AB, Stockholm Stads Parkerings AB,
Stockholm Vatten AB och Stockholms Hamn AB har svarat gemensamt ge-
nom Stockholms Stadshus AB. Respektive bolags enskilda yttrande finns bi-
lagda koncernbolagets remissvar (*här ej tryckt*).

Ärendet har därtill remitterats till Avfall Sverige, Bil Sweden, Cykelfräm-
jandet Storstockholmskretsen, Greenpeace, Jordens Vänner (Alternativ Stad),
Klimataktion Stockholm, Kommittén för Stockholmsforskning, kommunsty-
relsens handikappråd, kommunstyrelsens pensionärsråd, Naturskyddsförening-
en Stockholms län, Naturskyddsföreningen Stockholm, Rådet till skydd för
Stockholms skönhet, stadsmiljörådet, Stockholms Byggmästareförening,
Stockholms handelskammare, Stockholms konstråd, styrelsen för Kungsträd-
gårdens Park & Evenemang AB, styrelsen för Stockholm Water Foundation,
styrelsen för Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum, Sveriges Byggindustri-
er, Världsnaturfonden WWF och YIMBY.

Av dessa har Avfall Sverige, Cykelfrämjandet Storstockholmskretsen,
Greenpeace, Jordens Vänner (Alternativ Stad), Klimataktion Stockholm,
Kommittén för Stockholmsforskning, kommunstyrelsens pensionärsråd,
Stockholms konstråd, Stockholms handelskammare, styrelsen för Kungsträd-
gårdens Park & Evenemang AB, styrelsen för Stiftelsen Stockholms läns Äld-
recentrum, styrelsen för Stockholm Water Foundation och YIMBY avstått från
att svara på remissen. Därtill har Naturskyddsföreningen i Stockholms län och
Stockholms Naturskyddsförening valt att avge ett gemensamt yttrande till-
sammans med Söderorts Naturskyddsförening.

Därutöver har det inkommit yttranden från följande bolag och organisatio-
ner: Boliden AB, Byggmaterialindustrierna, Golvbranschens Riksorganisation,
HSB Bostad AB, International Zinc Association Europe, Nordic Galvanizers,
Plast- & Kemiföretagen, Scandinavian Copper Development Association,
Skanska, Storstockholms brandförsvaret, stadsarkivet, Svenska Turistförening-

en, Svensk Ventilation, Sveriges fog- och limleverantörers förening, Veidekke, VVS-företagen och äldrenämndens handikappråd.

Av dessa har stadsarkivet anslutit sig till kulturnämndens yttrande.

Exploateringsnämnden anser att förslaget till miljöprogram omfattar mer av nämndens verksamhet än nu gällande miljöprogram. Nämnden framhåller att det är viktigt att en enskild part i staden ansvarar för uppföljningen av miljömålen och att vissa av indikatorerna som nämnden ska följa upp snarare borde följas upp centralt. Nämnden anser även att det bör framgå på vilket sätt miljöprogrammets mål leder i riktning mot Vision 2030 samt att de ekonomiska konsekvenserna av att genomföra programmet bör analyseras och redovisas. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Fastighetsnämnden anser att det är oklart hur uppföljningen av miljöprogrammet ska ske. Nämnden konstaterar att det inte står angivet hur miljöhandlingsplanen ska följas upp och föreslår därför att den implementeras i ILS som en egen rapport. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Idrottsförvaltningen bedömer att avsnitt 4 är den del som mest berör förvaltningens verksamhet och räknar upp ett antal åtgärder som faller inom förvaltningens verksamhetsområde. I övrigt har förvaltningen ingenting att erinra mot miljöprogrammet.

Kulturnämnden stödjer förslaget till nytt miljöprogram men föreslår ett tillägg av inriktningsmål avseende Grön IT och kommunikation. Nämnden framhåller att vissa undantag måste göras för att kunna ta hänsyn till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse vid ombyggnation. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Rådet till skydd för Stockholms skönhet ställer sig mycket positivt till innehållet i miljöprogrammet och framhåller att ambitionerna är långt drivna. Rådet ser dock en svårighet i att budgeten är överordnad miljöprogrammet och att energieffektiviseringskraven vid genomgripande renovering kan uppfattas som fördyrande och därmed verka avskräckande. Rådet saknar även mer konkreta anvisningar vad gäller delmålens genomförande.

Kyrkogårdsnämnden är i huvudsak positiv till förslaget till miljöprogram och välkomnar att det innehåller fler tydliga och mätbara mål och färre ”verkför”-mål än innevarande miljöprogram. Nämnden reser frågan hur redan befintliga program kan kopplas till miljöprogrammet och saknar därutöver tydliga mål kring bullerproblematiken. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden är positiv till förslaget till miljöprogram och anser att det har i stort en hög ambition. Nämnden anser att uppföljningsansvariga nämnder inte ska fastställa sina indikatorer i verksamhetsplanen utan i tertiärrapport 1 år 2012 för att undvika en fördröjning av indikatorerna, samt att kommunfullmäktige bör fastställa indikatorerna i miljöprogrammets bilaga två. Nämnden anser vidare att det bör anges om indikatorerna i miljöprogrammet är nya eller ej och erbjuder sig att göra en sådan komplettering. Därutöver anser nämnden att uppdraget att ta fram miljöhandlingsplaner bör preciseras, att samverkan mellan flera ansvariga nämnder bör förtydligas, att indikatorerna kontinuerligt bör utvärderas och revideras vid behov samt att det bör anges hur miljöprogrammet ska kommuniceras med allmänhet och andra intressenter. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Servicenämnden stödjer förslaget till miljöprogram och anser att det ger bra förutsättningar att styra stadens miljöarbete. Nämnden anser att förslaget tydligare bör anknytas till Vision 2030 och att det är önskvärt att förslaget även omfattar stadens övergripande miljöarbete avseende regional samverkan etc. Nämnden önskar även att återrapporteringen avseende delmål med externt perspektiv förtydligas och avseende förvaltningarnas upphandlingar utvecklas.

Socialnämnden ställer sig bakom förslaget till miljöprogram och anser att det skapar förutsättningar för kontinuitet i miljöarbetet. Nämnden skulle önska att kompetenssatsningar för stadens personal tillfogas förslaget. Nämnden önskar också att det klargörs vilka krav som ska gälla vid entreprenader och ramavtal. Därutöver efterlyser nämnden större utrymme för sociala aspekter, att kostnaden för miljöprogrammet redovisas samt att miljöprogrammet kommuniceras till stockholmarna.

Stadsbyggnadsnämnden anser att det är bra att miljöprogrammet fokuserar på det som staden har rådighet över, men skulle också önska att det klargörs vad staden har för inställning till strategiska klimat-, miljö- och energifrågor. Nämnden föreslår att detta skulle kunna ske i ett nytt hållbarhetsdokument som också innefattar sociala och ekonomiska aspekter och som kopplas samman med Vision 2030 och Promenadstaden. Nämnden anser även att minskade koldioxidutsläpp och energieffektiviseringar bör lyftas upp som egna delmål och att programmet bör kompletteras med ett insamlingsmål för matavfall. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Trafik- och renhållningsnämnden välkomnar i stort förslaget till miljöprogram och anser att integreringen av programmet i stadens budget och kvalitetsuppföljning är viktig för att nå framgång i miljöarbetet. Nämnden ställer

sig tveksam till den korta programperioden om tre år. Nämnden anser att det vore önskvärt att inom miljöprogrammet hantera hur stadens mål och arbete kopplar mot nationella och regionala miljömål. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Utbildningsnämnden anser att de mål i miljöprogrammet som gäller för nämndens verksamheter är viktiga och relevanta och ställer sig bakom dessa. Nämnden är dock orolig för att delmålet om energieffektivisering vid större ombyggnationer (3.5) kan komma att påverka hyresnivån på ombyggda skolor. Nämnden föreslår därför att det ska göras en bedömning vid ombyggnationen om målet kan nås med rimliga hyreskostnader.

Äldrenämnden är positiv till förslaget till miljöprogram och anser att det är viktigt att miljöprogrammet även fortsättningsvis integreras i stadens budget- och kvalitetsuppföljning.

Äldrenämndens handikappråd framhåller att det finns många människor som bor eller vistas i Stockholm och som på grund av funktionsnedsättning har problem med både inomhus- och utomhusmiljö och anser att det saknas en beskrivning av hur staden planerar att arbeta med detta.

Bromma stadsdelsnämnd är i huvudsak positiv till förslaget till miljöprogram och bedömer att det har höga ambitioner och tydliga mål. Nämnden framhåller vikten av att de centrala förvaltningarna ges ekonomiska resurser för att kunna genomföra programmet och att stödinsatser och vägledning erbjuds från centralt håll. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd anser att förslaget till miljöprogram i stort är bra. Nämnden anser att mätmetoderna måste förtydligas så att resultatet blir så jämförbart som möjligt samt att indikatorerna behöver förtydligas vad gäller rapportering i ILS. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Farsta stadsdelsnämnd anser att förslaget till miljöprogram i stort är bra. Nämnden anser att mätmetoderna måste förtydligas så att resultatet blir så jämförbart som möjligt samt att indikatorerna behöver förtydligas vad gäller rapportering i ILS. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd konstaterar att stadsdelsnämnderna äger rådighet under i stort sett samtliga mål och anser att förslaget till miljöprogram har möjlighet att utgöra ett bra underlag för att minska den negativa påverkan på miljön. Nämnden är dock orolig för att kravet på energieffektivisering vid ombyggnation kan medföra orimliga kostnader varmed rivning och

nybyggnation kan vara det enda alternativet. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd är i all väsentligt positiv till förslaget till miljöprogram och anser att förslaget känns mycket genomarbetat. Nämnden framhåller att integreringen av miljöprogrammet i stadens styrsystem ILS är en förutsättning för att programmet ska vara möjligt att genomföra.

Kungsholmens stadsdelsnämnd anser att det är bra att det föreslagna miljöprogrammet följer liknande upplägg som det innevarande. Nämnden anser dock att området hållbar stadsutveckling bör ges ett eget delkapitel i miljöprogrammet. Nämnden saknar en inledning som beskriver miljöprogrammets syfte och målgrupp. Nämnden anser vidare att tolkningen och uppföljningen av vissa indikatorer behöver förtydligas samt att gemensamma miljökrav vid upphandling av entreprenader bör tas fram. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Norrmalms stadsdelsnämnd anser att det är bra att det föreslagna miljöprogrammet följer liknande upplägg som det innevarande. Nämnden anser dock att området hållbar stadsutveckling bör ges ett eget delkapitel i miljöprogrammet. Nämnden saknar en inledning som beskriver miljöprogrammets syfte och målgrupp. Nämnden anser vidare att tolkningen och uppföljningen av vissa indikatorer behöver förtydligas samt att gemensamma miljökrav vid upphandling av entreprenader bör tas fram. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd anser att miljöprogramförslagets upplägg och innehåll är bra och att det är bra att det huvudsakligen följer samma struktur som det innevarande miljöprogrammet. Nämnden anser också att det är bra att uppföljningen kopplas samman med ILS. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd stödjer förslaget till nytt miljöprogram och anser att även externa aktörer bör följa det. Nämnden ställer sig tveksam till energieffektiviseringsmålet för stadens verksamheter och att mängden insamlat matavfall ska mätas per person och verksamhet. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets indikatorer.

Skärholmens stadsdelsnämnd anser att förslaget till miljöprogram är ambitiöst och bra. Nämnden önskar ett tydliggörande av vilka nämnder och bolag som är ansvariga för att följa upp indikatorerna samt att uppföljningen bör ske genom ILS istället för att skapa en parallell handlingsplan. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd anser att det föreslagna miljöprogrammet bidrar till att underlätta stadsdelens miljöarbete genom att delmålen är tydliga

och mätbara, att förslaget följer innevarande miljöprogramms struktur, samt kopplingen till ILS. Nämnden anser att miljöprogrammet där det är lämpligt bör gälla för upphandlade verksamheter. Nämnden anser vidare att ansvaret för att uppfylla delmålen i avsnitt 4 bör ses över.

Södermalms stadsdelsnämnd är positiv till förslaget till miljöprogram och att förslaget följer innevarande miljöprogramms struktur samt kopplingen till ILS. Nämnden vill betona att det tydligare bör framgå vilka delmål som ska gälla för upphandlade verksamheter samt att det behövs vägledning för miljökrav och uppföljning vid upphandling. Nämnden uppskattar att tilläggsprogrammet ”Hållbar stadsutveckling” har arbetats in i förslaget till nytt miljöprogram. Nämnden anser vidare att förhållandet till tillgänglighetsfrågorna bör förtydligas. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Älvsjö stadsdelsnämnd anser att det är positivt att förslaget följer innevarande miljöprogramms struktur samt kopplas till ILS. Nämnden ställer sig frågande till om det behövs så många indikatorer och anser att dessa måste ställas i relation till de resurser som datainsamlandet tar i anspråk. Nämnden ser därtill en risk med otydliga indikatorer. Nämnden anser att det bör klargöras vilka av målen som gäller för entreprenad. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Östermalms stadsdelsnämnd anser att det är bra att det föreslagna miljöprogrammet följer liknande upplägg som det innevarande. Nämnden anser dock att området hållbar stadsutveckling bör ges ett eget delkapitel i miljöprogrammet samt att Hållbara Järva borde uppmärksammas. Nämnden saknar en inledning som beskriver miljöprogrammets syfte och målgrupp. Nämnden anser vidare att tolkningen och uppföljningen av vissa indikatorer behöver förtydligas samt att gemensamma miljökrav vid upphandling av entreprenader bör tas fram. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Kommunstyrelsens handikappråd tycker att det är bra med ett miljöprogram. Rådet anser att förslaget saknar en beskrivning av hur personer med olika informationshandikapp ska kunna ta del av programmet. Rådet anser även att sopsorteringskärlen ska vara tillgängliga för alla och att frågan hur funktionshindrade ska kunna frakta bort sopor utan bil bör adresseras. Under rubriken inomhusmiljö önskar rådet att frågan om elöverkänsliga bör lyftas.

Stockholms Stadshus AB instämmer i stadens bolags uppfattning att ambitionsnivån till förslaget till miljöprogram är bra och att strukturen väl överensstämmer med koncernens och bolagens styrningsprocesser. Koncernbolaget förordar att antalet indikatorer minskas i det slutgiltiga programmet och po-

ängterar vikten av att bolagen i samråd med koncernledningen måste ges rådgivning över vilka av delmålen och indikatorerna som ska tillämpas på respektive bolag. Därutöver hänvisar koncernbolaget även till de detaljerade synpunkterna på programmets mål och indikatorer från dotterbolagens underremissvar.

AB Fortum Värme samägt med Stockholms stad tillstyrker den allmänna inriktningen i förslaget till miljöprogram och ställer sig bakom att staden bedriver ett långsiktigt miljöarbete. Bolaget avstyrker förslag till miljömål som enbart baseras på miljöprestanda som beräknas med lokal systemgräns. Bolaget förordar även att miljömål som berör energianvändning och klimatpåverkan ska vara formulerade från ett systemperspektiv och lämnar härvidlag ett antal detaljerade synpunkter på förslagens kapitel 3: Hållbar energianvändning.

Bil Sweden välkomnar en satsning på kollektivtrafiken och vill i detta sammanhang lyfta fördelarna med moderna bussystem. Organisationen anser att ambitionen att öka andelen miljöfordon i stadens fordonspark är god men framhåller att offentliga aktörer bör harmonisera sina krav. Organisationen framhåller även stadens elbilsprogram som spännande och poängterar vikten av en snabb utbyggnad av laddinfrastruktur och stimulanser.

Boliden AB anser att förslaget till miljöprogram innebär en begränsad användning av koppar och zink på osakliga och ovetenskapliga grunder.

Byggmaterialindustrierna anser att offentliga beställare har en stor möjlighet att leda utvecklingen genom att ställa krav men att dessa måste vara harmoniserade, exempelvis genom SIS energi- och effektkrav. Föreningen förespråkar även en övergång till BASTA och Byggvarudeklarationer för utfasning av farliga ämnen.

Golvbranschens Riksorganisation lämnar ett antal detaljerade synpunkter på kapitel 2: Giftfria varor och byggnader, främst vad gäller utfasningen av PVC.

HSB Bostad AB anser att förslaget till miljöprogram är en bra ambition för en hållbar stadsutveckling och lämnar ett antal detaljerade synpunkter på delmål 3.4 (energianvändningen i nyproducerade byggnader vid markanvisning).

International Zinc Association Europe anser att förslaget till miljöprogram innebär en begränsad användning av koppar och zink på osakliga och ovetenskapliga grunder och hänvisar härvidlag till studier på bland annat EU-nivå.

Naturskyddsföreningarna väljer att endast lämna synpunkter på miljöprogrammets kapitel 3 (hållbar energianvändning) och 4 (hållbar användning av mark och vatten). Föreningarna anser att det är fint att staden har ett mål om att sänka utsläppen per stockholmare men framhåller att detta mål måste vara satt i absoluta tal för att vara relevant. Föreningarna anser att staden bör ha ett mål om mer vegetarisk mat. Föreningarna framhåller vidare vikten av att sta-

den endast bör bygga på redan exploaterad mark. Föreningarna lämnar därutöver ett antal detaljerade synpunkter på mål och indikatorer kopplade till kapitel 3 och 4.

Nordic Galvanizers motsätter sig formuleringarna i miljöprogrammet som syftar till att begränsa användningen av zink och hänvisar härvidlag till studier på bland annat EU-nivå.

Plast- & Kemiföretagen instämmer i det föreslagna miljöprogrammets målsättning att undvika särskilt farliga ämnen och att minimera riskerna vid hanteringen av kemiska produkter och varor och är positivt inställda till att staden vill ha en dialog och samverkan kring dessa frågor. Organisationen lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på kapitel 2 (giftfria varor och byggnader) och förespråkar i detta sammanhang ett användande av BASTA och Byggvarudeklarationer.

Scandinavian Copper Development Association motsätter sig formuleringarna i miljöprogrammet som syftar till att begränsa användningen av koppar och hänvisar härvidlag till studier på bland annat EU-nivå.

Skanska stödjer stadens höga ambitionsnivå. Företaget framhåller vikten av att miljökrav vid byggnation samordnas mellan kommunerna genom gemensamma miljöklassningssystem och önskar att detaljkrav därigenom undviks. Företaget lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål.

Stadsmiljørådet beredde förslaget till miljöprogram vid sitt sammanträde den 15 september 2011. Rådets ledamöter framhöll olika synpunkter på programmets mål och struktur.

Stockholms Byggmästareförening är mycket positiv till stadens ambitioner och framhåller vikten av att miljökraven konkretiseras, samordnas och följs upp. Organisationen understryker att standardiserade lösningar mellan olika kommuner är att föredra och att miljöprogrammet och förslaget till arkitekturprogram samordnas. Företaget lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål.

Storstockholms brandförsvaret har ingenting att erinra mot förslaget till miljöprogram men vill belysa att även olyckor och andra händelser kan medföra miljöpåverkan och att förebyggande av olycksrisker och skadehantering är en viktig del av arbetet mot en hållbar stadsutveckling.

Svensk Ventilation är positiv till förslaget till miljöprogram och anser att det har en hög ambitionsnivå. Organisationen anser att det är självklart att offentliga organ ska vara föregångare i miljöarbetet. Organisationen konstaterar att förslaget omfattar alla relevanta aspekter av sund inomhusnivå men lyfter särskilt frågan hur sunda konkurrensvillkor kan säkerställas vid upphandling samt att man ej får energieffektivisera på inomhusklimatets bekost-

nad. Organisationen förespråkar även en övergång till BASTA och Byggvarudeklarationer.

Svenska Turistföreningen framhåller att det föreslagna miljöprogrammet saknar skrivningar om behovet av ett långsiktigt skydd av stadens kvarvarande stora grönområden och hänvisar till en bilagd förteckning över dessa.

Sveriges Byggindustrier betonar vikten av uppföljning av miljöprogrammets mål och korrigerande åtgärder för det fall dessa inte uppnås. Förbundet framhäver behovet av samordnade energikrav mellan kommunerna. Förbundet förespråkar även en övergång till BASTA och lämnar därutöver ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål.

Sveriges fog- och limleverantörers förening framhåller att miljöprogrammet borde beakta helhetsaspekten rörande kemikalier, eftersom dessa bidrar till högre effektivitet i produkter även ur miljöhänsende. Föreningen rekommenderar att staden använder sig av BASTA:s kriterier vid upphandling och lämnar därutöver ett antal detaljerade synpunkter avseende kapitel 2 (giftfria varor och byggnader).

Veidekke anser att staden har en god och hög ambitionsnivå och att det i huvudsak är relevanta förslag som lyfts fram i förslaget till miljöprogram. Företaget lämnar ett antal detaljerade synpunkter på stadens mål under kapitel 3 att en energianvändning på maximalt 55 kWh/m² ska krävas vid markanvisning.

VVS-företagen är positiva till förslaget till miljöprogram och anser att det har en hög ambitionsnivå. Organisationen anser att det är självklart att offentliga organ ska vara föregångare i miljöarbetet. Organisationen lyfter frågan hur sunda konkurrensvillkor kan säkerställas vid upphandling och förespråkar även en övergång till BASTA och Byggvarudeklarationer.

Världsnaturfonden WWF konstaterar att förslaget har höga ambitioner men behöver kompletteringar, förtydliganden och skärpningar. Världsnaturfonden upplever att förslaget till miljöprogram är svårläst och efterlyser därför en mer pedagogisk framställning. Världsnaturfonden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Mina synpunkter

Stockholm har en långvarig och stolt tradition av att arbeta aktivt och målmedvetet med miljöfrågorna. Arbetet är idag ett självklart och integrerat inslag i så gott som samtliga stadens verksamhetsgrenar. Staden har också en rad ambitiösa målsättningar på miljö- och klimatområdet, exempelvis ska staden år 2050 vara en fossilbränslefri stad och år 2015 ska utsläppen av växthusgaser minska till 3,0 ton CO₂ ekvivalent per invånare.

Visionen om Stockholm som en miljöstad i världsklass är inte någonting som stannar innanför Stadshusets väggar, utan delas i hög grad av stadens invånare. I den senaste medborgarenkäten uppgav 82 procent av stockholmarna att de vill se en aktiv miljöpolitik. Detta är givetvis en förutsättning för att kunna driva en ambitiös miljöpolitik, men också en nödvändighet för att vi ska nå våra högt ställda mål. Stockholmarna är miljömedvetna och vill bidra till att ställa om staden till en hållbar plats att leva och arbeta i. Det är någonting vi ska ta fasta på och vi ska hela tiden arbeta för att göra det lätt att vara miljövän; det handlar inte främst om att ändra på det vi gör utan hur vi gör det.

Teknisk utveckling och innovationskraft är den enskilt viktigaste nyckeln till en hållbar stad och en hållbar framtid. Samarbetet med stadens universitet och högskolor är därför avgörande. Precis som stockholmarna är även företagen i staden mycket engagerade i miljöarbetet, inte minst via Klimatpakten. En ambitiös miljöpolitik går också hand i hand med stadens arbete med att attrahera cleantech-företag.

Stockholms miljöarbete är också internationellt erkänt. Under 2010 var Stockholm EU:s första miljöhuvudstad och stod värd för seminarier och evenemang som lockade ett stort antal besökare från andra städer som ville lära sig av vårt goda exempel. Hammarby Sjöstad är fortfarande på många sätt en banbrytande miljöstadsdel dit forskare och beslutsfattare från hela världen än i dag vallfärdar för att ta del av hur man kan bygga och utveckla städer med miljölösningar i fokus. Nu bygger vi också vidare på denna framgångssaga i form av Norra Djurgårdsstaden, där dagens miljöutmaningar möter framtidens lösningar.

Stockholm är redan idag på många sätt en banbrytande stad och ett föredöme när det kommer till miljö- och klimatarbetet. Men det betyder inte att vi kan slå oss till ro och slå av på takten. Nu spänner vi istället bågen högt och sätter upp nya delmål för staden som innebär att Stockholm fortsätter att gå före i miljöarbetet.

Stockholms miljöprogram 2012-2015

Det har lagts ner mycket arbete för att ta fram detta miljöprogram, det åttonde i ordningen. Projektgruppen inom staden som har arbetat fram förslaget har omfattat 16 förvaltningar och bolag. Förslaget har remitterats till totalt 76 remissinstanser inom och utom stadens nämnder och bolag. Av dessa har 47 inkommit med remissvar och ytterligare 17 bolag och organisationer har hört av sig med synpunkter. Programmet har även varit föremål för en workshop under nobelsymposiet tidigare i år, där såväl tidigare nobelpristagare som experter från olika delar av världen fick ge sin syn på den hållbara staden utifrån miljöprogrammets olika kapitel. Utöver detta har stockholmarna själva beretts möjlighet att tycka till om miljöprogrammet genom en enkätundersökning på stadens hemsida; likaså har stadens företag uppmuntrats att bidra till processen genom klimatpakten. Detta massiva underlag borgar för ett väl förankrat och genomarbetat miljöprogram, men vittnar också om det stora intresse som finns för miljöarbetet i staden.

Synpunkterna som har inkommit sträcker sig från tekniska detaljer till den övergripande strukturen; från flyttande av kommatecken och justerande av procentsatser till helt nya delmål, kapitel och indikatorer; det har framhållits att det är för många mål, för få mål och alldeles lagom antal mål; ambitionsnivån har hyllats av såväl miljöorganisationer som företrädare för industrin, men det har också påpekats områden där ambitionsnivån borde vara både högre och lägre.

Omfattningen av remissynpunkterna är så pass stor att det omöjligt går att redogöra för alla i detalj. Jag vill dock betona att samtliga synpunkter har tagits i beaktande och övervägts enskilt i processen att arbeta fram ett program som är så konkret, ambitiöst och realistiskt som möjligt.

I den fortsatta framställningen kommer de stora och övergripande frågeställningarna och förändringarna att kortfattat beskrivas och motiveras för respektive kapitel. Samtliga konkreta förändringar finns inarbetade och spårade i det bilagda förslaget till Stockholms miljöprogram 2012-2015 (*bilaga 2*).

Övergripande

Miljöprogrammets syfte är att bryta ner kommunfullmäktiges verksamhetsmål i tydliga och uppföljbara delmål. Programmet utgår från de nationella och regionala miljömålen och utgör den övergripande målformuleringen för stadens ambition på klimat- och miljöområdet utöver lagstadgad skyldighet. Det finns dock ett fåtal undantag från denna huvudprincip, och det rör framförallt områden där det är av särskild vikt för staden att nogsamt följa upp arbetet med att

nå de lagstadgade målen. Kopplingen för varje inriktningsmål till de nationella miljömålen anges i respektive delkapitel under ”Mer om miljöområdet”.

Miljöprogrammet anknyter också till stadens långsiktiga och övergripande måldokument Vision 2030. Visionen handlar om att Stockholm år 2030 är en av världens vackraste städer och den renaste och tryggaste huvudstaden. Stockholm ska vara en energieffektiv stad och ledande inom miljöteknik och informationsteknik. Genom effektivisering och ökad användning av fossilbränslefria energikällor ska stadens bidrag till växthuseffekten minska. Stockholm och Mälardalen ska ha ett väl fungerande transportsystem med minimal klimatpåverkan. Stockholm ska vara den stad i världen där invånarna använder kollektivtrafiken mest och staden ska ha ett säkert cykelväg nät och möjligheter till bekväma båttransporter. I inledningen förtydligas miljöprogrammets koppling till Vision 2030.

Målgruppen för miljöprogrammet är i första hand stadens bolag och nämnder, men även entreprenörer och verksamheter liksom stadens alla invånare som på olika sätt påverkas av delmålen omfattas givetvis. Därför är det viktigt att miljöprogrammet finns tillgängligt och att arbetet med stadens miljömål kommuniceras till allmänhet, beslutsfattare och övriga intressenter. Här behövs också ett arbete för att möjliggöra för personer med funktionsnedsättning att kunna ta del av detta. Dessa aspekter tydliggörs i miljöprogrammets inledning.

Miljöprogrammet omfattar liksom sin föregångare sex konkreta inriktningsmål nedbrutna i ett antal delmål. I december 2010 antog kommunfullmäktige ett kompletterande sjunde kapitel till Stockholms stads miljöprogram 2008-2011 (Dnr 303-2256/2009). Kapitlet, Hållbar stadsutveckling, har i tillämpliga delar inarbetats i miljöprogrammet. Övriga delar av kapitlet, närmast de sociala och ekonomiska aspekterna av en hållbar stadsutveckling, återkommer istället i stadens budget och andra styrdokument. Stadsledningskontoret föreslår därför att riktlinjen Hållbar stadsutveckling ersätts av det nya miljöprogrammet. Jag instämmer i detta.

Kommunstyrelsen ansvarar för redovisningen och uppföljningen av miljöprogrammet. För att betona vikten av stadens miljöarbete och ge kommunfullmäktige möjlighet att nogsamt följa upp stadens arbete ska uppföljningen av miljöprogrammet årligen redovisas till kommunfullmäktige som ett separat ärende.

Under respektive delmål pekar miljöprogrammet ut vilka styrelser och nämnder som berörs av delmålet och lämnar också förslag på hur detta kan uppnås. Samtliga nämnder och styrelser ska vidta åtgärder som leder till måluppfyllelse utifrån sin verksamhet samt kartlägga sin egen miljöpåverkan och

minska densamma i en miljöhandlingsplan som utgår från miljöprogrammet. Miljöhandlingsplanen tas fram utifrån relevanta mål för verksamheten i miljöprogram 2012-2015. Miljöhandlingsplanen fastställs och följs upp av respektive nämnd och styrelse.

Delmålen pekar också ut vilka nämnder och styrelser som ansvarar för uppföljningen av delmålet. I detta sammanhang har ett flertal remissinstanser – både interna och externa – påpekat att det måste bli tydligare preciserat vem som har uppföljningsansvaret och att det skulle vara önskvärt att bara en nämnd eller styrelse står som ansvarig. Miljöprogrammets inledning har i detta avseende förtydligats så att det klart framgår att det är en nämnd eller styrelse som är huvudansvarig och att övriga nämnder och styrelser med utpekad ansvar för delmålet ska samverka med den som är huvudansvarig.

Miljöprogrammet är sedan 2008 integrerat i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS. Integreringen innebär att genomförande och uppföljning av miljöprogrammets delmål sker i respektive nämnds och styrelses verksamhetsplan.

För att följa upp miljöprogrammet ska nämnderna och styrelserna fastslå relevanta indikatorer i sina verksamhetsplaner som mäter de delmål i miljöprogrammet som omfattar deras verksamhet. Miljö- och hälsoskyddsnämnden föreslår att det ska förtydligas att indikatorerna ska tas fram i samband med tertialrapport 1 2012, vilket också har kommunicerats med nämnder och bolag bland annat i samband med stadsledningskontorets anvisningar till budget. Jag föreslår därför att nämnderna och styrelserna även från kommunfullmäktige ges i uppdrag att ta fram sina relevanta indikatorer redan i samband med tertialrapport 1 2012.

I miljöprogrammet finns det ett antal förslag till indikatorer i en bilaga. Ett antal stadsdelsnämnder har önskat ett förtydligande av mätmetoder och rapportering av indikatorerna i ILS och andra remissinstanser har påpekat att vissa indikatorer saknar mätmetoder. Det finns också ett stort antal förslag till att stryka, lägga till och korrigera de föreslagna indikatorerna.

Som framgår av stadsledningskontorets tjänsteutlåtande är indikatorerna i miljöprogrammet inte föremål för beslut utan förslag på hur måluppfyllelsen kan mätas, undantaget de 14 kommunfullmäktigeindikatorer samt sex obligatoriska nämnd- och bolagsindikatorer som är hämtade ur förslag till budget 2012. I detta sammanhang är det därför viktigt att understryka att varje nämnd och styrelse själv har ansvaret för att med hjälp av stadsledningskontoret arbeta fram de uppföljningsmått och mätmetoder som är bäst lämpade för att uppnå miljöprogrammets delmål inom sin verksamhet. Inom detta ansvar ligger även att kontinuerligt utvärdera indikatorerna och vid behov komplettera eller revi-

dera dem. Däremot bör givetvis redan inarbetade indikatorer i första hand återanvändas för att säkerställa en kontinuitet i uppföljningen av delmålen. Det finns således i de flesta fallen ingen anledning att korrigera eller stryka de föreslagna indikatorerna. Om nämnderna eller styrelserna anser att det finns bättre uppföljningsmått än de som föreslås i bilagan står det dem fritt att använda sig av dessa. Jag uppmanar därför istället de nämnder och styrelser som har synpunkter på indikatorer som rör deras verksamhet att inarbeta dessa i processen med att ta fram sina uppföljningsmått. Dessa aspekter förtydligas i miljöprogrammets inledning.

Flera av de föreslagna indikatorerna är hämtade från tidigare miljöprogram, medan andra är helt nya. I detta avseende har flera remissinstanser önskat ett förtydligande av vilka indikatorer som är nya samt att mätthistorik kopplas till de som inte är det. Miljö- och hälsoskyddsnämnden har erbjudit sig att ta fram ett sådant underlag att komplettera miljöprogrammet med, vilket jag också föreslår att nämnden ska uppdras att göra.

Kapitel 1 – Miljöeffektiva transporter

Inriktningsmålet kompletteras med hänvisningar till stadens elbilsstrategi och arbetet med att underlätta och möjliggöra för en marknadsintroduktion av elbilar och laddhybrider. Även stadens Grön IT-strategi uppmärksammas bland annat som en grund för att minska onödigt resande. Delmålen förtydligas också i olika hänseenden efter förslag från remissinstanserna.

Målsättningen för upphandlade transporttjänster med miljöbilar under delmål 1.2 höjs till 55 procent, eftersom den faktiska andelen redan idag ligger högre än det ursprungliga föreslagna målet om 45 procent.

I inriktningsmålet används en rad olika benämningar för miljöbränsle och miljöfordon. Detta språkbruk har korrigerats så att en enhetlig benämning används. Avseende bränsle används benämningen ”miljöbränsle” för att terminologin ska överensstämma med budgeten.

Indikator 1.2.4, andel av stadens upphandlade transporter som är miljöbilsklassade, förtydligas så att även upphandlingar vid driftsentreprenad omfattas.

Kapitel 2 – Gifffria varor och byggnader

Inriktningsmålet har rönt stor uppmärksamhet bland externa remissinstanser. Det handlar framförallt om målsättningen att begränsa användandet av koppar, zink, PVC och ftalater.

Företrädare för koppar- och zinkindustrin menar att staden inte har vetenskapliga belägg för sin målsättning och hänvisar till riskbedömningar som har

gjorts på EU-nivå. Detta är ingalunda en nyhet för staden. Redan i samband med miljöprogrammet för 2002-2006 uppvaktades staden med dessa synpunkter och redovisade redan då genom bland annat ett bemötande av en skrivelse från industrin till EU-kommissionen i frågan vilket underlag som ligger till grund för stadens ställningstagande. Kommissionen beslutade att inte gå vidare i ärendet efter stadens svar.

Kortfattat kan stadens ställningstagande sammanfattas i att den riskbedömning som har gjorts på EU-nivå utgår från den föroreningsituation som generellt råder i EU. Staden är av uppfattningen att den lokala situation som råder i Stockholm med sina många vattendrag inte får genomslag i denna riskbedömning. Staden har i sina bedömningar utgått från den lokala föroreningsituationen i Stockholm samt koppar- och zinkföreningarnas inneboende egenskaper vad gäller giftighet för vattenlevande organismer. Mot bakgrund av denna giftighet och de förhöjda koncentrationer som uppmäts i olika sammanhang i staden och med stöd av bland annat försiktighetsprincipen anser jag att det finns starka skäl att minska utsläppen av koppar och zink på det sätt som miljöprogrammet föreslår. Däremot föreslår jag att inriktningsmålet förtydligas avseende motiven bakom stadens ställningstagande.

Även förslaget att begränsa användningen av PVC har mötts av kritik. I synnerhet ifrågasätts att miljöprogrammet diskuterar ftalater som grupp. Jag konstaterar i detta sammanhang att PVC är ett ur miljö- och hälsoperspektiv starkt ifrågasatt material. Staden har tidigare beslutat att PVC inte fick användas i Hammarby Sjöstad, och detsamma gäller nu för Norra Djurgårdsstaden. Såväl återvinning och förbränning som deponi av PVC har sina problem och det faktum att Naturvårdsverket förespråkar återvinning som bästa avfallshandling innebär inte att det är oproblematiskt – bara att det är det minst dåliga alternativet. Staden menar i likhet med många andra instanser att det finns goda skäl att undvika samtliga ftalater. Även här talar försiktighetsprincipen för att begränsa användningen i syfte att skydda särskilt känsliga grupper för exponering.

Det har även framkommit synpunkter på att det inte är förenligt med god myndighetsutövning att hänvisa till SIN-listan (Substitute it now) och att kemikalieinspektionens Prio-databas inte är tänkt som en förbudslista. Jag vill därför poängtera att miljöprogrammet inte utgör myndighetsutövning och att hänvisningen till SIN-listan görs i syfte att använda den som verktyg för att undvika farliga ämnen när staden köper in varor precis som flera stora företag gör, bland dem Sony Ericsson, Skanska och IKEA liksom amerikanska försvarsdepartementet. Ämnena på listan är sådana som uppfyller kriterierna för det som i den europeiska kemikalielagstiftningen REACH kallas för ”substan-

ces of very high concern”. Ämnena har valts ut i en transparent process som bygger på ett gediget vetenskapligt underlag och listans framtagande och innehåll har tidigare bland annat fått stöd av EU:s miljökommissionär. Även Nordiska Rådet har uppmanat de nordiska regeringarna att använda sig av exempelvis SIN-listan vid offentliga uppköp. Vad gäller Prio-databasen stämmer det att den inte är menad som en förbudslista. Därför nämns den i miljöprogrammet som ett av flera verktyg att använda för att identifiera ämnen att undvika vid upphandling; formuleringen i miljöprogrammet innebär i sig inte något absolut förbud mot att dessa ämnen får förekomma. Mot bakgrund av det ovan sagda finner jag inte någon anledning att förtydliga miljöprogrammet i detta hänseende.

Ett flertal remissinstanser, framförallt stadsdelsnämnder, önskar vägledning om vilka krav som ska ställas vid upphandling och hur detta ska följas upp samt att det bör förtydligas att de generella miljökraven för anläggningsprojekt ska gälla. Det finns även en önskan om att det tas fram gemensamma miljökrav för upphandlingar av entreprenad och ramavtal.

En slutsats som jag drar av diskussionen som uppstår kring frågor om hur staden bör ställa kemikaliekrav är att det behövs en mer genomarbetad kemikaliestrategi eller -plan för staden. Där skulle man mer detaljerat än vad som får rum i kortfattade målformuleringar i ett miljöprogram kunna redogöra för vilka ämnen som ska väljas bort, varför, i vilka varor de förekommer och hur krav ska formuleras. Rapporten Stockholms väg mot en giftfri miljö är en början till en sådan plan, men dels har den ett bredare angreppssätt och fokuserar på prioritering av ämnen för hela stadens miljöarbete, dels kommer den inte ända fram till det praktiska om hur man ställer krav, vilka varor etc. Miljö- och hälsoskyddsnämnden i Göteborg beslutade tidigare i år om att ta fram en sådan Kemikalieplan för Göteborgs stad. Genom ett samarbete med dem skulle Stockholm kunna bidra till den enhetlighet i miljökraven som flera remissinstanser efterfrågar. Jag föreslår därför att miljö- och hälsoskyddsnämnden uppdras att utarbeta ett förslag till en sådan plan för Stockholm.

Med anledning av remissinstansernas synpunkter förtydligas delmål 2.1, innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska, och den till delmålet knutna indikatorn 2.1.1 något. I övrigt hänvisas till de närmare beskrivningar som finns i ILS-webb. Delmålet och indikatorn uppdateras även efter önskemål från remissinstanserna så att det tydliggörs att även tjänster omfattas av delmålet.

Efter önskemål från ett flertal såväl interna som externa remissinstanser förtydligas delmål 2.2, utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska, med en hänvisning även till BASTA –

byggbranschens databas med en förteckning över produkter som klarar kraven avseende miljö- och hälsofarlighet. Miljömärkningen EU-blomman har ersatts av EU Ecolabel, vilket har korrigerats i texten.

Flera remissinstanser har påpekat att delmål 6.4, andelen miljöklassade byggnader ska öka, är malplacerat i kapitel 6. Delmålet har bäring på flera olika inriktningsmål och är därför svårt att placera in under ett enskilt kapitel. Jag instämmer dock i att delmålet har ett bredare anslag än sund inomhusmiljö och föreslår därför att delmålet flyttas till kapitel 2 och blir det nya delmålet 2.5. Även indikatorn knuten till delmålet, 6.4.1, flyttas av denna anledning till kapitel 2 och blir en ny indikator 2.5.1.

Kapitel 3 – Hållbar energianvändning

Synpunkterna på inriktningsmål 3 har varit många och detaljerade. Under detta inriktningsmål återfinns bland annat stadens ambitioner att sänka energiförbrukningen i den egna verksamheten, att energieffektivisera det egna fastighetsbeståndet vid större ombyggnationer samt det av kommunfullmäktige beslutade kravet att energianvändningen ska vara högst 55 kWh/m² vid nyproducerade byggnader markanvisade av staden.

Remissinstanserna har överlag varit positiva till stadens målsättningar och lovordat ambitionerna. Det skarpa kravet på maximal energianvändning vid markanvisning innebär att Stockholm återigen bryter ny mark och sätter en ny standard för energieffektivt byggande.

Till att börja med har numreringen på delmålen förändrats för att överensstämma med uppdelningen mellan de mål som staden har rådighet över och de mål som staden ska verka för. Föreslagna delmålet 3.3, utsläppen av CO₂ ekvivalenter per stockholmare, blir således delmål 3.5 och övriga delmål flyttas om därefter. Justeringen påverkar också indikatorerna som byter numrering på motsvarande sätt. När det fortsättningsvis hänvisas till olika delmål och indikatorer under detta kapitel avses den nya numreringen enligt lydelsen i det föreslagna miljöprogrammet.

I inledningen till inriktningsmålet konstateras att staden ska införa passivhusstandard vid nybyggnation. Det har i remissvaren framkommit synpunkter på att hänvisningen till en viss standard inte är teknikneutral, eftersom det finns flera olika modeller att använda sig av för att uppnå målet om energieffektivt byggande. Jag vill med anledning av detta tydligt klargöra att det inte är stadens avsikt att binda sig vid en viss metod eller standard. Målsättningen är, som förtydligas under delmål 3.3, att nyproducerade byggnader på av staden markanvisad fastighet ska ha en energianvändning om högst 55 kWh/m². Detta motsvarar passivhusstandard, men behöver inte uppnås genom användande av

samma metoder. Därför förtydligas inledningen att stadens mål är att nyproducerade byggnader ska uppnå en energianvändning motsvarande passivhusstandard. Detsamma gäller för hänvisningen till plushusstandard i samma stycke.

Flera externa remissinstanser är positiva till att staden ställer ambitiösa och tydliga energikrav vid markanvisning. Remissinstanserna uttrycker dock en oro för att olika kommuner tillämpar sina egna olika krav och att detta kan leda till svårigheter för byggherrarna och i slutändan högre byggkostnader och önskar därför att staden ska samordna miljöklassystem för byggande med andra kommuner. I detta sammanhang konstaterar jag att exploateringsnämnden har fått ett sådant uppdrag i stadens budget för 2012. Därtill inbegrips detta arbete till viss del i delmål 2.5 (tidigare 6.4) i miljöprogrammet.

Under delmål 3.1 har flera remissinstanser påpekat att det behövs förtydligas vilka ytor som avses och att mätningarna måste normalårskorrigeras för att vara jämförbara. Beräkningsmodellen finns beskriven i ILS-webb såsom samtlig energiförbrukning, värme, vatten och fastighetsel och att definitionen av yta ska följa den som gäller för energideklarationer enligt Boverkets definition. Det är också upp till varje nämnd och styrelse att normalårskorrigera sin rapportering. Jag ser därför ingen anledning att förtydliga detta närmare i miljöprogrammet.

Det har också uttryckts en oro från framförallt stadsdelsnämnder som hyr sina lokaler att åtgärder som syftar till att minska energianvändningen kan komma att påverka lokalhyran. Hyrespåverkande åtgärder regleras i ramavtal eller andra hyresavtal mellan fastighetsägare och hyresgäst och frågan faller utanför ramen för miljöprogrammet. Jag vill dock betona att syftet med delmålet är att uppnå såväl energi- som kostnadsbesparingar och att det i uppdraget att uppfylla miljöprogrammets delmål även ligger att finna de mest kostnadseffektiva lösningarna.

Delmålet har förtydligats med hänvisning till energicentrums verksamhet och de energibesparande åtgärder som finns beskrivna i stadens Grön IT-strategi.

Avseende delmål 3.3 har flera remissinstanser lyft frågan från och med när detta krav ska gälla. Delmålet kommer från det sjunde tilläggskapitlet till föregående miljöprogram, hållbar stadsutveckling, som beslutades av kommunfullmäktige i december 2010. I miljöprogrammet förtydligas att delmålet ska gälla för alla nyproducerade byggnader under programperioden. Det innebär att år 2015 ska de färdiga byggnader som markanvisats under programperioden kunna uppvisa en energianvändning om maximalt 55 kWh/m². Det förtydligas även att det ankommer på exploateringsnämnden att tydliggöra målet vid nya markanvisningar.

Frågan vad som ska ingå i målsättningen och hur den ska mätas har även inkommit från flera håll. Mätmetoden preciseras i indikator 3.3.1 med en hänvisning till Svebys metodik, vilket är hur man med branschmetod beräknar uppvärmning, varmvatten och fastighetsel. Indikatorn har även förtydligats i sin hänvisning till viktning av fastighetsel enligt BBR 18 så att det framgår att detta bara avser eluppvärmda hus enligt Boverkets definition. En hänvisning till Svebys metodik infogas även i miljöprogrammets faktabilaga.

I detta sammanhang har även frågan uppkommit om vilka sanktioner staden har tänkt sig för det fall byggherren inte uppfyller energikravet vid markanvisning. Indikatorn är inte tänkt att fungera som en indikator med styrfunktion utan mer som ett nyckeltal. Det är istället exploateringsavtalet som kommer att ha den styrande funktionen. Frågan om sanktioner faller emellertid utanför miljöprogrammets ram och omfattas istället av exploateringsnämndens uppföljningsansvar och ansvaret att säkerställa att delmålet uppfylls. Det ankommer sålunda på exploateringsnämnden att tillse att exploateringsavtalen följs och att det finns fullgoda incitament och sanktioner för byggherrar att uppfylla sin del av avtalet.

Avseende delmål 3.4 frågar sig flera remissinstanser hur fastighetens värde ska bestämmas för att avgöra vilken grad av energieffektivisering som ombyggnaden i fråga föranleder, eftersom EU:s direktiv om byggnaders energiprestanda (EPBD) inte anger en sådan modell. Det är riktigt att EPBD inte anger någon definition kring vilket värde som avses. Att utgå från byggnadens värde är inte helt okomplicerat, eftersom vilken värderingsmodell som tillgrips får olika betydelse på olika fastigheter i olika delar av staden och oftast av för delmålet helt irrelevanta parametrar. Stadsledningskontoret har därför i samråd med berörda parter i staden tagit fram en ny beräkningsmodell som utgår från den totala ombyggnadskostnaden exklusive moms utslagen på antalet ombyggda kvadratmeter, vilken summa därmed avgör om ombyggnaden är att avgöra som stor eller ej. Gränsvärdet är satt till 18 000 kr/m² för bostäder respektive 15 000 kr/m² för lokaler och motsvarar alltså brytgränsen för när en ombyggnad blir en stor sådan och därmed innebär att energieffektiviseringar ska genomföras som leder till att energianvändningen i fastigheten sänks till åtminstone Boverkets nybyggnadsnorm.

Jag tycker att den nya beräkningsmodellen är klok, eftersom den är mer relevant och förutsägbar än den något diffusa och svårtillämpade modellen där man utgår från byggnadens värde. Min uppfattning är också att gränsvärdet väl motsvarar den typen av ombyggnader som delmålet är tänkt att omfatta.

Denna nya beräkningsmodell innebär också att ett gränsvärde måste tas fram för den strängare målsättningen avseende energieffektivisering vid

mycket stora ombyggnader. Beräkningen ska ske på samma sätt som för stora ombyggnader, men gränsvärdet måste sättas något högre för att korrespondera med den typ av ombyggnader som delmålet är tänkt att avse (ombyggnader till en kostnad som överstiger 40 procent av fastighetens värde). Stadsledningskontoret ska därför snarast ta fram ett sådant värde som bygger på samma beräkningsmodell som den för stora ombyggnader och som korresponderar med den typ av ombyggnader som ursprungsförslaget var tänkt att omfatta. Modellen ska införas i ILS och ligga till grund för relevanta nämnders och styrelser uppföljning av delmålet.

Delmål 3.4 och indikatorerna 3.4.1 och 3.4.2 har uppdaterats i linje med det ovan sagda.

Flera tekniska nämnder frågar sig också om det finns något undantag för kulturhistoriska byggnader. Enligt EPBD får medlemsstaterna under vissa förutsättningar besluta om att inte fastställa eller tillämpa direktivet för vissa byggnader med exempelvis särskilt historiskt eller arkitektoniskt värde. Jag förutsätter att staden kommer att tillämpa de riktlinjer som riksdagen beslutar om i detta hänseende och anser därför att detta inte behöver förtydligas i miljöprogrammet.

Även under denna punkt återkommer frågan om vad detta kan få för konsekvenser på hyran. Återigen vill jag poängtera att syftet med delmålet är att uppnå såväl energi- som kostnadsbesparingar och att det i uppdraget att uppfylla miljöprogrammets delmål även ligger att finna de mest kostnadseffektiva lösningarna. Jag konstaterar även att SISAB:s ramavtal medger att kostnader och vinster för energieffektivisering fördelas mellan hyresgäst och fastighetsägare. Jag hyser stor tilltro till att dessa frågeställningar kan lösas mellan hyrande och uthyrande nämnder och styrelser gemensamt.

Delmålet förtydligas även avseende mycket stora ombyggnader genom en hänvisning till nybyggnadsnormen i Boverkets Byggregler (BBR) så att detta mål inte riskerar att bli mildare än kravet vid stora ombyggnader.

I indikator 3.5.1, utsläpp av växthusgaser (CO₂e) per stockholmare, förtydligas att mätmetoden utgörs av den modell som arbetats fram av miljö- och hälsoskyddsnämnden. Indikator 1.3.5, växthusgasutsläpp från trafiken, har flyttats till delmål 3.5 och uppdaterats med mätmetod.

Avseende indikator 3.2.1 har ett flertal synpunkter inkommit från remissinstanserna. Till att börja med kan det konstateras att det egentligen inte finns något bra enhetligt mått för att mäta elförbrukningen. Det är många olika osäkra parametrar som påverkar mätbarheten och olika typer av beräkningsunderlag passar vissa verksamheter men inte andra. Mätningen av elförbrukningen är dock viktig för att kunna följa upp målet om energieffektivisering. Den fö-

reslagna indikatorn 3.2.1 avser kWh/m² och lämpar sig därför bäst för fastighetsförvaltande nämnder och styrelser, men mindre väl för andra. Dessa nämnder och styrelser bör istället ta fram egna indikatorer på området som bättre svarar upp mot delmålet för deras verksamhet. Nämnderna och styrelserna kan med fördel ta hjälp av energicentrum i detta hänseende. Utöver det föreslår jag att nämnderna och styrelserna även rapporterar in total elanvändning – det vill säga kWh/år – men inte som indikator utan som underlag för vidare beräkningar.

Kapitel 4 – Hållbar användning av mark och vatten

Stockholm utmärker sig på många sätt bland andra huvudstäder genom att vara grön, rik på vatten och med höga naturvärden. För att öka tydligheten kring vad detta inriktningsområde handlar om och för att delmålens relevans ska uppfattas bättre kompletteras den inledande texten med en förklaring av den ekologiska bakgrunden. Detta är en avgörande beståndsdel för att uppnå de målsättningar som inriktningsmålet sätter upp. Även faktabilagan uppdateras med ett antal relevanta rättskällor och begreppsförklaringar som syftar till att göra inriktningsmålet mer tydligt och relevant.

För delmålen 4.1, 4.2 och 4.3, som handlar om att begränsa och kompensera intrången i grön- och vattenområden med särskild betydelse för den biologiska mångfalden och rekreation, har det från ett flertal remissinstanser, framförallt stadsdelsnämnderna, framhållits en önskan om att bedömningsunderlaget för vad som utgör ett område med särskild betydelse ska förtydligas. Det bör i sammanhanget poängteras att varje sådant fall måste prövas för sig. Delmålen har dock kompletterats med en hänvisning till de relevanta riktlinjer som ligger till grund för en sådan bedömning. Det har även framhållits önskemål om att kompensationsåtgärderna ska beskrivas närmare. Även här kan det handla om en rad olika åtgärder beroende på vilket område och vilka funktioner som avses. Ett förtydligande om att kompensationen i första hand ska genomföras lokalt med likvärdig funktion införs.

Delmål 4.1 förtydligas avseende vilka skyddsinstrument som bör användas samt uppdateras med miljö- och hälsoskyddsnämnden som delansvarig för uppföljning, eftersom nämnden genom miljöövervakning och annan kunskapsuppbyggnad och uppföljning tar fram underlag om stadens natur.

Delmål 4.2 tillfogas en ny punktsats som innebär att bullernivåerna i stadens parker och rekreationsområden inte bör öka. Delmålet förtydligas med att även stadsbyggnadsnämnden är delansvariga för uppföljningen.

I rubriken till delmål 4.3 förtydligas att intrång bör minimeras och ersättas. Miljö- och hälsoskyddsnämnden lyfts in som delansvarig för uppföljning av samma anledning som under delmål 4.1.

Rubriken till delmål 4.5 förtydligas genom att även innefatta ekosystemtjänster. Trafik- och renhållningsnämnden lyfts genom sitt ansvar för utvecklingen av stadens parker och natur in som delansvarig för uppföljningen av delmålet.

Delmål 4.6 uppdateras med en hänvisning till Stockholms vattenprogram.

Indikatorerna till inriktningsmål 4 som bygger på The Singapore Index on Cities Biodiversity (CBI) förtydligas avseende mätmetod. Indikatorer som hör samman med Stockholms vattenprogram förtydligas med en hänvisning till relevant indikator i vattenprogrammet.

Kapitel 5 – Miljöeffektiv avfallshantering

Flera stadsdelsnämnder har uttryckt en önskan om att de verksamheter som omfattas av uppdraget att sortera ut matavfall under delmål 5.1, avfallet från stadens verksamheter ska minska och det som ändå uppstår ska nyttiggöras, ska preciseras. I miljöprogrammet står det angivet att samtliga stadens verksamheter ska sortera ut sitt matavfall där det är praktiskt möjligt och miljömässigt motiverat. Jag är av uppfattningen att en närmare precisering av vilka verksamheter som omfattas av delmålet är svår att göra. Det åvilar stadens nämnder och styrelser att göra sitt yttersta för att nå denna målsättning och undantagen ska tolkas restriktivt. I förhållandet mellan hyrestagande och hyresgivande nämnder och styrelser måste givetvis dessa samarbeta för att finna lämpliga lösningar.

Delmål 5.2, andelen felsorterat avfall ska minska, omfattar såväl verksamheter som hushåll. Delmålet förtydligas därför avseende hushållen.

Delmål 5.3, avfallet från boende och verksamma i staden ska minska och det som ändå uppstår ska nyttiggöras, preciseras med en hänvisning till EU:s avfallshierarki. I budget 2012 anges en avsevärd ambitionshöjning för insamlande av matavfall. Staden ska under 2012 snabbutreda och besluta om åtgärder som syftar till att staden ska sträva efter att nå det nationella insamlingsmålet, för närvarande 35 procent. Denna ambitionshöjning har naturligtvis bäring på miljöprogrammet och delmålet uppdateras med en hänvisning till detta arbete. Så snart besluten är tagna kompletterar berörda nämnder och styrelser sina verksamhetsplaner med relevanta målformuleringar och indikatorer. Indikatorn 5.3.4 som mäter andelen hushåll som samlar in matavfall har uppdaterats med en hänvisning till att en metod att mäta insamlingen från avfallskvarnar ska tas fram.

Exploateringsnämnden har föreslagit att ett nytt delmål avseende återvinning av schaktmassor och naturgrus bör införas och fastighetsnämnden önskar ett nytt delmål avseende utsortering av byggavfall. Jag konstaterar att dessa förslag är goda men att de berör en begränsad del av stadens verksamhet. Jag föreslår därför att exploateringsnämnden och fastighetsnämnden självmant kompletterar sina respektive verksamhetsplaner med dessa förslag.

Bilagan med faktaunderlag har kompletterats med ett stycke om avfallsmängder och fördelning efter förslag från trafik- och renhållningsnämnden.

Kapitel 6 – Sund inomhusmiljö

Flera remissinstanser har påpekat att arbetet med att säkerställa att ventilationssystemen har godkänd obligatorisk ventilationskontroll (ovk) är ett ständigt pågående arbete och att den relevanta indikatorn, 6.1.1, därmed bör delas upp i kategorierna godkända, pågående och påbörjade. Indikatorn är i ILS-webb indelade i kategorier avseende vilken typ av verksamhet det rör sig om, det vill säga per skola, förskola och äldreboende. Indikatorerna är obligatoriska i budget. Det är därför inte lämpligt att i miljöprogrammet göra denna förändring, men om berörda nämnder och styrelser själva vill komplettera de obligatoriska indikatorerna med nya indikatorer som mäter hur arbetet fortskrider ser jag inget problem med det. Indikatorn har dock uppdaterats med fastighetsnämnden som datakälla.

Fastighetsnämnden anser att även kontor bör omfattas av delmål 6.2, radonhalterna inomhus ska minska. Eftersom vi vistas stor del av vår tid på våra arbetsplatser finns det absolut ett intresse av att radonhalterna även där ska klara gällande riktvärden. Fastighetsnämnden anger inte om önskemålet omfattar enbart kontorsfastigheter i stadens bestånd eller om även privata kontorsfastigheter avses. I detta sammanhang tål det att erinras om att staden genom miljö- och hälsoskyddsnämnden inte har tillsyn över radonhalter i kontorsfastigheter, eftersom detta är en arbetsmiljöfråga och därmed omfattas av arbetsmiljöverkets tillsyn. Att utvidga målområdet till kontorsfastigheter överlag är därför inte lämpligt, eftersom det skulle medföra att staden saknar rådighet över målet. Däremot har fastighetsnämnden givetvis möjlighet att undersöka och åtgärda radonhalterna i det egna beståndet, och eftersom nämnden själv föreslår att detta ska omfattas av delmålet, anser jag att det finns goda skäl för att göra så. Nämnden önskar även att en relevant indikator för detta delmål ska tas fram. Eftersom radonhalterna i kontorsfastigheter tidigare inte kartlagts finns det inga relevanta data att utgå från. Jag föreslår därför att fastighetsnämnden tar fram en relevant indikator för detta mål; i detta arbete kan nämnden med fördel ta hjälp av miljö- och hälsoskyddsnämnden.

Skanska AB anser att stadens målsättning för radonhalter om 200 Bq/m³ luft är för försiktigt satt och hänvisar till WHO som istället förordar en nivå om 100 Bq/m³ luft. Under 2010 gjordes en nationell utredning av Boverket, Socialstyrelsen och Strålsäkerhetsmyndigheten om Sverige skulle justera gränsvärdet från 200 ner till 100 med anledning av WHO:s nya rekommendationer. Utredningen kom fram till att det inte är försvarbart att gå ner till 100 Bq/m³ utifrån en samlad bedömning av hälsorisker och andra konsekvenser. Jag anser mot denna bakgrund att Stockholm inte bör använda sig av ett annat gränsvärde än det nationella, det vill säga 200 Bq/m³.

Under delmål 6.3 har punkten som föreskriver att fastigheter i bullerstörda lägen ska erhålla bullerdämpande åtgärder utgått. Anledningen till detta är att bullerproblematiken måste hanteras i en vidare kontext där flera olika aktörer har ett gemensamt ansvar. För bullerstörda fastigheter är det primärt fastighetsägaren som har ansvaret för att åtgärda störningar. Stadens huvudansvar bör istället vara att minska bulleremissionerna vid källan. Detta kan exempelvis handla om att arbeta med nya vägbeläggningar, tystare bussar och fler elbilar. Denna aspekt behandlas under delmål 1.7, vilket också har förtydligats i detta avseende. Detta utesluter emellertid inte att staden fortsätter med stöd till bullerdämpande åtgärder i fastigheter i trafikstörda lägen. Detta arbete pågår men måste hanteras i ett större sammanhang.

Delmål 6.4 och indikator 6.4.1 har enligt motivering ovan flyttats till kapitel 2.

Avslutning

Med dessa förändringar anser jag att staden har ett ambitiöst och konkret miljöprogram med tydliga, relevanta och uppföljningsbara delmål som syftar till att göra staden till en attraktiv och hållbar plats att leva och arbeta i. Miljöprogrammet är en plan som ger stadens verksamheter vägledning och trygghet i det egna miljöarbetet och ger uttryck för den medvetna miljöpolitik som stockholmarna vill ha och kan känna stolthet över.

Med detta sagt är jag stolt att härmed kunna presentera stadens nya ambitiösa miljöprogram för perioden 2012-2015, som stakar ut vägen mot våra målsättningar på miljö- och klimatområdet och som lägger grunden för vår övergripande vision: En miljöstad i världsklass.

Bilagor

1. Reservationer m.m.
2. Förslag till Stockholms miljöprogram 2012-2015 med ändringar

3. Vänsterpartiets förslag till justeringar i Stockholms miljöprogram 2012-2015

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Reservation anfördes av borgarrådet *Karin Wanngård* (S) enligt följande.

Förslag till beslut

1. återremittera ärendet för omarbetning i enlighet med nedanstående
2. därtill anföra följande

En stad i världsklass förutsätter miljökrav i världsklass. Detta förslag till miljöprogram, visar i flera delar att de föreslagna miljökraven inte når upp till ambitioner i världsklass. Programmet saknar till stor del kvantitativa mål, och har ofta alltför blygsamma ambitioner – uttryckt i att dålig miljöpåverkan ska ”minska” och goda ting ska ”öka”. Att exempelvis antalet elbilar i stadens fordonsflotta ska ”öka” är givetvis bra, men det kan inte sägas vara ett speciellt offensivt mål.

Grunden för ett starkt miljöarbete är ett metodiskt arbete, med utgångspunkt i ett ambitiöst, heltäckande och styrande miljöprogram. Förslaget på miljöprogram som nu presenterats har som sagt en rad brister. Bland annat är ambitionerna och skrivningarna på, exempelvis vattenområdet och bullerområdet för svaga. Programmet borde varit bättre anpassat efter de nationella miljö kvalitetsmålen och skulle därtill rent generellt vinna på att breddas med ett tydligare barnperspektiv.

Programmet borde haft mer tydliga uppdrag och krav på de aktörer inom kommunen som ska genomföra detta - nämnder, förvaltningar och styrelser – om vad de har i uppdrag att göra för att nå de mål som är uppsatta. Programmet hade vunnit på att ha tydligare och kvantifierade delmål med tidsättning för uppfyllelse. Vi anser därför att programmet borde kompletteras i dessa delar.

De mål som nu är uppsatta i programmet måste nås. Därför är det viktigt att erforderliga resurser avsätts och att uppfyllandet av miljöprogrammet får den uppmärksamhet och prioritet ute i verksamheterna så att målen verkligen uppnås. Det kräver budgetresurser, personella resurser och kompetensförstärkningar. Det krävs också stora investeringar inte minst i kollektivtrafiken för att de långsiktiga ambitionerna ska kunna uppnås.

Resultatet av miljöprogrammet för 2008-11 visar att flera mål inte har uppnåtts. För att göra miljöprogrammet styrande krävs att indikatorerna används aktivt för att i tid kunna se om målen inte ser ut att nås och att därför ytterligare åtgärder behöver vidtas. Indikatorerna kan då fylla sin roll för att ligga till grund för prioriteringar av insatser och resurser.

På samma sätt som ett strukturerat och generellt verkande arbetssätt lägger grunden för substantiella förbättringar kan större projekt tjäna som goda förebilder. Hammarby sjöstad är det idag. Norra Djurgårdsstaden kan vara det om halvannat årtionde om det i alla delar ställs tydliga och ambitiösa krav. Enligt vår uppfattning bör varje ny stor

exploatering ha ambitionen att vara ledande inte bara mot svenska mått mätt utan också i en internationell kontext.

Eftersom en stor del av den skattefinansierade verksamheten idag drivs i privat regi är det viktigt att miljökraven och miljöprogrammet också gäller generellt och för alla delar som staden finansierar. Det är därför uppenbart att kraven vid upphandling måste skärpas och bli likvärdiga för all verksamhet, oavsett driftsform.

Medborgardialog är viktig för miljöarbetet och för att miljöprogrammets mål ska kunna uppnås. Det är till men för staden att ambitionerna att engagera hushållen i nya bostadsområden för ett hållbart boende kraftigt har skruvats ner. Ska vi lyckas i vårt miljöarbete krävs folkligt engagemang. Det bör vara en bärande del av ett miljöprogram och något som måste föras in i programmet på ett tydligare sätt.

Miljöeffektiva transporter

Ambitionsnivån när det gäller transportsektorn måste höjas, inte minst gäller det för kollektivtrafiken. Detta kräver ett offensivt agerande från Stockholms stads sida. Det ger generellt större andel kollektivtrafik om resurser investeras i förbindelser i ytterstaden. Tyvärr har Stockholms läns borgerliga landstingsmajoritet konsekvent valt bort investeringar i kollektivtrafiken i ytterstaden. Istället har kostsamma prestigeprojekt i innerstaden prioriterats vilket genererat försumbart fler resande. Målen, att andelen kollektivtrafik (av bil- och kollektivtrafik) minst bör vara 78 procent i innerstaden och 45 procent i ytterstaden är lågt satta och behöver höjas. Inte minst gäller det trafiken i ytterstaden. Programmet bör i denna del arbetas om och ambitionerna höjas.

Det är bra att miljö kvalitetsnormerna för luft ska uppnås som det står i programmet. Men det går inte att räkna som ambitiöst mål, för det är självklart att lagar ska följas.

Cykel-, gång- och kollektivtrafik måste ha en större andel av gatuutrymmet. I Stockholm har antalet olyckor och dödsfall bland gång- och cykeltrafikanterna ökat, därför är det ytterst viktigt att säkerhet och tillgänglighet står i centrum när man anlägger cykelbanor och bygger och anpassar vägar. Därtill är det viktigt att kunna garantera framkomligheten. Bara med säkerhet och framkomlighet i fokus, kommer vi att kunna se den utveckling av gång- och cykeltrafiken vi önskar.

Ambitionsnivån måste höjas för kollektivtrafiken, det är en av de viktigaste åtgärderna för att komma till rätta med klimatpåverkan. Detta kräver dock ett offensivt agerande från Stockholms stads sida. Målen om andelen av kollektivtrafiksresenärerna ska uppgå till 78% i innerstaden och 45 % (av bil- och kollektivtrafiken) i ytterstaden bör höjas. För att öka resandet i kollektivtrafiken bör arbetet med förbindelser i ytterstaden öka och inte bara fokusera på spårvagnar i innerstaden. För att öka ytterstadsresandet måste Stockholm satsa på tvärförbindelser. I dagsläget tvingas många åka igenom centrala Stockholm för att nå sin slutdestination. Behoven framförallt i södra Stockholm har länge fått stå tillbaka och bör prioriteras för att göra detta möjligt. Arbetet med kollektivtrafiken måste påskyndas. Stockholms län växer rekordsnabbt, med nästan två fullsatta SL-bussar om dagen. En snabb befolkningsökning ställer höga krav på att samhället möter upp med utökad kollektivtrafik och utbyggd infrastruktur.

Tyvärr saknas andelen elbilar som indikator trots att ett mål är att öka antalet elbilar i staden.

Gifffria varor och byggnader

Vi anser att kemikalier på SIN- och Kemikalieinspektionens PRIO-lista inte skall förekomma. I det nuvarande förslaget står det att dessa skall ”undvikas”. Vi tycker inte att det räcker med att undvika kemikalierna utan att målet bör vara att dessa inte skall förekomma överhuvudtaget.

Vid upphandling i samband med stadens byggande ska kraven vara de hårdaste som gäller i byggvarubedömningen, där Svanen, Bra miljöval eller EU Ecolabel (tidigare EU-blomman) skall vara vägledande. Det skall inte gå att välja de lägsta kraven.

Vi saknar mätning av medicinrester och anser att detta bör tillföras som indikator och mätas så som de farliga resterna mäts i rötslam.

Hållbar energianvändning

Stockholm ska vara fritt från fossila bränslen år 2030, vilket kräver insatser och offensiv politik. Att då till år 2015 ha en ambition att minska utsläppen till 3,0 är otillräckligt. Vi vill därför att programmet arbetas om med konkreta delutsläppsmål för, i ett första skede, 2015 och 2020. Dessa delmål ska ta sin utgångspunkt i målet att Stockholm ska vara fossilfritt 2030. I denna del bör också en bedömning göras av vilka investeringar och andra förutsättningar som måste vara på plats för att uppnå dessa skärpta mål.

För att klara detta måste investeringstakten ökas. En del handlar om insatser för att underlätta ökat kollektivtrafikresande som vi ovan nämnt, en del handlar om ökad användning av biogas och om en substantiell ökning av andelen elbilar. Därigenom kan transportsektorns påverkan minskas.

Lokalt är det ett stort ansvar att effektivisera energianvändningen i stadens fastigheter. Sådana åtgärder har ofta stor effektivitet också i ett rent ekonomiskt perspektiv eftersom kostnaderna för energianvändningen minskar. Därav följer att vi delar uppfattningen att energianvändningen ska reduceras substantiellt vid stora (respektive mycket stora) ombyggnader.

Därutöver anser vi att det är rimligt att utarbeta ett program där även fastigheter som inte under programperioden är planerade för stora ombyggnader ska granskas utifrån miljönyttan och kostnadseffektivitet i en utökad investering i energieffektivisering.

För att öka verksamheternas egna incitament att effektivisera energianvändningen bör Stockholm stad initiera individuell mätning av el, vatten och varmvatten vid renovering och nybyggnation. I programmet finns det alltför lite uttalade ambitioner på detta område.

Samhällsplaneringen i stort behöver byggas upp kring ett mindre resursutnyttjande. Där i ligger att nya områden planeras med kollektivtrafikförsörjning och närvaro av olika funktioner som bostäder, service och arbetsplatser. Av detta syns mycket lite i det liggande förslaget. Vi anser att ett framåtsyftande miljöprogram bör ha ambitioner på detta område.

Hållbar användning av mark och vatten

Ambitionerna när det gäller mark och vatten bör höjas. Inte minst gäller det avseende delmål 4.1. som bör innehålla målet att ”Restaurering, bevarande av skydd av markområden ska successivt stärkas och utvecklas.”

Vidare bör det framgå att ”Restaurering, bevarande och skydd av vatten ska ske så att God ekologisk status enligt vattendirektivets definition är uppnått 2015, utom vad gäller Stockholms hamn där God ekologisk potential ska råda.”

Problemen med läkemedelsrester i våra vatten saknas i stort i miljöprogrammet. Hantering av mediciner inom exempelvis boenden och hemtjänst bör få egna mål och indikatorer.

I diskussionen om närnatur nämns ofta hur viktigt det är för barn att ha nära till park och grönområden, men detta gäller också för äldre och funktionshindrade och detta borde framgå även av miljöprogrammet. Grönytor har vidare en stor betydelse för spontanidrott, för fysisk rörelse och därmed för folkhälsan. Därför är det av största vikt att staden visar största omsorg om grönområden och parker, samt att alla de naturreservat som pekats ut i Översiktsplan 99 inrättas.

Det är i detta sammanhang viktigt att understryka att våra naturreservat behöver skötas bättre.

En ändring av dessa utgångspunkter innebär sammantaget högre ambitioner för arbetet med park och grönområden.

Miljöeffektiv avfallshantering

Det är angeläget att minska mängden avfall som inte tas tillvara. Det är likaledes angeläget att minska mängden avfall överhuvudtaget. Detta uttrycks i programmet men följs av få konkreta förslag. Därför ska taxor stimulera ett ändrat beteende (inte bara högst teoretiskt kunna inspirera – som det står i nuvarande program). Ansvar för kostnader när det gäller nedskräpning i den offentliga miljön bör också tydligare synas i de taxor som staden tar ut av enskilda och näringsidkare som bidrar till nedskräpning.

Avgörande för att öka andelen insamlat material är att Stockholms invånare upplever att det är enkelt att hantera insamlingen. Därför borde programmet tydligare markera värdet av och formulera mål för den fastighetsnära källsorteringen.

Sund inomhusmiljö

Vi tillbringar mycket av våra liv inomhus. Därför är en god och hälsosam inomhusmiljö av allra största vikt. Inomhusmiljö är inte bara i hemmet utan också i förskolor, skolor och på arbetsplatser.

Ordet arbetsmiljö förekommer inte en enda gång i programmet. Stockholm stad är en stor arbetsgivare och bör föregå med ett gott exempel genom att arbeta tydligt med arbetsmiljö för de människor som både arbetar och rör sig i våra fastigheter. Att arbeta med sund inomhusmiljö med buller och luft är oerhört viktigt för att uppnå en god arbetsmiljö och därför bör det lyftas fram i programmet. Att radonhalter på arbetsplatser och lokaler ska mätas och följas upp bör vara en självklarhet. Indikatorer för bullernivåer inomhus bör formuleras, och inte som det nuvarande programmet stanna vid att gälla fasaden.

Generellt bör fler indikatorer tas fram under delmål ”Inomhusmiljön ska bli bättre”. Några områden vi vill lyfta särskilt är under 6.1 där indikatorer bör uppföras kring andel boende som ofta har besvär med näs- ögonirritationer generellt och där dessa besvär uppges vara relaterade till bostaden. Under 6.1.2 bör indikatorer utvecklas

som mäter andel boende som upplever besvär av fukt eller mögellukt, samt andel boende som upplever att bostaden har en bra termiskt komfort likväl sommar som vintertid.

Reservation anfördes av borgarrådet *Daniel Helldén* (MP) enligt följande.

Jag föreslår att kommunstyrelsen föreslår kommunfullmäktige besluta att

1. delvis bifalla förslaget
2. delmål 2.3 ändras till ”Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 40 procent”
3. delmål 3.2 skärps till ”all el som staden köper ska vara miljöcertifierad”
4. delmål 3.3 ändras till ”energianvändningen i stadens byggnader ska vara högst 45 kWh exklusive hushållsel, med inriktning att år 2015 vara av plushusstandard”
5. delmål 3.5 ändras till ”Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,0 ton CO₂e per stockholmare”
6. Ändra delmål 4.1 att intrång i särskilt betydelsefulla gröonstrukturer inte ska ske.
7. lägga till ett delmål under 4.1; ”Stockholms stad ska utvärdera och för kommunstyrelsen redovisa de ekosystemtjänster som våra naturområden skapar inom kommunen”
8. delmål 4.3 ändras till ”de intrång i övriga grö- och vattenområden som inte kan undvikas ska intrången kompenseras så att likvärdiga ekologiska tjänster bevaras i närområdet.
9. Införa följande delmål under kapitel 5; ”70 procent av matavfallet i Stockholm ska omhändertas och rötas till biogas”
10. Anför följande

Förslaget till nytt miljöprogram för Stockholm har tyvärr för låg ambitionsnivå. Flertalet av de föreslagna målen och delmålen är alltför vaga, eftersom de inte är kvantifierade och därmed inte mätbara. Istället för att sätta målen för att visa hur långt man behöver nå väljs oftast i programmet att bara säga att miljöpåverkan ”ska minska” eller att bra miljöåtgärder ”ska öka”. Det blir därmed svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Flera av de mål som kvantifierats för lågt satta.

Det här gör Stockholms stads uppförbacke i det nödvändiga klimat- och miljöarbetet blir onödigt brant. Om staden på allvar vill bli en föregångare på miljö- och klimatområdet, måste stadens inom områdets viktigaste styrdokument rimligtvis innehålla konkreta och framåtsyftande målsättningar.

Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje stockholmare ska släppa ut 3 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. Klimatmålet behöver skärpas så att minskningstakten ligger i linje med målet att Stockholms totala

utsläpp ska vara noll år 2030. Det innebär ett mål om 2,0 ton koldioxidkvalenter per person och år till år 2015.

När det gäller luftföroreningar som partiklar och kväveoxider lägger sig målen i programmet på den nivå som redan krävs av lagen. Att ha som mål att uppfylla lagen kan inte betraktas som särskilt ambitiöst.

Ett ambitiöst miljöprogram måste ha tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta programförslag är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och för oambitiösa.

Inom följande områden vill vi lyfta fram svagheter i miljöprogrammet:

1. Miljöeffektiva transporter

Om Stockholms stad menar allvar med ett miljöeffektivt transportsystem, är en minskning av biltrafiken en förutsättning. Förslaget till miljöprogram saknar helt mål för detta. I programmet talas enbart om behovet av att miljöbelastningen från stadens transporter ska minska, vilket givetvis också måste ske. Tyvärr är det inte tillräckligt. Vi saknar också ett mål om energieffektivisering inom transportsektorn. Utan effektivare transporter och minskad biltrafik blir det mycket svårt minska koldioxidutsläppen och att uppnå ett miljöanpassat transportsystem i Stockholm.

Trafiken i Stockholms stad kan inte ses isolerad utan som en del av Stockholmsregionens trafiksystem. Som Trafikkontoret påpekar krävs det kraftfulla åtgärder för att nå flera av delmålen om luft och buller såväl inom Stockholms stad som på regional och nationell nivå. Men den moderatledda majoriteten saknar trafikpolitiska förslag som leder till uppfyllelse av de ambitiöst satta och nödvändiga miljömålen.

Både att biltrafikens andelar och att antalet bilar måste minska. Av SL:s trafikplan framgår att kollektivtrafikandelen beräknas minska i en del reserelationer fram till 2020. Båttrafik på Stockholms inre vatten kan avlasta kollektivtrafiksystemet, men båttrafiken saknas helt i avsnittet om miljöeffektiva transporter.

Det högt satta delmålet om fördubblat cykelresande verkar inte avse perioden fram till 2015. Den moderatledda majoriteten har länge försummat den nödvändiga utbyggnaden av cykelinfrastrukturen och större cykelprojekt har flera års planeringstid.

När det gäller luftföroreningar som partiklar och kväveoxider är målet i programmet att de av EU fastställda miljö kvalitetsnormerna för luft ska uppnås. Det här är ju en nivå som redan krävs i lagen, och som egentligen inte skulle behöva finnas med i ett miljöprogram som profilerar sig som miljöhuvudstad. Att ha som mål att uppfylla lagen kan inte betraktas som särskilt ambitiöst och kan knappast anses innebära att vara vägledande och föregångare i miljöfrågan. Det är nödvändigt att införa ett omfattande dubbdäcksförbud för att minska partikelhalterna. Det är inte acceptabelt att skjuta sådana nödvändiga åtgärder på framtiden.

2. Giftfria varor och byggnader

Miljöpartiets huvudkritik mot det här kapitlet handlar om att det förebyggande arbetet mot att miljö- och hälsovådliga ämnen förs in i samhället har glömts bort. Fokus bör

läggas på att minska inflödet av farliga kemikalier till samhället istället för att försöka åtgärda problemen när kemikalier påverka människors hälsa eller när kemikalierna blir avfall som måste tas om hand. Det förebyggande arbetet måste ges ökad betydelse i miljöprogrammet och i Stockholms stads olika verksamheter. Det handlar såväl om utfasning av miljö- och hälsoskadliga ämnen i byggmaterial, som i de livsmedel vi dagligen serverar till våra barn och äldre.

Stadens upphandling omfattar mer än 11 miljarder kr och är därför av stor strategisk betydelse för omställningen till ett hållbart samhälle. Staden ska använda sin konsumentmakt och bedriva ett aktivt arbete inom området miljöanpassad upphandling med höga krav på energieffektivitet och att driva fram ny miljöteknik. Tidigare beslut om antidiskrimineringsklausul och hållbar upphandling som omfattar kemikalier, energi, transporter, ekologiska livsmedel m.m. ska återinföras. Sociala och etiska villkor ska inarbetas i upphandlingspolicyn och gälla alla upphandlingar. Stadens klausul för yttrandefrihet i verksamheter som drivs på entreprenad ska formuleras om så att den ger ett juridiskt hållbart skydd för den enskilda medarbetaren som yttrar sig offentligt, oavsett om han eller hon har stöd av staden gentemot sin arbetsgivare.

I förslaget till miljöprogram föreslås att andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 procent år 2015. Miljöpartiet menar att den ambitionsnivån är alltför låg. Staden ska uppnå 40 procent ekologiska livsmedel av inköpen år 2012. Målet kan jämföras med Köpenhamns mål som är 95 procent och där man redan nu uppnått 60 procent.

Det är fullt möjligt att ställa krav på att varor är ekologiska och etiskt anpassade. Staden ska ta ansvar för hållbar konsumtion genom tydliga mål för upphandling av miljöanpassade varor och tjänster, av ekologiska och etiskt producerade livsmedel och inte köpa in fisk vars bestånd är hotat. Som ett led i att utveckla den etiska konsumtionen ska Stockholm stad, liksom många andra huvudstäder bli en Fairtrade City.

3. Hållbar energianvändning

Stockholms stad har ett stort ansvar för att minska klimatpåverkan. Därför måste stadens klimatarbete stärkas väsentligt, bland annat genom skärpta mål i stadens miljöprogram. Att anta ett mål som inom en snar framtid kommer att uppnås även utan åtgärder, är inte framåtsyftande och ansvarstagande. Särskilt som stadens klimatmål inte innehåller den faktiska klimatpåverkan, eftersom utsläpp från konsumtion och resor inte ingår. Staden ska anta klimatmålen 2,0 ton koldioxidekvivalenter i utsläpp per invånare per år till år 2015 och att Stockholm ska vara fossilbränslefritt år 2030. Även stockholmarnas koldioxidutsläpp från konsumtion och resor utanför staden ska minska.

Stockholms stad har fantastiska möjligheter att lyckas med att minska utsläppen av växthusgaser. Det handlar bland annat om ökade insatser på energieffektivisering, ökad satsning på förnyelsebara bränslen, kraftigt utbyggd cykel- och kollektivtrafik samt en aktiv parkeringspolitik.

I stadens klimatomställning är det nödvändigt att energianvändningen i stadens fastigheter och bostadsbolag minskar. Detta arbete måste intensifieras i högre takt än vad som föreslås i miljöprogrammet. Att miljöprogrammet nu innehåller mål om energikrav vid nyproduktion är positivt, men målen måste höjas. Energiträvet vid nyproduktion ska skärpas. Alla bostäder som markanvisas i Stockholm ska byggas enligt passivhusprinciper och inte förbruka mer än 45 kWh/kvm/år exklusive hushållsel. Energiträvet ska skärpas med inriktning mot att 2015 vara av plusstandard, det vill säga hus som producerar energi med hjälp av solceller, solfångare och minivindkraftverk. Satsning på förnyelsebara energikällor saknas helt i förslaget till miljöprogram, vilket är anmärkningsvärt. Staden ska satsa på solenergi och andra förnybara energikällor. Stockholm har stora outnyttjade takytor som kan användas för solenergiförsörjning. Miljöpartiet avsätter 500 mkr i stadens budget för år 2012 för solenergiinvesteringar.

Det är viktigt att Stockholm utökar sin lokala produktion av förnybara drivmedel. Stadens avfall ska ses som en resurs snarare än restprodukt. Stockholm ligger än idag långt efter det nationella målet att omhänderta 35 procent av matavfallet år 2010. Därför måste arbetet med insamling och behandling av matavfall till biogas intensifieras. Staden ska utöka matavfallsinsamlingen till minst 70 procent år 2014 samt investera i en biogasanläggning.

4. Hållbar användning av mark och vatten

Stockholms grönmärkt har för svagt skydd i förslaget. Idag exploateras Stockholms grönytor i mycket hög takt. Förslaget i miljöprogrammet att särskilja mark- och vattenområden med särskild betydelse från andra områden kommer att göra att exploateringen av grönytor kommer att fortsätta. Det är problematiskt att det i förslaget står att delmålet 4.3 har försvagats genom att bli ett börmål samtidigt som det står i programmet att ”grön- och vattenområden som saknar funktion för stadens gröna kvaliteter behöver inte ersättas”.

Detta är oroande eftersom stadens grönytor fyller viktiga funktioner för rekreation och välmående, men också för bland annat lokal klimatreglering, vattenavrinning, ventilation, luftrening och bullerdämpning. Grundprincipen måste därför vara att det som är kvar av Stockholms grönmärkt ska bevaras och exploatering ska främst ske på redan exploaterade ytor. I de fall ändå intrång kommer att ske på stadens grönmärkt, ska grönmärkten ersättas med likvärdiga ekologiska kvaliteter.

Viktigt är också att ekologisk kompetens kommer in i plan- och byggprocesserna i ett tidigt skede. De ekologiska aspekterna ska inte vara något som kommer in i ett sent skede eller till och med efteråt och som sammanräknar de biologiska skadorna som ett färdigt planarbete kommer att resultera i.

Det är också anmärkningsvärt att förslaget till miljöprogram för Stockholm inte innefattar någon bäring till Vattenprogram för Stockholm 2000.

5. Miljöeffektiv avfallshantering

Vi instämmer i att avfallshanteringen under de senaste decennierna har genomgått stora förändringar. Exempel på detta är införandet av producentansvar, deponeringsförbud, nationella mål för biologisk behandling och näringsåterförsl samt skatt på deponering. Tyvärr har Stockholms stad inte hängtt med i den här utvecklingen. Särskilt tydligt är det vad gäller insamlingen av matavfall för utökad biogasproduktion. Det mål som föreslås i förslaget till miljöprogram, att staden ska ”sträva efter att nå det nationella insamlingsmålet för matavfall, för närvarande 35%” är mycket lågt och vagt formulerat. Det nationella målet om 35 % insamling av matavfall skulle ha nåtts redan år 2010 och att staden har som mål att inom fyra år ”sträva” efter det mål som skulle ha varit uppfyllt redan år 2010 är rent oansvarigt.

Med politisk vilja, konkreta åtgärder och reella investeringar är det fullt möjligt att staden samlar in och omhändertar 70 procent av matavfallet till år 2015, som så många andra kommuner i landet redan gjort.

Staden har mycket kvar att göra för att förbättra avfallshanteringen i Stockholm vad gäller infrastrukturen för avfall generellt. Miljöprogrammets mål bör syfta till att förhindra uppkomsten av avfall, att genererat avfall per stockholmare minskar och källsortering och återvinning av material ökar. Återvinningsmöjligheterna i staden ska förbättras med fler återvinningsstationer, återvinningscentraler och större möjlighet till källsortering i nära anslutning till fastigheterna. För att öka återanvändning ska nya sätt att främja återbruk prövas.

6. Sund inomhusmiljö

En god inomhusmiljö är en nödvändighet för människors hälsa och välbefinnande. Stockholms stad har mycket kvar att göra för att inomhusmiljön i stadens verksamheter ska vara bra, inte minst inom våra skolor och förskolor. I skolans värld finns det både ekologiska och pedagogiska vinster med att vara ambitiös och målmedveten gällande miljöarbetet. Stockholms skolor har i alldeles för hög utsträckning idag en osund inomhusmiljö. Huvudskyddsombudet vittnar om en många gånger ohållbar situation och staden har fått skarp kritik från arbetsmiljöverket. Även rapporter från Miljöförvaltningen vittnar om bristande inomhusmiljö i stadens förskolor. Att stadens målsättning för inomhusmiljön begränsas till att det ska bli bättre är helt enkelt inte gott nog. Det krävs tydligare målsättningar än så.

Det finns också skäl att beakta handikapprådets påpekande att det finns många människor som bor eller vistas i Stockholm och som på grund av funktionsnedsättning har problem med både utomhus- och inomhusmiljö, t.ex. i samband med astma, allergier, nedsatt syn eller annat rörelsehinder. Rådet anför att förslaget till nytt miljöprogram saknar en beskrivning av hur staden planerar för bättre utomhus- och inomhusmiljö utifrån funktionsnedsättningsaspekter.

Kommunstyrelsen delar borgarrådsberedningens uppfattning och föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Stockholms miljöprogram 2012-2015 såsom stadsövergripande styrdokument inom miljöområdet godkänns enligt detta utlåtande, bilaga 2.
2. Stockholms miljöprogram 2012-2015 ska genomföras av stadens samtliga nämnder i enlighet med detta utlåtande.
3. Stockholms Stadshus AB uppmanas att ge samtliga bolagsstyrelser i staden i uppdrag att genomföra Stockholms miljöprogram 2012-2015 i enlighet med detta utlåtande.
4. Kommunstyrelsen ges i uppdrag att följa upp miljöprogrammet varje år och separat redovisa uppföljningen i ett ärende till kommunfullmäktige.
5. Riktlinjen ”Hållbar stadsutveckling”, utlåtande 2010:137, som beslutades av kommunfullmäktige den 13 december 2010, utgår som styrdokument vid den tidpunkten Stockholms miljöprogram 2012-2015 börjar gälla.
6. Stadens nämnder ska ta fram indikatorer kopplade till Stockholms miljöprogram 2012-2015 i samband med tertialrapport 1 2012.
7. Stockholms Stadshus AB uppmanas att ge samtliga bolagsstyrelser i staden i uppdrag att ta fram indikatorer kopplade till Stockholms miljöprogram 2012-2015 i samband med tertialrapport 1 2012.
8. Miljö- och hälsoskydds nämnden ska uppdatera de föreslagna indikatorerna till Stockholms miljöprogram 2012-2015 med mät historik där sådan finns i enlighet med detta utlåtande.
9. Miljö- och hälsoskydds nämnden ges i uppdrag att ta fram ett förslag till Kemikalieplan för Stockholms stad i enlighet med detta utlåtande.

Stockholm den 30 november 2011

På kommunstyrelsens vägnar:
STEN NORDIN

Per Ankersjö

Ylva Tengblad

Reservation anfördes av *Karin Wanngård, Olle Burell och Maria Östberg Svanelind* (alla S) med hänvisning till reservationen av (S) i borgarrådsberedningen.

Reservation anfördes av *Emilia Hagberg* och *Stefan Nilsson* (båda MP) med hänvisning till reservationen av (MP) i borgarrådsberedningen.

Reservation anfördes av *Ann-Margarethe Livh* (V) enligt följande.

Jag föreslår att kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Att delvis godkänna Stockholms miljöprogram 2012-2015
2. Samt därutöver anföra

Stadens nu gällande miljöprogram är föråldrat och inte anpassat till de nationella miljö kvalitetsmålen. Det är därför glädjande att staden nu presenterar ett nytt och uppdaterat program. Om Vänsterpartiet hade haft möjlighet hade vi utarbetat ett nytt program som i större utsträckning varit anpassat till de nationella miljö kvalitetsmålen och i full utsträckning haft kvantitativa delmål. Vårt mål hade bl.a. varit att;

- stadens utsläpp av växthusgaser varit borta 2030
- stadens alla vatten – inte bara s.k. vattenförekomster - redan 2015 uppfyllt
- kraven vad gäller God Ekologisk Status tillgodosetts redan nu
- satsningarna på egen helt fossilfri energiproduktion varit större och att
- kvantitativa delmål hade utformats för att uppfylla dessa målsättningar

Vänsterpartiet vill trots detta uttrycka sin åsikt att det föreslagna programmet är väl underbyggt och strukturerat och därför möjligt att utgå från under kommande 4-års period. Vi har därför gjort en detaljerad genomgång av det föreslagna programmet och redovisat de punkter och partier där vi anser att förbättringar behövs för att uppnå våra egna målsättningar.

Utifrån den utgångspunkten avser vi att fortsättningsvis arbeta på ett konstruktivt sätt för att tillsammans med övriga partier arbeta för en kraftfull förbättring av stadens miljö.

Se bilaga 3; genomgång av miljöprogrammet med kommentarer och förslag till justeringar som ligger till grund för vår reservation.

ÄRENDET

Kommunstyrelsen gavs i budget 2011 i uppdrag att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2012-2015. Förslaget är framtaget av stadsledningskontoret.

Det förslag som framtagits innehåller sex inriktningsmål samt 31 delmål. Uppföljningsansvaret för delmålen fördelas på nämnder och styrelser efter rådighet, medan kommunstyrelsen har det samlade rapporteringsansvaret för programmet utifrån ansvaret för verksamhetsområdesmålet ”Stockholms livsmiljö ska vara hållbar”. Förslaget har tagits fram i samarbete med förvaltningar och bolag som ställt sin expertkompetens till förfogande för projektorganisationen. Förslaget till miljöprogram bygger vidare på den framgångsfaktor som präglat nuvarande miljöprogram; integreringen i stadens system för ledning och uppföljning (ILS). Riktlinjen ”Hållbar stadsutveckling” har inte bara utgjort underlag till förslaget, utan också arbetats in i tillämpliga delar. Stadsledningskontoret föreslår därför att förslaget till miljöprogram för Stockholms stad godkänns och att riktlinjen ”Hållbar stadsutveckling” utgår som styrdokument.

Bakgrund

I Stockholms stads budget för 2011 anges följande:

”Under 2011 kommer arbetet med miljöprogrammet för perioden 2012-2015 inledas. Arbetet leds av kommunstyrelsen och kommer att vara stadsövergripande.”

Den totala projektorganisationen har omfattat 16 förvaltningar och bolag. Nästan 50 personer har involverats i framtagande av mål, faktaunderlag och indikatorer.

Ärendet

Förslaget till Miljöprogram för Stockholms stad 2012-2015 innehåller sex inriktningsmål samt 29 delmål. Inriktnings- och delmål bryter ned det i budget beskrivna verksamhetsområdesmålet ”Stadens livsmiljö ska vara hållbar” till greppbara och uppföljbara mål.

Inriktningsmålen beskriver fundamentet i en hållbar stadsutveckling, utifrån miljöaspekterna i hållbarhetstemat. Inriktningsmålen identifierar inom vilka områden staden ska fokusera sina insatser:

- Miljöeffektiva transporter
- Giftfria varor och byggnader

- Hållbar energianvändning
- Hållbar användning av mark och vatten
- Miljöeffektiv avfallshantering
- Sund inomhusmiljö

Med miljöprogrammet följer två bilagor. Bilagan med indikatorer innehåller förslag till uppföljningsmått som nämnder och styrelser med utpekat ansvar kan använda sig av för att följa upp delmålen. Ytterligare en bilaga kompletterar faktaunderlag samt ger en nationell och internationell utblick kring målområdet.

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 30 juni 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsledningskontoret konstaterar att förslaget till miljöprogram har tagits fram på relativt kort tid. Den snabba hanteringen har möjliggjorts genom den breda projektororganisation som snabbt kunde sättas samman. Deltagande förvaltningar och bolag har prioriterat projektet och avsatt resurser i form av sina respektive expertkompetenser inom varje inriktningsmål.

Programmet syftar till att bryta ned stadens verksamhetsmål *Stockholms livsmiljö ska vara hållbar* till begripliga och uppföljbara delmål. Programmet pekar ut uppföljningsansvariga nämnder och bolag och lämnar förslag på hur delmålen kan följas upp. I fördelningen av uppföljningsansvaret har hänsyn tagits till nämnders och bolagsstyrelsers rådighet över målet. Så kallade ”verka för mål” kan inte helt undvikas. Stadsledningskontoret menar dock att i begreppet ”rådighet” ingår att staden kan skapa förutsättningar för måluppfyllelse hos aktörer inom områden där staden inte har egen verksamhet.

Förslaget till miljöprogram för Stockholms stad vilar övergripande på tre underlag:

- De nationella miljö kvalitetsmålen
- Miljöprogram för Stockholms stad 2008-2011
- Miljö- och hälsoutredning för Stockholms stad

Parallellt med stadens arbete har arbetet med att ta fram regionala miljömål pågått. Projektet har utgått från de befintliga regionala miljömålen samt strävat efter att följa den pågående processen med att ta fram nya i arbetet med stadens miljöprogram.

Kommunfullmäktige antog 2010-12-13 ett kompletterande *sjunde* kapitel till Stockholm stads miljöprogram 2008-2011. Kapitlet *Hållbar stadsutveckling* utgör under 2011 en riktlinje till miljöprogrammet och har som sådant utgjort underlag för framtagande av förslaget till miljöprogram. Kapitlet *Hållbar stadsutveckling* har i

tillämpliga delar arbetats in i förslaget till miljöprogram. Hållbar utveckling är ett brett begrepp som inkluderar miljömässiga, sociala och ekonomiska aspekter. Stadens miljöprogram fokuserar genom angivna inriktningsmål på den miljömässiga dimensionen i hållbarhetstemat. Detta miljöprogram är därför en grundläggande del i en hållbar stadsutveckling. Ekonomiska- och sociala hållbarhetsaspekter återkommer i stadens budget samt andra styrdokument. Mot bakgrund av att riktlinjen *Hållbar stadsutveckling* är inarbetat i förslaget till Miljöprogram för Stockholms stad 2012-2015 föreslår stadsledningskontoret att nämnda riktlinje utgår som stadsövergripande styrdokument när det nya miljöprogrammet börjar gälla.

Projektet har i samarbete med exploateringskontoret genomfört en temadag med fokus på energifrågor riktat till privata och kommunala byggherrar genomförts. Efter temadagen tillställdes deltagarna en enkät där tillfälle till fördjupad dialog bjöds.

Genomförande och uppföljning

Ansvar för genomförandet av miljöprogrammets 29 delmål åvilar samtliga stadens nämnder och styrelser. Miljöprogrammets stadsövergripande karaktär understryks genom att samtliga nämnder och styrelser förväntas ta fram, alternativt uppdatera befintliga miljöhandlingsplaner utifrån miljöprogram 2012-2015. Uppföljningsansvaret för delmålen fördelas dock i miljöprogrammet på specifika nämnder och styrelser. Kommunstyrelsen har det övergripande uppföljningsansvaret för programmet och bär därmed rapporteringsansvaret till kommunfullmäktige. Miljöprogrammets genomförande och uppföljning ska integreras i stadens system för integrerad ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, förkortat ILS.

Integrering av miljöprogrammet i stadens styrsystem betyder att målen i miljöprogrammen blir en förlängning och förtydligande av verksamhetsområdesmålet i budget. Nämndens och styrelsens åtaganden utifrån miljöprogrammet ska framgå av verksamhetsplanen. Uppföljningen sker i enlighet med budgetprocessens avstämningar, tertialrapport 1 och 2 samt årsredovisning. Indikatorer väljs i samråd med kommunstyrelsen och fastställs i respektive nämnd eller styrelses verksamhetsplan.

Integreringen av miljöprogrammet i stadens budget och kvalitetsuppföljning är nyckeln till ett framgångsrikt miljöarbete. Ansvar för åtgärderna fördelas till nämnder med rådighet över delmålen. Uppföljningsansvarig nämnd eller styrelse redovisar sedan åtgärderna i den ordinarie verksamhetsuppföljningen. Denna integrering uppmärksammades särskilt i EU kommissionens motivering till att utnämna Stockholm till Europas första miljöhuvudstad 2010. Stadsledningskontoret menar att denna ordning ska behållas i uppföljningen av det nya miljöprogrammet, inte bara för att den är prisbelönt, utan framförallt för att den säkrar prioriteringar, rådighet och resultat.

Stadsledningskontoret erinrar om att budget alltid är överordnat styrdokument och dess prioriteringar styr åtgärder och aktiviteter föranledda av miljöprogrammet i nämndens eller styrelsens verksamhetsplan.

Stadsledningskontoret föreslår att kommunstyrelsen föreslår kommunfullmäktige att förslaget till miljöprogram för Stockholms stad 2012-2015 godkänns.

BEREDNING

Ärendet har remitterats till arbetsmarknadsnämnden, exploateringsnämnden, fastighetsnämnden, idrottsnämnden, kulturnämnden, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, servicenämnden, socialnämnden, stadsbyggnadsnämnden, trafik- och renhållningsnämnden, utbildningsnämnden, äldre-
nämnden, överförmyndarnämnden, Bromma stadsdelsnämnd, Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd, Farsta stadsdelsnämnd, Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd, Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd, Kungsholmens stadsdelsnämnd, Norrmalms stadsdelsnämnd, Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd, Skarpnäcks stadsdelsnämnd, Skärholmens stadsdelsnämnd, Spånga-Tensta stadsdelsnämnd, Södermalms stadsdelsnämnd, Älvsjö stadsdelsnämnd, Östermalms stadsdelsnämnd, Stockholms Stadshus AB, AB Familjebostäder, AB Fortum Värme samägt med Stockholms stad, AB Stadsholmen, AB Stockholmshem, AB Stokab, AB Svenska Bostäder, Kapellskärs Hamn AB, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, Mässfastigheter i Stockholm AB, Nynäshamns Hamn AB, SISAB, S:t Erik Försäkrings AB, S:t Erik Kommunikation AB, S:t Erik Markutveckling AB, S:t Erik Livförsäkring AB, Stockholm Business Region AB, Stockholm Business Development AB, Stockholm Globe Arena Fastigheter AB, Stockholm Stads Parkerings AB, Stockholm Vatten AB, Stockholm Visitors Board AB, Stockholms Hamn AB, Stockholm Stads Bostadsförmedling AB, Stockholms Stadsteater AB och USK AB.

Av dessa har arbetsmarknadsnämnden, överförmyndarnämnden, AB Stadsholmen, Kapellskärs Hamn AB, Mässfastigheter i Stockholm AB, Nynäshamns Hamn AB, S:t Erik Försäkrings AB, S:t Erik Kommunikation AB, S:t Erik Markutveckling AB, S:t Erik Livförsäkring AB, Stockholm Business Development AB, Stockholm Globe Arena Fastigheter AB, Stockholm Visitors Board AB, Stockholm Stads Bostadsförmedling AB, Stockholms Stadsteater AB, USK AB avstått från att svara på remissen. Idrottsnämnden har svarat genom ett kontorsyttrande. AB Familjebostäder, AB Stockholmshem, AB Stokab, AB Svenska Bostäder, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, SISAB, Stockholm Business Region AB, Stockholm Stads Parkerings AB, Stockholm Vatten AB och Stockholms Hamn AB har svarat gemensamt genom Stockholms Stadshus AB. Respektive bolags enskilda yttrande finns bilagda koncernbolagets remissvar (*här ej tryckt*).

Ärendet har därtill remitterats till Avfall Sverige, Bil Sweden, Cykelfrämjandet Storstockholmskretsen, Greenpeace, Jordens Vänner (Alternativ Stad), Klimataktion Stockholm, Kommittén för Stockholmsforskning, kommunsty-

relsens handikappråd, kommunstyrelsens pensionärsråd, Naturskyddsföreningen Stockholms län, Naturskyddsföreningen Stockholm, Rådet till skydd för Stockholms skönhet, stadsmiljörådet, Stockholms Byggmästareförening, Stockholms handelskammare, Stockholms konstråd, styrelsen för Kungsträdgårdens Park & Evenemang AB, styrelsen för Stockholm Water Foundation, styrelsen för Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum, Sveriges Byggindustrier, Världsnaturfonden WWF och YIMBY.

Av dessa har Avfall Sverige, Cykelfrämjandet Storstockholmskretsen, Greenpeace, Jordens Vänner (Alternativ Stad), Klimataktion Stockholm, Kommittén för Stockholmsforskning, kommunstyrelsens pensionärsråd, Stockholms konstråd, Stockholms handelskammare, styrelsen för Kungsträdgårdens Park & Evenemang AB, styrelsen för Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum, styrelsen för Stockholm Water Foundation och YIMBY avstått från att svara på remissen. Därtill har Naturskyddsföreningen i Stockholms län och Stockholms Naturskyddsförening valt att avge ett gemensamt yttrande tillsammans med Söderorts Naturskyddsförening.

Därutöver har det inkommit yttranden från följande bolag och organisationer: Boliden AB, Byggmaterialindustrierna, Golvbranschens Riksorganisation, HSB Bostad AB, International Zinc Association Europe, Nordic Galvanizers, Plast- & Kemiföretagen, Scandinavian Copper Development Association, Skanska, Storstockholms brandförsvaret, stadsarkivet, Svenska Turistföreningen, Svensk Ventilation, Sveriges fog- och limleverantörers förening, Veidekke, VVS-företagen och äldrenämndens handikappråd.

Av dessa har stadsarkivet anslutit sig till kulturnämndens yttrande.

Innehållsförteckning

Sid

Facknämnderna

Exploateringsnämnden

Fastighetsnämnden

Idrottsförvaltningen

Kulturnämnden

Rådet till skydd för Stockholms skönhet

Kyrkogårdsnämnden

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Servicenämnden

Socialnämnden

Stadsbyggnadsnämnden

Trafik- och renhållningsnämnden

Utbildningsnämnden

Äldrenämnden

Äldrenämndens handikappråd

Stadsdelsnämnderna

Bromma stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Farsta stadsdelsnämnd

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Norrmalms stadsdelsnämnd

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Skärholmens stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Södermalms stadsdelsnämnd

Älvsjö stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd

Bolag m.m.

Kommunstyrelsens handikappråd

Stockholms Stadshus AB

Fortum Värme AB samägt med Stockholms stad

Övriga

Bil Sweden

Boliden AB

Byggmaterialindustrierna

Golvbranschens Riksorganisation

HSB Bostad AB

International Zinc Association - Europe

Naturskyddsföreningen

Nordic Galvanizers

Plast- & Kemiföretagen

Scandinavian Copper Development Association

Skanska AB

Stadsmiljörådet

Stockholms Byggmästareförening

Storstockholms brandförsvaret

Sveriges Byggindustrier

Sveriges fog- och limleverantörers förening

Svenska Turistföreningen

Svensk Ventilation
Veidekke
VVS Företagen
WWF

Facknämnderna

Exploateringsnämnden

Exploateringsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med kontorets tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Gabrielle Gjerswold m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Ann-Margarethe Livh (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Maria Östberg Svanelind m.fl. (S), *bilaga 1*.

Exploateringskontorets tjänsteutlåtande daterat den 13 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Övergripande synpunkter på miljöprogrammet

I detta avsnitt redovisar Exploateringskontoret övergripande synpunkter på miljöprogrammet av mer strategisk karaktär. Specifika synpunkter på målformuleringar framförs i nästa avsnitt under respektive miljömål.

1. Omfattas kontorets verksamhet av miljömålen eller är det någon del som saknas?

Kontoret har vid genomgången av miljömål kunnat konstatera att målen på ett bättre sätt än förra miljöprogrammet omfattar kontorets verksamhet. I och med bearbetningarna av kapitel 2 Giftfria varor och byggnader finns nu även miljömål som är styrande för kontorets arbete med projektering av anläggningar i exploateringsprojekt.

Det saknas fortfarande miljömål kopplade till stadens anläggningsarbeten. En viktig del i kontorets verksamhet är markarbeten och hushållning med massor. Kontoret har formulerat riktlinjer för hushållning med naturmaterial och återvinning av massor som också bör tas med i stadens övergripande miljöprogram. Detta är en viktig miljöfråga eftersom verksamheter som bygger och anlägger i staden leder till många masstransporter i regionen. KTH har tex i en studie uppskattat att var fjärde lastbil på länets

vägar transporterar schaktmassor och ballast.

2. Är ansvaret för uppföljning av miljömålen tillräckligt tydligt redovisat?

De flesta miljömål har tydligt pekats ut vilket bolag eller förvaltning som ansvarar för uppföljningen av miljömålet. Kontoret anser att det är viktigt att tydligt ge en part ansvaret för uppföljningen. Sedan är det upp till denna att i samråd med övriga parter i staden få fram underlag för uppföljning. Under miljömål fyra finns tex delmål där flera förvaltningar pekats ut som ansvariga. Detta bör enligt kontoret justeras så att bara en part pekas ut som uppföljningsansvarig.

3. Hur har arbetsprocessen med att ta fram miljöprogrammet varit?

Kontoret anser att organisationen för arbetet med miljöprogrammet varit bra. Arbetet har skett i brett samförstånd med alla parter involverade. Utmaningen har varit tiden för revidering av miljöprogrammet. Den korta tiden innebar att det har varit svårt att bedriva något utvecklingsarbete av miljöprogrammet utan det har i princip handlat om att behålla det gamla formatet och revidera miljömålen. I de grupper som kontoret deltagit i har arbetet fungerat bra men bristen på tid har inneburit att arbetet med miljömålen har forcerats och inte i alla delar processats tillräckligt.

4. Är arbetsprocess med miljöprogram och uppföljning av miljömål i ILS tillräckligt beskriven?

Arbetet med miljöprogrammet för 2008-2011 har inneburit att formerna för att avrapportera i ILS har satt sig och att vi idag vet hur detta ska ske. Kontoret kan dock konstatera att vissa av miljömålen som kontoret redovisar i VP och tertialrapporter inte är så betydande för kontorets verksamhet samt att det är andra som styr kontorets påverkan. Tex val av miljöbilar där kontoret är styrd av den bilpool som är upphandlad. Detsamma gäller lokalerna i tekniska nämndhuset och hur dessa fungerar med avseende på energiförbrukning och avfallsinsamling. Detta är något som fastighetsägaren (FSK) bör ges ansvar för. Det skulle underlätta miljöarbetet om dessa generella frågor adresserades till den förvaltning som har högst rådighet över frågan.

5. Är miljömålen formulerade utifrån kontorets syn på att målen ska visa vad som ska uppnås inte hur målet ska uppnås?

Det är en utmaning att formulera miljömål som inte är lösningsorienterade. Vid kontorets genomgång av miljömål är det tydligt att det finns miljömål som visar hur målen ska uppnås. Detta är en aspekt som inte riktigt hunnit hanteras i arbetet med miljömålen.

6. Är miljömålen tillräckligt motiverade? Finns en tydlig koppling mellan de långsiktiga visionerna och målen för Stockholm

I princip anser Exploateringskontoret att miljömålen är motiverade. Däremot saknar kontoret en tydligare koppling till Vision 2030. Det bör framgå på vilket sätt som

miljöprogrammets mål leder i riktning mot de miljövisioner som finns i Vision 2030.

Inledningsvis i miljöprogrammet fastslås att programmet fokuserar på den miljömässiga dimensionen i hållbar utveckling och inte tar fasta de sociala och ekonomiska aspekterna. Kontoret ser att detta kan vara en rimlig avgränsning förutsatt att de andra delarna fångas upp i andra program och riktlinjer som är styrande för Stockholms stad.

7. Hur har de ekonomiska konsekvenserna av att genomföra miljöprogrammet bedömts?

I programmet anges att de konkreta åtgärderna och beslut om de mest kostnadseffektiva åtgärderna beslutas av nämnderna. Men de stora kostnadseffekterna uppstår många gånger genom att sätta en målnivå i stadens övergripande miljöprogram. Exploateringskontoret anser att det är en brist att programmet inte innehåller någon analys av ekonomiska konsekvenser av att genomföra miljöprogrammet.

8. Avser något miljömål lagreglerat krav?

Lagkrav ska inte ta med som miljömål. Kontoret har konstaterat att ett miljömål i kap ett avser ett lagreglerat krav vilket inte är lämpligt.

9. Det är viktigt att redovisa relationen mellan olika styrdokument i staden

Staden har många styrdokument för hur planering och byggande ska ske – det är i detta perspektiv viktigt att redovisa statusen för dessa olika styrdokument samt hur prioriteringar bör ske.

10. Programmet innehåller många miljömål

Miljöprogrammet har färre miljömål än tidigare men fortfarande väldigt många. Miljöprogrammet har sex inriktningsmål för miljö samt 29 delmål fördelat under de sex inriktningsmålen. Kontoret anser att det är en utveckling i rätt riktning.

Synpunkter på mål, delmål och nyckeltal som berör kontoret

Exploateringskontoret påverkas i hög grad av miljöområdena 2 ”Giftfria varor och byggnader, 3 ”Hållbar energianvändning” och 4 ”Hållbar användning av mark och vatten”. Exploateringskontoret har stor rådighet att jobba mot att nå dessa miljömål. De andra tre miljömålen har också betydelse för kontorets verksamhet men i mindre omfattning och kontoret har i varierande grad rådighet att styra mot målen.

Nedan redovisar kontoret synpunkter på mål, delmål och nyckeltal. Synpunkterna är huvudsakligen inriktade på de delar av miljöprogrammet som berör exploateringskontoret och dess verksamhet.

Målområde 1 MILJÖEFFEKTIVA TRANSPORTER

- Miljömål 1.1 ”Miljöbelastningen från stadens transporter ska minska”

Exploateringskontoret anser att Trafikkontoret bör ges i uppdrag att ta fram en resepolicy för stadens verksamheter.

Målet bör också omfatta en strategi för att undvika resor genom att staden skapar förutsättningar för elektroniska möten inom stadens verksamheter.

- Miljömål 1.3 ”Miljökvalitetsnormer för luftkvalitet ska uppnås i hela staden”

Miljömål 1.3 avser ett lagreglerat krav. Exploateringskontoret anser inte att denna typ av miljömål är relevanta då det utgör en lagförutsättning vid allt byggande i staden.

- Miljömål 1.5 ”Kollektivtrafikandelen ska öka”

Det bör framgå att det finns en pågående trend där kollektivtrafikens andel minskar – vilket SL:s trafikprognoser visar att den har gjort de senaste 20 åren. Det krävs ett trendbrott för att stärka kollektivtrafiken.

Nya arbetsplatser bör placeras i anslutning till spårtrafik.

Kollektivtrafikens marknadsandel för arbetsresor till och från innerstaden är idag ca 70 %. Ett delmål utifrån dessa förutsättningar skulle förslagsvis kunna vara att 75 % av arbetsresorna till och från innerstaden bör ske med kollektivtrafik.

SL:s statistik visar vidare att kollektivtrafikandelen idag är ca 40 % i genomsnitt i områdena utanför innerstaden. Med utgångspunkt från detta skulle delmålet förslagsvis kunna bli att kollektivtrafikandelen utanför innerstaden bör vara högre än genomsnittet på 40 % för Stockholms län.

Avseende utvärderingen är det viktigt att ha klara förutsättningar för hur staden mäter och hur SL mäter andelen kollektivtrafikresenärer. Mål bör sättas upp som är möjliga att utvärdera. Delmålet bör specificeras bättre och samma mätmetod som SL bör tillämpas.

Målområde 2 GIFTFRIA VAROR OCH BYGGNADER

- Miljömål 2.1 ”Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska”

Staden har tillsammans med Trafikverket, Göteborg och Malmö tillämpat generella miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster. Dessa tillämpas för exploateringskontorets entreprenadarbeten. Dessa riktlinjer innehåller krav på kemikaliehantering som ska tillämpas för anläggningsentreprenader.

Byggvarubedömningen som nämns i förslaget till miljöprogram 2012-2015 är inte riktigt anpassad för de anläggningsprojekt som Exploateringskontoret är byggherre för. Miljöprogrammet bör därför kompletteras med hänvisning till de generella miljökraven för anläggningsprojekt.

- Miljömål 2.4 ”Spridning av miljö- och hälsofarliga ämnen från hushåll, handel, byggande och andra aktörer i Stockholm ska minska”

Det bör förtydligas att målet avser påverkan på vattenkvaliteten och spridning via avloppsvattnet.

Indikatorn 2.2.2 ”Andel markanvisningar respektive exploateringsavtal där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår” visar inte på någon miljö kvalitet utan bara att kravet ställts. Detta ger inte exploateringskontoret någon egentlig ledning om hur olika parter följer detta mål och vilken miljö kvalitet som uppnås, d.v.s. hur efterlevnaden av kravet ser ut. Ambitionen bör vara att till nästa revidering av miljö-

programmet få fram en mer kvalitativ uppföljning när mer underlag finns om målet.

Målområde 3 HÅLLBAR ENERGIANVÄNDNING

Det är inte helt relevant att tala om att staden har mål för att vara klimatneutral. Detta är ett begrepp som inte kan sättas i likhet med målet att staden ska bli fossilbränslefri till 2050. Med klimatneutral menas att leva/verka på ett sätt som inte producerar något nettotillskott av växthusgaser. Detta ska uppnås genom att reducera den egna klimatpåverkan så mycket som möjligt och använda kompensation för att neutralisera återstående utsläpp. Exploateringskontoret anser att det är viktigt att använda begrepp som är tydligt definierade när mål och utgångspunkter för dessa beskrivs.

Målen för energieffektiva transporter bör formuleras utifrån att vi ska ha ett transportsystem som är energieffektivt med hög kapacitet och låg miljöpåverkan. Begrepp som teknikneutrala lösningar är tveksamt eftersom det är ett ospecifikt begrepp med möjlighet till många olika tolkningar. Det är svårt att tillämpa mål som är alltför diffusa.

- Miljömål 3.4 ”I nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad fastighet, ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m²”

Exploateringskontoret anser att 55 kWh/m² är en rimlig målnivå för energianvändning vid nybyggnation. Målet bör specificeras med att det avser köpt energi, Atemp, exklusive hushållsel. Vidare så bör dock målet introduceras successivt eftersom det är viktigt att ta tillvara erfarenheter från de lågenergibyggnader som nu planeras och uppförs.

- Miljömål 3.5 ”Stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader”

Miljömålet är inte något som Exploateringskontoret har direkt rådighet över. Kontoret vill dock påpeka att målet såsom det nu är formulerat kan innebära stora ekonomiska konsekvenser för stadens bolag och förvaltningar som ansvarar för de byggnader som staden äger. I arbetsgruppen som arbetade med energimålet till miljöprogrammet fanns alternativ formulering av målet som bla allmännyttan var med och formulerade. Kontoret anser att det är lämpligt att revidera målet så att det är rimligt att jobba mot för berörda parter.

Målområde 4 HÅLLBAR ANVÄNDNING AV MARK OCH VATTEN

Detta miljömål har stor relevans för Exploateringskontorets arbete.

Inledningsvis vill kontoret förtydliga ansvarsrollerna. På sidan 20 står det att Exploateringsnämnden genom sitt markägaransvar, svarar för utveckling av den gröna marken. Detta gäller endast grön mark i samband med exploatering på stadens mark annars är det Trafiknämnden som har detta ansvar.

- Miljömål 4.4 ”Vid förändringar i mark- och vattenområden ska dessa utformas för kommande klimatförändringar”

Stockholms stad har i arbetet med miljöprofileringen av Norra Djurgårdsstaden tagit fram en grönytefaktor för att dimensionera för tillräckligt många ”gröna” ytor i stads-

delen. I övrigt har staden inget pågående arbete med grönytefaktor vilket bör framgå av den inledande beskrivningen under målet.

Under delmål 4.4 bör även nämnas något om förändrade havsvattennivåer på grund av klimatförändringar.

Under uppföljningsansvar är det tre förvaltningar som pekas ut. Exploateringskontoret anser att det måste vara en som pekas ut för att underlätta ansvarstagande och få effektivitet i arbetet.

Målområde 5 MILJÖEFFEKTIV AVFALLSHANTERING

Exploateringskontoret saknar mål och riktlinjer för återvinning av schaktmassor vid nybyggnation samt hushållning med naturgrus. Genom en högre grad av återvinning av schaktmassor kan stora miljönyttor åstadkommas i och med att användningen av naturmaterial minskar samt att transportarbetet minskar. Därför anser kontoret att målet bör kompletteras med ett delmål för återvinning av massor och hushållning av naturgrus. Med en sådan komplettering så har Exploateringskontoret direkt rådighet för att uppfylla miljömålet.

Målområde 6 INOMHUSMILJÖ

Exploateringskontoret tycker att det är intressant om staden börjar tillämpa denna typ av verktyg för egna nybyggnadsprojekt. Denna typ av verktyg är brett och omfattar flertalet av de målområden som miljöprogrammet omfattar. Ett förfarande med att miljöklassa en byggnad kan innebära en förbättrad miljöstyrning av nybyggnadsprojekten och att de olika teknikområden som deltar i ett projekt ges en struktur och tydliga gemensamma mål att jobba mot. Stockholms stad är genom Exploateringskontoret medlemmar i ”Sweden green Building Council” vilket är en bra utgångspunkt och plattform för en samverkan om miljöklassning av byggnader. Staden deltar också i ett projekt med att studera och utvärdera miljöklassning av stadsdelar som metod för hållbar stadsutveckling.

Fastighetsnämnden

Fastighetsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 27 september 2011 att besvara remissen med kontorets tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Jakob Dalunde m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Bengt Sandberg m.fl. (S), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Madeleine Sjöstedt m.fl. (FP), Billy Östh m.fl. (M) och Elisabeth Svensson (C), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Maj-Len Eklund (V), *bilaga 1*.

Fastighetskontorets tjänsteutlåtande daterat den 5 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Fastighetskontorets generella synpunkter

Hur uppföljningen av miljöprogrammet ska gå till är oklart enligt fastighetskontoret. I remissen står det att miljöprogrammet ska integreras i stadens verksamhetsplaner. Det står också att samtliga nämnder och styrelser ska vidta åtgärder som leder till måluppfyllelse oavsett utpekad ansvar för ett delmål. Samtliga nämnder och styrelser ska därför klarlägga sin miljöpåverkan och beskriva åtgärder för att minska miljöpåverkan i en separat miljöhandlingsplan. Det står dock inte angivet hur miljöhandlingsplanen ska följas upp. Fastighetskontoret tycker att detta bör förtydligas så att kontoret vet vad som förväntas vid framtida miljörevisioner.

Det finns möjligheter att implementera miljöhandlingsplanen i ILS som en egen rapport och följa upp miljöhandlingsplanen på liknande sätt som verksamhetsplanen följs upp idag.

Under rubriken ”delmålet innebär att” anges i många fall ytterligare delmål. För dessa finns i flera fall inga indikatorer framtagna. Ofta följs delmål upp centralt, vilket är nödvändigt, men att enbart följa upp delmålen övergripande för staden visar inte huruvida respektive nämnd/styrelse uppnått målet. Andra delmål berör alla alternativt vissa nämnder/styrelser. Under delmål som berör fastighetsförvaltningarna/fastighetsbolagen finns inte Stockholms hamnar eller kyrkogårdsförvaltningen angivna, trots att de är fastighetsägare.

Fastighetskontorets specifika synpunkter

Nedan följer fastighetskontorets synpunkter på specifika mål, delmål och indikatorer.

1. Transporter

Delmål 1.1 Miljöbelastning från stadens transporter och resor ska minska

Hur mycket den privata bilen används i tjänsten anser fastighetskontoret vara ett bra mått för att följa upp delmål 1.1. Privat bil som används i tjänsten utgörs idag främst av fordon som inte är klassade som miljöfordon. Att minska användningen av privat bil i tjänsten minskar också miljöbelastningen från stadens transporter.

Koldioxid som genereras från stadens egna transporter och resor är också ett bra mått för att följa upp delmål 1.1. Uppgifter om totalt transporterad sträcka per transportslag (egen bil i tjänst, leasade förvaltningsbilar, taxi, tåg, buss, flyg, båt etc.) rapporteras in av alla verksamheter.

Delmål 1.2 Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle.

Det bör klargöras vilken nämnd som ansvarar för att rapportera in uppgifter kring

stadens bilpool.

Indikator 1.2.4 ”andel av stadens upphandlade transporter som är miljöbilsklassade” gäller bara för stadsgemensamma upphandlingar enligt miljöprogrammet. Flera av fastighetsförvaltningarna/fastighetsbolagen handlar upp driftentreprenader och bör ställa krav på att driftentreprenören ska använda miljöbilar.

Delmål 1.4 Gång och cykelresandet ska öka

Delmål 1.5 Kollektivtrafikens andel ska öka

För att följa upp delmål 1.4 samt delmål 1.5 för stadens egen verksamhet bör uppföljning av medarbetarnas resvanor göras i stadens årliga medarbetarenkät.

2. Giftrika varor och byggnader

Delmål 2.2 Utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska

Under ”delmålet innebär att”, hänvisas i första punkten till Byggsvarubedömningen för att ställa krav vid inköp och upphandlingar av varor, konsulttjänster och entreprenader. I bilaga 3 redovisas fler alternativa bedömningsverktyg vilket skapar förvirring. Under samma punkt hänvisas även till miljömärkningen EU-blomman. EU-blomman har numera bytt namn till EU Ecolabel.

För att följa upp delmål 2.2 har bland annat följande indikator valts:

”Andel uppföljda bygg- och anläggningsentreprenader som uppfyller stadens krav avseende kontroll av miljö- och hälsofarliga ämnen i varor.” Denna indikator kommer att bli 0 %, på grund av att det är väldigt ovanligt att alla produkter som föreskrivs/ansöks i ett bygg- och anläggningsprojekt är rekommenderade eller accepterade. Istället bör indikatorn visa på andel använda produkter som är rekommenderade/accepterade i uppföljda bygg- och anläggningsentreprenader.

3. Hållbar energianvändning

Istället för att hänvisa till passivhusstandard i inledningen till målområde 3 bör nära nollenergibegreppet (NNE) användas. I bilaga 2 och 3 hänvisas till NNE. Risken är att användandet av flera olika begrepp skapar förvirring.

Delmål 3.1 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 %

Målet bör sättas i relation till någonting, exempelvis m^2 , och inte relateras till den totala energianvändningen. Detta på grund av att fastighetskontorets energianvändning varierar beroende på fastighetsförvärv och fastighetsförsäljningar.

Under indikator 3.1.1 ”Energianvändning per $m^2/år$ i stadens nämnder och styrelser” anges inte om mängden köpt energi ska redovisas i kr eller kWh. Under framtagande av miljöprogrammet fördes diskussioner om ett gemensamt uppföljningssystem för stadens fastighetsförvaltningar/fastighetsbolag. För att uppföljningen av energianvändningen ska bli korrekt bör en riktlinje kring detta upprättas.

Delmål 3.3 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 3,0 ton CO₂e per stockholmare

Punkt två under ”delmålet innebär att” säger: ”Energianvändningen i fastighetsbeståndet i hela staden behöver minska med 5 procent genom energieffektiviseringar”. Punkten bör förtydligas så avsikten framgår klarare, annars riskeras sammanblandning med delmål 3.1 (... minska energianvändningen i egna verksamheten med minst 10 %). Till exempel skulle punkten kunna förtydligas med ”utöver de fastigheter som berörs av delmål 3.1”.

Delmål 3.5 stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader

Texten anger att ”beräkning av byggnadens värde sker enligt EU:s direktiv (EPBD)”. Detta direktiv definierar en större ombyggnad, inte hur byggnadens värde ska beräknas.

I förtydligandet av delmålet står att ”beräkningar görs under projektering”. Det bör förtydligas att det är ”energiberäkningar” som avses.

Fastighetskontoret anser dessutom att det är något sent i processen att genomföra energiberäkningar först i projekteringskedet. Redan under programskedet bör övergripande energiberäkningar genomföras. Energiberäkningen ska visa hur valda lösningar bidrar till att uppfylla målet gällande energianvändning. Eftersom en projektkalkyl tas fram under programskedet bör uppfyllandet av energimålet ha beaktats redan då.

5. Miljöeffektiv avfallshantering

Delmål 5.1 Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras

I punkt två under ”delmålet innebär att”, står det bl.a. ”möjligheten att sortera ut förpackningar (plast, papper, glas och metall) och returpapper ska finnas hos samtliga av stadens verksamheter”. Fastighetskontoret tycker att det är oklart om kontoret ska se till att anordna källsorteringsutrymmen i alla sina fastigheter eller enbart i den egna kontorsbyggnaden.

Ingen indikator följer upp byggavfall. Stadens fastighetsförvaltningar/fastighetsbolag genomför årligen underhåll och investeringar i fastigheterna som genererar stora mängder byggavfall. Flera fastighetsförvaltningar/fastighetsbolag följer redan idag upp byggavfall och sorteringsgrad. En indikator bör finnas som följer upp andelen utsorterat byggavfall för återvinning i förhållande till mängden som går till deponi.

Delmål 5.2 Andelen farligt avfall som felsorteras ska minska

Ingen av indikatorerna för delmålet följer upp de miljö- och hälsostörande material i byggnader som blir farligt avfall vid rivning. Förslagsvis skulle en indikator utformas som ”mängd insamlat farligt avfall efter rivning av totalt inventerat”.

6. Sund inomhusmiljö

Delmål 6.1 Inomhusmiljön ska bli bättre

Delmålet syftar till att inomhusmiljön i Stockholms skolor, förskolor, vård- och omsorgsboenden samt bostäder ska bli bättre. De verksamheter som fastighetskontoret hyr ut till (kontor, handel, idrott) bör också omfattas av detta delmål.

I indikatorn ”6.1.1 andel ventilationssystem med godkänd OVK” anges inte fastighetsnämnden som datakälla för att lämna in uppgifter till uppföljningen.

Den enda indikatorn i miljöprogrammet som följer upp att inomhusmiljön ska bli bättre är OVK. De flesta fastighetsägare i staden följer upp felanmälningar avseende inomhusmiljö som inkommer från hyresgäster via ett ärendehanteringssystem och flera fastighetsägare genomför löpande brukarenkäter. Förslagsvis skulle en ytterligare indikator utformas som ”antalet felanmälningar avseende inomhusmiljö”.

Delmål 6.2 Radonhalterna inomhus ska minska

Målsättningen berör flerbostadshus, skolor, förskolor samt vård- och omsorgsboenden. Även kontor bör beröras av detta mål och en indikator som avser kontor bör finnas med.

Delmål 6.4 Andelen miljöklassade byggnader ska öka

I punkten under ”delmålet innebär att” står det följande ”en samverkansplattform mellan kommunala och andra aktörer skapas i syfte att främja miljöklassning av byggnader”. Det finns redan en samverkansplattform som staden och andra aktörer ingår i som heter Swedish Green Building Council (SGBC). Bör förtydligas om avsikten är att skapa ett nytt forum för frågan inom staden.

Indikator saknas för målet, förslagsvis skulle en ytterligare indikator utformas som ”andelen byggnader som miljöklassats vid nyproduktion eller vid större ombyggnad”.

Idrottsförvaltningen

Idrottsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen bedömer att avsnitt 4. Hållbar *användning av mark och vatten* är den del som mest berör förvaltningen.

Förvaltningen har under flera år aktivt medverkat för att återskapa biotoper som försvunnit t.ex. groddammar som tidigare dikades ur. Vidare har insatser gjorts för att förbättra för vissa fiskarters lekmöjligheter genom bland annat iordningställande av laxtrappor i vissa vattendrag. Förvaltningen anser att dessa åtgärder som mycket viktiga för en fortsatt hållbar användning av mark och vatten och ser det som viktigt att speciella medel ”öronmärks” som möjliggör ett fortsatt och utökande av dessa insatser.

Förvaltningen ser det som viktigt att naturmarken görs mer tillgänglig för allmänheten genom iordningställande av enklare gångstigar och/eller motionsspår som underlättar för friluftspromenader. Motionsspåren kan med fördel användas som skidspår

under vintermånaderna.

I anslutning till gångstigar eller motionsspår kan på lämpliga platser kompletteras med så kallade utegym som bidrar till ökad aktivitet vilket stärker folkhälsoperspektivet. Förvaltningen har utvecklat utegymmen och har iordningställt utegym både i egen regi i Ågesta- och Nackareservaten men också i nära samarbete med stadsdelsförvaltningarna.

Förvaltningen har i samarbete med centralorganisationerna för fritidsbåtlivet (Saltsjön-Mälarens Båtförbund och Stockholms Seglarförbund) utarbetat former för ett tydligt ansvarstagande för vattenmiljön. Stadens målsättning är att erhålla en förbättrad hantering av miljöavfall av t.ex. oljor och batterier men också genom iordningställande båttoalettstömningsstationer och spolplatser för rengöring av båtbottnar. Förvaltningen kommer att reglera miljöarbetet i samband med att nya avtal tecknas med respektive båtklubb.

Förvaltningen verkar för att öka tillgängligheten genom båtklubbarnas vinterupp-läggningsområden genom att bland annat strandpromenader som då ökar Stockhol-marnas vattennära utblickar.

Förvaltningen har i övrigt inget att erinra mot remiss om Stockholms miljöprogram 2012-2015.

Kulturnämnden

Kulturnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 27 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Mats Berglund (MP), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Ann Mari Engel (V), *bilaga 1*.

Kulturförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 8 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Ett nytt inriktningsmål: Grön IT och kommunikation

Kulturförvaltningen ställer sig bakom Stockholms miljöprogram 2012 – 2015 men föreslår att stadens Grön IT-strategi integreras i miljöprogrammet som ett eget inriktningsmål, ”Grön IT och kommunikation”. De inriktningsmål som miljöprogrammet redan innefattar är alla ”hårda områden”.

Den kommunikationsstruktur som IT kan skapa och utgöra behövs i arbetet med att realisera miljöprogrammets mål anser kulturförvaltningen.

”Grön IT-strategi för Stockholms stad” som beslutats av kommunfullmäktige (2010-05-03) och förvaltas av stadsledningskontoret utgår från de övergripande målen i stadens miljöprogram och realisering av stadens e-strategi. Grön IT-strategi

är uppdelad i olika insatsområden som korresponderar med miljöprogrammets mål, bl. a. ”Energieffektiva fastigheter”, ”Miljöeffektiva transporter”, ”Digitala möten” och ”Gröna arbetsplatser”. Där finns förslag på nya lösningar med både teknik och kommunikation som beståndsdelar. Genom IT kan man t.ex. synliggöra och visualisera energianvändningen för stadens medarbetare och på så sätt skapa incitament att minska elförbrukning och energianvändning.

Kulturförvaltningen anser att staden skulle behöva en struktur inom vilken representanter från de olika nämnderna och bolagen kan dela erfarenheter och kunskaper. Kommunikationsverktyg kan utvecklas inom ramen för Grön IT för att kunna

- effektivisera miljöarbetet genom att dela strategier och angreppssätt (se t.ex. delmål 1.1: ”Staden ska utveckla samarbetsformer som skapar möjligheter för effektiva logistik- och transportlösningar”).
- samordna utbildningsinsatser och kompetensutveckling inom miljöområdet, t. ex genom E-learning inom området miljö- och hälsofarliga ämnen (se delmål 2.1) eller inom området grön upphandling.
- samordna ett tillvaratagande av stadens inventarier genom en digital mötesplats, så att det som inte längre används på den ena förvaltningen kan återanvändas på en annan förvaltning (eller bolag) (se delmål 5.1: ”Produkter och inventarier som inte längre används inom verksamheten ska så långt det är möjligt återanvändas”).

Genom att kommunicera vad staden gör i miljöhänseende kan våra målgrupper och andra aktörer i Stockholm inspireras till ett klimatsmart förhållningssätt.

Delmål

Det är bra att delmålen nu i flera fall än förut är formulerade som ska-krav.

Delmålen är också mer tydligt formulerade, mer specifika och mer handlingsinriktade vilket kulturförvaltningen också tycker är bra.

Flera av delmålen har direkt bäring på kulturhistoriska värden.

I delmålet 3.5 ”Stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader” bör det framgå att undantag får göras från energikraven när det gäller kulturhistoriska byggnader. Regeringens nationella plan och direktiv till implementering gör klart att så kan ske. Att sätta absoluta mål utan att anpassa till lagstiftningens krav om varsamhet är olämpligt. Detta gäller också delmålet 6.1 ”Inomhusmiljön ska bli bättre” där varsamhetskravet ska gälla i kulturhistoriskt värdefulla fastigheter.

Delmålet 4.2 ”Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas” handlar huvudsakligen om naturvärden. Överlappning finns dock med kulturhistoriska värden i grönområdena. Rekreativvärden är ofta intimt förknippade med gröna kulturvärden som äldre landskapselement och skyddade fornlämningsmiljöer. Skötsel av grönområden kan vara av stor betydelse för kulturvärden, de kan utvecklas om de sköts rätt men kan i vissa fall också komma i

konflikt med naturvården. Stadsmuseet har prövat en metod för utvärdering av kulturhistoriska värden i grönområden som kan vara en tillgång i framtida arbeten med grönområden. Museet deltar också i referensgruppen för Stockholms parkprogram.

Indikatorer

Antalet indikatorer har ökat från 43 till 81, med de största ökningarna under inriktningssmålen "Miljöeffektiva transporter", "Hållbar användning av mark och vatten" och "Miljöeffektiv avfallshantering". Kulturförvaltningen tycker det är bra att indikatorerna blivit tydligare och mer specifika, men önskar lägga till tre indikatorer under inriktningssmålet "Miljöeffektiv avfallshantering".

Indikator 5.1.6 "Andel av stadens verksamheter som sorterar ut förpackningar och returpapper" med beskrivning: Andel verksamheter som har sortering av samtliga fraktioner förpackningar (glas, metall, plast och papper) och returpapper (tidningar och papper) har nu en skärpt och förtydligad formulering.

I den tidigare formuleringen: "Andel av stadens verksamheter som sorterar ut förpackningar/papper/matavfall" framgick det inte tydligt att det med förpackningar menades glas, metall, plast och papper. En ännu tydligare åtgärd vore att separera förpackningar och returpapper i två olika indikatorer. Många enheter (på kulturförvaltningen) har en fungerande returpappersinsamling (vilket är relativt lätt att ha) men inte en fungerande förpackningsinsamling (som kräver mer utrymme i form av ett av fastighetsägaren/hyresvärden upplåtet utrymme för förpackningssortering vilket många fastighetsägare/hyresvärdar i nuläget inte har/upplåter). Om man uppfyller kraven för returpapper men inte för förpackningar är risken att det inte tydligt framgår att bara en del av indikatorn är uppfylld.

Indikator 5.2.2 "Mängd insamlat farligt avfall exklusive batterier och elavfall per stockholmare" och indikator 5.2.3 "Mängd insamlade batterier och elavfall per stockholmare": dessa indikatorer borde finnas även för stadens verksamheter. Staden hanterar både farligt avfall, batterier och elavfall och det borde mätas, förslagsvis med formuleringen "Mängd insamlat farligt avfall exklusive batterier och elavfall från stadens verksamheter" och "Mängd insamlade batterier och elavfall från stadens verksamheter".

Rådet till skydd för Stockholms skönhet

Rådet till skydd för Stockholms skönhets remissvar daterat den 29 augusti 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Skönhetsrådet ställer sig mycket positivt till innehållet i Stockholms miljöprogram och lovordar de intentioner som både visar en omvärldskänedom och ger tydliga direktiv angående stadens eget ansvar som förebild i det framtida arbetet. Enligt rådets mening är det nödvändigt att Stockholms stad både visar vägen och sätter standard för miljöarbetet med egna medel, för att staden, med trovärdighet,

ska kunna fordra samma höga kvalitet inom de fält staden själv har att myndighetspröva. Att kraven är långt drivna exemplifieras bland annat av energianvändningsmålen om högst 55 kWh/m² i nybyggnader vid markanvisning eller att en 40% renovering ska ge en 50% energieffektivisering efter ombyggnad.

De sex inriktningsmålen och de 29 delmålen ska genomföras på relativt kort tid. Integreringen av miljöprogrammet i stadens styrsystem, verksamhetsplan och uppföljning i tertiärrapporter och årsredovisning, gör att miljöprogrammet hålls aktuellt i verksamheten för nämnder och styrelser. Stadsledningskontoret erinrar dock om att budgeten alltid är överordnas andra styrdokument, vilket betyder att dess (ekonomiska) prioriteringar styr åtgärder och aktiviteter som föranleds av miljöprogrammet. Rådet ser en svårighet i att ekonomisera en planering för ett hållbart samhälle om åtgärderna inte kan få mer långsiktiga effekter än vad som gäller för budgetperioden – till exempel gäller det frågor om grönområdets utveckling. Rådet ser också en risk i att de energieffekteringskrav som en genomgripande renovering i byggnader ställer kan uppfattas som fördyrande och således inte går att genomföra i enlighet med budgetmålen, trots stora behov.

Rådet saknar också mer konkreta anvisningar vad gäller delmålens genomförande. Miljöprogrammet anger att det ska ansvarsfördelas till nämnder med rådgighet över delmålen att välja vilka åtgärder som ska genomföras eller kostnadsberäknas för att sedan besluta om de mest kostnadseffektiva åtgärderna eller uppföljningsmått. Rådet befarar dock att det, utan än större samordning, inte blir annat än en god intention.

Kyrkogårdsnämnden

Kyrkogårdsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 26 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande

Reservation anfördes av Magnus Jarnling m.fl. (MP) och Mirja Räihä Järvinen m.fl. (S), *bilaga 1*.

Kyrkogårdsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 8 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Kyrkogårdsförvaltningen är i huvudsak positiv till det remitterade förslaget. Jämfört med innevarande miljöprogram innehåller det fler tydliga och mätbara mål och mindre av ”verka-för”-mål. Det gör det enklare att följa upp miljöprogrammet. Det underlättar också förvaltningarnas arbete med att arbeta integrerat med miljöfrågorna i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS.

Det som generellt kan tillföras förslaget är hur redan befintliga program, exempelvis ”Stockholms stads strategi för sjöar och vattendrag 2000” eller ”Giftfri upp-

handling i Stockholms stad” kopplas till miljöprogrammet.

Kyrkogårdsförvaltningen saknar vidare tydliga mål kring bullerproblematiken i staden. Våra begravningsplatser och kyrkogårdar ska vara rofyllda platser för besökare. Så är inte alltid fallet vid de 11 begravningsplatser som nämnden ansvarar för.

Rörande målet **Miljöeffektiva transporter** anser kyrkogårdsförvaltningen att målet i sig är bra. Förvaltningen vill särskilt lyfta frågan om minskade utsläpp från arbetsmaskiner. Målet ”Miljöeffektiva transporter” bör därför kompletteras med ett delmål som syftar på att åstadkomma minskade utsläpp från arbetsmaskiner.

Avseende målet **Giffriga varor och transporter** så anser förvaltningen att det är lättare att uppfylla målet vid större upphandlingar. Utmaningen ligger i att implementera detta även när det gäller olika små inköp, som sker mer rutinmässigt. Här behövs därför kompetenshöjande åtgärder ute på arbetsplatserna för att målet ska kunna uppnås.

Avseende målet **Hållbar energianvändning**, så har förvaltningen under lång tid arbetat med att energieffektivisera vårt fastighetsbestånd. Detta pågår och kommer att fortsätta. Flera av de förvaltningens byggnader, exempelvis våra begravningskapell, är byggda på sådant vis att de inte kan energieffektiviseras i hur hög grad som helst utan att detta hamnar i motsättning till kulturvärden och funktion. När målet om hållbar energianvändning ska följas upp är det därför viktigt att det lämnas utrymme för förvaltningarna att ge kompletterande bakgrundsbeskrivningar.

Rörande **Hållbar användning av mark och vatten**, så ansvarar kyrkogårdsförvaltningen för c:a 250 Ha skogs- och parkliknande markområden inom Stockholms stad. Här finns områden, exempelvis Skogskyrkogården, som mycket väl kan ha betydelse för den biologiska mångfalden. Kyrkogårdsförvaltningen är därför villig att ta sin del av uppföljningsansvaret för detta måls uppfyllelse.

För målområdet **Miljöeffektiv avfallshantering** så sägs i programmet att det i första hand ska arbetas förebyggande för att minska avfallet. Detta är positivt och ett förtydligande som underlättar måluppfyllelsen.

Slutligen avseende målet för **Sund inomhusmiljö** anser kyrkogårdsförvaltningen att målet är bra men att det inte i nämnvärt påverkar den verksamhet som förvaltningen bedriver.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Miljö- och hälsoskyddsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 27 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Rana Carlstedt m.fl. (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Katarina Luhr m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Stellan F Hamrin (V), *bilaga 1*.

Miljöförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 11 augusti 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Miljöförvaltningens svar på remissen består av två delar, dels av detta tjänsteutlåtande dels av en bilaga med detaljerade och konkreta förslag till justeringar och kompletteringar av texterna i programmet. I tjänsteutlåtandet framförs principiella synpunkter på miljöprogrammets innehåll samt kommentarer eller förklaringar till de förändringar som föreslås i bilagan och som är av större betydelse. I bilagan framgår vilka ändringar förvaltningen föreslår bör göras i miljöprogrammet. Strykningar har markerats och förslag till ny text har lagts in.

Sidhänvisningarna i de följande avsnitten hänvisar till miljöförvaltningens förslag till justeringar och kommentarer i bilaga 1 (*ej tryckt här*).

Övergripande

Miljöförvaltningen är positiv till förslaget till miljöprogram för Stockholms stad. Förslaget har i stort en hög ambition motsvarande den i nuvarande program, men vissa kompletteringar eller justeringar behöver göras.

Uppföljning

I stadsledningskontorets tjänsteutlåtande föreslås att uppföljningsansvariga nämnder eller styrelser fastställer indikatorer i verksamhetsplan. Detta innebär att indikatorerna finns på plats tidigast till år 2013. Miljöförvaltningen menar att detta medför en onödig fördröjning av uppföljningen. Med hänvisning till att indikatorerna redan processats under framtagandet av miljöprogrammet samt i samband med remissen bör indikatorerna fastställas och integreras i ledningssystemet redan i samband med tertialrapport 1, år 2012.

Indikatorer

En utgångspunkt vid framtagande av miljöprogrammet är att indikatorer som används för uppföljning av det gällande Miljöprogrammet bör återanvändas när det är lämpligt för att behålla fortsatt kontinuitet i uppföljningen. Detta har också skett i stor utsträckning. I vissa fall har det dock varit nödvändigt att formulera nya indikatorer. För att skapa en bättre tydlighet inför nämndernas och styrelsernas arbete med att fastställa indikatorer föreslår förvaltningen att indikatorerna kompletteras med en upplysning om indikatorerna används för uppföljning av nuvarande miljöprogram eller om indikatorn är ny och saknar tidigare data. Detta kan beskrivas i text eller genom att redovisa ett diagram med data för de senaste åren i de fall sådana finns. I bilaga 1, sidan 35 redovisas ett exempel på detta för indikator 1.2.1. Miljöförvaltningen bistår gärna med att göra en sådan komplettering av indikatorsam-

manställningen om uppdrag ges.

Vid uppföljningen av det nuvarande miljöprogrammet har det skapat problem att Kommunfullmäktige inte också fastställde indikatorerna, utan att dessa skulle beslutas av respektive uppföljningsansvarig nämnd. Det har därmed kommit att bli en blandning mellan Kommunfullmäktige-indikatorer och nämnd-indikatorer. Det har skapat en osäkerhet om vilka indikatorer som faktiskt har varit beslutade.

Det har även funnits en sammanblandning av uppföljningar som är stadsövergripande och sådana uppföljningar som bara rör den egna nämndens mål. ILS-systemet är inte heller anpassat för den här typen av indikatorer av olika valör. Nämndindikatorerna kan inte ses av alla.

Det är därför viktigt att göra tydligt vem en indikator gäller och vilket syfte som gäller för denna. Det bör i Kommunstyrelsens förslag till Kommunfullmäktige tydligt framgå att den i bilagan redovisade indikatorerna är i varje fall starkt vägledande och allra helst beslutade direkt av fullmäktige.

Synpunkter på miljöprogrammets inledning

Miljöhandlingsplaner

I inledningen och i stadsledningskontorets tjänsteutlåtande föreslås att "Samtliga nämnder och styrelser har också att utifrån miljöprogram 2012- 2015 att klarlägga sin egen miljöpåverkan och beskriva åtgärder för att minska densamma i en miljöhandlingsplan". Förvaltningen anser att detta är bra men att det väcker vissa frågor om hur det praktiskt ska genomföras och hur dokumenten ska integreras i ledningssystemet. Det är angeläget att kommunstyrelsen preciserar detta uppdrag och tar fram en instruktion för vad uppdraget innebär.

Uppföljningsansvar

När det gäller uppföljningsansvaret pekas för samtliga delmål flera nämnder ut som berörda. Av det skälet är det logiskt att det i programmet tydliggörs att den uppföljningsansvarige nämnden alltid, men i den grad det behövs, samverkar med övriga berörda parter. Detta bör stå i en samlad anvisning, men också framgå i miljöprogrammets inledning, enligt förslag i bilaga 1, sid 4.

I inledningen bör också framgå att indikatorerna kontinuerligt bör utvärderas vid behov kompletteras eller förbättras om de inte bedöms vara fullgoda eller ändamålsenliga för uppföljningen, se förslag i bilaga 1, sid 4. Det kan också vara lämpligt att under programperioden utreda möjligheten att utveckla målvärden för respektive indikator.

Kommunikation

Inledningen bör också innehålla information hur miljöprogrammet kommuniceras till allmänhet, beslutsfattare och andra intressenter, enligt förslag i bilaga 1 (sid 5). Det vore en fördel om man redan i programmet informerar om miljöbarometern där miljöprogrammet och uppföljningen av detta redovisas jämte annan information om

miljötillståndet i Stockholm.

Synpunkter på miljöprogrammets målområden

1 Miljöeffektiva transporter

Inom målområdet används begreppen hållbara, miljöbränsle, förnyelsebara, förnybara samt drivmedel och bränsle blandat men med samma betydelse. Förvaltningen har i bilagan föreslagit en mer konsekvent användning av begreppen. Termen miljöfordon bör användas om både lätta och tunga fordon avses.

Delmål 1.2, sid 8, punkt 3. Här föreslås en sänkning för upphandlade transporttjänster till 45 % vilket innebär att målet medger en minskning då 50 % används i upphandlingar idag. Några exempel på vad som tillämpas idag är bl.a.

- Taxiresor i tjänsten: Minst 50 % av resorna ska genomföras med förnybara drivmedel senast vid utgång 2011 och under avtalsperioden ska andelen miljöbilar uppgå till 100 %.
- Persontransporter: Vid avtalsstart ska 30% av transporterna genomföras med förnybara drivmedel och vid avtalets utgång 50%.

Förvaltningen föreslår därför att punktsatsen ändras till:

- Upphandlade transporttjänster bör till minst 55 % utföras med miljöfordon.

Indikator 1.3.5, sid 36. Växthusgasutsläpp från trafiken, bör flyttas till kapitel 3, energiavsnittet då växthusgasproblematiken hanteras där.

2 Giftrika varor och byggnader

Delmål 2.1 och 2.2, sid 13. Vid en granskning av målområde 2 utifrån de krav som ställs i Handlingsplaner för Norra Djurgårdsstadens (NDS) olika etapper kan det konstateras att målen i huvudsak harmoniserar bra mellan Stadens miljöprogram och NDS. I nedanstående fall föreslås en komplettering i bilagan för att målen i miljöprogrammet ska stå i samklang med kraven i NDS.

- I remissförslaget anges att Miljöstyrningsrådets upphandlingskriterier och Byggvarubedömningens kriterier ska vara *vägledande*. I de detaljerade kraven som finns i handlingsplanerna för Norra Djurgårdsstaden anges att BASTAs (byggbranschens egen databas med produkter som klarar kraven med avseende på miljö- och hälsofarlighet), *ska klaras*. Förvaltningen anser därför att en hänvisning bör göras till både BASTA och Byggvarubedömningen i miljöprogrammet.
- I remissförslaget används begreppet ”undvikas” avseende PVC-material och tappvattenledningar av koppar. Förvaltningen föreslår att dessa material, i enlighet med NDS, inte ska användas där fullvärdiga alternativ finns.

Delmål 2.1 och indikator 2.1.1, sid. 13 respektive sid. 39.

Förvaltningen anser att delmålet ”Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska” är bra men vill påpeka att det inte är självklart hur

målet ska tillämpas och att kommunstyrelsen bör ge styrelser och nämnder anvisningar och stöd för uppföljningen av målet.

Detta gäller särskilt eftersom nyckeltalets (2.2.1) beskrivning är inte entydig. Ett stort antal upphandlingar kommer att hamna i en gråzon av olika skäl. Det är därför inte självklart om en viss upphandling har skett i enlighet med delmålet eller inte, utan det krävs en särskild bedömning i varje fall. En sådan bedömning kan göras på olika sätt. Miljöförvaltningen förordar att varje upphandlare i samband med upphandlingen svarar på om miljöprogrammets riktlinjer för upphandling är tillämpliga och om och i så fall hur hänsyn tagits till dessa. Detta kräver utarbetande av nya rutiner för denna redovisning, något som kan anses ingå i delmålets formulering om att ”ha rutiner för uppföljning av ställda krav vid upphandling”. För att kvalitetssäkra denna bedömning bör Kommunstyrelsen i egenskap av delmålsansvarig nämnd uppdras att göra stickprovsvisa uppföljningar av nämnders och styrelsernas upphandlingar.

3 Hållbar energianvändning

Delmål 3.5, sid. 18. För att det målet ”mycket stora ombyggnader” ska bli strängare än den lägre nivån kompletteras kravet och den andra punktsatsen bör ha lydelsen:

- Vid mycket stora ombyggnader där renoveringskostnaden överstiger 40 procent av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras med minst 50 %, dock så att energianvändningen blir som högst enligt BBR:s nybyggnadsnorm. På längre sikt eftersträvas en minskning till högst 60 kWh/m².

Indikator 3.2.1, sid 41. Elanvändning per m²/år i stadens nämnder och styrelser. Förvaltningen föreslår att indikatorn ändras till:

3.2.1. Mängden köpt el i kWh/år i stadens nämnder och styrelser.

Anledningen till detta är att eftersom dividenden kan vara olika typer av areaberäkning t.ex. LOA, BOA eller BRA blir det inte jämförbara kvoter, och el som inte är relaterad till byggnader kommer inte med i rapporteringen (eller slås ut på kvadratmetrar utan att vara relaterade dit). Förvaltningens erfarenheter är att anlitate konsulter fått lägga ner mycket arbete för att få fram tillförlitliga siffror angående vad elen används till. Beträffande areor är det betydligt svårare. Förvaltningen har ägnat åtskilliga sammanträden med stadens sex fastighetsbolag för att försöka ta fram en gemensam syn på hur areor ska beräknas. Dessutom skiljer det stort på vilken elanvändning det är i ett kontor, skola och garage, men dessa kan förekomma i samma byggnad. Kontentan blir en meningslös kvot enligt nuvarande förslag.

Indikator 3.4.1, sid. 41. I mätmetoden anges att viktning av fastighetsel ska ske enligt BBR 18. Viktning av el enligt BBR sker idag endast vid eluppvärmda byggnader med en faktor 2 och då uppräknas bara den del av elen som används för uppvärmning. Övrig fastighetsel, så som belysning, hissar, fläktar m m uppgår för bostadshus till ca 15 kWh/m² och för kontorshus upp mot 40 kWh/m². Om även denna del skulle uppräknas med en faktor 2 skulle det ge helt orimliga resultat och energimålen i staden om 55 kWh/m² skulle inte kunna uppnås ens vid mycket ener-

giefteffektiva byggnader.

Förvaltningen föreslår därför att Boverkets beräkningsmetoder även ska gälla för miljöprogrammet och som således inte bör omfatta all fastighetsel. Formuleringen bör vara att ”I elvärmda hus, enligt Boverkets definition, bör en faktor 2 tillämpas vid viktningen av fastighetselen.”

4 Hållbar användning av mark- och vatten

Övergripande

Stockholm utmärker sig bland andra huvudstäder för att vara grön och rik på vatten. Staden har höga naturvärden som starkt bidrar till stadens attraktivitet, en av de ekosystemtjänster som genereras av biologisk mångfald. Stora delar av stadens naturområden och gröna parker är också lättillgängliga för många. Detta är kvaliteter vars betydelse för människans välfärd uppmärksammas alltmer över hela världen. Samtidigt ökar kunskaperna om och allvaret kring situationen för den biologiska mångfalden. Insikterna återspeglas i flera internationella och nationella mål och strategier. Nu senast i EU:s strategi för biologisk mångfald och i förslag till reviderat svenskt miljömålssystem. Detta bör återspeglas bättre även i Stockholms stads reviderade miljöprogram. Det kan göras genom tillägg enligt förslag i bilaga 1 (sid 4 respektive 20).

För att öka tydligheten kring vad detta målområde handlar om och för att delmålen ska förstås och uppfattas som relevanta behövs i inledningen en kompletterande förklaring av den ekologiska bakgrunden – texten handlar nu nästan enbart om rekreation och hälsa. Exempelvis är det viktigt att kort beskriva vad nyckelbegreppet ”ekosystemtjänster” handlar om, varför en grönstruktur är ekologiskt viktigt och hur situationen för biologisk mångfald ser ut. – Se förslag i bilaga 1, sid 20. I förslaget dyker ekosystemtjänstbegreppet upp först i delmålen och förklaring kommer så sent som i bilaga 3 (Mål, regleringar och fakta).

Miljöförvaltningen föreslår också ett förtydligande gällande tillgänglighetsmåttet: ”För att grönområden ska användas regelbundet är det viktigt att de är tillgängliga. Forskning visar att de bör ligga 300 m från bostaden om de ska upplevas som tillgängliga för människor med genomsnittlig rörlighet. För att även tillgodose behoven för äldre, funktionshindrade och barn bör grönområdet ligga närmare bostaden, enligt samma princip, sannolikt 200 m.” Det överensstämmer också med gällande parkprogram och är den generella planeringsförutsättningen vid utarbetandet av nya planer. – Se förslag i bilaga 1, sid 20.

Delmål 4.1-4.6, sid 21-23. Uppföljningsansvar.

Förvaltningen föreslår, med de motiveringar som framgår av bilagan, att tillägg görs avseende uppföljningsansvar för nämnderna och styrelserna för alla delmålen under målområde 4.

Delmål 4.1 och 4.2, sid 21.

Miljöförvaltningen anser att det är mycket bra att förslaget behåller den ambitionsnivå som nuvarande miljöprogram har, detta genom två separata mål för att

stärka och utveckla mark- och vattenområden med särskild betydelse för dels biologisk mångfald (4.1), dels rekreativa kvaliteter (4.2). Biologisk mångfald och rekreativskvaliteter kan sammanfalla men ibland också skilja sig åt. Detsamma gäller målgrupperna och de åtgärder som behövs för att uppnå målen. Vissa förtydligande behövs dock i preciseringen av delmål 4.1:

- Andra punkten, om att områden med högt värde skyddas: ”Skydd enligt miljöbalken bör prioriteras för de högsta värdena”. Miljöförvaltningens bedömning är att planinstrument som områdesbestämmelser eller detaljplan, som alternativa skydd för de högsta värdena, inte garanterar ett långsiktigt skydd för höga naturvärden på det sätt som miljöbalkens skyddsinstrument gör.
- Fjärde punkten, om intrång i kompenserbara områden: Se motsvarande punkt under delmål 4.2 - innebörden kompletteras så att det även under 4.1 framgår att ersättningen ska i första hand ske lokalt och i andra hand på annan plats.

Delmål 4.2, sid 21. Det saknas en beskrivning av ljudkvalitet. I texten nämns ord som fridfull och inslag av naturljud. Stöd för att behandla bulleraspekten finns bl.a. i Bullerdirektivet 2002/49/EG och i förordningen om omgivningsbuller SFS 2004:675. Dessa pekar särskilt ut att berörda myndigheter ska arbeta med så kallade tysta områden. Förvaltningen föreslår i enlighet med detta att preciseringarna kompletteras med en punktsats om buller:

- Bullret i park- och rekreationsområden inte ska öka. Staden ska arbeta för att minska omgivningsbullret och arbeta med så kallade tysta områden.

Delmål 4.3, sid 21. För att förtydliga vad delmålet handlar om samt för att bibehålla nuvarande ambitionsnivå bör delmålets formulering kompletteras så att det får följande lydelse:

”Intrång i övriga grön- och vattenområden minimeras och ersätts”.

Delmål 4.4, sid 22. Det är en välbehövlig aspekt som lyfts i det föreslagna delmålet med koppling till kommande klimatförändringar. Biologisk mångfald kan mycket riktigt vara ett verktyg för att buffra klimatförändringens effekter. Det bör dock förtydligas i preciseringen av delmålet att man i första hand ska eftersträva att långsiktigt nyttja och förstärka befintliga ekosystem och därmed bibehålla dem så att de kan fungera som resurs i klimatanpassningshänseende. Nyskapande av grönska och vattenmiljöer bör komplettera befintlig natur.

Delmål 4.5, sid 22. Det är bra att målets formulering förtydligar skötselns betydelse och att den ska inriktas på att stärka biologisk mångfald och rekreativa kvaliteter. Skötsel för att gynna biologisk mångfald stärker även andra ekosystemtjänster, utöver de rekreativa kvaliteterna, varför förvaltningen föreslår att målformuleringen ändras till:

4.5 Skötseln av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald och dess ekosystemtjänster.

Indikatorer till 4.5, sid 45. Förslaget innehåller endast ett förslag till indikator

för uppföljning av delmålet vilket är otillräckligt för bedömning av miljöarbetet och miljösituationen. Förvaltningen föreslår att delmålet kompletteras med följande två indikatorer, som tidigare använts och för vilka en kort mätserie finns:

4.5.2 Andel öppna gräs- och våtmarker med bete av den totala gräs- och våtmarksarealen.

4.5.3 Areal mark per år där restaurering och nyskapande av ängar, betesmarker, våtmarker och andra kulturpräglade biotoper genomförs.

5 Miljöeffektiv avfallshantering

Det finns ett behov av att öka produktionen av biogas i Stockholm och en viktig åtgärd för att åstadkomma detta är att öka andelen av det matavfall som staden samlar in. Miljömålsberedningen har i sitt delbetänkande ”Etappmål i miljömålsystemet”, SOU 2011:34, förslagit som etappmål att:

”Minst 40 procent av matavfallet från hushåll, storkök, butiker och restauranger behandlas biologiskt så att växtnäring och energi tas tillvara”.

Miljömålsberedningens betänkande har nyligen varit ute på remiss och har ännu inte behandlats av riksdagen.

Delmål 5.3, sid 27. Förvaltningen föreslår i linje med detta att delmålet kompletteras med följande precisering:

- Staden ska främja produktion av biogas och öka andelen matavfall som samlas in.

6 Sund inomhusmiljö

Förvaltningen anser att texter och förslagen till delmål i avsnittet är bra och har inga kommentarer till dessa.

Däremot bör delmål 6.1 ”Inomhusmiljön ska bli bättre”, kompletteras med fler indikatorer. I remissförslaget föreslås endast en indikator avseende obligatorisk ventilationskontroll. Detta är inte tillräckligt för att delmålet ska kunna följas upp på ett tillfredsställande sätt. Förvaltningen föreslår följande tillägg, se bilaga 1, sid. 51:

6.1.2 Andel boende som ofta har besvär med näs- ögonirritationer generellt och där dessa besvär uppges vara relaterade till bostaden.

3 H-studien (Hälsomässigt Hållbara Hus) rekommenderade denna indikator och att den bör läggas till som fråga i medborgarenkäten ”Miljö och miljövanor i Stockholm”.

6.1.3 Andel boende som upplever besvär av fukt eller mögellukt.

I de tre senaste mätningarna av medborgarenkäten finns denna fråga med och uppföljning bakåt i tiden finns således redan. Upplevelse av ”elak lukt” pekas ut som en av de viktiga frågorna i BETSI, ELIB och senast i Boverkets rapport om nytt miljömål för fukt och mögel i bostäder.

6.1.4 Andel boende som upplever att bostaden har en bra termisk komfort sommar- som vintertid.

Förvaltningen anser att även denna fråga bör lyftas in i medborgarenkäten. Skä-

let är att 3H-rapporten visar på att de största försämringarna skett i bostadsbeståndet mellan åren 1991/93 och år 2005. Det finns även en farhåga att energieffektiviseringskraven kan orsaka ytterligare försämringar

Det skall anmärkas att förvaltningen är väl medveten om svårigheterna i att få representativa svar på frågor om människors upplevelse av inomhusmiljön. Det finns inga användbara objektiva indikatorer. Men det är enligt förvaltningen emellertid inte skäl att avstå från att följa upp viktiga hälsotvåknorer i bostadsmiljön. Även om resultaten av uppföljningen kan bli svårtydda, ger de en antydning om läget och särskilt om man skapar tidsserier kan förändringarna över tid ge värdefull information. Men man skall självklart framhålla, att indikatorerna inte nödvändigtvis redovisar en sanning i en naturvetenskaplig mening, men de kan likväl vara en nyttig källa till reflektion.

Serviceämnden

Serviceämnden beslutade vid sitt sammanträde den 20 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Serviceförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 4 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen stödjer förslaget till miljöprogram för staden. Programmet är välskrivet och ger bra förutsättningar till att överblicka och styra stadens miljöarbete. Förslaget anknyter tydligt till de nationella miljö kvalitetsmålen. Programmet förefaller också på ett genomtänkt sätt vara avvägt i förhållande till andra styrdokument såsom exempelvis stadens översiktsplan. Indelningen i målområden med kommentarer, delmål och indikatorer för uppföljning är logisk och lättöverskådlig.

I inledningen till förslaget anges att miljöprogrammet ansluter till kommunfullmäktiges Vision 2030 om ett Stockholm i världsklass. Det framgår dock endast delvis hur förslaget till miljöprogram anknyter till visionen. Exempelvis saknas till stora delar ett regionalt perspektiv på staden och miljöarbetet. Det bör därför övervägas om kopplingen till stadens vision ska redovisas mer utförligt i miljöprogrammet.

Alla målområden i miljöprogrammet innehåller delmål som helt eller delvis har ett externt perspektiv. Flera av dessa mål har mycket stor betydelse, såsom exempelvis målen för växthusgaser, gällande miljö kvalitetsnormer för luft samt för bil- och kollektivtrafik. Staden har i dessa fall begränsad rådighet över frågorna men kan genom samverkan, attitydpåverkan med mera påverka resultatet. Resultatindikatorerna är generellt mycket viktiga men säger här inte så mycket om vad stadens insatser bidrar med. Åtterrapporeringen behöver här i hög grad kompletteras med kvalitativa beskrivningar, analyser och slutsatser från berörda förvaltningar och bolag. Detta kan med fördel framhållas i miljöprogrammet.

Stadens arbete med upphandling och konkurrensutsättning påverkar givetvis miljöstyrningen i hög grad, vilket också tydligt framgår i miljöprogrammet. Exempelvis framgår att nämnderna ska tillämpa och följa upp miljökrav vid upphandlingar av varor och tjänster. Förvaltningen vill framhålla att det är viktigt att miljöstyrningen kan fungera effektivt även med avseende på externa utförare och leverantörer och i beaktande av stadens konkurrensprogram och upphandlingspolicy. I detta sammanhang kan det exempelvis övervägas att i programmet framhålla vikten av tydlig kravställning gällande miljömål och resultatrapportering vid förvaltningarnas upphandlingar. Detta gör det möjligt att begära in resultatuppgifter från externa utförare och leverantörer vilka sedan kan föras in i stadens ILS-uppföljningar.

Såvitt förvaltningen erfar omfattar stadens övergripande miljöarbete också regional samverkan, forskningsanknutet utvecklingsarbete och omvärldsbevakning. Detta ingår inte i förslaget till miljöprogram vilket hade varit önskvärt.

Socialnämnden

Socialnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 19 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Stefan Nilsson m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Inger Stark (V), *bilaga 1*.

Socialförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 13 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Staden har länge arbetat framgångsrikt med miljöfrågor. Förslaget till miljöprogram 2012-2015 bygger vidare på nu gällande miljöprogram med samma inriktningsmål som utvecklas i tydliga delmål. Detta skapar förutsättningar för kontinuitet i miljöarbetet inom hela staden men även förutsättningar för utveckling av redan pågående arbete med inriktning mot vision 2030.

Genom att miljöprogrammet sedan 2008 är integrerat i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS, blir ansvaret för de olika målen och delmålen tydliga för stadens nämnder och ökar förutsättningarna för ett ambitiöst arbete med miljöfrågor i respektive nämnd.

Det ligger ett stort ansvar på respektive nämnd att bedriva ett aktivt miljöarbete utifrån det ansvar som anges i programmet och från de egna förutsättningarna. Förvaltningen ställer sig bakom förslaget till miljöprogram 2012-2015 men vill därutöver lämna synpunkter enligt nedan.

Det är angeläget att kontinuerligt upprätthålla och öka kompetensen i miljöfrå-

gor hos stadens personal för att skapa delaktighet och ansvarstagande på bred front i förvaltningar och bolag. Miljöprogrammet borde därför tillföras ett förslag om kompetenssatsning för stadens personal.

En annan fråga som inte tas upp i förslaget till miljöprogram är vilka krav staden ska ställa på entreprenader. Allt mer av stadens verksamhet upphandlas i konkurrens och verksamheten drivs av en entreprenör. Ska samma miljökrav ställas på entreprenaderna som på stadens verksamhet? Staden tecknar också ramavtal med utförare som stadens verksamheter kan avropa från. Ska stadens miljökrav ställas även vid dessa upphandlingar?

Förslaget till miljöprogram är avgränsat så att det i huvudsak fokuserar på miljöaspekter. Miljöfrågor har dock stor betydelse för människors liv och hälsa och det hade varit värdefullt om sociala aspekter fått ett större utrymme än vad de fått i programmet. Även ekonomiska aspekter vore av stort värde att ha med i miljöprogrammet. Vad kostar det för staden att ha en god miljö för invånare och besökare?

Förvaltningen vill också framhålla att det är angeläget att kommunicera miljöprogrammet till stockholmarna och inspirera till en hållbar livsstil. Det kan gälla exempelvis ökat cykelresande, att tanka förnyelsebart bränsle, att använda kemiska produkter som inte belastar miljön, avfallshantering etc.

Stadsbyggnadsnämnden

Stadsbyggnadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med kontorets tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Tomas Rudin m.fl. (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Mats Lindqvist m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Maria Hannäs (V), *bilaga 1*.

Stadsbyggnadskontorets tjänsteutlåtande daterat den 12 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Miljöprogrammet fokuserar i första hand på det som staden har rådighet över. Det är bra att miljöprogrammet redovisar stadens rådighet och hur staden kan bidra till förbättring på miljöområdet, men det är också viktigt att veta vad staden har för inställning till strategiska frågor som berör klimat, energi och miljö. Stadsbyggnadskontoret anser t.ex. att målen om minskade koldioxidutsläpp och energieffektivisering bör lyftas upp som delmål, vilket gör dem tydligare. Likaså saknas ett mål kring insamling av matavfall från bostäder och andra verksamheter än stadens egna.

Eventuellt skulle Stockholms samlade syn på miljöfrågorna istället kunna finnas i någon typ av hållbarhetsdokument som nämns nedan.

Miljöprogrammet utgår delvis från de nationella miljömålen. Nyligen togs det fram förslag på etappmål för några av dessa miljömål och även preciseringarna har setts över. Förändringar av de nationella miljömålen kan eventuellt behöva arbetas in i stadens miljöprogram.

Inledningen

Inledningstexten i förslaget ersätter delvis kommunfullmäktiges beslut om riktlinjer för hållbar stadsutveckling, framförallt när det gäller de ”verka för”-mål som fanns i riktlinjen. Detta innebär att inga ansvariga förvaltningar anges och ingen uppföljning kommer ske. Dessa mål var dock ofta inte kopplade till enbart miljöperspektivet av hållbar utveckling, utan minst lika mycket till det sociala och ekonomiska. Kontoret anser därför att hela hållbarhetstanken, med ekologiska, sociala och ekonomiska aspekter, behöver utvecklas som en konkretisering av Stockholm 2030 och Promenadstaden, t.ex. i form av ett hållbarhetsprogram för staden. Många kommuner har tagit fram ett sådant, t.ex. Malmö. Genom delegationen för hållbara städer finns demonstrationsprojekt där såväl system som tekniska lösningar kan studeras, samtidigt som flera hållbarhetsaspekter tydliggörs. Exempel är samverkan med berörda aktörer – kommun, näringsliv, boende, m.fl. – i både planerings- och genomförandeprocessen.

De hållbarhetsaspekter som staden har rådighet över och som i första hand är miljöfrågor, täcks in förhållandevis väl i de följande målområdesavsnitten, där de finns med både som bakgrundstexter, mål och indikatorer.

Det är bra att det förtydligats att alla nämnder har att utifrån sin egen verksamhet klarlägga sin egen miljöpåverkan och beskriva åtgärder för att minska densamma i en miljöhandlingsplan. Så har även varit tanken med nuvarande miljöprogram men budskapet har varit ottydligt formulerat, varför nämnder och styrelser har agerat alltför olika.

Målområde 1 Miljöeffektiva transporter

Det är positivt att programmet tydligt anvisar att gång- och cykeltrafiken ska öka liksom kollektivtrafikens andel och det är bra med de åtgärder som förslås. Stadens planering lyfts i flera avseenden som en viktig förutsättning för att nå måluppfyllelse.

Delmålet 3.3 ”Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 3,0 ton CO₂ ekvivalenter per stockholmare”, under målområdet om energi, har tre punkter under texten ”Delmålet innebär att”. Sista punkten om koldioxidutsläpp för trafiken bör återfinnas även under trafikavsnittet och vara ett eget delmål.

Målområde 2 Giftfria varor och byggnader

Kontoret anser att det är bra att det i det inledande avsnittet har lagts till ett stycke

om klimatförändringens påverkan på utomhusexponerade material och frigörelse av föroreningar genom ökade vattenflöden. I delmål 2.2 anges att PVC-material och kopparledningar ska undvikas vid nybyggnad, liksom tak- och fasadmaterial av koppar och zink samt dess legeringar. Utsläpp från byggnad kan minskas genom separat dagvattenreningsystem. Här bör även stadsbyggnadsnämnden pekas ut som berörd nämnd eftersom den i plan- och bygglovsarbetet har viss rådighet över tak- och fasadmaterial.

Målområde 3 Hållbar energianvändning

Kontoret är positivt till att energimålet från riktlinjen för hållbar stadsutveckling är inarbetat och att krav kommer att ställas vid markanvisning och i exploateringsavtal.

Delmålet 3.3 ”Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 3,0 ton CO₂ ekvivalenter per stockholmare” har tre punkter under texten ”Delmålet innebär att”. Andra punkten om behovet av minskning av energianvändningen i hela fastighetsbeståndet bör vara ett eget delmål.

Stadsbyggnadskontoret arbetar kontinuerligt med frågan om hur energi-effektivisering påverkar kvartersutformning och arkitektur. I samrådsunderlaget till Arkitektur Stockholm föreslås en riktlinje om energibesparande åtgärder och miljötekniska lösningar som gestaltningselement och verktyg för ett nyskapande formspråk.

Målområde 4 Hållbar användning av mark och vatten

Stadens översiktsplan och dess funktion som riktlinje för mark- och vattenanvändningen bör nämnas i de inledande texterna.

Under ”mer om målområdet” anges att forskning visat att grönområden bör ligga inom 300 m från bostaden för att upplevas som tillgängliga. Detta gäller dock bara friska vuxna. För barn och äldre bör enligt forskningen närmaste grönområde ligga 200-250 m från bostaden för att vara tillgängligt. I stadens parkprogram anges också 200 m som riktlinje.

Förslaget innehåller ett nytt delmål (4.2) som täcker in områden med rekreativa värden och kopplar till Promenadstaden, vilket kontoret ser som positivt.

Kontoret är även positivt till det nya delmålet 4.4 om anpassning till ett förändrat klimat och till att arbetet med gröna strukturer och hållbar dagvattenhantering lyfts fram. Det bör dock läggas till en text om att staden kan ställa krav i samband med avtal om markanvisning och exploatering när det gäller grönytefaktor och dagvattenhantering. Indikatorerna är väl genomtänkta, utom 4.4.3 om klimathänsyn i detaljplaner som inte mäter någon effekt och som sannolikt blir svårt att precisera till något meningsfullt. Den indikatorn bör tas bort.

Det är även bra att mål 4.5 om skötsel av grön- och vattenområden har utvecklats och förtydligats och att mål 4.6 kompletterats med badvatten som ett perspektiv på vattenkvalitet.

Målområde 5 Avfall

I den allmänna texten står att avfallshantering ska ingå som en naturlig del i stadens planprocess och ses som en del av övrig infrastruktur på samma sätt som till exempel VA-system. Detta är bra men det finns inga kopplingar till detta i de efterföljande målen varken på lång eller kort sikt. Här behöver lyftas vad vi ska planera för och vilka krav staden kan ställa exempelvis vid markanvisning och exploatering.

Målområde 6 Sund inomhusmiljö

Indikatorn 6.3.2 om andel fastigheter i bullerstört läge med bättre ljudklassning än ljudklass C innebär att stadsbyggnadskontoret sammanställer uppgifter i enskilda bygglov. Detta innebär relativt mycket arbetet och kontoret är tveksamt till om det är rätt satsade resurser.

Trafik- och renhållningsnämnden

Trafik- och renhållningsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med kontorets tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Emilia Hagberg m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Malte Sigemalm m.fl. (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Kajsa Stenfelt (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Ulla Hamilton (M), Mark Klamberg (FP) och Jonas Naddebo (C), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Göran Oljeqvist (KD), *bilaga 1*.

Trafikkontorets tjänsteutlåtande daterat den 30 augusti 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Trafikkontoret stödjer i stort förslaget till Miljöprogram som syftar till att uppnå en hållbar livsmiljö i Stockholm. Kontoret hade dock önskat en tydligare redovisning av hur Miljöprogrammet förhåller sig till regionala och nationella mål.

Kontoret är tveksam till den korta tidsperioden som miljöprogrammet har. Detta då tre år är en mycket kort tid ur ett planeringsperspektiv. För att kunna genomföra effektiva åtgärder och uppföljning krävs längre tid.

Trafikkontoret hade gärna sett att trafikfrågornas koppling till kapitlen om energi,

samhällsplanering och avfallshantering hade utvecklats mer, liksom det övergripande målet om en hållbar stadsutveckling vars koppling mot de sex utpekade insatsområdena skulle kunna förtydligas ytterligare.

Programmets fokus ligger främst på mål och uppföljning. Det är dock svårt för en oinvigd att vid en genomläsning av programmet hitta en systematik mellan dessa.

Detaljerade synpunkter från trafikkontoret på mål och indikatorer redovisas i bilagorna (*ej tryckt här*).

På väg mot en hållbar stadsutveckling

Trafikkontoret hade önskat att det inledande kapitlet ”På väg mot en hållbar stadsutveckling” skulle ha en tydligare roll som ”portalparagraf”. Kapitlet hade kunnat hantera de frågor som berör flera delområden, och fungera som den plattform som behövs för att kunna hantera övergripande frågor som lokalisering av bostäder och verksamheter, ”lätt att göra rätt”-konceptet och livscykelperspektivet. Begreppet ”hållbar stadsutveckling” fungerar i förslaget huvudsakligen som en inledande text, utan tydliga mål och indikatorer.

Miljöeffektiva transporter

Transportsektorn står för drygt 60 procent av växthusgasutsläppen i Stockholms län vilket gör denna sektor extra viktig. Samtidigt vill Trafikkontoret betona att en förutsättning för att inriktningsmålet om Miljöeffektiva transporter, inte minst delmålen om luft och buller, ska uppnås är att det krävs både omfattande och kraftfulla åtgärder vilket inte bara är en fråga för Trafik- och renhållningsnämnden utan även kräver åtgärder på regional och nationell nivå liksom på samtliga förvaltningar och bolag.

Stadens egna transporter och resor behandlas i mål 1.1 där målsättningen är att miljöbelastningen från stadens transporter och resor skall minska. Då både anställdas resor och upphandlade transporter behandlas i samma mål blir målet otydligt och svårt att följa upp. Stadens miljöpåverkan från resor är stor och trafikkontoret hade önskat att ett helhetsgrepp på de anställdas resor hade kunnat hanteras i Miljöprogrammet och inte brytas ner på de enskilda förvaltningarna.

Vidare bör lyftas att indikatorn om kollektivtrafikens andel av de mekaniserade resorna tas fram av SL varför staden inte har någon garanti om kontinuitet i mätningarna.

Detaljerade synpunkter om inriktningsmålet redovisas i bilaga 4 (*ej tryckt här*).

Hållbar energianvändning

Trafikkontoret vill lyfta fram transporternas och avfallshandlingens roll i frågan om energianvändning. Behovet av energi för transportsektorn är stort och staden har viss rådighet till exempel genom biogasproduktion och genom samhällsplanering för mer energieffektiva transporter.

Inom detta delmål fokuseras det mycket på miljöbilar vilket i sig inte är något fel. Men ur ett energiperspektiv är inte alla miljöbilar bättre än vanliga bensinfordon.

Detaljerade synpunkter om inriktningsmålet redovisas i bilaga 4 (*ej tryckt här*).

Hållbar användning av mark och vatten

”Senast år 2010 ska fysisk planering och samhällsbyggande grundas på program och strategier för: hur ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur kan åstadkommas så att transportbehovet minskar och förutsättningarna för miljöanpassade och resurssnåla transporter förbättras”. Så lyder ett delmål i det nationella miljömålet *God Bebyggd Miljö*. Trafikkontoret vill därmed understryka att stadens planering har en självklar påverkan på efterfrågan på transporter. Ett delmål i kapitlet Hållbar användning av mark och vatten kopplat till transporter är därför önskvärt. Även behov av mark för återvinningscentraler och andra anläggningar för stadens avfallshantering behöver finnas med tidigt i planeringen för en hållbar markanvändning.

Då staden växer och förtätas är det av största vikt att kontoren tillsammans åstadkommer en områdesplanering som överensstämmer med Promenadstadens intentioner. Med en övergripande trafikstrategi kopplad till nya bostadsområden kan nödvändiga grönsamband och grönstruktur utvecklas i sin helhet, och då kan vi skapa den hållbara och tilltalande stadsutvecklingen. Först med en tydlig och medveten förtätning på rätt plats, kanske i större sammanhängande områden, kan vi motverka risk för fragmentisering av grönstrukturen. Om det blir för mycket av spridda infillprojekt tappar vi grundläggande park- och naturvärden, som är en av stadens stora kvaliteter.

Miljöeffektiv avfallshantering

Trafikkontoret vill lyfta att kapitlet om Miljöeffektiv avfallshantering är svårt att förstå i förslaget. Det vore önskvärt med en inledande läsanvisning. En del av förklaringarna till vad delmålen innebär saknas eller har flyttats till stycket *Mer om målområdet*. Detaljerade synpunkter om inriktningsmålet redovisas i bilaga 2 (*ej tryckt här*).

Genomförande och uppföljning

Ansvar för genomförandet av miljöprogrammets mål ligger på stadens nämnder och styrelser. Dessa förväntas ta fram Miljöhandlingsplaner med stadens miljöprogram som grund samt integrera genomförande och uppföljning i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomin, ILS.

Kommunstyrelsen har det övergripande uppföljningsansvaret för miljöprogrammet och har även rapporteringsansvar till kommunfullmäktige. Uppföljningsansvaret för delmålen har fördelats på specifika nämnder och styrelser. Trafikkontoret har ett utpekat ansvar att följa upp följande delmål, på egen hand, eller tillsammans med annan berörd förvaltning eller bolag:

- Gång- och cykelresandet skall öka
- Kollektivtrafikens andel ska öka
- Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation skall stärkas och utvecklas
- Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras

- Andelen farligt avfall som felsorteras skall minska
- Avfallet från boende och verksamma i staden ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras
- Bullernivåerna inomhus ska minska

Trafikkontorets förslag

Kontoret föreslår att Trafik- och renhållningsnämnden godkänner detta tjänsteutlåtande som svar på remiss från KF/Ks kansli.

På grund av att remisstiden går ut den 30 september föreslår kontoret att nämnden förklarar beslutet omedelbart justerat.

Utbildningsnämnden

Utbildningsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 22 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Per Olsson m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Jan Valeskog m.fl. (S), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Lotta Edholm m.fl. (FP), Johanna Sjö m.fl. (M), Helen Törnqvist (C) och Erika Svanström (KD), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Måns Almqvist (V), *bilaga 1*.

Utbildningsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 25 augusti 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att de mål i miljöprogrammet som gäller för nämndens verksamheter är viktiga och relevanta och ställer sig bakom de mål som berör utbildningsnämndens verksamheter. Vissa av målen är högt satta och det kan för dessa komma att behöva riktas insatser för att verksamheterna ska få förutsättningar att nå dem.

Delmål 3:5 (Stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader) berör utbildningsförvaltningen indirekt i och med att det kommer att påverka hyresnivån på ombyggda skolor. Utbildningsförvaltningen anser att delmålet två punktsatser kan komma att leda till stora hyreshöjningar. De lyder:

- Vid stora ombyggnader där renoveringskostnaden utgör 25-40 % av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras till som högst en-

ligt BBR:s nybyggnadsnorm.

- Vid mycket stora ombyggnader där renoveringskostnaden överstiger 40 % av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras med minst 50%. På längre sikt eftersträvas en minskning till högst 60 kWh/m².

Målet att minska energianvändningen och göra det i samband med ombyggnader är i sig viktigt men här finns en påtaglig risk för att målkonflikter uppstår. Särskilt punkt 2 kan komma att bli kostnadsdrivande.

Den stora expansionen av grundskolan de närmaste åren kommer att innebära att ett antal skolor måste byggas om för att utöka antalet elevplatser. Förvaltningen befarar att det med de föreslagna energisparmålen kan komma att innebära mycket stora hyreshöjningar.

Förvaltningen föreslår att man har målen som riktvärden, men att man vid varje ombyggnadsobjekt gör en bedömning om målet kan nås med rimliga hyreskostnader.

Äldrenämnden

Äldrenämnden beslutade vid sitt sammanträde den 20 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Christopher Ödmann m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Mirja Räihä Järvinen m.fl. (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Torun Boucher (V), *bilaga 1*.

Äldreförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 25 augusti 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Äldreförvaltningen är positiv till förslaget till miljöprogram för Stockholms stad 2012-2015 och instämmer i stadsledningskontorets uppfattning att det är av stor vikt att miljöprogrammet även fortsättningsvis integreras i stadens budget- och kvalitetsuppföljning.

I förslaget framkommer att miljöprogrammets stadsövergripande karaktär understryks genom att samtliga nämnder och styrelser förväntas ta fram, alternativt uppdatera befintliga miljöhandlingsplaner utifrån miljöprogram 2012-2015. Äldreförvaltningen har sedan tidigare ett dokument för förvaltningens miljöarbete som kommer att uppdateras inför 2012.

Förvaltningen föreslår att äldrenämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Äldrenämndens handikappråd

Äldrenämndens handikappråd beslutade vid sitt sammanträde den 13 september 2011 att lämna följande yttrande.

Det finns många människor som bor eller vistas i Stockholm och som på grund av funktionsnedsättning har problem med både utomhus- och inomhusmiljö, t.ex. i samband med astma, allergier eller rörelsehinder.

Förslaget till stadens nya miljöprogram för åren 2012-2015 saknar en beskrivning av hur staden planerar att jobba för bättre utomhus- och inomhusmiljön utifrån funktionsnedsättningsaspekter.

Stadsdelsnämnderna

Bromma stadsdelsnämnd

Bromma stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Anders Löwdin (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Cecilia Obermüller (MP), *bilaga 1*.

Bromma stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 12 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i huvudsak positiv till förslaget till nytt miljöprogram, som vi bedömer har höga ambitioner att kunna förbättra miljön, och uppskattar att det innehåller få men tydliga mål. För att uppnå långsiktigt goda resultat är det angeläget att de centrala förvaltningarna, som har störst inflytande, ges erforderliga ekonomiska medel för genomförandet. Förvaltningen ser också gärna att olika former av stödinsatser genomförs från centralt håll med hjälp och vägledning att kunna välja de mest kostnadseffektiva åtgärderna. Förvaltningen föreslår att nämnden utgår från miljöprogrammet och beskriver sina åtgärder, för att nå målen, i den ordinarie verksamhetsplaneringen.

1. Miljöeffektiva transporter

Delmål 1.1 Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska.

Att tillämpa ett modernt miljötankande med att övergå till ett ekologiskt hållbart samhälle behöver inte stå i konflikt med en hållbar tillväxt. Staden behöver förutom en

attraktiv och modern kollektivtrafik även en kraftfull satsning på miljövänlig fordons-teknik, kringfartsleder och infartsparkering. En miljövänlig teknik, som gör oss obero-ende av fossila bränslen, ger en levande stadsmiljö där stadsdelen kan förflytta sig med såväl miljövänliga bilar som kollektiva trafikmedel.

1.5 Kollektivtrafikens andel ska öka

Förvaltningen instämmer helt med de föreslagna delmålen. Kollektivtrafikens bristfälliga tvärförbindelser och glesa turtäthet innebär mycket tidspillan för stadsdelens personal när den rör sig ute i stadsdelen. För att få till stånd minskad genomfartstrafik och infartsparkering i Brommas bostadsområden bör även en spårvägslinje anläggas mellan Ekerö och Bromma.

1.7 Trafikbullret utomhus ska minska

Förvaltningen instämmer helt med de föreslagna delmålen. Stadens möjligheter att upphandla miljöanpassade arbetsmaskiner och entreprenader bör också understrykas i det nya miljöprogrammet. En aktiv upphandling kan minska utsläppen och bullret från arbetsfordon väsentligt vilket kan främja både arbetsmiljön, omgivande boendemiljö och naturen.

2. Giftfria varor och byggnader

2.3 Andelen ekologiska medel som staden köper in ska uppgå till minst 25 procent

Målet är en höjning från tidigare 15 procent vilket är bra. Detta förutsätter emellertid att relevanta ekonomiska medel tillskjuts eftersom skärpningen medför mer plane-ringsarbete och ökade inköpskostnader. Publikationen ”Guide till giftfria varor” utgör ett bra stöd men det finns även ett stort informationsbehov för att alla ska veta om att guiden finns och hur den samstämmer med de upphandlade avtal som finns. Förvaltningen vill även framhålla vikten av att även elmiljön beaktas och att zoner upprättas som är fria från elektromagnetiska fält.

3. Hållbarenergianvändning

3.1 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med 10 procent.

Bromma stadsdelsförvaltning äger inga fastigheter och har därmed små möjligheter att kunna påverka delmålet. Vi betalar dock el och uppvärmning för de byggnader vi hyr varför vi är angelägna om att hålla nere driftkostnaderna. Det är önskvärt om de fas-tighetsförvaltande förvaltningarna och bolagen intensifierar sitt arbete med långsiktiga planer för energisparåtgärder gärna i samråd med de förvaltningar som hyr lokaler. En inventering av stadsmiljön, för att få klarhet i var det är möjligt att införa solceller och vindkraft, kan också vara en rimlig åtgärd i syfte att åstadkomma en hållbar utveck-ling.

4. Hållbar användning av mark och vatten

4.1 Mark och vattenområden som har särskild betydelse för den biologiska mångfalden ska stärkas och utvecklas.

Målen för kapitlet är bra och berör Bromma i hög grad. Inom stadsdelsområdet finns mycket värdefull mark och vattenområden. Här finns tre naturreservat och en av Stockholms renaste sjöar, Judarn. Dessutom finns 16 koloniområden.

4.2 Grön och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas.

En hållbarutveckling kräver långsiktig planering och en helhetssyn för det gröna offentliga rummet som följs upp med erforderliga budgetmedel. Trots att staden växer och tar allt mer grönmark i anspråk går det att åstadkomma hög kvalitet för de boende om nya parker och grönska anläggs i lämpliga lägen och med höga upplevelsevärden. De kompensationsåtgärder som staden genomför, vid intrång i grönområden, bör även omfatta ökade livskvalitéer i form av exempelvis överdäckning av trafikbarriärer, tyst asfalt och bullerskydd. För att uppnå riktlinjen om grönytor med hög kvalitet anser förvaltningen att det bör tas fram en beskrivning för vilka områden och värden som ska värnas respektive vilka områden som ska klassas som mindre värdefulla.

4.3 Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras.

Förvaltningen finner det positivt att intrång i grön och vattenområden avses att minimeras och när så sker ersätts med likvärdig funktion alternativt på annan plats med likvärdig funktion för stadens gröna kvaliteter.

5. Miljöeffektiv avfallshantering

5.1 Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras

Förvaltningen vill framhålla att vi inte har rådighet över avfallshanteringen i de fall verksamheter hyr av privata fastighetsägare som inte tillhandahåller sortering av samtliga fraktioner

5.3 Avfallet från boende och verksamma inom staden ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras.

För att förtroendet för återvinningssystemet ska kunna upprätthållas behövs en helhetssyn med långsiktiga och varaktiga riktlinjer. Återvinningsstationerna är en viktig del av den lokala stadsbilden och engagerar medborgarna i mångt och mycket. Skräpiga, nedklottrade och överfulla återvinningsstationer tillhör dock vardagen och är ett generellt problem. Stationerna som endast är avsedda för hushåll används tyvärr också ofta av näringsidkare för vilka de vare sig är dimensionerade eller finansierade. Det är därför angeläget att öka den fastighetsnära källsorteringen, som enligt förvaltningens åsikt ger de bästa förutsättningarna för återvinning, och att en utveckling sker av de olika insamlingssystemen. För att påskynda denna utveckling vore det önskvärt att det fanns tydliga ekonomiska incitament för fastighetsägare med en differentierad avfallstaxa som stimulerar till återvinning eller annan miljöanpassad avfallshantering. Arbe-

tet med att få fram fler bemannade återvinningscentraler måste prioriteras och när det gäller farligt avfall behöver fler insamlingssystem tas fram. Möjligheterna för utsortering av matavfall vid stadens verksamheter, hos näringsidkare och hushåll bör även uppmuntras och förbättras.

6. Sund inomhusmiljö

Förvaltningen ställer sig bakom delmålen. För att inte förvaltningens hyreskostnader ska öka är det angeläget att relevanta medel anslås till stadens fastighetsägande bolag. Vi föreslår även nedgrävning av kraftledningar vilket, förutom att ge en bättre inomhusmiljö, bidrar till att mark kan frigöras för bostäder.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Rosa Lundmark (V) och Mattias Mirhagen m.fl. (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Love Edenborg (MP), *bilaga 1*.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 11 juli 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser i stort att förslaget till nytt miljöprogram är bra och att det är positivt att det följer liknande upplägg som det gällande programmet, eftersom uppföljning och arbetssätt är inarbetat hos förvaltningarna och deras verksamheter. Det är också positivt att framtagandet av programmet skett i ett brett samarbete mellan stadens olika förvaltningar.

Hållbar stadsutveckling har arbetats in i miljöprogrammet som en integrerad del i hela miljöarbetet, vilket är bra och på ett tydligt sätt signalerar betydelsen av att stadens verksamheter bidrar till ett hållbart samhälle. Att staden i alla sina verksamheter ska arbeta efter miljöprogrammet är självklart. Programmet bör därför vara så tydligt som möjligt så att alla verksamheter och enheter enkelt kan följa riktlinjer och genomföra aktiviteter på ett så effektivt sätt som möjligt. Det är viktigt att mätmetoder tydliggörs så att samtliga bolag och förvaltningar redovisar så jämförbara resultat och siffror som möjligt, och för att det ska vara möjligt att göra bra jämförelser över tid. Förslagen till indikatorer behöver också förtydligas vad gäller rapportering i ILS. För vissa indikatorer är det tydligt att datakällan är ILS-webben samt vilka nämnder och styrelser som rapporterar, men i många fall saknas denna

information (se kommentarer nedan per delmål).

Nedan följer ett antal synpunkter som rör specifika delmål:

Delmål 1.1. Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska

I samband med det nya programmet kommer nämndens miljöplan att revideras för att följa programmet i form och innehåll. Dessutom arbetar förvaltningen redan med många av de delmål som ingår i det nya programmet, bland annat har förvaltningen i nämndens miljöplan redan en resepolicy för förvaltningens personal.

Delmål 1.2. Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle, och av stadens upphandlade transporter ska miljöfordonsandelen öka

Vad gäller uppföljningen av bränsle anser förvaltningen att det är bra om uppföljningen kan göras på tankade liter istället för i kostnad. Det gör att stadsdelsförvaltningens och miljöförvaltningens uppföljning kan samordnas på ett bättre sätt. Idag rapporterar förvaltningarna bränsleåtgång och bränslefördelning i liter till miljöförvaltningen två gånger per år, och rapporterar på samma sätt fast i kronor i de egna verksamhetsberättelserna.

Delmål 2.1. Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska

Förvaltningen anser att delmålet och indikatorn ska formuleras så att även upphandlade tjänster ingår.

Delmål 2.3. Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 procent.

Förvaltningen når idag upp till målet om 16 procent ekologiska livsmedel. För att kunna nå upp till 25 procent, som föreslås i miljöprogrammet, förutsätts att livsmedelsupphandlingen som görs av serviceförvaltningen underlättar för enheter att prioritera ekologiska varor. Det bör vara enklare och finnas ett större utbud för enheter att välja på inför inköp. Det är dock positivt att nivån motsvarar det nationella inriktningsmålet samt att redovisningen även ska gälla de upphandlade måttderna. Det är också viktigt att det i upphandlingen ställs krav på särredovisning av ekologiska livsmedel så att konteringen underlättas och uppföljningen blir så korrekt som möjligt.

Delmål 3.1. Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent (jämfört med år 2011)

Förvaltningen önskar att datakällan till delmålets indikator förtydligas vad gäller vilka nämnder och bolag som ska rapportera in den förbrukade fastighetselen. Förvaltningen förbrukar till största del verksamhetsel i hyrda lokaler. Viss fastighetsel köps emellertid också av förvaltningen, bl a till ett fåtal fristående förskolor.

Delmål 3.2. Upphandlad el i stadens egna verksamheter ska uppfylla kraven för miljömärkning

Som det ser ut idag, i samband med rapportering av elförbrukning i ILS-webben, får lokalarealen inte ändras över tid. Det ger en något felaktig bild av hur förbrukningen per kvm ändras över tid. Förvaltningen har t ex öppnat ett flertal nya förskoleavdelningar i nya lokaler, vilket i verkligheten ökat lokalarealen totalt, så också elförbrukningen. I samband med upphandlade verksamheter uppstår ett annat problem i och med att lokalerna fortfarande hyrs av förvaltningen, samtidigt som elen betalas av den upphandlade entreprenören och således inte redovisas av nämnden. Förvaltningen föreslår därför att mätmetoden ändras så att lokalarealen kan revideras i rapporteringen för att redovisningen ska vara så verklighetstrogen som möjligt.

Delmål 4.2. Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas

Målområdet ”Hållbar användning av mark och vatten” berör i första hand förvaltningens stadsmiljöverksamhet. I samband med bör stadsdelsförvaltningarnas parkplaner nämnas, eftersom de är vägledande vid investeringar i park- och naturområden. Miljöprogrammet bör även tydliggöra vilka områden som kan kompenseras vad gäller intrång, samt vilka slags områden som inte ska ersättas. Det bör kunna utgöra vägledning, såväl för exploaterings- och stadsbyggnadskontoret som för stadsdelsförvaltningarna.

Delmål 5.1. Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras

Det nya programmet nämner inte, till skillnad från gällande program, hur stor andel av stadens verksamheter som ska samla in matavfall till biologisk behandling. Ett målvärde bör formuleras. Förvaltningen ser gärna att miljöprogrammet tydliggör vilka verksamheter som ska sortera ut matavfall. I Enskede-Årsta-Vantör är det framförallt kostenheten och förskolorna som har möjlighet att sortera ut matavfall för biologisk behandling. Förvaltningen ser svårigheter för t ex hemtjänstenheter att sortera ut matavfall i brukarnas lägenheter.

Förvaltningen följer idag upp andelen verksamheter som samlar in matavfall och sorterar ut förpackningar och returpapper. Förslaget till indikatorer för delmålet tydliggör inte vilka nämnder och styrelser som ska göra detta. Om stadsdelsnämnderna ska rapportera in t ex mängd mat från verksamheter bör detta framgå.

Farsta stadsdelsnämnd

Farsta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Inger Stark (V) och Karlin Lekberg m.fl. (S), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Karlin Lekberg m.fl. (S), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Sebastian Sandström m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Farsta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 9 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i det stora hela positiv till förslaget till nytt miljöprogram. Det har ungefär samma upplägg som nuvarande miljöprogram med inriktningsmål, delmål och uppföljningsbara indikatorer vilket är bra eftersom uppföljning och arbetssätt är inarbetat hos förvaltningarna. Det är också positivt att utarbetandet av programmet har skett tillsammans med stadens olika förvaltningar.

”Hållbar stadsutveckling”, det kompletterande kapitlet i nuvarande miljöprogram, har inarbetats i miljöprogrammet som en samordnad del i hela miljöarbetet. Det signalerar betydelsen av att stadens verksamheter på ett påtagligt sätt bidrar till ett hållbart samhälle. Att staden i alla sina verksamheter ska arbeta efter miljöprogrammet är självklart. Programmet bör därför vara så tydligt som möjligt så att alla verksamheter och enheter enkelt kan följa riktlinjer och genomföra olika aktiviteter på ett så verkningfullt sätt som möjligt.

Det är viktigt att mätmetoder tydliggörs så att samtliga bolag och förvaltningar redovisar så jämförbara resultat och siffror som möjligt och för att det ska vara möjligt att göra bra jämförelser över tid. Förslagen till indikatorer behöver förtydligas vad avser rapportering i ILS. För vissa indikatorer är det tydligt att datakällan är ILS-webben samt vilka nämnder och styrelser som rapporterar, men i många fall saknas denna information.

Förvaltningen har några synpunkter som gäller specifika delmål:

Delmål 1.1. Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska

Nämnden har sedan ett par år en resepolicy för anställda i förvaltningen. I och med det nya miljöprogrammet kommer den ses över och revideras. Många av de övriga delmålen arbetar förvaltningen redan aktivt med. Delmålet med en resepolicy är bra men kan vara svårt att följa upp och efterleva då delmålet endast kan mätas i medarbetarenkäten vartannat år.

Delmål 1.2. Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle, och av stadens upphandlade transporter ska miljöfordonsandelen öka

Det är bra att indikatorn beskrivs som volymprocent istället för liter såsom hittills

rapporterats i ILS-webben. Det gör att förvaltningens och miljöförvaltningens uppföljning kan samordnas bättre. Idag rapporterar förvaltningarna bränsleåtgång och bränslefordelning i liter alternativt kubikmeter till miljöförvaltningen två gånger per år. Däremot rapporteras det i verksamhetsberättelserna hur många kronor det tankats för vilket inte säger så mycket då bränslepriserna kan variera under året.

Delmål 2.3. Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 procent

Förvaltningen når knappt upp till de 16 procent ekologiska livsmedel som är målet för 2011. För att kunna nå upp till 25 procent förutsätts att livsmedels-upphandlingen som görs av servicenämnden underlättar för enheter att prioritera ekologiska varor. Det måste vara enklare och finnas ett större utbud för enheterna att välja på. Leverantörernas fakturor bör också särskilja de ekologiska varorna så att redovisningen för enheterna förenklas. Det är dock positivt att nivån motsvarar det nationella inriktningsmålet och att redovisningen även ska gälla de upphandlade måltiderna.

Delmål 3.1. Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent (jämfört med år 2011)

Förvaltningen önskar att datakällan till delmålet indikator förtydligas vad gäller vilka nämnder och styrelser som ska rapportera in den förbrukade fastighetselen. Förvaltningen förbrukar till största del verksamhetsel i hyrda lokaler. Inom ett område ökar dock elförbrukningen. Det gäller utebelysning i exempelvis parklekar. Det finns ett krav på staden att ur en trygghetsaspekt förbättra belysningen utomhus.

Idag får inte lokalytan ändras över tid när elförbrukningen ska rapporteras i ILS-webben. Det ger en något felaktig bild av hur förbrukningen per kvadratmeter ändras över tid. Förvaltningen har exempelvis under 2011 öppnat nya förskoleavdelningar i nya lokaler, cirka 4 000 kvadratmeter, vilket i verkligheten ökat lokalytan och även elförbrukningen. Förvaltningen föreslår därför att mätmetoden ändras så att lokalytan kan revideras i rapporteringen för att redovisningen ska vara så nära verkligheten som möjligt.

Delmål 4.2. Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas

Målområdet ”Hållbar användning av mark och vatten” berör i första hand förvaltningens stadsmiljöverksamhet. I samband med delmål 4.2. bör stadsdelsförvaltningarnas parkplaner nämnas eftersom de är vägledande vid investeringar i park- och naturområden. Miljöprogrammet bör även tydliggöra vilka områden som kan kompenseras vad gäller intrång, samt vilka slags områden som inte ska ersättas. Det bör kunna utgöra vägledning såväl för exploaterings- och stadsbyggnadskontoret som för stadsdelsförvaltningarna.

Delmål 5.1. Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras

Det nya programmet nämner inte hur stor andel av stadens verksamheter som ska samla in matavfall till biologisk behandling vilket borde finnas med. Idag är det bara förvaltningens förskolor som har potential att sortera ut matavfall för biologisk behandling. När exempelvis verksamheter finns i flerbostadshus är det svårt att göra det möjligt att sortera ut matavfall.

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att justera paragrafen omedelbart.

Reservation anfördes av Eva Fagerhem m.fl. (S) och Carita Stenbacka Tenezakis (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Johan Faxér m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 13 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att förslaget till miljöprogram har möjlighet att utgöra ett bra underlag för arbetet med att minska den negativa påverkan på miljön från stadens verksamheter. Mycket arbete för att minska miljöbelastningen pågår också redan i verksamheterna som ett resultat av det miljöarbete som funnits i staden under många år.

Delmålen

När det gäller delmålen för *Miljöeffektiva transporter* har stadsdelen inflytande över de som gäller resepolicy; samordning av transporter; miljöbilar; förnyelsebara bränslen; dubbfria däck samt hastighetsanpassning, främst genom hastighetskontroll i tjänstebilar. Viss rådighet finns också för att främja cyklandet, vilket kan ske vid samråd för detaljplaner mm samt för resor i tjänsten samt uppmuntra anställda att cykla till och från jobbet. Förvaltningen ser delmålen som relevanta och möjliga att uppfylla.

Delmålen för *Giffriga varor och byggnader* handlar det främst om att vid upphandlingar och andra inköp ersätta varor som innehåller miljö- och hälsofarliga ämnen med miljömässigt bättre alternativ. Stadsdelsnämnden genomför få egna upphandlingar, de allra flesta inköpen omfattas därför av upphandlingar som genomförts centralt. Här är nämndens inflytande mindre. Däremot har nämnden relativt stor rådighet vad gäller inköp av ekologiska varor i verksamheterna, dock även där utifrån de ramavtal som gäller. I programmet föreslås att andel ekologiska livsmedel uppgår till 25 % i staden

till år 2015. Förvaltningen anser att det är en fullt rimlig målsättning.

Programmets tredje mål *Hållbar energianvändning* berör nämndens verksamheter genom deras möjligheter att minska energianvändningen samt därmed också utsläpp av växthusgaser. Nämndens rådighet ligger främst i beteende vid energianvändning vid användning av vitvaror, vädring, belysning etc samt att välja energisnåla vitvaror, närvarostyrning av belysning mm.

Vidare berörs nämnden då stadens byggnader föreslås energieffektiviseras vid större ombyggnader, främst förskolor. Som ett delmål föreslås att stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader. Där anges att vid ombyggnader som utgör 25- 40% av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras till som högst enligt BBR:s nybyggnadsnorm. Vilket innebär en högsta energianvändning för lokaler på mellan 80 - 125 kWh/m² i de lokaler där ventilationen nyttjas fullt ut. Detta enligt Boverkets kommande regler för specifik energianvändning i lokaler, som träder i kraft under det kommande året. Vid ombyggnader där renoveringskostnaden överstiger 40 % av byggnadens värde ska energianvändningen i byggnaden reduceras med minst 50 %, på längre sikt ska en minskning till högst 60 kWh/m² och år eftersträvas, vilket nästan motsvarar energianvändningen i ett s.k. passivhus.

När nämnden hyr byggnader av stadens nämnder och bolag där självkostnadshyra gäller kan detta få orimliga konsekvenser. Många förskolor har ett mycket lågt bokfört värde, 700-800 tkr, och mycket små ombyggnationer skulle då innebära att en investering på många miljoner behöver genomföras för att uppnå energimålen. Kostnaden skulle oakortat få utslag på nämndens hyra. Ända alternativet kan då bli rivning och nybyggnation.

Delmålet *Hållbar användning av mark och vatten* berör stadsdelsnämnderna genom att den biologiska mångfalden ska stärkas och utvecklas; områden särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas; intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras. Vidare ska skötseln av grön- och vattenområden stärka biologisk mångfald och rekreativa kvaliteter. Nämndens rådighet i dessa frågor handlar främst om skötsel av grönområden men också inflytande vid samråd för olika åtgärder, t ex nya detaljplaner samt vid utveckling av parker mm.

För uppfyllande av delmålet måste det finnas tydliga underlag som visar bedömning av olika mark- och vattenområden och dess värden för att en prioritering ska kunna göras. I de avseenden som rör drift- och underhåll för biologisk mångfald är målen rimliga att uppnå så långt att kostnaderna för detta inte överstiger stadsdelsnämndens driftbudget.

Genom *Mål 5 Miljöeffektiv avfallshantering* berörs nämnden genom synen på långsiktig hållbarhet vid upphandlingar, i den utsträckning nämnden gör egna upphandlingar; källsortering; utökad återanvändning av produkter och inventarier samt minskning av andelen farligt avfall. Förvaltningen ser delmålen som relevanta.

För det sista målet, *Mål 6 Sund inomhusmiljö* har stadsdelsnämnden ingen rådighet utan den vilar på stadens fastighetsägande nämnder, styrelser och bolag.

Däremot berörs nämndens verksamheter i stor utsträckning av att målet uppfylls eftersom inomhusmiljön är mycket viktig i de verksamheter nämnden ansvarar för.

Till exempel i förskolorna finns mycket kvar att göra för att förbättra inomhusmiljön. Förvaltningen deltog i arbetsgruppen för målet om sund inomhusmiljö under framtagandet av förslag till nytt miljöprogram.

Indikatorer

Till delmålen har sammanlagt 81 st indikatorer kopplats för uppföljning av målen. Generellt anser förvaltningen att indikatorerna är relevanta och kan fungera på ett tillfredsställande sätt men har synpunkter på speciellt några av indikatorerna.

Miljöeffektiva transporter

Indikatorn 1.1.2 *Andel verksamheter med ett systematiskt dokumenterat arbete för miljöeffektiva resor i jobbet*

För att kunna redovisa indikatorn på ett rättvisande sätt anser förvaltningen att det bör finnas en formalisering av en sådan dokumentation för att redovisningen ska vara likartad från stadens alla nämnder, styrelser och bolag.

Hållbar energianvändning

Indikatorn 3.1.1 *Energianvändning per m²/år i stadens nämnder och styrelser* redovisar energianvändningen inklusive fastighetsel men exklusive verksamhetsel.

Indikatorn 3.2.1 *Elanvändning per m²/år i stadens nämnder och styrelser* redovisar mängden fakturerad el.

Redovisning av el/energianvändning separat kräver i många fall (SISABs byggnader) separata mätare på samtliga enheter för att urskilja vad som är verksamhetsel och vad som är fastighetsel. Vid tidigare diskussioner i frågan har det noterats att det skulle medföra en kostnad på i storleksordningen 1 mdkr för att installera sådana mätare. På övriga enheter där förvaltningen till exempel hyr av en bostadsrättsförening ingår all fastighetsel i hyran och endast verksamhetselen faktureras, där går det bra att redovisa enbart verksamhetsel. Andelen fastighetsel är däremot svårt att redovisa för en enhet där fastighetselen ingår i hyran. Ingår både fastighetsel och verksamhetsel i hyran krävs en manuell genomgång av samtliga fakturor vilket förvaltningen inte ser som ett rimligt tillvägagångssätt. Förutsättningarna att redovisa energianvändningen måste kunna ske på ett enklare vis.

Hållbar användning av mark och vatten

4.4.3 Andel detaljplaner där hänsyn tagits till klimatförändringar

Indikatorn är inte genomarbetad men trots det viktig i ett framtida perspektiv. Förvaltningen anser att den bör finnas kvar och förtydligas.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 27 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Särskilt uttalande gjordes av Lars Jakobsson m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 1 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i allt väsentligt positiv till förslaget som känns mycket genomarbetat. Bilagan med indikatorer innehåller förslag till uppföljningsmått som nämnder och styrelser med utpekat ansvar kan använda sig av för att följa upp delmålen.

Förvaltningen anser vidare att integreringen av miljöprogrammet i stadens styrsystem ILS, är en förutsättning för att detta ganska omfattande program ska bli möjligt att genomföra.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Kungsholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Anders Ödmark m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Reijo Kittilä (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Charlotta Schenholm (FP) och Astrid Gustafsson (C), *bilaga 1*.

Kungsholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 29 augusti 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Nedan ger förvaltningen sina övergripande synpunkter på förslaget samt synpunkter på hanteringen av hållbarhetsfrågor. Därefter följer synpunkter på delmål och indikatorer som berör nämndens verksamhet.

Övergripande synpunkter

Förvaltningen är positiv till att föreslaget miljöprogram, liksom dagens, kopplas ihop med det integrerade ledningssystemet (ILS), vilket förenklar uppföljningen och tydliggör vilka mål som ska uppnås av respektive nämnd och styrelse. Enligt förvaltningen är det bra att förslaget följer liknande upplägg som gällande miljöprogram, eftersom arbetssätt och uppföljning är inarbetat hos förvaltningen och dess verksamheter. För

att resultaten ska bli jämförbara mellan samtliga förvaltningar och bolag behöver det i vissa fall tydliggöras hur indikatorerna ska tolkas och följas upp. Förvaltningen anser också att det bör tas fram gemensamma miljökrav för staden som gäller vid upphandling av entreprenader, t.ex. krav på miljöbränsle, ekologiska livsmedel och insamling av matavfall.

Enligt förvaltningen är det bra att det i miljöprogrammet framhålls att samtliga nämnder och styrelser ska ha en miljöhandlingsplan. Förvaltningen vill dock att formerna och omfattningen av detta mål ska tydliggöras.

Förvaltningen saknar en inledning som beskriver miljöprogrammets syfte och vilka det riktar sig till. Detta är särskilt viktigt då miljöprogrammet även är ett dokument för Stockholms invånare och inte bara ett verktyg för stadens verksamheter.

Hållbar stadsutveckling

Kommunfullmäktige beslutade så sent som december 2010 om riktlinjen om hållbar stadsutveckling, i vilken stadsdelsnämnder m.fl. gavs ett tydligt ansvar för arbetet med hållbarhetsfrågor vid stadsutveckling. Nu tas detta avsnitt bort och ska istället ha arbetats in i tillämpliga delar. Frågorna om hållbar stadsutveckling tas nu främst upp i miljöprogrammets inledande kapitel *På väg mot en hållbar stadsutveckling*. Förvaltningen anser att inledningen om hållbar stadsutveckling till viss del är bra, men att innehållet saknar dignitet då det inte konkretiseras i uppföljbara mål.

Förvaltningen kan konstatera att vissa miljörelaterade delar från "Hållbar stadsutveckling" arbetats in i föreslaget program, medan de delar som handlar om att arbeta med attityder och beteende avseende miljöfrågor är borttagna. Enligt förvaltningen borde dessa delmål kvarstå men formuleras om efter de utvärderingar som gjorts av bl.a. Miljöprogrammet för Norra Djurgårdsstaden. Förvaltningen anser att information och t.ex. visualisering av energianvändning är avgörande för människors benägenhet att leva miljövänligt.

Enligt förvaltningen kan miljöprogrammet, som förslaget ser ut idag, inte ersätta ett program för hållbarhet. Det framhålls mycket riktigt i inledningen till planen att hållbar utveckling är ett "brett begrepp som inkluderar miljömässiga, sociala och ekonomiska aspekter". Miljöprogrammet ska fokusera på den miljömässiga dimensionen. Enligt förvaltningen kan denna dock inte helt ses separerad från frågor om social och ekonomisk hållbarhet. Förvaltningen anser att frågorna om hållbar stadsutveckling fortsatt borde ha en egen plats i Stockholms miljöprogram.

Inriktningsmål 1 - Miljöeffektiva transporter

Under delmålet *1.1 Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska* föreslås att en ny indikator skapas, som innebär att det ställs krav på att samtliga nämnder ska ta fram en resepolicy. Detta innebär att en resepolicy för Kungsholmens stadsdelsnämnd bör tas fram efter att föreslaget miljöprogram fastställts.

Enligt förvaltningen bör uppföljningen av indikatorn *1.2.2 Andel miljöbränsle i stadens bilar* mätas i liter istället för i kostnad. Det skulle göra att stadsdelsförvaltningarnas och miljöförvaltningens uppföljning kan samordnas på ett bättre sätt. Idag

rapporterar förvaltningarna bränslefördelning i liter till miljöförvaltningen två gånger per år medan det i ILS-webben ska rapporteras i kronor. Förvaltningen anser också att det bör definieras vad som är miljöbränsle.

Förvaltningen kan konstatera att det inte finns något delmål som berör hur stadens verksamheter ska förhålla sig till elbilar. Sedan 2011 har staden som mål att öka antalet elbilar, vilket också bör belysas i miljöprogrammet.

Inriktningsmål 2 - Giffriga varor och byggnader

Förvaltningen anser att delmålet 2.1 *Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska* och indikatorn bör omformuleras så att det även omfattar tjänster.

Förvaltningen är positiv till delmålet 2.3 *Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 %* och det faktum att målet höjts från 16 procent till 25 procent, men anser att livsmedelsupphandlingen som görs av serviceförvaltningen bör underlätta för verksamheterna att prioritera ekologiska varor. Dessutom bör systemen för rapportering av ekologiska livsmedel förbättras.

Inriktningsmål 3 - Hållbar energianvändning

Enligt förvaltningen bör uppföljningen av delmål 3.2 *Upphandlad el i stadens egna verksamheter ska uppfylla kraven för miljömärkning* förtydligas. Enligt dagens rutin för rapportering av elförbrukning får lokalarean inte förändras över tid. Detta speglar inte verkligheten, t.ex. kan förvaltningen öppna ny förskoleverksamhet vilket påverkar den totala lokalarean och således också elanvändningen.

Enligt förvaltningen skulle detta inriktningsmål kunna utvecklas utifrån dokumentet "Hållbar stadsutveckling". Förvaltningen anser att frågor om smarta energinät och visualisering av mätning bör belysas under detta mål.

Inriktningsmål 4 - Hållbar användning av mark och vatten

Enligt förvaltningen bör stadsdelsnämndernas parkplaner uppmärksammas under delmålet 4.2. *Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas*, eftersom de är vägledande vid investeringar i park- och naturområden.

Under delmålet 4.3 *Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras* bör det definieras vilka områden som saknar funktion och inte behöver kompenseras. Det bör även tas fram riktlinjer för grönkompensation eftersom olika tjänstemän ofta gör olika bedömningar av vad som är lämpliga kompensationsåtgärder och vilken omfattning åtgärderna ska ha.

Förvaltningen anser att det under delmålet 4.5 *Skötseln av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald och rekreativa kvaliteter* bör tas fram långsiktiga vård- och utvecklingsplaner.

Inriktningsmål 5 - Miljöeffektiv avfallshantering

Enligt förvaltningen bör det under delmålet 5.1 *Avfallet från stadens verksamheter ska*

förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras framgå vilka av stadens verksamheter som ska sortera ut matavfall.

Inriktningsmål 6 - Sund inomhusmiljö

Stadsdelsnämnden har inget utpekade ansvar för något av inriktningsmålen fyra delmål.

Norrmalms stadsdelsnämnd

Norrmalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Shadi Larsson m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Stephan Andrén (C), *bilaga 1*.

Norrmalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 29 augusti 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Nedan ger förvaltningen sina övergripande synpunkter på förslaget samt synpunkter på hanteringen av hållbarhetsfrågor. Därefter följer synpunkter på de delmål och indikatorer som berör nämndens verksamhet.

Övergripande synpunkter

Förvaltningen är positiv till att föreslaget miljöprogram, liksom dagens, kopplas ihop med det integrerade ledningssystemet (ILS), vilket förenklar uppföljningen och tydliggör vilka mål som ska uppnås av respektive nämnd och styrelse. Enligt förvaltningen är det också bra att förslaget följer liknande upplägg som gällande miljöprogram, eftersom arbetssätt och uppföljning är inarbetat inom förvaltningen och dess verksamheter. För att resultaten ska bli jämförbara mellan olika förvaltningar och bolag behöver det i vissa fall tydliggöras hur indikatorerna ska tolkas och följas upp. Förvaltningen anser också att det bör tas fram gemensamma miljökrav för staden som gäller vid upphandling av entreprenader, t.ex. krav på miljöbränsle, ekologiska livsmedel och insamling av matavfall.

Enligt förvaltningen är det bra att det i miljöprogrammet framhålls att samtliga nämnder och styrelser ska ha en miljöhandlingsplan. Förvaltningen vill dock att formerna och omfattningen av detta mål ska tydliggöras.

Förvaltningen saknar en inledning som beskriver miljöprogrammets syfte och vilka det riktar sig till. Detta är särskilt viktigt då miljöprogrammet även är ett dokument för Stockholms invånare och inte bara ett verktyg för stadens verksamheter.

Hållbar stadsutveckling

Förvaltningen anser att riktlinjen om hållbar stadsutveckling borde ingå i det nya miljöprogrammet. Frågorna om hållbar stadsutveckling tas istället främst upp i miljöprogrammets inledande kapitel *På väg mot en hållbar stadsutveckling*. Förvaltningen anser att inledningen om hållbar stadsutveckling till viss del är bra, men att innehållet saknar dignitet då det inte konkretiseras i uppföljbara mål. Miljöprofilsområdet Norra Djurgårdsstaden nämns, men det ges ingen förklaring till hur erfarenheterna därifrån ska användas. Även miljöprofilområdet Hållbara Järva borde uppmärksammas.

Förvaltningen kan konstatera att vissa miljörelaterade delar från "Hållbar stadsutveckling" arbetats in i föreslaget program, medan de delar som handlar om att arbeta med attityder och beteende avseende miljöfrågor är borttaget. Enligt förvaltningen borde dessa delmål kvarstå men formuleras om efter de utvärderingar som gjorts av Miljöprogrammet för Norra Djurgårdsstaden. Förvaltningen anser att information och t.ex. visualisering av energianvändning är avgörande för människors benägenhet att leva miljövänligt.

Enligt förvaltningen kan miljöprogrammet, som det ser ut idag, inte ersätta ett program för hållbarhet. Hållbar utveckling är ett internationellt och nationellt vedertaget begrepp, där ekologiska (miljö), sociala och ekonomiska dimensioner integreras. Enligt förvaltningen borde den miljömässiga dimensionen ses tillsammans med frågor om social och ekonomisk hållbarhet.

Inriktningsmål 1 - Miljöeffektiva transporter

Under delmålet *1.1 Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska* har det tagits fram en ny indikator som ställer krav på att samtliga nämnder ska ta fram en resepolicy. I september 2010 antog förvaltningen en ny resepolicy. Enligt förvaltningen bör resepolicyen ses över efter att stadens nya miljöprogram fastställts.

Förvaltningen anser att uppföljningen av indikatorn *1.2.2 Andel miljöbränsle i stadens bilar* bör mätas i liter istället för i kostnad. Det skulle göra att stadsdelsförvaltningarnas och miljöförvaltningens uppföljning kan samordnas på ett bättre sätt. Idag rapporterar förvaltningarna bränslefördelning i liter till miljöförvaltningen medan det i ILS-webben ska rapporteras i kronor. Förvaltningen anser också att det bör definieras vad som är miljöbränsle.

Förvaltningen kan konstatera att det inte finns något delmål som berör hur stadens verksamheter ska förhålla sig till elbilar. Sedan 2011 har staden som mål att öka antalet elbilar, vilket också bör framgå av miljöprogrammet.

Inriktningsmål 2 - Gifrfria varor och byggnader

Förvaltningen anser att delmålet *2.1 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska* och tillhörande indikator bör omformuleras så att det även omfattar tjänster.

Förvaltningen är positiv till delmålet *2.3 Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 %* och det faktum att målet höjts från 16 procent till 25 procent. De senaste mätningarna visar att Norrmalms verksamheter hade 23 procent

ekologiska livsmedel. Förvaltningen tror att det nya målet kan efterlevas, men då krävs också att de livsmedelsupphandlingar som görs av serviceförvaltningen underlättar för verksamheterna att prioritera ekologiska varor. Dessutom bör systemen för rapportering av ekologiska livsmedel förbättras.

Inriktningsmål 3 - Hållbar energianvändning

Enligt förvaltningen bör uppföljningen av delmål 3.2 *Upphandlad el i stadens egna verksamheter ska uppfylla kraven för miljömärkning* förtydligas. Enligt dagens rutin för rapportering av elförbrukning får lokalarean inte förändras över tid, vilket inte speglar verkligheten. Om t.ex. en ny förskola öppnas påverkas den totala lokalarean och således också elanvändningen.

Inriktningsmål 4 - Hållbar användning av mark och vatten

Förvaltningen menar att stadsdelsnämndernas parkplaner bör uppmärksammas under delmålet 4.2. *Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas*, eftersom de är vägledande vid investeringar i park- och naturområden.

Under delmålet 4.3 *Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras* bör det definieras vilka områden som saknar funktion och inte behöver kompenseras. Det bör även tas fram riktlinjer för grönkompensation eftersom olika tjänstemän ofta gör olika bedömningar av vad som är lämpliga kompensationsåtgärder och vilken omfattning åtgärderna ska ha.

Förvaltningen anser att det under delmålet 4.5 *Skötseln av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald och rekreativa kvaliteter* bör tas fram långsiktiga vård- och utvecklingsplaner.

Inriktningsmål 5 - Miljöeffektiv avfallshantering

Enligt förvaltningen bör det under delmålet 5.1 *Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras* framgå vilka av stadens verksamheter som ska sortera ut matavfall. Inom Norrmalms verksamheter är det framförallt förskolorna som har möjlighet att sortera ut matavfall för biologisk behandling. För Norrmalms del har målet redan tidigare varit svårt att nå. År 2010 sorterades 20 procent av matavfallet inom nämndens verksamheter ut för biologisk behandling. Den låga måluppfyllelsen beror ofta på att förskolor i flerfamiljshus har dåliga förutsättningar för utsortering av matavfall, eftersom förskolorna har gemensam sophantering med bostäderna i fastigheten. Att göra det obligatoriskt för fastighetsägare med fler än fyra hushåll att upplåta utrymmen för insamling av matavfall skulle ge förutsättningar för nämnden att leva upp till kommunfullmäktiges mål.

Inriktningsmål 6 Sund inomhusmiljö

Stadsdelsnämnden har inget utpekat ansvar för något av inriktningsmålens fyra delmål.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Mia Päärne m.fl. (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Jakob Deckner m.fl. (MP) och Leo Ahmed (V), *bilaga 1*.

Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 15 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att förslagets upplägg och innehåll är bra. Det är enligt förvaltningen bra att förslaget till stora delar följer det nuvarande miljöprogrammets, 2008 – 2011, struktur vad gäller målområden, delmål och indikatorer. Det är också bra att även det kommande miljöprogrammet kopplas ihop med ILS, det integrerade ledningssystemet, vilket förenklar uppföljningen och tydliggör vilka mål som ska uppnås av respektive nämnd och styrelse.

Förvaltningen anser att delmålet ”Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska” ska kompletteras med

- Staden ska genomföra en central upphandling för inköp av cyklar.

Delmålet ”Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle, och av stadens upphandlade transport tjänster ska miljöfordonsandelen öka.” bör kompletteras med följande skrivning:

Stadens egna fordon ska vara cyklar och miljöklassade bilar som körs på förnybart bränsle, och av stadens upphandlade transporttjänster ska cykel- och miljöfordonsandelen öka.

I därpå följande text vill förvaltningen att cyklar ska lyftas fram som tjänstefordon samt att det ska vara en ökande andel cyklar tillsammans med en ökad andel miljöbilar.

Till delmålet vill förvaltningen även lägga ytterligare en punkt:

- Antalet tjänstecyklar och cykelpooler ska öka i staden.

”Andelen farligt avfall som felsorteras ska minska”

Under den tredje punkten i delmålet föreslår förvaltningen att skrivningen utökas till:

- Möjligheten för stadens invånare *och verksamheter* att lämna ifrån sig sitt farliga avfall till något av stadens system ska öka

Förvaltningen anser vidare att det mobila systemet för insamlandet av farligt avfall bör utökas i hela staden för att underlätta för stadens verksamheter att lämna ifrån sig farligt avfall.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Skarpnäcks stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Tina Kratz (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Birgitta Hansen m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Skarpnäcks stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 13 juli 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen stödjer förslaget till nytt miljöprogram för Stockholm. De sex målen är väl kända sedan tidigare miljöprogram och täcker in den miljöpåverkan som stadsdelsförvaltningens verksamheter kan generera. Förvaltningen vill särskilt lyfta fram att klimataspekter planerats in i miljöprogrammet. Förvaltningen har följande synpunkter:

Mål 1 Indikatorer:

Gällande indikatorn 1.1.1. Indikatorn mäter vilka nämnder och styrelser som antagit en resepolicy. Det är lätt att formulera en resepolicy men säger inget om efterlevnaden. Det samma gäller indikatorn 1.1.2. som handlar om verksameters dokumenterade arbete för miljöeffektiva resor. Krav på dokumentation räcker inte för att driva på utvecklingen. Förvaltningen vill behålla nuvarande indikator "Andel medarbetare som under arbetstid använder miljövänliga transportmedel när de reser i tjänsten" men förbättra mätmetoden.

Indikator 1.2.2. Framtagande av bränslestatistik har blivit svårare genom den nya upphandlingen av fordonleasing. Bränslestatistik borde levereras automatiskt från leasingföretagen två gånger per år.

Ordet "dagis" bör bytas ut till förskola i den inledande texten under mål ett (sid 6).

Mål 2 Indikatorer:

Indikator 2.4.1. Det finns flera indikatorer som mäter farliga rester i rötslam. Förvaltningen föreslår att även medicinrester mäts.

Mål 3 Indikatorer:

Indikator 3.1.1. Kravet på en minskning av energianvändningen med 10 % har funnits

med i miljöprogrammet även föregående programperiod. I många av stadens fastigheter är det fortfarande möjligt att minska elförbrukningen. Förvaltningen kommer att ha svårt att minska förbrukning med ytterligare 10 %, då förvaltningen inte äger någon fastighet och har begränsad rådighet över förhyrda lokaler, t ex avseende uppvärmning, isolering eller byte av fönster.

För övrigt behöver passivhusstandard och plushusstandard i den inledande texten till mål tre förklaras (sid 15).

Mål 4 Indikatorer:

Förvaltningen uppskattar särskilt att staden inom målområde fyra uppmanas ta hänsyn till kommande klimatförändringar. I det sammanhanget föreslår förvaltningen att en långsiktig plan tas fram för lagring av snö.

Mål 5 Indikatorer

Insamling av matavfall har delats upp i flera nya indikatorer (5.1.3, 5.1.4, 5.1.5.). Indikatorn andel verksamheter som samlar in matavfall är välkänd. Nu föreslås verksamheterna även mäta total mängd matavfall och mängd matavfall per person. Förvaltningen antar att det för stadens del är positivt att så mycket matavfall som möjligt nyttiggörs till biogas. En enhet som redovisar stor mängd matavfall kan misstänkas ha problem med planering av matinköp. Förvaltningen anser att det räcker att mäta andelen verksamheter som samlar in matavfall. Förvaltningen anser att beteckningen ”brukare” som används i rubriken 5.1.4 är missvisande.

För övrigt är den inledande texten under mål fem (sid 23-24) något svårförståelig, t ex bör uttrycket ”stega upp i hierarkin” förtydligas.

Andelen av stadens verksamheter som drivs av externa aktörer ökar. Förvaltningen anser att om Stockholm ska vara en miljöstad i världsklass bör även dessa verksamheter följa stadens miljöprogram.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Skärholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Rebwar Hassan (MP), *bilaga 1*.

Utan eget ställningstagande Rudy Espinoza (V).

Skärholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 9 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Övergripande synpunkter

Förvaltningen tycker att det är ett ambitiöst och bra innehåll i miljöprogrammet. Sättet att ta fram förslaget till miljöprogram där 16 förvaltningar och bolag varit representerade var positivt. Detta sätt att arbeta förstärker, fördjupar och förankrar genomslagskraften i miljöprogrammet. Detta synsätt borde också genomsyra hela miljöarbetet där hela staden tillsammans arbetar med dessa frågor. Det är nödvändigt för att få genomslag för miljöarbetet. Det är också bra att det kommande miljöprogrammet kopplas ihop med det integrerade ledningssystemet (ILS), vilket förenklar uppföljningen och tydliggör vilka mål som ska uppnås av respektive nämnd och styrelse. Förvaltningen önskar ett tydliggörande av vilka nämnder och bolag som är ansvariga för uppföljningen av indikatorerna För vissa indikatorer är det tydligt att datakällan är ILS-webben samt vilka nämnder och styrelser som rapporterar, men i många fall saknas denna information.

Stadsdelsförvaltningen har tidigare genom stadens integrerade ledningssystem (ILS) satt upp mål och följt upp stadens miljöprogram. Förvaltningen ser fördelar med att det integreras i systemet istället för att skapa ytterligare en parallell handlingsplan.

Synpunkter på delmål och indikatorer

Nedan beskrivs de delmål och indikatorer som berör förvaltningens verksamhet eller på annat sätt är relevanta för förvaltningen.

Inriktningsmål 1: Miljöeffektiva transporter

Målet är att öka stockholmarnas mobilitet genom hållbara lösningar. Det ska vara lätt att välja kollektiva, trygga och miljövänliga transportlösningar.

Delmål 1.1 Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska

Delmålet innebär bland annat att staden ska arbeta systematiskt för att minska miljöbelastningen från verksamheternas transporter. Stadens nämnder och styrelser ska anta en resepolicy för miljövänliga resor i tjänsten. Förslag på indikatorer:

1.1.1 Andel av stadens nämnder och styrelser som har antagit en resepolicy för miljövänliga resor i tjänsten.

1.1.2 Andel verksamheter som har ett dokumenterat arbete för miljöeffektiva resor och transporter.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen följer stadens reseråd utifrån ”Råd för miljö- och trafiksäkra resor”. En resepolicy kommer utifrån detta dokument att tas fram.

Delmål 1.2 Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle, och av stadens upphandlade transporttjänster ska miljöfordonsandelen öka. Delmålet innebär bland annat att de motorfordon som stadens nämnder och styrelser

äger eller leasar ska vara miljöbilar enligt den definition som antagits av kommunstyrelsen med undantag från utrycknings- och specialfordon. Tankningsgraden av förnyelsebart bränsle bör vara minst 85 % för de fordon som kan tankas med miljöbränsle. Upphandlade transporttjänster bör till minst 45 % utföras med miljöfordon. Förslag på indikatorer:

- 1.2.1 Andel miljöbilar i stadens bilflotta
- 1.2.2 Andel miljöbränsle i stadens miljöbilar

Förvaltningens synpunkter:

Indikatorn över andelen elbilar saknas vilket förvaltningen tycker är synd då stadens mål är att öka andelen elbilar. Förvaltningen tycker det är bra att indikatorn över andelen miljöbränsle föreslås följa upp tankade liter, och inte i kronor som idag, vilket då skulle överrensstämma med miljöförvaltningens uppföljningssätt. Förvaltningen anser att staden bör kunna samordna och erbjuda kurser i eco driving för de mest frekventa bilisterna av stadens anställda.

1.3 Miljökvalitetsnormerna för luft ska uppnås

Delmålet innebär bland annat att man tillämpar bränslesnål körning och använder dubbfria vinterdäck. Förslag på indikator:

- 1.3.4 Andel dubbdäck i stadens fordonsflotta

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen använder dubbfria vinterdäck, där så är möjligt. Dubbdäck behövs inom vissa verksamheter, till exempel inom socialtjänsten som gör besök långt ute i landet på snötäckta småvägar, vilket gör att vi aldrig kommer upp i 100 %. Säkerhet för personal och brukare måste gå före i detta fall.

1.4 Gång- och cykelresandet ska öka

Delmålet innebär bland annat att gång- och cykelandelen behöver öka till minst 20 % i ytterstad och till minst 50 % i innerstad. Stadens ska ha en väl fungerande, utbyggd infrastruktur för cykel. En god vinterväghållning på stadens cykelnät ska uppnås. Prioriterade cykelstråk ska identifieras och snöröjas. Stadens ska också ställa krav på cykelparkeringar med hög standard, i bra lägen och i tillräcklig omfattning. Staden ska beakta gångtrafikanternas behov i stadsbyggnads- och trafikprojekt.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen anser att det är viktigt att infartsparkeringar för cyklar uppförs i ytterstaden så att det blir smidigt att byta till kollektivtrafiken. Förvaltningen ansvarar för att renhålla och vinterväghålla ett antal cykelstråk inom stadsdelsområdet. Då prioriterade cykelstråk identifierats kan förvaltningen ta hänsyn till detta i kommande parkupphandling. Förvaltningen kan också komplettera med sin egen maskinpark och personal vid behov.

Inriktningsmål 2: Gifffria varor och byggnader

Utmaningen för staden ligger i att undvika användningen av direkt farliga ämnen och att hantering olika typer av kemiska produkter och varor sker på sådant sätt att riskerna med dem minimeras.

2.1 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska.

Delmålet innebär bland annat att varor med kemiska produkter som innehåller miljö- och hälsofarliga ämnen ersätts med miljömässigt bättre alternativ. Bland annat ska de fem högst prioriterade miljö- och hälsofarliga ämnena för Stockholm, ämnen uppförda på den s. k SIN-list samt på Kemikalieinspektionens PRIO-databas undvikas. Vid upphandling av tjänster och entreprenader ska krav ställas på innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i varor och kemiska produkter som leverantören/entreprenören kommer att använda. Nämnderna och styrelserna ska dessutom ha rutiner för uppföljning av ställda krav vid upphandling. Förslag på indikator:

2.1.1 Andel upphandlingar av varor (exkl. byggvaror) där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår.

Förvaltningens synpunkter:

I de upphandlingar som stadsdelsförvaltningen gör ställs krav på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår. Det bör vara en standard fråga inom all upphandling.

2.2 Utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska.

Delmålet innebär att staden vid inköp av varor och entreprenader för byggande och renovering ska ställa krav på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår. Det ska finnas rutiner för uppföljning av ställda krav. Förslag på indikator:

2.2.1 Andel upphandlingar för byggande och renovering där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår.

Förvaltningens synpunkter:

I de upphandlingar som stadsdelsförvaltningen gör ställs krav på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår. Det bör vara en standard fråga inom all upphandling.

2.3 Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 procent.

Delmålet innebär att krav ska ställas på minst 25 % ekologiska livsmedel vid upphandling av måltider eller måltidsverksamhet till bland annat förskola och äldreomsorg. I samband med upphandlingar och under löpande avtalsperiod ska krav ställas på att leverantörerna redovisar ingående ekologiska livsmedel i de producerade måltiderna. Förslag på indikator:

2.3.1 Andel inköpta ekologiska livsmedel i staden i kronor av totala värdet av inköpta måltider och livsmedel.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen tycker det är bra att indikatorn även ska innehålla andelen ekologiska livsmedel som ingår i de upphandlade måltiderna, vilket kommer innebära en mer riktig bild av hur stor andel ekologiska livsmedel som köps in. Det är dock viktigt i kommande livsmedelupphandlingar att det ställs krav på särredovisning av de ekologiska livsmedlen så kontering på rätt konto underlättas. Det är också viktigt i de upphandlingar som görs att det finns ett bra utbud av ekologiska livsmedel.

Inriktningsmål 3: Hållbar energianvändning

Staden arbetar för att minska klimatpåverkan, effektivisera energianvändningen och att växla över till förnybar energi.

3.1 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent.

Delmålet innebär att samtliga nämnder och styrelser ska minska energiförbrukningen med 10 procent fram till och med år 2015 i jämförelse med år 2011.

3.2 Upphandlad el i stadens egna verksamheter ska uppfylla kraven för miljömärkning.

Delmålet innebär att stadens upphandling av el ska minska utsläppen av växthusgaser, luftföroreningar och minska förbränningen av fossila bränslen. Upphandling av el ska följa miljöstyrningsrådets föreskrifter motsvarande nivå 2-3. Förslag på indikator:

3.2.1 Elanvändning per kvadratmeter/år i stadens nämnder och styrelser.

Förvaltningens synpunkter:

Nivån med 10 procents minskning är mycket ambitiös. För att förvaltningen ska ha möjlighet att nå målet krävs att de kommunala bolag vi hyr lokaler av - Sisab, Micasa och bostadsbolagen - tar initiativ till energibesparande investeringar i samverkan med oss. Hittills har vi inte märkt något sådant intresse. Eftersom stadsdelsförvaltningen betalar verksamhetselen så har fastighetsägaren inget incitament att effektivisera eller förändra t.ex. uppvärmningssystem i t.ex. förskolor med elvärme. Vi kan med indikatorn jämföra mellan olika år, men jämförelsen per kvadratmeter samt jämförelsen med andra stadsdelar blir missvisande då utbelysning i parkerna är med i denna redovisning och den går inte att räkna per kvm. Det skulle då behövas ett nytt konto för att kunna särredovisa elen för utbelysningen.

3.3 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 3,0 ton koldioxid per stockholmare.

Delmålet innebär bland annat att energianvändningen i fastighetsbeståndet i hela staden behöver minska med 5 % genom energieffektiviseringar.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen kan informera och delta i exempelvis stadsövergripande kampanjer som

kan bidra till att minska utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser. Medborgarkontoret har alltid information kring dessa frågor tillgänglig för medborgarna.

Inriktningsmål 4: Hållbar användning av mark och vatten

Samtidigt som det ges förutsättningar för fler att bo och verka i staden måste de kvaliteter som utgör en attraktiv livsmiljö bevaras. Stadsbyggandet bör utgå från vårt behov av parker och tätortsnära naturområden och ta hänsyn till den ekologiska strukturen.

4.1 Mark- och vattenområden som har särskild betydelse för den biologiska mångfalden ska stärkas och utvecklas.

Delmålet handlar om att bibehålla och utveckla funktionen hos den blå- och grönstruktur som är en förutsättning för bevarande av ett rikt växt- och djurliv och därmed robusta ekosystem. I denna struktur ingår ekologiskt särskilt betydelsefulla kärnområden, spridningszoner och livsmiljöer för skyddsvärda arter. Områden med högst värde skyddas, till exempel med områdesbestämmelser eller detaljplan. Om intrång görs i kompenserbare områden kan åtgärder för kompensation vara nyskapande av motsvarande naturtyp eller restaurering av en miljö vars naturvärden försämrats.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen ansvarar för Sätterskogens naturreservat och det finns en framtagen skötselplan för området. För att förvaltningarna ska kunna ta det ansvar som det beskrivs i ärendet måste ytterligare medel tilldelas förvaltningarna. Idag har förvaltningarna inga medel att till exempel sköta Sätterskogens naturreservat på ett tillfredsställande sätt.

4.2 Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas.

Delmålet innebär bland annat att genomföra åtgärder för att stärka funktioner i och mellan områden så att dessa erbjuder goda rekreativsmöjligheter. Det kan vara nyanläggning eller upprustning av parker, lekplatser eller gång- och cykelvägar. Intrång i kompenserbare områden inom den särskilt värdefulla strukturen ersätts i första hand lokalt med likvärdig funktion, i andra hand på annan plats med likvärdig funktion för stadens gröna kvaliteter.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen arbetar för att de gröna kilarna i stadsdelen ska bevaras och försöker utveckla dessa. I övrigt följer förvaltningen parkplanen.

4.3 Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras

Delmålet innebär bland annat att intrång i mark och vattenområden, utanför den särskilt betydelsefulla grönstrukturen men som har en stödjande funktion för stadens biologiska mångfald, ska minimeras och ersättas. Ianspråktaga grön- och vattenområden som saknar funktion för stadens gröna kvaliteter behöver inte ersättas.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen önskar tydligare riktlinjer över vilka ytor som behöver ersättas vid ianspråktagande för exempelvis exploatering. Det saknas idag också bedömningsgrunder för vad marken är värd, hur mycket grönkompensationspengar som betalas ut i de olika projekten varierar.

4.5 Skötsel av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald och rekreativa kvaliteter

Delmålet innebär att staden ska sträva efter att bedriva en ekologiskt inriktad skötsel och restaurering. Parker och rekreationsområden ska skötas i enlighet med fastställda stadsdelsvisa parkprogram och skötselplaner. Förslag på indikator:

4.5.1 Areal mark per år där friställnings- och förnygringsåtgärder genomförts avseende ädellövträd.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen har inte tillräckliga medel för att sköta naturreservaten på ett tillfredsställande sätt. För att förvaltningarna ska kunna ta det ansvar som det beskrivs i ärendet måste ytterligare medel tilldelas förvaltningarna. Det finns inte resurser till att följa de framtagna skötselplanerna.

4.6 Vattenkvaliteten i sjöar och vattendrag ska förbättras

Delmålet innebär bland annat att befintliga strandbad har god badvattenkvalitet.

Förvaltningens synpunkter:

Stadsdelsnämnderna ansvarar för badvattenkvaliteten vid strandbaden. Förvaltningen vill dock framföra att ansvaret inte enbart kan ligga hos stadsdelsnämnderna då omgivande faktorer, som stadsdelsnämnderna ej råder över, påverkar badvattenkvaliteten.

Inriktningsmål 5: Miljöeffektiv avfallshantering

Inriktningsmålet innebär att avfallet måste tas om hand på ett korrekt sätt för att inte förorsaka skador på människors hälsa och miljön. Avfallshanteringen ska anpassas så att avfallet kan utnyttjas som en resurs, exempel återanvändas, omvandlas till energi eller materialåtervinnas. I möjligaste mån ska uppkomsten av avfall förhindras.

5.1 Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras.

Delmålet innebär att staden vid upphandlingar ställer krav på att varor förpackas på ett sådant sätt att de genererar så lite avfall som möjligt. Inventarier och produkter som inte längre används av verksamheten ska så långt det är möjligt återanvändas. Möjligheten att källsortera ska finnas på samtliga av stadens verksamheter. Där det är möjligt ska matavfallet sorteras ut till biologisk behandling med fokus på biogasframställning och näringsåterförsl. Förslag på indikatorer:

5.1.5 Andel av stadens verksamheter som samlar in matavfall

5.1.6 Andel av stadens verksamheter som sorterar ut förpackningar och returförpackningar.

Förvaltningens synpunkter:

I förslaget framgår det att målet att sortera ut matavfallet inte längre enbart gäller de verksamheter som har storkök och storhushål, utan även för övriga verksamheter. Men att störst vikt ska läggas på resultatet från verksamheter som bereder och /eller serverar mat. Förvaltningen önskar att det tydligare anges vilka verksamheter som ska samla in sitt matavfall så att jämförelsen över staden blir relevant. I förslaget är det otydligt vilka nämnder och styrelser som ska rapportera in uppgifterna till indikatorerna. Idag är det förvaltningen som samlar in uppgifter om matavfall och sortering av papper och förpackningar.

Förvaltningen behöver hjälp av SISAB att bygga större soprum så att källsortering och sortering av matavfall kan ske i samtliga verksamheter, särskilt då på förskolorna.

Förvaltningen är intresserad av att installera avfallskvarnar på vissa verksamheter, då detta skulle vara enklare för vissa verksamheter att hantera samt inte har några större mängder matavfall. Förvaltningen avser att avfallskvarnar bör inbegripas i indikatorn. Det skulle dock innebära att stadsdelsförvaltningen bör ha ansvaret för redovisningen i ILS.

5.2 Andelen farligt avfall som felsorteras ska minska

Delmålet innebär bland annat att stadens verksamheter ska anlita godkända transportörer och mottagningsanläggningar för att ta hand om sitt farliga avfall. Stadens verksamheter ska ha kontroll på vilket avfall som uppstår inom den egna verksamheten, vilka mängder det rör sig om samt förvissa sig om att omhändertagandet sker på ett korrekt sätt.

Förvaltningens synpunkter:

Idag producerar nämndens verksamheter förhållandevis små mängder farligt avfall.

5.3 Avfallet från boende och verksamma i staden ska förebyggas och det som ändå uppstår nyttiggöras

Delmålet innebär bland annat att staden genom informationsinsatser och i sitt eget arbete kan inspirera och synliggöra målet avseende förebyggande av avfall samt att staden kan medverka till att skapa bättre förutsättningar för återanvändning av varor och produkter. Delmålet innebär vidare att andelen tidningar, förpackningar och annat återvinningsbart material minskar i soppåsen och i grovavfallet.

Förvaltningens synpunkter:

Här är förskolorna viktiga i att sprida kunskap kring dessa frågor. Pedagogiskt material riktat till förskolorna bör tas fram till förskolorna. När det gäller att minska andelen tidningar etcetera i soppåsen och grovavfallet så bör staden satsa på att gräva ned åter-

vinningsstationerna och göra dem mer attraktiva och tömma dem oftare. Idag är det mycket problem kring återvinningsstationerna i stadsdelen med råttor, skräp runt stationerna etcetera.

Inriktningsmål 6: Sund inomhusmiljö

God inomhusmiljö har stor betydelse för människors hälsa och komfort. Hälsobesvär relaterade till inomhusmiljö är ett problem i många byggnader. Detta gäller särskilt buller i bostäder och allmänna lokaler, dålig luftkvalitet, inomhustemperatur och höga radonhalter.

Stadsdelsnämnderna är inte direkt utpekade som ansvariga att uppnå de förslagna delmålen, men nämnderna påverkas i stor utsträckning av målen då nämnderna har många verksamheter i berörda lokaler. I förslaget anges dock samtidigt att stadens nämnder och styrelser som äger, bygger, förvaltar och brukar lokaler har ansvaret för en sund inomhusmiljö i de egna lokalerna. Delmål som påverkar nämndens verksamheter är följande:

6.1 Inomhusmiljö ska bli bättre

Delmålet innebär bland annat att luftkvaliteten, ventilationen ska förbättras och att hälsobesvären orsakade av inomhusmiljö ska minska.

6.2 Radonhalterna inomhus ska minska

Delmålet innebär att radonhalten i skolor och förskolor ska vara lägre än 200 Bq/kubikmeter luft senast år 2010.

6.3 Bullernivåerna inomhus ska minska

Delmålet innebär bland annat att ljudmiljön i skolor och förskolor ska bli bättre.

Förvaltningens kommentarer:

För att dämpa bullernivån på förvaltningens förskolor har förvaltningen flera olika strategier. Förskolorna lånar ibland "ljudörat" av avdelningens talpedagog för att kontrollera ljudnivån. Det bästa vore dock om samtliga offentliga lokaler var utrustade med "ljudörat". Exempel på åtgärder för att dämpa bullernivån på förskolorna är att man alltid arbetar i mindre barngrupper och därmed blir ljudnivån lägre, personalen använder en dämpad ton och då gör även barnen det automatiskt och man är utomhus så mycket som möjligt. Man sitter i olika rum och äter för att det ska bli en lugnare måltidssituation då barn och personal kan tala i lugn och ro. Det är tassar under stolsbenen, duk på borden, textilier på väggar och andra lämpliga ställen samt luddämpande takplattor.

Verksamheterna borde få bättre stöd i hur inomhusmiljön kan förbättras utifrån ljus, ljud och luft. Till exempel kan förslag på bra utrustning sammanställas central av staden som samtliga verksamheter kan ta del av. Miljöförvaltningen skulle kunna vara ett större stöd i att få en sund inomhusmiljö i befintliga verksamhetslokaler samt i nya projekt.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Ornina Younan m.fl. (S) och Jonas Ljungstedt (V), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Awad Hersi m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 1 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning har tagit del av förslaget om Miljöprogram för Stockholms stad 2012-2015. Stadsdelen har som mål att integrera miljöfrågorna i verksamheterna för att minska resursanvändningen och välkomnar därför förslaget om uppdaterad miljöplan för år 2012-2015. Förvaltningens bedömning är att delmålen överlag bidrar till att underlätta stadsdelens miljöledningsarbete genom att delmålen är såväl tydliga som mätbara.

Förvaltningen anser att förslagets upplägg och innehåll tar vara på tidigare programarbete genom att det till stora delar följer det nuvarande miljöprogrammets struktur vad gäller målområden, delmål och indikatorer. Kopplingen till det integrerade ledningssystemet (ILS) i såväl dagens som det kommande miljöprogrammet förenklar uppföljningen och tydliggör vilka mål som ska uppnås av respektive nämnd och styrelse. I de fall det är tillämpligt bör även målen gälla för upphandlade verksamheter.

I avsnitt 4 - Hållbar användning av mark och vatten - bör ansvarig för att uppfylla målen ses över. I till exempel 4.4 står inte stadsdelarna som specifikt ansvariga för måluppfyllelsen trots att stadsdelsnämnderna ansvarar för merparken av stadens park- och grönområden.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning har i sin verksamhetsplan inom miljöområdet angett som nämndmål att effektivisera varu- och persontransporter, välja miljöbilar utan dubbdäck, tanka förnyelsebart drivmedel och effektivisera energiförbrukningen i verksamheternas lokaler. Verksamheterna ska källsortera och välja ekologiska produkter i högre utsträckning. Programmet *Järva rent och snyggt*, vars initiativtagare fick priset årets miljöhjälte år 2010, bidrar till kunskap om hållbar livsstil i stadsdelen.

Södermalms stadsdelsnämnd

Södermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att

omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Anders Göransson m.fl. (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Gunnar Ågren (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Erik Malm m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Södermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 5 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Nedan ger förvaltningen sina övergripande synpunkter på förslaget och därefter synpunkter eller kommentarer på de delmål och indikatorer som berör nämndens verksamhet. Indikatorer som inte direkt berör nämndens verksamhet kommenteras inte.

Övergripande synpunkter

Förvaltningen är i det stora hela nöjd med förslagets upplägg och innehåll. Det är enligt förvaltningen bra att förslaget till stora delar följer det nuvarande miljöprogramets struktur vad gäller inriktningsmål, delmål och indikatorer. Det är också bra att det kommande miljöprogrammet, liksom dagens, kopplas ihop med det integrerade ledningssystemet (ILS), vilket förenklar uppföljningen och tydliggör vilka mål som ska uppnås av respektive nämnd och styrelse.

Förvaltningen uppskattar att de miljörelaterade delarna i kapitlet "Hållbar stadsutveckling" i det nuvarande miljöprogrammet arbetats in i förslaget. Förvaltningen uppskattar även att delmålet i "Hållbar stadsutveckling", som handlar om att stadsdelsförvaltningarna ska bjuda in hushållen i nya bostadsområden till att delta i forum, boendenätverk och interaktiva aktiviteter för ett hållbart boende, är borttaget då förvaltningen saknar resurser att genomföra dessa aktiviteter.

För att tydliggöra stadsdelsnämndens ansvar för att målen i det nya miljöprogrammet uppnås kommer ett miljöhandlingsprogram att tas fram.

Synpunkter och kommentarer på delmål och indikatorer

Inriktningsmål 1: Miljöeffektiva transporter

Stockholmarnas mobilitet ska öka genom långsiktigt hållbara lösningar. Detta innebär en övergång till mer kapacitetsstarka och mindre miljöbelastande transportmedel samtidigt som arbetet med att söka smarta trafiklösningar och kommunikationssätt som är resurssnåla fortsätter. En satsning på de oskyddade trafikanterna ska leda till en mindre bullrig stadsmiljö, en mer trafiksäker miljö och en stadsmiljö som är mer trivsamt att vistas i. Det ska vara lätt att välja kollektiva, trygga och miljövänliga transportmedel.

1.1 Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska.

Delmålet innebär bland annat att staden ska arbeta systematiskt för att minska miljöbelastningen från verksamheternas transporter. Nämnder och styrelser ska anta en resepolicy för miljövänliga resor i tjänsten. Staden ska utveckla samarbetsformer som skapar möjligheter för effektiva logistik- och transportlösningar.

Indikatorer

1.1.1 Andel av stadens nämnder och styrelser som har antagit en resepolicy för miljövänliga resor i tjänsten.

1.1.2 Andel av verksamheter som har ett dokumenterat arbete för miljöeffektiva resor och transporter.

Förvaltningens synpunkter: Stadsdelsnämnden har sedan 2008 en resepolicy som syftar till att minska miljöbelastningen vid tjänsteresor. Förvaltningen efterlyser ett förtydligande av vad ett dokumenterat arbete för miljöeffektiva resor och transporter innebär. För att minska miljöbelastningen i samband med varuleveranser till stadens verksamheter bör staden enligt förvaltningen arbeta för att samordna dessa transporter.

1.2 Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle, och av stadens upphandlade transporttjänster ska miljöfordonsandelen öka.

Delmålet innebär bland annat att de motorfordon som stadens nämnder och styrelser äger eller leasar ska vara miljöbilar enligt den definition som antagits av kommunfullmäktige med undantag från utrycknings- och specialfordon. Tankningsgraden av förnyelsebart bränsle bör vara minst 85 % för de fordon som kan tankas med miljöbränslen.

Indikatorer

1.2.1 Andel miljöbilar i stadens bilflotta

1.2.2 Andel miljöbränsle i stadens miljöbilar

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen konstaterar att den nuvarande indikatorn som mäter andelen elbilar i stadens bilflotta saknas i förslaget. Detta är olyckligt med tanke på att staden har som mål att öka antalet elbilar. Förvaltningen är medveten om att det inte alltid är möjligt att tanka miljöbränslen, exempelvis med fordonsgas, men vill ändå att man överväger att höja målvärdet för andelen tankat miljöbränsle. Som upplysning kan nämnas att andelen tankat miljöbränsle i förvaltningens tjänstebilar vid det senaste tillfället uppgick till 97 %. Förvaltningen tycker det är bra att indikatorn föreslås följa upp tankade liter miljöbränsle, och inte som idag, tankat miljöbränsle angivet i kronor.

1.3 Miljö kvalitetsnormerna för luft ska uppnås

Delmålet innebär bland annat att man tillämpar bränslesnål körning och använder dubbfria vinterdäck vilket minskar slitagepartiklar från vägbanan.

Indikator

1.3.4 Andel dubbdäck i stadens fordonsflotta.

Förvaltningens kommentar: Förvaltningen anser att indikatorn bör mäta andelen odubbade vinterdäck, som görs idag, och inte andelen dubbdäck som föreslås.

1.4 Gång- och cykelresandet ska öka

Delmålet innebär bland annat att god vinterväghållning på stadens cykelnät ska uppnås. Prioriterade cykelstråk ska identifieras och snöröjas.

Förvaltningens kommentar: Förvaltningen ansvarar för att renhålla och vinterväghålla ett antal cykelstråk inom stadsdelsområdet. Cykelstråken har idag samma prioritet som gångbanorna.

Inriktningsmål 2: Gifffria varor och byggnader

Staden undviker användningen av direkt farliga ämnen och hantering av olika typer av kemiska produkter och varor sker på sådant sätt att riskerna med dem minimeras. En förutsättning för att målet ska uppnås är att hela samhället tar ansvar.

2.1 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska

Delmålet innebär bland annat att det vid upphandling av tjänster och entreprenader ska ställas krav på innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i varor och kemiska produkter som leverantören och entreprenören kommer att använda. Bland annat ska de fem högst prioriterade miljö- och hälsofarliga ämnena för Stockholm, ämnen uppförda på den s. k SIN-listan samt ämnen medtagna på Kemikalieinspektionens PRIO-databas undvikas. Nämnderna och styrelserna ska dessutom ha rutiner för uppföljning av ställda krav vid upphandling.

Indikator

2.1.1 Andel upphandlingar av varor (exkl. byggvaror) där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår.

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen anser att det i delmålet tydligt bör framgå att varor som används i tjänster också ingår. Förvaltningen önskar vägledning i hur uppföljning av ställda krav ska genomföras i samband med upphandlingar.

2.2 Utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska.

Delmålet innebär att staden vid inköp av varor och entreprenader för byggande och renovering ska ställa krav på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår. Det ska finnas rutiner för uppföljning av ställda krav.

Indikator

2.2.1 Andel upphandlingar för byggande och renovering där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår.

Förvaltningens synpunkter: Det framgår inte om delmålet omfattar stadsdelsnämndernas investeringar i parkerna till exempel upprustning av lekplatser och plaskdammar.

2.3 Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 procent.

Delmålet innebär att krav ska ställas på minst 25 % ekologiska livsmedel vid upphandling av måltider eller måltidsverksamhet till bland annat förskola och äldreomsorg. I samband med upphandlingar och under löpande avtalsperiod ska krav ställas på att leverantörerna redovisar ingående ekologiska livsmedel i de producerade måltiderna.

Indikator

2.3.1 Andel inköpta ekologiska livsmedel i staden i kronor av totala värdet av inköpta måltider och livsmedel.

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen anser att det är bra att staden följer det nationella inriktningsmålet vilket innebär att 25 % av den offentliga konsumtionen av livsmedel ska vara ekologisk. Förvaltningen tycker också att det är bra att indikatorn även inkluderar de ekologiska livsmedlen som ingår i de upphandlade måltiderna. Detta ger en mer fullständig bild av andelen ekologiska livsmedel än vad fallet är idag. Förvaltningen vill i detta sammanhang påminna om vikten av att det i kommande livsmedelsupphandlingar ställs krav på särredovisning av de ekologiska livsmedlen vilket underlättar kontering på rätt konto.

Inriktningsmål 3: Hållbar energianvändning

Staden arbetar för att minska klimatpåverkan, effektivisera energianvändningen och att växla över till förnybar energi.

3.1 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent.

Delmålet innebär att samtliga nämnder och styrelser ska minska energiförbrukningen med 10 procent fram till och med år 2015 i jämförelse med år 2011.

Indikator

3.1.1 Energianvändning per kvadratmeter/år i stadens nämnder och styrelser.

Förvaltningens synpunkter: Indikatorn som ska följa upp delmålet inkluderar inte förbrukad verksamhetsel, exempelvis belysning, vilket står för merparten av förbrukad el inom nämndens verksamhet. I det fall att förbrukningen av verksamhetsel ska minska med 10 procent bör detta framgå av en indikator. Förvaltningen anser att ett mål som innebär en minskad förbrukning av verksamhetsel är betydelsefull att ha med då den är direkt påverkbar för nämndens verksamheter.

3.3 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 3,0 ton koldioxid per stockholmare.

Delmålet innebär att utsläppen av växthusgaser ska minska med 10 % under programperioden med målet att staden till senast år 2050 ska vara fossilbränslefritt.

Förvaltningens kommentar: Förvaltningen kan, förutom att energieffektivisera den egna verksamheten, i olika sammanhang informera och delta i exempelvis stadsövergripande kampanjer som kan bidra till att minska utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser.

Inriktningsmål 4: Hållbar användning av mark och vatten

Samtidigt som det ges förutsättningar för fler att bo och verka i staden måste de kvaliteter som utgör en attraktiv livsmiljö bevaras. Stadsbyggandet bör utgå från vårt behov av parker och tätortsnära naturområden och ta hänsyn till den ekologiska strukturen.

4.1 Mark- och vattenområden som har särskild betydelse för den biologiska mångfalden ska stärkas och utvecklas.

Delmålet innebär att staden ska bibehålla och utveckla funktionen hos den blå- och grönstruktur som är en förutsättning för bevarande av ett rikt växt- och djurliv och därmed robusta ekosystem. I denna struktur ingår ekologiskt särskilt betydelsefulla kärnområden, spridningszoner och livsmiljöer för skyddsvärda arter.

Förvaltningens kommentar:

Nämnden har inom sitt ansvarsområde att förvalta det gröna stråket från Reimersholme till Eriksdalslunden via Årsta holmar samt Sickla park som ingår i Nackareservatet. Dessa områden utgör spridningszoner för olika arter och är därmed viktiga att bevara.

4.2 Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas.

Delmålet innebär bland annat att genomföra åtgärder för att stärka funktioner i och mellan grön- och vattenområden. Det kan innebära nyanläggning eller upprustning av parker, lekplatser eller gång- och cykelvägar.

Förvaltningens kommentar: Förvaltningen har i den framtagna parkplanen för Södermalm inventerat behovet av nya lekplatser och upprustning av parker som kan bidra till att delmålet uppnås.

4.3 Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras.

Delmålet innebär bland annat att intrång i mark och vattenområden, utanför den särskilt betydelsefulla grönstrukturen men som är viktiga för rekreation och för att klimatanpassa staden samt har en stödjande funktion för stadens biologiska mångfald, ska minimeras och ersättas. Områden som saknar dessa funktioner behöver inte ersättas.

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen vill understryka vikten av att man är tydlig med att definiera vilka ytor som inte behöver ersättas vid exploateringar med tanke på bland annat behovet av att anpassa staden till en framtida klimatförändring.

4.5 Skötsel av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald och rekreativa kvaliteter

Delmålet innebär att staden ska sträva efter att bedriva en ekologiskt inriktad skötsel och restaurering av grön- och vattenområden. Parker och rekreationsområden ska skötas i enlighet med fastställda stadsdelsvisa parkprogram och skötselplaner.

Förvaltningens kommentar: Redan idag arbetar förvaltningen med att öka den biologiska mångfalden i stadsdelsområdets parker genom att sätta upp fågelholkar, spara gamla trästammar och anlägga grodgölar. Förvaltningen följer framtagna skötselplaner för bland annat Eriksdalslunden och Sickla park med syfte att upprätthålla och utveckla den biologiska mångfalden.

4.6 Vattenkvaliteten i sjöar och vattendrag ska förbättras

Delmålet innebär bland annat att befintliga strandbad har god badvattenkvalitet.

Indikator

4.6.6 Badvattenkvalitet vid Stockholms strandbad

Förvaltningens kommentar: Stadsdelsnämnderna ansvarar för badvattenkvaliteten vid strandbaden. Förvaltningen vill i sammanhanget nämna att ansvaret inte endast kan

ligga hos stadsdelsnämnderna då omgivande miljöfaktorer, vilka nämnderna inte råder över, påverkar badvattenkvaliteten.

Inriktningsmål 5: Miljöeffektiv avfallshantering

Inriktningsmålet innebär att avfallet tas om hand på ett korrekt sätt för att inte förorsaka skador på människors hälsa och miljön. Avfallshanteringen ska anpassas så att avfallet kan utnyttjas som en resurs, exempel återanvändas, omvandlas till energi eller materialåtervinnas. I möjligaste mån ska uppkomsten av avfall förhindras.

5.1 Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras.

Delmålet innebär att staden vid upphandlingar ställer krav på att varor förpackas på ett sådant sätt att de genererar så lite avfall som möjligt. Inventarier och produkter som inte längre används av verksamheten ska så långt det är möjligt återanvändas. Möjligheten att källsortera ska finnas på samtliga av stadens verksamheter. Där det är möjligt ska matavfallet sorteras ut till biologisk behandling med fokus på biogasframställning och näringsåterförsl.

Indikatorer

5.1.5 Andel av stadens verksamheter som samlar in matavfall

5.1.6 Andel av stadens verksamheter som sorterar ut förpackningar och returförpackningar.

Förvaltningens synpunkter: Enligt förslaget ska samtliga verksamheter samla in sitt matavfall för biologisk behandling. I beskrivningen av indikatorn som mäter andelen insamlat matavfall, anges dock att störst vikt ska läggas på de verksamheter som tillagar eller serverar måltider. Förvaltningen önskar att det tydligare ska framgå vilka verksamheter som omfattas av målet så att utfallet kan jämföras mellan de olika förvaltningarna i staden. Förvaltningen konstaterar att det enligt förslaget inte längre är verksamheterna som ska följa upp indikatorn utan trafikkontoret. Detta kan vara till nackdel då kontrollen av att man når målet riskerar minska på respektive förvaltning. Förvaltningen önskar vägledning i hur krav ska ställas vid upphandlingar så att så lite avfall som möjligt genereras.

5.2 Andelen farligt avfall som felsorteras ska minska

Delmålet innebär bland annat att stadens verksamheter ska anlita godkända transportörer och mottagningsanläggningar för att ta hand om sitt farliga avfall. Stadens verksamheter ska ha kontroll på vilket avfall som uppstår inom den egna verksamheten, vilka mängder det rör sig om samt förvissa sig om att omhändertagandet sker på ett korrekt sätt.

Förvaltningens synpunkter: Idag producerar nämndens verksamheter förhållandevis små mängder farligt avfall. För att effektivisera insamlingen av farligt avfall önskar förvaltningen att staden på sikt arbetar för att samordna hämtningen av det farliga avfallet från stadens verksamheter.

Inriktningsmål 6: Sund inomhusmiljö

Stadens arbete med att minska hälsorelaterade riskfaktorer och förbättra stockhol-

marnas inomhusmiljö fortsätter. Detta gäller särskilt buller i bostäder och allmänna lokaler, dålig luftkvalitet, inomhustemperatur och höga radonhalter.

Stadsdelsnämnderna är inte direkt utpekade som ansvariga att uppnå förslagna delmål, men påverkas i stor utsträckning av målen i egenskap av hyresgäster. I förslaget anges dock att stadens nämnder och styrelser som äger, bygger, förvaltar och brukar lokaler har ansvaret för en sund inomhusmiljö i de egna lokalerna.

Delmål som påverkar nämndens verksamhet är följande:

6.1 Inomhusmiljön ska bli bättre

Delmålet innebär bland annat att luftkvaliteten och ventilationen i skolor, förskolor, vård- och omsorgsboenden samt bostäder ska förbättras och att hälsobesvären orsakade av inomhusmiljön ska minska.

6.2 Radonhalterna inomhus ska minska

Delmålet innebär att radonhalten i skolor och förskolor ska vara lägre än 200 Bq/kubikmeter luft.

6.3 Bullernivåerna inomhus ska minska

Delmålet innebär bland annat att ljudmiljön i skolor och förskolor ska bli bättre.

Förvaltningens kommentar: Förvaltningen har löpande kontakt med fastighetsägarna för de inhyrda lokalerna i frågor som rör inomhusmiljön. I samband med ombyggnationer ser förvaltningen över möjligheten att förbättra inomhusmiljön med avseende på exempelvis ventilation och buller.

Övriga synpunkter på delmålen

I förslaget är det inte alltid tydligt vilka delmål som ska gälla för upphandlade verksamheter. Mot bakgrund av att alltfler verksamheter drivs på entreprenad är det enligt förvaltningen mycket viktigt att detta tydliggörs exempelvis genom att lyfta ur dessa i en separat bilaga.

Förvaltningen saknar en beskrivning om hur programmet ställer sig till tillgänglighetsfrågorna. Exempelvis är det viktigt att påpeka behovet av lättillgängliga park- och grönområden och att det ska finnas goda möjligheter för alla att källsortera och lämna farligt avfall.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Älvsjö stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Viktor Morawski (MP), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Majvi Andersson m.fl. (S), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Sebastian Wiklund (V), bilaga 1.

Älvsjö stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 8 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Nedan ger förvaltningen sina övergripande synpunkter på förslaget och därefter synpunkter på de delmål och indikatorer som berör förvaltningens verksamhet.

Övergripande synpunkter

Förvaltningen är positiv till att förslaget till stora delar följer det nuvarande miljöprogrammets struktur vad gäller målområden, delmål och indikatorer. Det är enligt förvaltningen bra att det kommande miljöprogrammet, liksom dagens, kopplas ihop med det integrerade ledningssystemet (ILS). Det har förtydligat för nämnden och dess verksamheter vilka krav som ställs på dem, och förbättrat uppföljningen. Det framgår dock inte tydligt vilka av målen som gäller verksamheter på entreprenad.

Antalet föreslagna indikatorer har nästan fördubblats jämfört med nuvarande miljöprogram. Flera indikatorer tycks inte heller färdigbearbetade, då mätmetod saknas. Förvaltningen undrar om det verkligen är rimligt med så många indikatorer. Värdet av indikatorn måste ställas i relation till de resurser som datainsamlingen tar i anspråk. Även i de fall datainsamlingen kan tyckas relativt enkel behöver en bearbetning och kvalitetskontroll göras.

De miljöindikatorer som förvaltningen tagit fram uppgifter till hittills har i vissa fall orsakat frågor kring hur de ska tolkas. Det har heller inte alltid gått att få någon vägledning från stadsledningskontoret. Värdet av en indikator består naturligtvis av att alla som samlar in data gör samma tolkning. Vid brist på vägledning och entydiga anvisningar finns risk för olika tolkning. Förvaltningens förslag till kvalitetssäkring är att de referensgrupper som tagit fram indikatorerna finns kvar för att svara på frågor och kunna skicka ut förtydliganden.

Avseende dokumenten är numreringen av bilagorna förvirrande, då det inte finns någon bilaga 1.

Synpunkter på delmål och indikatorer

Inriktningsmål 1: Miljöeffektiva transporter

Stockholmarnas mobilitet ska öka genom långsiktigt hållbara lösningar. Detta innebär en övergång till mer kapacitetsstarka och mindre miljöbelastande transportmedel samtidigt som arbetet med att söka smarta trafiklösningar och kommunikationssätt som är resurssnåla fortsätter. En satsning på de oskyddade trafikanterna ska leda till en mindre bullrig stadsmiljö, en mer trafiksäker miljö och en stadsmiljö som är mer trivsamt att vistas i. Det ska vara lätt att välja kollektiva, trygga och miljövänliga transportmedel.

1.1 Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska.

Delmålet innebär bland annat att staden ska arbeta systematiskt för att minska miljöbelastningen från verksamheternas transporter. Nämnder och styrelser ska anta en resepolicy för miljövänliga resor i tjänsten. Stadens ska utveckla samarbetsformer som skapar möjligheter för effektiva logistik- och transportlösningar.

Indikatorer

1.1.1 Andel av stadens nämnder och styrelser som har antagit en resepolicy för miljövänliga resor i tjänsten.

1.1.2 Andel av verksamheter som har ett dokumenterat arbete för miljöeffektiva resor och transporter.

Förvaltningens synpunkter: Stadsdelsnämnden har sedan 2008 en resepolicy som syftar till att minska miljöbelastningen av resor i tjänsten. Förvaltningen efterlyser ett förtydligande av vad ett dokumenterat arbete för miljöeffektiva resor och transporter innebär, samt en definition av ”verksamhet” i detta sammanhang. Ska verksamhet tolkas som enhet, arbetsställe eller något annat?

1.2 Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle, och av stadens upphandlade transporttjänster ska miljöfordonsandelen öka.

Delmålet innebär bland annat att de motorfordon som stadens nämnder och styrelser äger eller leasar ska vara miljöbilar enligt den definition som antagits av kommunstyrelsen med undantag från utrycknings- och specialfordon. Tankningsgraden av förnyelsebart bränsle bör vara minst 85 % för de fordon som kan tankas med miljöbränslen. Upphandlade transporttjänster bör till minst 45 % utföras med miljöfordon.

Indikatorer

1.2.1 Andel miljöbilar i stadens bilflotta

1.2.2 Andel miljöbränsle i stadens miljöbilar

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen har tre fordon, varav samtliga är miljöfordon och de har till 83% tankats med etanol under 2011. Det är positivt att andelen miljöbränsle ska mätas i liter, istället för som nu i kronor, då förändringar i prisrelationen mellan olika bränslen påverkar utfallet av indikatorn. Förvaltningen undrar varför den nuvarande indikatorn som mäter andelen elbilar saknas, när stadens mål är att öka antalet elbilar.

1.3 Miljö kvalitetsnormerna för luft ska uppnås

Delmålet innebär bland annat att man tillämpar bränslesnål körning och använder dubbfria vinterdäck vilket minskar slitagepartiklar från vägbanan.

Indikator

1.3.4 Andel dubbdäck i stadens fordonsflotta.

Förvaltningens kommentar: Förvaltningens tre tjänstebilar har idag dubbfria vinterdäck. Observera att indikatorn bör formuleras positivt, dvs andel fordon med dubbfria vinterdäck.

1.4 Gång- och cykelresandet ska öka

Delmålet innebär bland annat att en god vinterväghållning på stadens cykelnät ska uppnås. Prioriterade cykelstråk ska identifieras och snöröjas.

Indikator

Ingen som berör stadsdelsförvaltningen.

Förvaltningens synpunkter: Vad gäller utbyggnad av cykelvägnätet vill förvaltningen gärna se en koppling till stadens cykelplan under denna rubrik. Förvaltningen ansvarar för att renhålla och vinterväghålla parkvägar inom stadsdelsområdet. När prioriterade cykelstråk identifierats inom stadsdelsområdet kan förvaltningen ta hänsyn till detta i kommande parkupphandling.

Inriktningsmål 2: Gifffria varor och byggnader

Staden ska undvika användning av direkt farliga ämnen och hantera kemiska produkter och varor på ett sådant sätt att riskerna med dem minimeras. En förutsättning för att målet ska uppnås är att hela samhället tar ansvar.

2.1 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska.

Delmålet innebär bland annat att vid upphandling av tjänster och entreprenader ska krav ställas på innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i varor och kemiska produkter som leverantören/entreprenören kommer att använda. Bland annat ska de fem högst prioriterade miljö- och hälsofarliga ämnena för Stockholm, ämnen uppförda på den s. k SIN-list samt på Kemikalieinspektionens PRIO-databas undvikas. Nämnderna och styrelserna ska dessutom ha rutiner för uppföljning av ställda krav vid upphandling.

Indikator

2.1.1 Andel upphandlingar av varor (exkl. byggvaror) där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår.

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen anser att delmålet och indikatorn bör formuleras så att de omfattar även tjänster, då delmålet enligt beskrivningen även omfattar varor som används i entreprenader och tjänster. Förvaltningen önskar vägledning i hur uppföljning av ställda miljökrav ska genomföras.

2.2 Utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska.

Delmålet innebär att staden vid inköp av varor och entreprenader för byggande och renovering ska ställa krav på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår. Det ska finnas rutiner för uppföljning av ställda krav.

Indikator

2.2.1 Andel upphandlingar för byggande och renovering där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen inte ingår.

Förvaltningens synpunkter: Det framgår inte om detta delmål även omfattar stadsdelsnämndens parkinvesteringar.

2.3 Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 procent.

Delmålet innebär att krav ska ställas på minst 25 % ekologiska livsmedel vid upphandling av måltider eller måltidsverksamhet till bland annat förskola och äldreomsorg. I samband med upphandlingar och under löpande avtalsperiod ska krav ställas på att leverantörerna redovisar ingående ekologiska livsmedel i de producerade måltiderna.

Indikator

2.3.1 Andel inköpta ekologiska livsmedel i staden i kronor av totala värdet av inköpta måltider och livsmedel.

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen anser att det är bra att staden har samma mål som det nationella inriktningsmålet vilket anger att 25 % av den offentliga konsumtionen av livsmedel ska vara ekologisk. Älvsjös verksamheters livsmedelsinköp består idag av 23% ekologiska livsmedel. I beskrivningen av delmålet anges dock endast inköp av måltider (catering) eller måltidsverksamhet (köket på entreprenad), och där bör livsmedel läggas till (verksamheter som lagar mat själva). Indikatorn mäter idag endast livsmedel som köps in för egen tillagning. Den nya indikatorn ska även innehålla andelen ekologiska livsmedel som ingår i de upphandlade måltiderna. Det skulle visserligen innebära en mer rättvisande bild än idag, men förvaltningen anser att det inte är realistiskt att genomföra den uppföljning av leverantörerna som skulle krävas.

Inriktningsmål 3: Hållbar energianvändning

Staden arbetar för att minska klimatpåverkan, effektivisera energianvändningen och att växla över till förnybar energi.

3.1 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent.

Delmålet innebär att samtliga nämnder och styrelser ska minska energiförbrukningen med 10 procent fram till och med år 2015 i jämförelse med år 2011.

Indikator

3.2.1. Elanvändning per kvadratmeter/år i stadens nämnder och styrelser.

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen har tidigare påpekat problemen med denna indikator, då den inte skiljer mellan lokaler där vi som hyresgäst endast står för verksamhetsel (t.ex. belysning, datorer, vitvaror), och lokaler där även fastighetselen (ventilation, hissar, elvärme) ligger på förvaltningens elabonnemang. Den största skillnaden i elförbrukning är den mellan lokaler med elvärme, respektive annan uppvärmning. Eftersom lokalinnehavet förändras kommer utfallet av indikatorn att förbättras om en verksamhet med elvärme avknoppas, läggs ut på entreprenad eller flyttar till en lokal med annan uppvärmning eller med varmhyra. Det ser alltså ut som att förvaltningen gjort energibesparingar, trots att så inte är fallet. Omvänt så ökar förvaltningens elförbrukning per kvadratmeter om verksamheten utökas i elvärmade lokaler, till exempel nya förskolepaviljonger. Förvaltningens förslag är att indikatorn delas upp i två indikatorer, elförbrukning i lokaler med elvärme respektive utan elvärme.

När det gäller stadsdelsförvaltningens möjligheter att minska sin elförbrukning så är den begränsad till verksamhetselen. Trots att förvaltningen i flera lokaler betalar el för ventilation och uppvärmning, kan och får vi inte göra investeringar i lokaler där vi endast är hyresgäst. Förvaltningen har gjort energibesparande åtgärder såsom närvarostyrd belysning på huvudkontoret och i vissa verksamhetslokaler. En inventering av förskolornas vitvaror har också genomförts och ett antal torkskåp med hög elförbrukning har bytts ut.

Förvaltningen är positiv till de stimulansmedel som de kommunala fastighetsbolagen, t.ex. Micasa fastigheter i Stockholm AB och Skolfastigheter i Stockholm AB (Sisab) kunnat söka för att göra bland annat energibesparande åtgärder i sina lokaler. Dessa satsningar ska inte påverka hyresnivån för förvaltningen som hyresgäst. När det gäller de friliggande förskolorna skulle stora energibesparingar kunna göras genom en satsning på just dessa. Älvsjö stadsdelsförvaltning drev 2005-2009 ett projekt finansierat genom miljömiljarden, som till största delen handlade om energibesparingar på ett antal förskolor i stadsdelen. Projektet visade att störst effekt fick investeringar i tilläggsisolering, fönsterbyten och framför allt konvertering från direktverkande el till vattenburen värme med fjärrvärme eller bergvärme.

Förvaltningen vill också påpeka vikten av att elanvändningen mäts i antal avlästa kWh (uppgiften kan enkelt fås från nätägaren), och inte som tidigare i bokförda elkostnader, som sedan räknas om till kWh. Indikatorn borde förövrigt benämnas med 3.1.2 och inte 3.2.1 då indikatorn mäter delmålet 3.1.

3.2 Upphandlad el i stadens egna verksamheter ska uppfylla kraven för miljömärkning.

Delmålet innebär att upphandling av el ska minska utsläppen av växthusgaser, luftföroreningar och minska förbränningen av fossila bränslen.

Indikator

Ingen som berör stadsdelsförvaltningen.

Förvaltningens kommentar: Upphandling av el genomförs av staden centralt.

Inriktningsmål 4: Hållbar användning av mark och vatten

Samtidigt som det ges förutsättningar för fler att bo och verka i staden måste de kvaliteter som utgör en attraktiv livsmiljö bevaras. Stadsbyggandet bör utgå från vårt behov av parker och tätortsnära naturområden och ta hänsyn till den ekologiska strukturen.

Förvaltningens kommentar: Vid beskrivningen av målområdet saknas beskrivningar av värdet med grönområden för att reglera effekterna av klimatförändringar, till exempel träd och grönytors reglerande funktion vid skyfall och värmeböljor som förväntas bli vanligare genom klimatförändringarna. Det återfinns dock som ett delmål vilket är positivt. Vid beskrivningen av ansvariga förvaltningar saknas trafikkontoret med stadsträdgårdsmästaren och samordningen av stadsdelsförvaltningarnas parkinvesteringar. Förvaltningen saknar också den tidigare målsättningen att man i första hand ska bebygga redan ianspråktagen mark.

4.1 Mark- och vattenområden som har särskild betydelse för den biologiska mångfalden ska stärkas och utvecklas.

Delmålet handlar om att bibehålla och utveckla funktionen hos den blå- och grönsstruktur som är en förutsättning för bevarande av ett rikt växt- och djurliv och därmed robusta ekosystem. I denna struktur ingår ekologiskt särskilt betydelsefulla kärnområden, spridningszoner och livsmiljöer för skyddsvärda arter.

Indikator

Ianspråktagen yta av särskild betydelse för den biologiska mångfalden.

Förvaltningens kommentar:

Förvaltningen ansvarar för skötseln av Älvsjöskogen vilken ska utredas för att bli naturreservat.

4.2 Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas.

Delmålet innebär bland annat att genomföra åtgärder för att stärka funktioner i och mellan områden så att dessa erbjuder goda rekreativsmöjligheter. Det kan innebära nyanläggning eller upprustning av parker, lekplatser eller gång- och cykelvägar.

Indikator

4.2.1 Andel invånare som är nöjda med tillgången till parker och naturområden i sin stadsdel.

4.2.2 Andel invånare som är nöjda med tillgången till strandbad i sin stadsdel.

4.2.3 Andel invånare som har tillgång till park- eller naturområden inom 300 meter.

Förvaltningens synpunkter: I Älvsjö parkplan finns en inventering av behovet av parkinvesteringar och en prioritering, vilken förvaltningen följer.

4.3 Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras.

Delmålet innebär bland annat att intrång i mark och vattenområden, utanför den särskilt betydelsefulla grönstrukturen men som har en stödjande funktion för stadens biologiska mångfald, ska minimeras och ersättas. Områden som saknar denna funktion för stadens gröna kvaliteter behöver inte ersättas.

Indikator

4.3.1 Andel av projekt som tar i anspråk mark med ekologiska och rekreativa värden som grönkompenseras.

4.3.2 Andel av projekt som tar i anspråk mark med ekologiska värden som kompenseras med ekologiska åtgärder.

Förvaltningens synpunkter: Här vill förvaltningen påpeka det stora behovet av riktlinjer för grönkompensation. Idag råder stor osäkerhet om vad som gäller då grönytor exploateras och detta ska kompenseras med uppustning av andra grönytor eller parker. Olika tjänstemän vid berörda fackförvaltningar gör helt olika bedömningar av vad som är lämpliga kompensationsåtgärder och i vilken omfattning. När det i dokumentet står att "ianspråktaga grön- och vattenområden som saknar funktion för stadens gröna kvaliteter behöver inte ersättas" uppstår ett stort behov av att utveckla och definiera detta, då det kan tolkas på vitt skilda sätt. Utöver ekologiska och rekreativa värden måste även grönytors funktion av att minska effekterna av skyfall och värmeböljor beaktas.

4.5 Skötsel av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald och rekreativa kvaliteter

Delmålet innebär att staden ska sträva efter att bedriva en ekologiskt inriktad sköt-

sel och restaurering. Parker och rekreationsområden ska skötas i enlighet med fastställda stadsdelsvisa parkprogram och skötselplaner.

Indikator

4.5.1 Areal mark per år där friställnings- och förnygringsåtgärder genomförts avseende ädellövträd.

Förvaltningens synpunkter: Kommunfullmäktiges tilldelning av medel för parkskötsel i Älvsjö har minskat. Förvaltningen arbetar utifrån parkprogram och skötselplaner. När det gäller ekologisk restaurering har förvaltningen gjort insatser för att friställa ekar, i enlighet med stadens ekinventering, och arbetar i övrigt med att t.ex. låta döda träd stå kvar, om de inte utgör en fara, och spara stammarna när träd måste fällas.

4.6 Vattenkvaliteten i sjöar och vattendrag ska förbättras

Delmålet innebär bland annat att befintliga strandbad har god badvattenkvalitet.

Indikator

Ingen som berör stadsdelsförvaltningen.

Förvaltningens synpunkter: Stadsdelsnämnderna har ansvar för badvattenkvaliteten vid Långsjöns strandbad. Förvaltningen anser att badvattenkvaliteten är mycket viktig, men vill i sammanhanget framhäva att ansvaret inte endast kan ligga hos stadsdelsnämnderna då omgivande faktorer, vilka stadsdelsnämnderna inte råder över, påverkar badvattenkvaliteten.

Inriktningsmål 5: Miljöeffektiv avfallshantering

Inriktningsmålet innebär att avfallet tas om hand på ett korrekt sätt för att inte förorsaka skador på människors hälsa och miljön. Avfallshanteringen ska anpassas så att avfallet kan utnyttjas som en resurs, exempel återanvändas, omvandlas till energi eller materialåtervinnas. I möjligaste mån ska uppkomsten av avfall förhindras.

5.1 Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras.

Delmålet innebär att staden vid upphandlingar ställer krav på att varor förpackas på ett sådant sätt att de genererar så lite avfall som möjligt. Inventarier och produkter som inte längre används av verksamheten ska så långt det är möjligt återanvändas. Möjligheten att källsortera ska finnas på samtliga av stadens verksamheter. Där det är möjligt ska matavfallet sorteras ut till biologisk behandling med fokus på biogasframställning och näringsåterförsl.

Förvaltningens synpunkter: När det gäller återanvändning av inventarier i staden, till exempel möbler, skulle det underlätta om det fanns en funktion på stadens intranät för att sälja och byta dessa mellan verksamheter och förvaltningar.

Indikator

5.1.1 Mängden hushållsavfall från stadens verksamheter

5.1.2 Mängden hushållsavfall från stadens verksamheter per brukare

5.1.3 Mängden matavfall från stadens verksamheter

5.1.4 Mängden matavfall från stadens verksamheter per brukare

5.1.5 Andel av stadens verksamheter som samlar in matavfall

5.1.6 Andel av stadens verksamheter som sorterar ut förpackningar och returförpackningar.

Förvaltningens synpunkter: Förvaltningen undrar om det verkligen är rimligt med så många indikatorer, med tanke på de resurser som datainsamlingen tar i anspråk. Förvaltningen kan dessutom konstatera att målet att sortera ut matavfall inte längre endast gäller de verksamheter som tillagar och serverar måltider utan gäller även övriga verksamheter såsom administrationen, och att dessa ska särredovisas. Då matavfall från dessa är mycket litet undrar förvaltningen vad som är syftet. Dessutom behöver ”verksamhet” definieras, vilket tidigare påpekats.

5.2 Andelen farligt avfall som felsorteras ska minska

Delmålet innebär bland annat att stadens verksamheter ska anlita godkända trasportörer och mottagningsanläggningar för att ta hand om sitt farliga avfall. Stadens verksamheter ska ha kontroll på vilket avfall som uppstår inom den egna verksamheten, vilka mängder det rör sig om samt förvissa sig om att omhändertagandet sker på ett korrekt sätt.

Indikator

Ingen som berör stadsdelsförvaltningen.

Förvaltningens synpunkter: Idag producerar nämndens verksamheter förhållandevis små mängder farligt avfall. Då hämtning av farligt avfall ska genomföras av upphandlade entreprenörer där en kemist måste följa med blir kostnaden ganska stor för respektive verksamhet. Förvaltningen önskar att staden på sikt arbetar för att samordna hämtning av detta avfall från de egna verksamheterna. Förvaltningen är positiv till att möjligheterna för hushållen att lämna sitt farliga avfall ska förbättras.

Inriktningsmål 6: Sund inomhusmiljö

Stadens arbete med att minska hälsorelaterade riskfaktorer och förbättra stockholmarnas inomhusmiljö fortsätter. Detta gäller särskilt buller i bostäder och allmänna lokaler, dålig luftkvalitet, inomhustemperatur och höga radonhalter.

Delmål som påverkar nämndens verksamheter är följande:

6.1 Inomhusmiljön ska bli bättre

Delmålet innebär bland annat att luftkvaliteten och ventilationen ska förbättras och att hälsobesvären orsakade av inomhusmiljö ska minska.

6.2 Radonhalterna inomhus ska minska

Delmålet innebär att radonhalten i skolor och förskolor ska vara lägre än 200 Bq/kubikmeter luft.

6.3 Bullernivåerna inomhus ska minska

Delmålet innebär bland annat att ljudmiljön i skolor och förskolor ska bli bättre.

Förvaltningens kommentar: Stadsdelsnämnderna är inte direkt utpekade som ansvariga att uppnå de förslagna delmålen, men nämnderna påverkas i stor utsträckning av målen, då nämnderna har många verksamheter i berörda lokaler. I förslaget anges dock samtidigt att stadens nämnder och styrelser som äger, bygger, förvaltar och brukar lokaler har ansvaret för en sund inomhusmiljö i de egna lokalerna.

Östermalms stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 29 september 2011 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande samt att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Stefan Nilsson m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Johan Sjölin m.fl. (M), Mark Klamberg (FP) och Berit Snapp (C), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Birgit Marklund Beijer m.fl. (S), *bilaga 1*.

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 19 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Nedan ger SDF sina övergripande synpunkter på förslaget samt synpunkter på hanteringen av hållbarhetsfrågor. Därefter följer synpunkter på de delmål och indikatorer som berör nämndens verksamhet.

Övergripande synpunkter

SDF är positiv till att förslaget miljöprogram, liksom dagens, kopplas ihop med ILS, vilket förenklar uppföljningen och tydliggör vilka mål som ska uppnås av respektive nämnd och styrelse. Det är också bra att förslaget följer liknande upplägg som gällande miljöprogram, eftersom arbetssätt och uppföljning är inarbetat inom SDF och dess verksamheter. För att resultaten ska bli jämförbara mellan olika förvaltningar och bolag behöver det i vissa fall tydliggöras hur indikatorerna ska tolkas och följas upp. SDF anser också att det bör tas fram gemensamma miljökrav för staden som gäller vid upphandling av entreprenader, t.ex. krav på miljöbränsle, ekologiska livsmedel och insamling av matavfall.

Enligt SDF är det bra att det i miljöprogrammet framhålls att samtliga nämnder och styrelser ska ha en miljöhandlingsplan. Förvaltningen vill dock att formerna och omfattningen av detta mål ska tydliggöras.

SDF saknar en inledning som beskriver miljöprogrammets syfte och vilka det riktar sig till. Detta är särskilt viktigt då miljöprogrammet även är ett dokument för Stockholms invånare och inte bara ett verktyg för stadens verksamheter.

Hållbar stadsutveckling

SDF anser att riktlinjen om hållbar stadsutveckling borde ingå i det nya miljöprogrammet. Frågorna om hållbar stadsutveckling tas istället främst upp i miljöprogrammets

inledande kapitel *På väg mot en hållbar stadsutveckling*. SDF anser att inledningen om hållbar stadsutveckling till viss del är bra, men att innehållet saknar dignitet då det inte konkretiseras i uppföljbara mål. Miljöprofilområdet Norra Djurgårdsstaden nämns, men det ges ingen förklaring till hur erfarenheterna därifrån ska användas. Även miljöprofilområdet Hållbara Järva borde uppmärksammas.

SDF kan konstatera att vissa miljörelaterade delar från ”Hållbar stadsutveckling” arbetats in i föreslaget program, medan de delar som handlar om att arbeta med attityder och beteende avseende miljöfrågor är borttaget. Enligt SDF borde dessa delmål kvarstå men formuleras om efter de utvärderingar som gjorts av Miljöprogrammet för Norra Djurgårdsstaden. Förvaltningen anser att information och t.ex. visualisering av energianvändning är avgörande för människors benägenhet att leva miljövänligt.

Enligt SDF kan miljöprogrammet, som det ser ut idag, inte ersätta ett program för hållbarhet. Hållbar utveckling är ett internationellt och nationellt vedertaget begrepp, där ekologiska (miljö), sociala och ekonomiska dimensioner integreras. Enligt förvaltningen borde den miljömässiga dimensionen ses tillsammans med frågor om social och ekonomisk hållbarhet.

Inriktningsmål 1 - Miljöeffektiva transporter

Under delmålet *1.1 Miljöbelastningen från stadens transporter och resor ska minska* har det tagits fram en ny indikator som ställer krav på att samtliga nämnder ska ta fram en resepolicy. I juli 2011 antog SDF en ny resepolicy. Enligt SDF bör resepolicyen ses över efter att stadens nya miljöprogram fastställts.

SDF anser att uppföljningen av indikatorn *1.2.2 Andel miljöbränsle i stadens bilar* bör mätas i liter istället för i kostnad. Det skulle göra att SDFs och miljöförvaltningens uppföljning kan samordnas på ett bättre sätt. Idag rapporterar förvaltningarna bränslefördelning i liter till miljöförvaltningen medan det i ILS ska rapporteras i kronor. SDF anser också att det bör definieras vad som är miljöbränsle.

SDF kan konstatera att det inte finns något delmål som berör hur stadens verksamheter ska förhålla sig till elbilar. Sedan 2011 har staden som mål att öka antalet elbilar, vilket också bör framgå av miljöprogrammet.

Inriktningsmål 2 - Giftfria varor och byggnader

SDF anser att delmålet *2.1 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor ska minska* och tillhörande indikator bör omformuleras så att det även omfattar tjänster.

SDF är positiv till delmålet *2.3 Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 %* och det faktum att målet höjts från 16 procent till 25 procent, men anser att de livsmedelsupphandlingar som görs av centrala serviceförvaltningen bör underlätta för verksamheterna att prioritera ekologiska varor. Dessutom bör systemen för rapportering av ekologiska livsmedel förbättras

Inriktningsmål 3 - Hållbar energianvändning

Enligt SDF bör uppföljningen av delmål *3.2 Upphandlad el i stadens egna verksam-*

heter ska uppfylla kraven för miljömärkning förtydligas. Enligt dagens rutin för rapportering av elförbrukning får lokalarean inte förändras över tid, vilket inte speglar verkligheten. Om t.ex. en ny förskola öppnas påverkas den totala lokalarean och således också elanvändningen.

Inriktningsmål 4 - Hållbar användning av mark och vatten

SDF menar att SDNs parkplaner bör uppmärksammas under delmålet 4.2. *Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas*, eftersom de är vägledande vid investeringar i park- och naturområden.

Under delmålet 4.3 *Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras* bör det definieras vilka områden som saknar funktion och inte behöver kompenseras. Det bör även tas fram riktlinjer för grönkompensation eftersom olika tjänstemän ofta gör olika bedömningar av vad som är lämpliga kompensationsåtgärder och vilken omfattning åtgärderna ska ha.

SDF anser att det under delmålet 4.5 *Skötseln av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald och rekreativa kvaliteter* bör tas fram långsiktiga vård- och utvecklingsplaner.

Inriktningsmål 5 - Miljöeffektiv avfallshantering

Enligt SDF bör det under delmålet 5.1 *Avfallet från stadens verksamheter ska förebyggas och det som ändå uppstår ska nyttiggöras* framgå vilka av stadens verksamheter som ska sortera ut matavfall.

Inriktningsmål 6 Sund inomhusmiljö

SDN har inget utpekade ansvar för något av inriktningsmålen fyra delmål.

Bolag m.m.

Kommunstyrelsens handikappråd

Kommunstyrelsens handikappråd beslutade vid sitt sammanträde den 12 september 2011 att som svar på remissen lämna följande yttrande.

Kommunstyrelsens handikappråd saknar den kunskap för att kunna gå in i sakfrågorna. Det överlåter vi åt det nämndanknutna rådet. Men vi vill dock lämna några synpunkter.

Vi tycker att det är viktigt att man tydligt säger vad som gäller inom olika områden. Därför tycker vi det är bra med ett miljöprogram. Men vi saknar några saker.

För det första så saknar vi hur man ska informera människor med olika läs- och skrivsvårigheter, synskadade och andra med informations- handikapp. Andra saker vi saknar är att de kärl som man ska använda vid sopsortering måste vara tillgängli-

ga för alla. Även för människor med olika funktionsnedsättningar. Men det vi saknar mest är hur man som funktionshindrad utan tillgång till bil ska kunna frakta bort sopor, som man inte kan lägga i ett grovsoprum.

Under rubriken Inomhusmiljön saknar vi hur man tänker arbeta med frågor gällande gruppen elöverkänsliga.

Det är viktigt att det står i ett styrdokument att man är skyldig att informera alla medborgare, där ingår även människor med olika funktionsnedsättningar.

Stockholms Stadshus AB

Stockholms Stadshus AB:s tjänsteutlåtande för samtliga stadens bolag daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Sammanfattning

Koncernledningen delar bolagens uppfattning att ambitionsnivån till föreslaget Miljöprogram 2012-2015 är bra. Strukturen överensstämmer också väl med koncernens och bolagens styrningsprocesser. I programmet aviseras att en fortsatt utveckling av indikatorerna, definitioner och mätmetoder krävs för uppföljning av delmålen samt att den utvecklingen ansvarar respektive nämnd och bolag för. Koncernledningen förordar att antalet föreslagna indikatorer minskas i det slutgiltiga programmet samt redovisar synpunkter kring var fortsatt utveckling kommer krävas för effektiv uppföljning av inriktningsmålen.

Koncernledningens svar redovisar även synpunkter avseende de delmål och indikatorer där stadens bolag ansvarar för inrapportering och i vissa fall uppföljning.

Huvuddelen av förslagen till indikatorer, som bilagts miljöprogrammet, omfattar inte konkreta åtgärder eller tydliga definitioner. Det är istället berörda nämnder och styrelser som själva får avgöra och besluta om de mest effektiva åtgärderna och uppföljningsmåten.

Koncernledningen kommenterar därför endast de delar av programmet där stadens bolag är delaktiga med åtgärder för måluppfyllelse och rapportering av indikatorer. Svaret kommer även belysa i vilka delar koncernledningen anser att indikatorer och uppföljningsmått bör utvecklas. För detaljerade synpunkter på delmål, indikatorer och faktaunderlag hänvisas till respektive bolags remissvar.

Underremisser

Svenska Bostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Inledningsvis ser AB Svenska Bostäder mycket positivt på den breda förankringsprocess där stadens förvaltningar och bolag deltagit i framtagandet av detta förslag till miljöprogram. Bolaget anser att indikatorerna ska redovisas i anslutning till beskrivningen av delmålen och inte i en egen bilaga. Det är viktigt att tydliggöra hur avstämningen sker genom att målet beskrivs på ett och samma ställe.

Bolaget vill också att ett antal synpunkter på innehållet avseende delmål och indikatorer under inriktningsmål 2, 3, 5 och 6, beaktas innan programmet lämnas till beslut och dessa redovisas i detalj i bilagt remissvar (*ej tryckt här*).

Familjebostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse.

AB Familjebostäder har erhållit Miljöprogram 2012-2015 på remiss och översänder härmed svar på de för Familjebostäder relevanta delar. Generellt anser Familjebostäder att Stockholms Miljöprogram 2012-2015 innebär en hög och bra ambitionsnivå för att långsiktigt uppnå en hållbar stadsutveckling. Förslaget är väl genomarbetat och är en bra ansats för att med ett sammantaget grepp samla de för Stockholms stad viktigaste miljöfrågorna i ett gemensamt program. Familjebostäder aviserar ett antal synpunkter att beakta inför kommande beslut. Dessa gäller delmål och indikatorer under inriktningsmål 2, 3 och 6. Dessa redovisas i detalj i bilagt remissvar från Familjebostäder (*ej tryckt här*).

Stockholmshems remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms stads bostadsbolag har på olika sätt varit involverade i processen att ta fram förslaget till miljöprogram och bolagets synpunkter har till stor del beaktats. Stockholmshems yttrande kommer därför bara att ta upp sådant där bolaget har en avvikande åsikt i sakfrågan eller där bolaget anser att något behöver förtydligas. Dessa synpunkter avser delmål och indikatorer under inriktningsmål 2 och 3 och redovisas i bilagt remissvar från bolaget (*ej tryckt här*).

Stockholm Parkerings remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Bolaget delar de målsättningar som redovisas i förslaget som tagits fram av projektgruppen som består av en bred representation från förvaltningar och bolag. De båda bilagorna programmet underlättar också arbetet att implementera och följa upp programmet. Stockholm Parkerings miljöarbete har intensifierats under senare år. Detta inte minst beroende på att bolaget genom "Stimulans för Stockholm" har kunnat tidigarelägga åtgärder som gagnar miljön. Ett idéförslag till nya underjordiska anläggningar har också beslutats av kommunfullmäktige under våren 2011. Dessa anläggningar bidrar till att skapa goda stads- och boendemiljöer samtidigt som gatorna avlastas, vilket minskar trängselproblemet och söktrafik som i sig är en stor miljöbov.

Under hösten kommer bolaget att inviga Högalidsgaraget som präglats av en hög miljöprofil såväl under byggnation som när anläggningen tas i drift. Som exempel kan nämnas att garaget kommer att erbjuda elbilar laddning på alla platser och anläggningen tillförs ingen uppvärmning av bergrummet (*ej tryckt här*).

Stockholm Business Regions remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Stockholm Business Region anger i sitt remissvar att Stockholm är känd som en ren och vacker stad med stora inslag av vatten och grönska. Detta är en av stadens absolut största styrkor i den internationella marknadsföringen av *Stockholm – The Capital of Scandinavia*. Mot den bakgrunden är det viktigt att Stockholm bedriver ett aktuellt,

modernt och framåtsyftande miljöarbete som kan stödja och stärka stadens position.

2010 var Stockholm Europas miljö huvudstad. En av framgångsfaktorerna var den integreringen av stadens arbete i budget och kvalitetsuppföljning av nu gällande miljöprogram. Med systematiska och samfälliga insatser kan staden åstadkomma mer än vad förvaltningar eller bolag kan vara för sig. Det är därför viktigt att stadens olika verksamheter involveras och aktiveras i miljöarbetet. Samtidigt kan aldrig staden påverka utfallet helt ensam. För att vara fullt ut framgångsrik påverkar också statliga insatser och insatser som företag och invånare gör i sin vardag.

Stockholm Business Region saknar ett perspektiv i miljöprogrammet som ger en bredare syn på vad staden har att vinna på att aktivt arbeta med miljöfrågan. Vid sidan av de positiva effekter som följer av om respektive delmål uppnås, bidrar det givetvis också till att förstärka Stockholms image som en ren och vacker stad. Stockholm Business Region vill understryka att det är viktigt att följa andra regioner i världen för att på det viset få en uppfattning kring vilka åtgärder som är mest framåtsyftande och intressanta. Detta för att försäkra oss om att staden bibehåller och stärker den redan starka position som staden har efter ett långvarigt, engagerat och prisbelönt miljöarbete (*ej tryckt här*).

SISABs remissvar har i huvudsak följande lydelse.

SISAB är positivt till att staden antar ett övergripande gemensamt miljöprogram och kan konstatera att de föreslagna delmålen och indikatorerna ligger väl i linje med SISAB:s eget miljöarbete.

Bolaget har dock en rad detaljerade synpunkter och förslag avseende delmål och indikatorer under samtliga inriktningsmål som redovisas i bolagets bilagda remissvar.

SISAB anser också att ILS-systemets roll i miljöarbetet bör åskådliggöras tydligare, gärna grafiskt med en tydligare bild än den som finns i nuvarande miljöprogram 2008-2011 (*ej tryckt här*).

Stokabs remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Stokab anser att ett stadsövergripande miljöprogram är ett bra verktyg för att få bredd och framgång i miljöarbetet. Utformningen av förslaget med inriktnings- respektive delmål är väl avvägt. Bolaget vill dock understryka vikten av att respektive bolag/förvaltning har rådighet över de faktorer som ska beaktas utifrån de stadsövergripande målen.

Stokab har ett väl utvecklat miljöledningssystem. Det ständiga förbättringsarbetet innebär att innovativa lösningar utvecklas så att Stokabs fibernät både på kort och lång sikt bidrar till ett långsiktigt hållbart samhälle. Överskottsenergi tas tillvara, transporter och användningen av fossila bränslen begränsas i största möjliga utsträckning o.s.v. Miljöarbetet har också rönt uppskattning i breda kretsar. Bland annat utsågs Stokabs nya bredbandsknutpunkt till "Årets hållbara IT-projekt 2010" av tidskriften CIO Sweden.

För att få framgång i miljöarbetet är det viktigt att bolaget har rådighet över de miljömål som fastställs även om de stadsövergripande målen utgör utgångspunkten för

arbetet. Därför är det viktigt att miljömålen återspeglar de betydande miljöaspekterna som är relevanta för respektive verksamhet inom staden även i stadens Integrerade Ledningssystem (ILS) *(ej tryckt här)*.

Stockholm Vattens remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Bolaget anser att uppföljning och kommunikation av det förra miljöprogrammet inte var tillräcklig. De åtgärder som vidtas ger inte omedelbart mätbara effekter. Därför bör nämnder och styrelser även lista vilka aktiviteter man ämnar genomföra i harmoni med miljöprogrammet. Det kan lämpligen göras i samband med budgetprocessen. Stockholm Vatten har ett antal detaljerade synpunkter och förslag som redovisas i bilagt remissvar *(ej tryckt här)*.

Stockholm Hamns remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Hamnen har deltagit i processen att ta fram förslaget till Stockholms miljöprogram 2012-2015 genom att medverka i den arbetsgrupp som ansvarade för området Miljöeffektiva transporter. Hamnen ser det som mycket positivt att Staden arbetar mot att i möjligaste mån anta mätbara och tydliga delmål. I övrigt har Hamnen inga kommentarer till förslaget *(ej tryckt här)*.

Micasa Fastigheters remissvar har i huvudsak följande lydelse.

Micasa Fastigheter är i huvudsak positiv till Stockholms miljöprogram 2012-2015 och ser att såväl inriktnings- som delmål styr mot en hållbar stadsutveckling.

Micasa Fastigheter har sedan flera år tillbaka brutit ned stadens miljöprogram i ett för bolaget eget miljöprogram. I detta program har bolaget utöver de mål och delmål som stadens miljöprogram ställt utarbetat egna mål och åtaganden. Micasa Fastigheter har också utarbetat en egen intern styrmodell i stadens ILS-system för planering och uppföljning av miljömålen.

I huvudsak har Micasa Fastigheter ingenting att erinra mot inriktnings- och delmålen inom de olika målområdena förutom i ett undantag; detta är inriktningsmål 3 och dessa synpunkter redovisas i bilagt remissvar.

Micasa Fastigheter har fortsatt höga ambitioner att minska energianvändningen i fastigheterna, men anser att särskild hänsyn måste tas mot bakgrund av bl a den verksamhet som bedrivs i bolagets fastigheter *(ej tryckt här)*.

Koncernledningens synpunkter

Koncernledningen delar bolagens uppfattning att ambitionsnivån, samt den förankringsprocess som lagt grunden till föreslaget Miljöprogram 2012-2015 är bra. Strukturen överensstämmer också väl med koncernens och bolagens styrningsprocesser. Det kommer dock att krävas en fortsatt utveckling av indikatorerna, definitioner och mätmetoder för uppföljning av delmålen. Koncernledningen förordar att antalet föreslagna indikatorer minskas i det slutgiltiga programmet för att förbättra möjligheten till fokuserad styrning och uppföljning av de viktigaste åtgärderna för miljöförbättring. En för stor mängd indikatorer kan medföra försämrad kvalitet i underlaget för mätningen.

Följande svar redovisar de indikatorer, där stadens bolag ansvarar för inrapportering och i vissa fall uppföljning.

1. Miljöeffektiva transporter

Stadens bolag berörs i huvudsak av delmålet 1.2. Stadens egna fordon ska vara miljöbilsklassade och köras på förnybart bränsle och av stadens upphandlade transporttjänster ska miljöfordonsandelen öka, och därtill vidhörande indikatorer.

Koncernledningen föreslår att indikatorerna 1.2.1. (Andel miljöbilar i stadens flotta) och 1.2.2. (Andel miljöbränsle i stadens miljöbilar) används av de bolag som har egna fordon i verksamheten. Dessa indikatorer har använts under de senaste åren och det är värdefullt med en kontinuitet i uppföljningen.

Indikatorn 1.2.3. (Andel av stadens inköp som är miljöbilar) anser koncernledningen kan uteslutas för bolagen. Redan idag ligger andelen miljöbilar på nära 100 %, undantaget utryckningsfordon och för att även fortsättningsvis uppfylla målet måste ju även nyinköpta bilar vara miljöbilar.

2. Giftfria varor och byggnader

Koncernledningen delar bolagens uppfattning om att Indikator 2.1.1 och 2.1.2. omformuleras till ”Andel upphandlingar av varor där krav ställts på att miljö- och hälsofarliga ämnen **inte ska ingå**” istället för ”inte ingår”. Avseende mätmetoden bör den preciseras avseende hur exempelvis ramavtal ska hanteras.

Stadens bolagssektor hanterar en mycket stor volym upphandlingar. Därför kan det inom vissa bolag vara rimligt att mäta måluppfyllelsen genom stickprovskontroll, såsom föreslås i indikatorn 2.2.3 (Andel uppföljda bygg och anläggningsentreprenader som uppfyller stadens krav avseende kontroll av miljö och hälsofarliga ämnen i varor). Andelen stickprov kan koncernledningen fastställa i samråd med berörda bolag för att uppnå en representativ volym. Den föreslagna nivån 10 % kan i vissa bolag vara för låg och i andra, med en stor volym i avrop av löpande ramavtal med samma leverantörer, vara för hög. Antal och volymen upphandlingar varierar mycket stort mellan staden bolag på grund av koncernen omfattar en stor bredd av verksamheter, allt från stora fastighetsbolag med stora entreprenadupphandlingar till teater och tjänsteverksamhet som Stadsteatern och SBR.

Indikator 2.3.1 (Andel ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 %) anser koncernledningen inte ska hänvisa till bolagen då dessa inte köper livsmedel för verksamheten i någon stor omfattning.

3. Hållbar energianvändning

Stadens bolag, och då främst fastighetsbolagen, står för en betydande del av energianvändningen i Stockholm och stora energieffektiviseringsinsatser pågår sedan flera år tillbaka med goda resultat.

I delmål 3.1 anges en minskad energianvändning om 10 % under programperioden. Koncernledningen gör, liksom bolagen, bedömningen att målsättningen om 10 % minskad energianvändning är rimlig. Under det fortsatta arbetet med implementering

av miljöprogrammet måste underlaget för mätningen dock förtydligas både avseende vilka ytor som avses och vilken energianvändning som avses.

Stadens bolags fastighetsbestånd förändras över tiden både genom nyproduktion, förvärv och försäljningar och denna mätning av förändring i energianvändning måste avse den del av fastighetsbeståndet som inte förändrats. Mätningarna över tid måste också normalårskorrigeras för temperaturvariationer mellan olika år, för att vara jämförbara.

Hos vissa bolag finns ett behov att fördela delmålet och indikatorn 3.2. och 3.2.1. som behandlar elanvändning. Hos exempelvis SISAB avser en betydande del av elförbrukningen uppvärmning vilket bör särredovisas för att göra indikatorn jämförbar mellan de olika fastighetsbolagen.

Avseende delmålet 3.5 (Stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader), föreslås koncernledningen som ansvariga för uppföljningen. Stadens Fastighetsnämnd står dock för en betydande del av de ombyggnationer som genomförs, vilket medför att koncernledningen måste få tillgång till fastighetsnämndens inrapportering i ILS för att sammanställa resultaten.

Två indikatorer föreslås. Den första är 3.5.1. (kWh /m²/år) beräknad energianvändning enligt ”mycket stor ombyggnad”, relativt energianvändning (Normalår) före första utförandet av energieffektiviseringsåtgärd i byggnaden. Enligt beskrivningen är en mycket stor ombyggnad när renoveringskostnaden överstiger 40 % av byggnadens värde. Den andra indikatorn är 3.5.2. (kWh/m²/år) beräknad energianvändning enligt ”stor ombyggnad” och med ”stor ombyggnad” avses när renoveringskostnaden utgör 25-40% av byggnadens värde. Koncernledningen anser att mätmetoden för dessa indikatorer måste utvecklas i samråd med berörda bolag. Det råder en otydlighet i vilken typ av åtgärder som ska inkluderas i renoveringskostnaden samt vilket värde som utgör basen för beräkningen. Idag relateras olika fastighetsvärden i olika sammanhang, såsom bokförda värden, marknadsvärden eller avkastningsvärde - men alla dessa kan motverka möjligheten till ombyggnader och ge den oönskade effekten att därvid koplade energieffektiviseringar försvåras om uppföljningen baseras på dessa. Några exempel som följer kan belysa problematiken.

Äldre fastigheter som inte åtgärdats på länge har ofta låga bokförda värden och även mindre åtgärder kan därför, utifrån detta perspektiv, kategoriseras som större ombyggnader som då måste medföra stora energieffektiviseringar som ofta är svåra att åstadkomma både på grund av byggnadens tekniska förutsättningar men också på grund av olika krav på bevarande.

Används istället marknadsvärden som underlag för byggnadens värde kan effekten bli att åtgärder endast blir möjliga i goda lägen med höga marknadsvärden. Detta pga att det endast är där den önskade energieffektiviseringseffekten fås eftersom den ofta kräver stora investeringar.

Koncernledningen anser därför att beskrivningen och definitionerna av de parametrar som delmålet bygger på måste utvecklas för att inte motverka den önskade effekten och de energi- och ombyggnadsåtgärder som pågår hos stadens fastighetsbolag. Även mätmetoden för uppföljning av detta delmål måste utvecklas och samordnas tillsam-

mans med berörda bolag och fastighetsnämnden för att göra indata jämförbart både över tiden och mellan verksamheterna. Koncernledningen, som ansvarig för uppföljning av indikatorn, ansvarar enligt förslaget till miljöprogram för denna utveckling.

4. Hållbar användning av mark och vatten

Delmålet 4.6 (Vattenkvaliteten i sjöar och vattendrag ska förbättras) ansvarar främst AB Stockholm Vatten för. Koncernledningen delar bolagets uppfattning att vissa justeringar av beskrivningarna av indikatorerna behövs, vilket bolaget kan utarbeta inför implementeringen i ILS.

5. Miljöeffektiv avfallshantering

Bolagen har sedan tidigare Miljöprogram redovisat att andelen verksamheter som sorterar avfall och målet om 100 % är uppnått. Koncernledningen vill därför poängtera att indikatorn fortsättningsvis bara kommer säkerställa att den redan idag miljöeffektiva avfallshantering hos bolagen kommer upprätthållas.

6. Sund inomhusmiljö

Koncernledningen delar bolagens uppfattning om Delmålet 6.1 (Inomhusmiljön ska bli bättre) att OVK besiktningarna (Obligatorisk ventilationskontroll) som indikatorn baseras på är ett relativt ”trubbig underlag”, då godkännande bara innebär att anläggningen uppfyller byggnadens tekniska standard och därmed inte nödvändigtvis moder- na krav på luftkvalitet. Koncernledningen anser dock att det är ett underlag som kontinuerligt uppdateras och som har inrapporterats under flera år vilket ändå gör indikatorn relevant.

Övriga synpunkter

För närmare synpunkter avseende fakta, definitioner och korrigeringar avseende förslag till delmål och indikatorer hänvisas till bolagens respektive remissvar (*ej tryckt här*).

Avslutningsvis vill koncernledningen poängtera att stadens bolag redan idag arbetar med en hög ambitionsnivå inom samtliga ovan nämnda områden. Genom Stimulans för Stockholm har under de senaste tre åren ca 2,5 mdkr investerats i energieffektiviserande åtgärder i det befintliga fastighetsbeståndet.

Andelen miljöbilar i den egna fordonsflottan har, sedan miljöprogrammet 2008-2011 antogs, mycket snabbt ökat till 100 % och möjlighet till sopsortering finns i flertalet av bolagens bostadsområden.

Utmaningen framåt blir att utveckla miljöarbetet i samklang med rådande lagstiftning som kräver affärsmässighet i bolagens verksamhet och andra krav om exempelvis bevarande av tidstypisk stadsmiljö.

Sammantaget ser koncernledningen positivt på de höga ambitioner på miljöområdet som programmet aviserar. Koncernledningen vill dock poängtera vikten av att bolagen i samråd med koncernledningen ges möjlighet att ha rådighet över vilka av delmålen och indikatorerna som ska tillämpas på respektive bolag samt hur underlagen

för dessa ska mätas. Det finns annars en risk att styrning och uppföljningen av miljöprogrammet blir otydlig och ineffektiv, om uppföljning och rapportering krävs för brett av mål och indikatorer som har en mycket begränsad påverkan eller är helt irrelevanta för en viss verksamhet. Som exempel kan nämnas indikatorn ”andel miljöbilar” som i tidigare miljöprogram skulle rapporteras av alla bolag, även de som inte hade någon fordonspark. Därmed redovisades initialt ett antal 0-värden i ILS rapporteringen, som inte hade något värde som beslutsunderlag eller styrfunktion. Redan idag omfattar systemet ett mycket stort antal delmål och indikatorer, vilket ibland upplevs som svåröverblickbart av berörda beslutsfattare. Det är därför av stor vikt att behovet av respektive indikator prövas noggrant samt att rapporteringen i så stor utsträckning som möjligt görs av den verksamhet i staden som ansvarar för faktaunderlaget. Därmed kan antalet rapporterade enheter för respektive indikator sannolikt minska och redovisningen av resultaten få en större relevans hos den verksamhet som gör rapporteringen.

Fortum Värme AB samägt med Stockholms stad

Fortum Värme AB samägt med Stockholms stads remissvar daterat den 4 oktober 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Rekommendation

Fortum Värme tillstyrker den allmänna inriktningen i förslaget till miljöprogram, och ställer sig bakom att staden bedriver ett långsiktigt och strukturerat miljöarbete som styrs med hjälp av ett utvecklat paket av inriktningsmål och delmål.

Fortum Värme avstyrker förslag till miljömål som enbart baseras på miljöprestanda som beräknas med lokal systemgräns.

Fortum Värme förordar att varje miljömål som berör energianvändning och klimatpåvekan, såväl inriktningsmål som delmål, ska vara formulerade från ett systemperspektiv samt ta höjd för att fastigheternas livslängd är 100 år eller mer, och rekommenderar staden att vad gäller följande mål göra en förnyad prövning av definitionerna och ansatser, i syfte att undvika miljö- och resursmässig suboptimering:

Fortums synpunkter

AB Fortum Värme samägt med Stockholms stad (Fortum) har genom remiss beretts möjlighet att lämna synpunkter på förslaget till Stockholms miljöprogram 2012-2015. Fortum kommer att i huvudsak inrikta sina synpunkter mot målområde 3, hållbar energiförsörjning.

Specificerade synpunkter

Utöver rekommendationen på föregående sida lämnar Fortum följande specificerade synpunkter på målförslagen såsom de är formulerade i miljöprogrammet

Mål i programmet	Fortum Värmes synpunkter
3.1 Minska energianvändningen med 10 %	Energianvändningen bör målsättas och mätas så att minskad användning av primär energi uppnås och totala energianvändningen och inte endast den köpta i en fastighet minskar - detta för att säkerställa en korrekt och likvärdig bedömning av åtgärders samlade miljökonsekvenser
Indikator för elanvändning 3:2.1	Använd el bör målsättas med minskningsmål på samma sätt som i mål 3.1, dvs uttryckt som minskad volym köpt el (kWh/år), i paritet med det övergripande energisparmålet i mål 3.1 om 10 %
Mål 3.3 Minska CO2ekv till 3 ton/capita	En minskning av utsläppen av växthusgaser inom kommunens gränser måste gå hand i hand med en minst lika stor global minskning av utsläppen, räknat utifrån marginaleffekten av nettoförbrukningen av el
3.4 och 3.5 Mål om energianvändning	Målen bör utformas så att en fastighet blir mer energieffektiv oavsett vilket tillförselsystem som används.

Sammanfattning

Användningen av energi- och transporttjänster utgör en central del av den klimatpåverkande konsumtion som skapar Stockholmarens globala klimatavtryck. Vi har i Stockholm goda förutsättningar att visa hur detta klimatavtryck kan minskas med ett ansvarstagande globalt konsekvensperspektiv.

För att säkerställa att verkliga och globala energibesparingar och utsläppsminskningar uppnås genom lokala åtgärder bör energianvändningen värderas utifrån dess potential till globalt sett minskad resursförbrukning och klimatpåverkan. För att uppnå detta syfte bör viktningar för använd energi och faktorer som avspeglar systemperspektivet användas.

Elbehovet i stadens verksamheter bör bedömas utifrån dess primärenergibehov och globala klimatpåverkan. Målen om minskad energiförbrukning bör kompletteras så att det säkerställs att målen kan nås utan ökad elförbrukning.

Mål och aktiviteter med syftet att stimulera till minskad energianvändning bör riktas mot användningen av primärenergi eller använd energi. Det är den totala mängden tillförd energi för en energitjänst som bör bedömas och inte volymen köpt energi i byggnaden.

En effektivare energianvändning är ett viktigt mål. Målen för effektivisering bör vägas samman med mål om minskad klimatpåverkan (utsläpp av växthusgaser), ökad förnybarhet, samt resurssnålhet. Målen bör utvärderas med en global systemgräns. Målen bör enligt Fortum Värme utformas stimulera till resurseffektiva och robusta lösningar så att följande nyckeltal samtidigt långsiktigt och uthålligt utvecklas åt öns-

kat håll:

a) minskad primär användning av energi såväl i fastigheter, transportsystemet som i hela energisystemet, och säkerställa att fastigheterna blir mer energieffektiva oavsett vilket tillförselsystem som används

b) öka andelen tillförd förnybar energi i berörda energisystem

c) minska utsläppen av växthusgaser från berörda energisystem

Delmål c) bör utvärderas genom att en minskning av utsläppen av växthusgaser inom kommunens gränser måste gå hand i hand med en minst lika stor global minskning av utsläppen. Metoden för denna beräkning bör vad gäller elanvändningens utsläpp baseras på metodik i Elforsk 08:30, och kan t ex utgå från nettobehovet av el per capita som en garant för global effekt.

Fortum vill vidare hänvisa till den standard för miljövärdering som i somras under-tecknade av Svensk Fjärrvärme, Fastighetsägarna Sverige, HSB, Hyresgästföreningen, Riksbyggen och SABO. (Se Svensk Fjärrvärmes hemsida.). Häri enas hela fjärrvärme-branschen och samtliga stora kundorganisationer i landet om metoder och mätetal för miljövärdering av energianvändning i allmänhet och fjärrvärme i synnerhet. Det är vår förhoppning att även Stockholms stad i utvecklingen av sin miljöstyrning kan välja att tillämpa däri redovisade metoder, för att på så sätt bidra till en ökad standardisering av just miljövärderingen.

Konsumtionens klimatavtryck är globalt och åtgärder måste utvärderas globalt. Konsumtionsperspektivet kräver genomtänkta systemgränser för att inte bli kontraproduktivt globalt. Vår förmåga att skapa förutsättningar för energieffektiva lösningar med låga globala utsläpp påverkar klimatavtrycket för var och en av oss som bor eller verkar i Stockholm. Föreslagna mål kan på sikt utvecklas så att de i än större grad beaktar att Stockholmarens konsumtion av varor och energi leder till globala utsläpp.

Stadens invånare och verksamheter ger upphov till ett globalt fotavtryck bl a i fråga om utsläpp av växthusgaser. Den samlade konsumtionen av produkter och tjänster orsakar utsläpp av växthusgaser inom och utom landets gränser. Detta gäller givetvis även konsumenter av svenska produkter i andra länder. Den svenska produktionen sker med en förhållandevis god miljöprestanda, medan produkter från andra länder i många fall är behäftade med relativt sett stora utsläpp. Därför kommer bytesbalansen av varor och tjänster, samt dessa produkters klimatprestanda, att avgöra det svenska konsumtionsalstrade utsläppet.

Systemnyttan med kraftvärme bör ingå i målsättningen och nyckeltalen för uppföljning av stadens klimatavtryck

Genom att värdera särskilt elförbrukningens betydelse för resursförbrukning och utsläpp av växthusgaser från ett globalt perspektiv säkerställs att vidtagna åtgärder inte omfördelar energianvändningen eller utsläppen från Stockholm till andra delar av Sverige, Norden eller Nordeuropa. Detta är nödvändigt för att målen och åtgärderna inte ska bli kontraproduktiva.

Fortum föreslår att miljöprogrammets förslag till mål och indikatorer formuleras även från ett globalt systemperspektiv genom att nettobehovet av el per kvadratmeter uppvärmd yta, och/eller capita, belastas med den nordiska marginalen i elproduktionens miljöprestanda, samt att även detta utsläpp ska minskas, minst i samma omfattning som de lokala utsläppen. Med en sådan indikator som komplement skapas ännu starkare incitament att driva fram åtgärder som gör stor global nytta.

Fortum Värme investerar för närvarande i utökad kraftvärme för samproduktion av el och värme, med förnybara och/eller avfallsbaserade bränslen. Fortum Värme räknar även med att därmed kunna minska den elbaserade värmeproduktionen i sina värmepumpsverk. Den minskade elförbrukningen kommer tillsammans med den ökade elproduktionen att tränga undan annan elproduktion som sker med sämre verkningsgrad och höga utsläpp i det nordiska elproduktionssystemet.

Fortum Värme samlade elöverskott - produktion av el minskat med egenförbrukningen - kommer enligt rådande planer för ökad kraftvärmeproduktion att redan till år 2016 tränga undan fossil kondenskraft i Norden i en omfattning som motsvarar minskade utsläpp som är större än utsläppen från hela fjärrvärmerna i Stockholm. Andelen energi från biobränslen och avfallsbaserad energi kommer att överstiga 90 %. De lokala utsläppen av koldioxid kommer vid år 2015 uppgå till ca 350 000 ton per år, varav mindre än hälften består av utsläpp från fossila bränslen och resterade utsläpp härrör från andra växthusgaser såsom metan, lustgas samt emissioner från avfallsförbränning.

Samtidigt kan den globala systemnyttan av kraftvärmesatsningen i Stockholm bedömas genom att anta att elproduktionen i Stockholm tränger undan en produktionsmix med hög andel fossil kondensproduktion. Den årliga systemnyttan bör med denna metod värderas till minskade utsläpp på över 700 000 ton koldioxidekvivalenter per år.

Det är uppenbart att den effektiva elproduktion som blir möjlig genom samproduktion av fjärrvärme innebär en signifikant förbättring av det sammanhängande elproduktionssystemet, och att detta utgör en av de mest effektiva hävstångarna för en lokal aktör som Fortum Värme att bidra till en global omställning mot lägre globala utsläpp av växthusgaser. Vid beräkningen av utsläpp i Stockholms stads åtgärdsprogram beräknas utsläpp av använd el enligt en modell som enligt Fortums uppfattning inte värderar förändrade konsumtionsmönster av el i en omfattning som behövs för att ge tillräckliga styrsignaler.

Mål om minskad energiförbrukning

För att uppnå miljömålet att begränsa den globala uppvärmningen krävs åtgärder på bred front och bättre hushållning med resurser är en central och nödvändig komponent. Ett effektivt sätt att hushålla med resurser är att samproducera el och värme i kraftvärmeverk. Åtgärder krävs även i användarled och mål om minskad energiförbrukning är väl motiverade. Målen i denna del bör utvecklas för att målstyrningen inte ska leda in fastighetsbeståndet i elkrävande system som blir globalt sett CO2-drivande.

Elvärme med olika varianter av värmepumpslösningar är idag ett alternativ på

värmemarknaden och utgör en skarp konkurrens till fjärrvärmen. Värmepumpslösningar minskar behovet av köpt energi vilket efterfrågas av t ex byggnormen. Elbaserad värme med värmepumpslösningar leder inte självklart till någon minskad förbrukning av resurser i form av primär energi jämfört med fjärrvärmen i Stockholm, och när fjärrvärme byts ut mot värmepumpslösningar motverkas den gynnsamma globala effekt som kraftvärmen med sitt inslag av kraftvärme har. Detta är ett exempel på vikten av att välja rätt sorts åtgärder - om satsningarna skulle riktas mot att förbättra klimatskalen i fastigheterna för att klara målet skulle det faktiska primärenergiebehovet reduceras och dessutom göra fastigheterna bättre rustade för framtiden.

Vi föreslår att målområde 3 kompletteras för att säkerställa att förbättringar och åtgärder leder till verkliga energi- och klimatvinster, och utvecklar detta nedan.

Val av teknisk lösning ska kunna göras av varje energianvändare baserat på korrekt information om den valda energilösningens klimatpåverkan och kostnader. Med föreslagen målnivå i miljöprogrammet, 55 kWh/m², i kombination med att utvärdering av målet sker som köpt energi, kommer fjärrvärmen att få svårt att konkurrera med lokala alternativ såsom värmepumpar. Leverans av fjärrvärme från en värmepumpsanläggning i Ropsten klarar inte kravet med mindre än att klimatskalet i fastigheten blir mycket väl utformat Värmeförsörjning med en värmepump som installeras inne i fastigheten uppfyller kravet enklare med lägre krav på klimatskalet eftersom den kpta energi blir lägre. På samma sätt kan fjärrvärme från bioränslebaserad kraftvärme, som genererar ett överskott av el per kWh fjärrvärme, ha svårt att konkurrera med lokal pelletspanna eller elvärme baserad på värmepumpsteknik. Något tillspetsat blir slutsatsen att i grunden välmotiverade och skarpa energiförbrukningsmål riskerar att styra mot lokala system som elvärme, om de inte kompletteras med viktningfaktorer eller krav på klimatskal som säkrar att fastigheternas tekniska nivå leder till lägre verklig nettoanvändning av primärenergi. Målformuleringen för Norra Djurgårdsstaden är ett bra exempel på en sådan kvalificering av målen som enligt Fortums uppfattning är nödvändig.

EU har identifierat vikten av att skilja på till systemet tillförda energiresurser (primärenergi) och hos konsumenten slutlig använd energi (köpt energi). Detta visar sig tydligt, dels i direktiv 2010/31/EU om byggnaders energiprestanda (Energy Performance of Buildings Directive, EPBD) som publicerades 2010, och dels i förslaget till nytt energieffektiviseringsdirektiv (Energy Efficiency Directive, EED) som presenterades i juni 2011.

EPBD ställer kravet att alla nya byggnader som uppförs efter 2020 ska vara så kallade nära-nollenergibyggnader. För nya byggnader som används och ägs av offentliga myndigheter gäller motsvarande efter 2018. EPBD säger också att en numerisk indikator för primärenergianvändning ska kopplas till dessa byggnader.

Primärenergi är således ett begrepp som inom en relativt snar framtid kommer att få genomslag även i de svenska regelverken för byggnader och energieffektivisering. Fortum Värme föreslår att Stockholms stad tar höjd för detta redan nu och i miljöprogrammet för 2012-2015 inför en indikator för primärenergianvändning för alla byggnader som används och/eller ägs av Stockholms stad.

Lämpligen omformuleras målen 3.4 (Vid markanvisning ska staden kräva att energianvändningen är högst 55 kWh/m²) och 3.5 (Stadens byggnader ska energieffektiviseras vid större ombyggnader) till att istället beakta denna indikator för primärenergi.

Överslagsberäkningar gjorda av WSP innehåller utkast till målnivåer för antingen primärenergi eller använd energi. WSP beräknar att kravet på "köpt energi" måste halveras vid elbaserad uppvärmning med el (värmepump), för att miljökonsekvenserna ska bli likvärdiga med fjärrvärme vid år 2020. Om man utgår från att använd energi (dvs inte köpt) ska vara < 55 kWh/m² blir kravet på "köpt energi" ca 26 kWh per m² för en elbaserad lösning.

Om man utgår från att målet avser använd primär energi måste målet för köpt energi sättas ännu lägre för den elbaserade lösningen, ca 16 kWh/m², för att den ska bli lika resurssnål som fjärrvärmens i Stockholm vid år 2020. Detta är ett exempel på hur viktigt det är att målen och bedömningsgrunderna bestäms med ansatsen att önskvärd energibesparing ska bli robust.

Tabell 5: Sammanställning av köpt energi, energianvändning, koldioxidutsläpp och primärenergianvändning för möjliga energiförsörjning inom Stockholm stad.

Alternativ	Elmix	Fjärrvärmemix	Köpt energi [kWh/m ²]	Energianvändning [kWh/m ²]	Koldioxidutsläpp [kg/m ²]	Primärenergianvändning [kWh/m ²]
El	E _B	FV _C	55	155	12,5	104,5
El	E _C	FV _C	55	155	35,8	137,5
Fjärrvärme	E _B	FV _C	55	55	6,3	40,4
Fjärrvärme	E _C	FV _C	55	55	12,6	49,4

Tabell 1. Ur WSP Rapport 2011. Alternativ El avser en värmepumpslösning. Med EB bedöms elförbrukningen som en residualmix (227 gram CO₂/kWh), och i fallet EC antas att skillnaden i elförbrukning mellan fjärrvärme och elvärme belastar ett marginellt produktionsskikt med hög andel fossil kraft (640 gram CO₂/kWh). I samtliga fall är den köpta energi 55 kWh/m².

Exempel på betydelsen av valda systemgränser

Enligt stadens åtgärdsplan för klimat och energi väntas 1 400 tusen nya kvadratmeter flerbostadshus och lokaler byggas utöver Norra Djurgårdsstaden, under perioden 2010 till 2015. Fortum har nedan grovt beräknat klimatpåverkan och resursförbrukningen samt förnybarhetsgraden för några antagna alternativa sätt att försörja fastigheterna med värme.

Värmepumpslösningen antas optimeras för att köpt energi skall vara 55 kWh/m², drivas med en COP på 3,1 för med en energitäckning på 83 - 85 % beroende av storlek, vilket ger en systemårsverkningsgrad på 2,3 (inklusive elspets). Fjärrvärmens antas produceras enligt gällande plan för år 2020, och miljöprestanda beräknas enligt en

metodik som antagits av värmemarknadskommittén. Målnivån 55 kWh energi per m² antas uppfyllas genom att kravet beräknas som köpt energi. Verklig energianvändning dvs tillförd energi oavsett källa visas i tabellen nedan.

Jämförelse mellan scenerios		Scenariorio 100% Fjärrvärme 55 kWh/m ²	Scenariorio 100% VP 55 kWh/m ²	Scenariorio 80% VP 55 kWh/m ² , 20% Fjärrvärme 55 kWh/m ²
Utsläpp av CO ₂ inklusive elförbrukning (STEM Nordisk residualmix 2010)	ton CO ₂ /år	4 994	24 640	20 711
Utsläpp av CO ₂ inklusive elförbrukning (KTH Medel 2004-2008)	ton CO ₂ /år	3 357	6 576	5 932
Primärenergiförbrukning	GW h/år	9	146	119
Verklig energianvändning i fastigheterna	GW h/år	77	177	157
Utsläpp av CO ₂ (konsekvenskalkyl med elförbrukning och -produktion på marginalen)	ton CO ₂ /år	-6 948	51 590	39 882

Tabell 2. Jämförelse av ökat behov av primär energi, faktisk energianvändning, samt genomsnittlig respektive marginell förändring av växthusgasutsläpp från elproduktionssystemet i Norden vid försörjning av 1400 000 m² ny lokalyta. Beräkning i sk redovisningsperspektiv med medelvärden för utsläpp (Nordisk mix och KTH metoden) kan ses som fiktiva framtida klimatbokslut. Marginalmetoden visar en beräkning av hur ändrade eluttagsprofiler kan antas påverka elproduktionssystemet. Scenarios med elvärme (VP) leder till större energibehov och klimatpåverkan. Primärenergibehovet är som lägst vid användning av värme från ett kraftvärmesystem som i hög grad baseras på sekundär energi ur avfallsbränslen.

Övriga synpunkter

1.6 Miljöeffektiva transporter

Fortum ser positivt på målet att prioritera insatser för att öka antalet tankstationer med alternativa bränslen. Det är också angeläget med insatser för att möjliggöra för ökad biogasproduktion inom Stockholms län, då den stora och kritiska bristen på biogas

finns i produktionsledet.

Övriga

Bil Sweden

Bil Swedens remissvar daterat den 29 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Punkt 1.5: BIL Sweden välkomnar en satsning på kollektivtrafiken som en del i att lösa Stockholms transport- och miljöutmaningar. Vi vill särskilt lyfta fram de ekonomiska och miljömässiga fördelarna med moderna bussystem. Med ett *Bus Rapid Transit*-system kan samma kapacitets- och miljöprestanda uppnås som med spårvagn men med kortare anläggningstid och till betydligt lägre kostnader. Ansatser finns i stombussnätet, men för att få ännu fler att åka kollektivt krävs tydligare prioritet i gaturummet och i signalsystemet, ännu effektivare på- och avstigning i form av stationer, samt moderna bussar med låga emissioner och god miljö ombord.

Punkt 1.6: Ambitionen att öka andelen miljöfordon i stadens fordonspark är god. För fordonsindustrins del är det av stor nytta om offentliga organ i sina egna upphandlingar, liksom i regelverk och incitamentsprogram, harmoniserar sina krav och specifikationer på fordon (exempelvis definition av miljöfordon) med andra myndigheter, nationellt och med övriga länder, först och främst inom EU. Detta ger industrin chans att med större snabbhet och kostnadseffektivitet möta de krav som ställs. För kommuner som utformar egna tekniska specifikationer för sin fordonspark ställs högre krav på kompetens vid upphandlingen och de bör ta i beaktande att branschen i stort kan ha svårt att allokera specialfordon eller särskilt eftertraktade fordon till en liten marknad som den svenska.

Angående Stockholms mål att de fordon som kan tanka förnybara bränslen till 85% skall göra så. Pålitlig försörjning av exempelvis fordonsgas till regionen ger positiva effekter även för allmänheten. BIL Sweden vill i sammanhanget erinra om det arbete som pågår för att öka låginblandning av förnybara bränslen i diesel och 95-oktanig bensin på den svenska marknaden. Detta är ett mycket effektivt sätt att i ett slag öka användningen av förnybara bränslen i samhället och något som Stockholm kan ta hänsyn till i samband med utvärdering av måluppfyllelsen.

BIL Sweden tycker att Stockholms stads elbilsprogram är spännande. Innovationsupphandling är ett viktigt led i att få nya tekniker mogna och konkurrenskraftiga för att kunna slå igenom på bred front. Att snabbt få på plats en synlig infrastruktur för laddning är viktigt, för att visa alla potentiella köpare av elbilar att framtiden nu är här! Övriga stimulanser för ”*zero emission vehicles*” i en tidig fas skulle kunna vara parkeringsförmåner och möjlighet att använda någon form av ”gräddfil”, exempelvis kollek-

tivtrafikkörfält på de platser och tider då det är tillämpligt.

Goda möjligheter till laddning är viktiga för att utnyttja potentialen i de plug-in-hybrider som nu börjar introduceras. De möjliggör att majoriteten av alla resor, de korta resorna, kan ske uteslutande på el från nätet. Detta skulle snabbt kunna bidra till att göra Stockholm ännu renare och mindre bullrigt.

Boliden AB

Boliden AB:s yttrande daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Förslaget har väckt starka reaktioner inom koppar- och zinkindustrin, eftersom det innebär begränsad användning av dessa metaller på osakliga och ovetenskapliga grunder.

Det gäller det som står under avsnitt 2 "Giftfria varor och byggnader":

"Det finns också skäl att begränsa användningen av andra ämnen och ämnesgrupper, särskilt sådana som är mycket giftiga och riskerar att läcka ut till vattenmiljön. Exempel på sådana ämnen är koppar, zink, tennorganiska föreningar, klorparaffiner, och polyaromatiska kolväten." "När det gäller tak- och fasadplåt ska koppar och zink samt dess legeringar undvikas."

I sin argumentation hänvisar koppar- och zinkbranschen till de studier som gjorts när det gäller spridning av zink och koppar i miljön, biotillgänglighet och riskvärderingar av användning av zink och koppar i byggnader och andra produkter.

Boliden vill hänvisa till den argumentation som återfinns i breven (*se nedan remissvar från Scandinavian Copper Development Association, International Zinc Association - Europe samt Nordic Galvanizers*), och be er ta dessa i beaktande. Det är viktigt att Stockholms Miljöprogram fokuserar på verkligt miljöförbättrande åtgärder. Med ovanstående formuleringar i miljöprogrammet, finns en stark oro att användningen av koppar och zink begränsas godtyckligt, utan att detta ger några miljömässiga fördelar. Zink och koppar är väl beprövade material med lång hållbarhet och kan återvinnas. Om dessa material skulle ersättas med andra, mindre beprövade eller mindre hållbara material, skulle detta i själva verket kunna få negativa effekter på miljön.

Vi är öppna för ytterligare dialog när det gäller detta, och kan gärna bidra med material när det gäller genomförda vetenskapliga studier.

Byggmaterialindustrierna

Byggmaterialindustriernas remissvar daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Byggmaterialindustrierna (BMI) är en branschförening för Sveriges byggmaterialföre-

tag med 1000 medlemsföretag som tillsammans omsätter mer än 130 miljarder kronor varje år. Vi är medlemmar i Svenskt Näringsliv. BMI har tagit del av rubricerade förslag och vill framföra nedanstående synpunkter.

Generellt

Byggmaterialindustrierna noterar att många kommuner tar fram ambitiösa miljöprogram. Offentliga beställare har en stor möjlighet att leda utvecklingen genom att ställa krav, men det kräver att dessa agerar tillsammans och föreskriver gemensamma krav. Unika kommunala krav på byggnader försvårar möjligheten till optimerade helhetslösningar och utvecklingen av ett systematiskt och industrialiserat byggande. Ett industrialiserat byggande ger förutom lägre byggkostnader och bättre kvalitet ökade möjligheter till ett mera effektivt och miljövänligt byggande. Ett bra sätt är att utgå från harmoniserade standarder. Ett exempel är de klasser som SIS utvecklat vad gäller energikrav och effektkrav på byggnader. Dessa är framtagna med hänsyn till Boverkets regelverk och är tänkta att användas för kravställare som har krav utöver det nationella regelverket.

Giftrika varor och byggnader

2.2 Utsläpp av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska

Byggmaterialindustrierna anser att den bedömning som föreslås av byggvaror i programmet ska vara transparent och bygga på vetenskaplig grund. Stockholms miljöprogram anger flera sätt att fasa ut farliga ämnen. BMI förespråkar en övergång till egenskapsbaserade kriterier såsom tillämpas i BASTA-systemet. Syftet med BASTA-systemet är att medverka till utfasning av ämnen med farliga egenskaper ur byggprodukter. Produkterna i BASTA-systemet bedöms utifrån deras kemiska innehåll.

Ansvar att avgöra om produkterna klarar kraven vilar på leverantörerna/tillverkarna. BASTA-systemets databas, som är fritt tillgängligt via hemsidan www.bastaonline.se, ger kvalitetssäkrade besked om vilka produkter som klarar dessa krav. Systemet är ett sätt att tillämpa den europeiska kemikalieförordningen REACH.

Dessutom vill vi lyfta fram systemet med Byggvarudeklarationer, framtaget av Kretsloppsrådet, www.kretsloppsradet.com. Byggvarudeklarationer är ett sektorsgemensamt formulär för redovisning av miljöinformation om byggvaror.

Golvbranschens Riksorganisation

Golvbranschens Riksorganisations remissvar daterat den 30 september 2011 utgjordes av en bilaga av miljöprogrammets andra kapitel med spårade ändringar (*ej tryckt här*). Synpunkterna avsåg framförallt användningen av PVC.

HSB Bostad AB

HSB Bostad AB:s remissvar daterat den 29 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Det framlagda förslaget på nytt miljöprogram är en bra ambition att verka för en hållbar stadsutveckling i Stockholms stad. Det är positivt att staden har konkreta mål som knyter an till de nationella miljökvalitetsmålen samt gör det möjligt att nå EU:s mål för år 2020 och år 2050.

HSB Bostad strävar efter att bygga hållbara bostäder med låg miljöbelastning och vi kommer också i samtliga projekt bygga enligt certifieringssystemet Miljöbyggnad. Detta kommer leda till bostäder med låg energianvändning, god innemiljö samt bra materialval och kunskap om vad som är inbyggt i byggnaden.

Vad gäller förslagets 3:e inriktningsmål Hållbar energianvändning anser HSB Bostad att det är bra att målsättningen är att minska klimatpåverkan, effektivisera energianvändningen samt ställa om till förnybar energi. Dock är det angeläget att tydliggöra vad syftet med delmål 3.4 *"I nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad fastighet, ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m²"* är.

1. Vad är syftet med delmålet på 55 kWh/m²? Är det att få en låg miljöbelastning (sänkta koldioxidutsläpp) eller få ner energianvändningen? Målet leder till ökat antal värmepumpar som drivs med el vilket minskar behovet av fjärrvärme. Borde inte staden verka för mer grön kraftvärme? Här måste staden ha en mer tydlig hållning till hur man ska förhålla sig till begreppet primärenergi.
2. Om fokus för målet är bra kvalitet på byggnaden, där aspekter som klimatskal, köldbryggor och täthet är viktiga, borde den del av energiförbrukningen som härrör till brukarbeteenden exkluderas.
3. Bör förtydligas med hänvisning till SVEBY eller BBR samt om det gäller Atemp.
4. För att kunna nå målet måste husens geometriska utformning samt orientering ses som parametrar som är viktiga. Därvid måste detaljplaner medge flexibilitet så att dessa parametrar inte låses.
5. Hur kommer uppföljningen att ske och vilka sanktioner inträffar om kravnivån inte uppnås? Var ligger bevisbördan om målen inte uppnås? Det är skillnad på teoretiska modeller och verkliga förhållanden, jmf angiven och verklig bränsleförbrukning för bilar. För att lättare följa upp bör kravet delas upp i tre delar; driftel, värme och varmvatten vilket då mäts med krönta mätare och kontrollen kan skötas av tredje part. Fördelen med detta blir att en årlig uppföljning blir möjlig utan fördyrande kostnader för de boende.

International Zinc Association - Europe

International Zinc Association – Europe:s remissvar daterat den 28 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

We have received the report” Stockholm miljöprogram 2012-2015 Förslag 2011-06-30”. In this report, it is mentioned that zinc is toxic and as such the use of rolled zinc products for building envelope applications should be banned.

We are of the opinion there is no scientific justification for this conclusion and for such a ban, for environmental or sanitary reasons, of the use of rolled zinc products for building envelope applications.

First of all, the statement that “zinc is toxic” is an oversimplification. Toxicity is function of dose. Zinc is a natural element, an essential for the growth and development of all living organisms, from the smallest microorganism to man. Zinc deficiency, i.e. not having enough zinc intake through the diet, is a major problem to many developing countries. On the other hand, at too high concentration, zinc can be toxic to organisms in the environment. The possible impact (risk) of substances on organisms and ecosystems is determined by environmental risk assessment.

A European risk assessment (RA) has been made of zinc and zinc compounds under EU Regulations 793/93/EEC. This RA concludes that:

- There are no health risks identified for consumers of zinc products or workers associated with the production and use of zinc. This conclusion reflects zinc’s recognised status as an essential element for human health.
- The environmental evaluation does not require restrictions on the use of zinc and zinc products.
- Based on (older) measured data of zinc in EU waters there were some exceedances of the zinc water quality standard at some places in some rivers. It was recognized that such “risk” cases were mainly related to specific local input e.g. industrial emissions and historical pollution. The RA explicitly recognized that diffuse emissions from zinc products were not at the origin of the observed risk. / European Commission 2008).

The EU risk reduction strategy following the RA requested that the monitored data on zinc in rivers should be updated by more recent data, before considering zinc further in a regulatory context. This update took place during the recent discussions between the EU commission and the member states on the revision of the list of priority substances under the EU Water Framework Directive. During this process, the majority of EU member states (20) reported a wealth of zinc data to the EU commission. Based on this extensive dataset, it could be concluded that in majority of countries, there was no regional risk for zinc observed.

Cases of exceedance of the water quality standard could be related again to specific local emissions by e.g. point sources, waste dumps, historically polluted sites (IZA 2010). Finally, the majority of the member states (14 out of 20) voted against prioritizing

zation of zinc (3 countries voted for the prioritization and 3 were undecided).

More specifically, recent detailed studies on tributaries of the Rhine River have demonstrated that diffuse inputs from zinc applications, even in very densely populated areas, do not result in an exceedance of the water quality standard. (Huffmeyer et al 2009, Klasmeier 2010).

In short, the scientific evidence shows that application of zinc in products, including its use in building materials, does not lead to a risk for the environment, and that any measures against these uses are not justified by the facts.

Because of shortage of time, the points raised above have been summarized. They can be supported by further scientific evidence.

Of course, the above mentioned conclusions are related to larger scale assessments and local situations always require specific analysis. In this respect, we ask ourselves the following questions related to Stockholm case:

- Has a risk related to zinc been identified in Stockholm waters?
- Was the advanced risk assessment methodology used for making the risk assessment?
- How was the source analysis done in the Stockholm waters?

Considering however the scientific evidence, notably referring to recognition that zinc run from diffuse sources does not lead to a risk for the environment, we hereby ask you to reconsider you position regarding zinc in general and rolled zinc used in building envelope applications, in particular. This is a serious matter for our industry, and therefore we insist to have opportunity to discuss this issue with you in a meeting. For such meeting, we are prepared to come to Stockholm ant time.

Naturskyddsföreningen

Naturskyddsföreningens remissvar är ej daterat men inkom den 30 september 2011 och har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms Naturskyddsförening, Söderorts Naturskyddsförening och Naturskyddsföreningen i Stockholms län (nedan föreningarna) har gått igenom och får härmed lämna synpunkter på förslaget till Stockholms miljöprogram 2012-2015. Av resursskäl har inte alla inriktningsmål kunnat kommenteras i detta remissvar, utan endast inriktningsmål 3 (Hållbar energianvändning) och inriktningsmål 4 (Hållbar användning av mark och vatten) kommenteras nedan.

Inriktningsmål 3 - Hållbar energianvändning

Hållbar energianvändning – kraftfullt klimatmål saknas

Att staden har ett mål om att sänka utsläppen per stockholmare är naturligtvis fint, om än ett klart svagt mål, men är i det globala perspektivet i princip helt irrelevant. Samtliga klimatmål, internationella såväl som nationella och regionala, handlar om utsläp-

pen totalt sett, alltså i absoluta tal. Som exempel kan tas stockholmsregionens eget mål om att minska utsläppen från trafiken med 30 % till 2030 med år ?? som utgångspunkt. Det är alltså 30 % i absoluta tal, inte per invånare som gäller. Stockholms län, där Stockholm ingår som den absolut största kommunen förväntas öka sitt invånarantal med mellan 20 000-40 000 per år åtminstone fram till 2030. Detta innebär att även om man samtidigt med denna exceptionella ökning av invånarantalet i Stockholm lyckas få ner utsläppen per invånare så kan man som bäst lyckas hålla det absoluta talet för utsläpp på en liknande nivå som dagens. Men, det innebär också att de totala, alltså absoluta, talen för utsläpp i staden kommer att öka drastiskt, vilket man inte behöver vara professor i matematik för att räkna ut. Detta är också något som stadens egen statistik visar.

För att Stockholms mål vad gäller utsläppen av koldioxid och dess ekvivalenter överhuvudtaget ska tas på allvar så krävs ett mål för de absoluta utsläppen.

Mer vegetarisk mat - minskad energianvändning

Föreningarna anser att staden i större utsträckning bör servera ekologiskt och klimatsmart mat. Detta är ett viktigt led i klimatarbetet men även i arbetet för giftfria varor.

Mer ekologisk mat

Föreningarna anser att andelen ekologiska livsmedel som Stockholms stad köper in ska vara minst 40 % vid utgången av 2015. I Malmös skolor är andelen ekologisk mat nu 50 % och målet är att all (100 %) av kommunen inköpt mat ska vara ekologisk år 2020.

Mer vegetabilisk mat

Enligt FN:s beräkningar står boskapsuppfödningen för omkring en femtedel av växthusutsläppen. Många typer av fiske är också energikrävande. Vi anser att Stockholm stad ska ha som mål att minst en dag i veckan endast servera vegetarisk mat. Övriga dagar måste ett vegetariskt alternativ som alla får välja serveras, inte som nu på en del skolor, att barnen måste ha föräldrarnas tillåtelse för att äta vegetariskt. Dessutom bör grönsaksutbudet säsongsanpassas och klimatberäknas. Att servera mer vegetabiliskt är också förmånligt ekonomiskt. I Malmös skolor är en dag per vecka vegetarisk och övriga dagar underlättar man val av vegetarisk mat. Målet är att växthusgaserna ska minska med 40 % till 2020 från all av kommunen inköpt mat.

Föreningarna anser att även Stockholms stad bör sätta upp ett mål avseende ökad servering av vegetarisk mat i stadens serveringar.

Kommentarer till enskilda delmål

I inledningen (sid 15) finns meningarna ”Staden sätter en ny standard för energieffektivt byggande genom införandet av passivhusstandard vid nybyggnation. Denna ambitionshöjning ska på sikt även bereda vägen för ett införande av plushusstandard.” Det är synnerligen glädjande att se denna text!

Vi har dock en hel del synpunkter på texten enligt nedan: dels saknas några definitioner, dels anser vi att ytterligare krav bör tillkomma och dels finns formella fel i texten.

- sid 3
 - Bilaga 1 saknas och finns förmodligen inte.
 - Bilaga 2 bör heta "Definitioner och indikationer"
- sid 15
 - Delmål 3.5: Samma definition som i Stockholms åtgärdsplan för klimat och energi 2010 – 2020 bör användas, d.v.s. "minska utsläppen inom kommunens gränser till 3,0 ton CO2e per person och år av växthusgaser till år 2015 från transporter, elanvändning, uppvärmning och fjärrkylning". (Detta innebär att en stor del av stockholmarnas personliga utsläppsbelastning inte ingår i målet, t.ex. utsläpp från resor samt material, mat och varor producerade utanför kommunens gränser.)
- sid 16
 - Rubrik skall sättas på figuren. Även 2010 – 2015 borde vara med, varav de fyra sista åren markeras speciellt eftersom de är programåren.
- sid 17
 - Rubriken skall endast heta "Delmål".
 - Delmål 3.3: + 3.3 ändras till 3.5, se sid 15.
- + Målet 2,5 % per år för programperioden är för lågt satt! 2049 är det säkert svårt att klara denna siffra, således bör målet nu vara 4-5 % per år. Annars kommer våra barnbarn att bli besvikna på oss!!!
 - Delmål 3.4: + 3.4 ändras till 3.3, se sid 15.
 - + Vi förutsätter att 55 kWh/m2 skall gälla fr.o.m. 2013.
- + Krav skall ställas på uppföljning av energiåtgången för t.ex. år 2. Om värdena på värme och fastighetsel för bostäder då blir för höga bör någon typ av sanktion införas, t.ex:
 - krav på ändring till måluppfyllelse
 - böter
 - ingen ny markanvisning ges inom 10 år
- + För varmvatten bör ställas krav att det skall mätas och debiteras separat per lägenhet.
- sid 18
 - Delmål 3.5: + 3.5 ändras till 3.4, se sid 15.
- + Vid mycket stora ombyggnader föreslås texten: Energianvändningen skall reduceras till högst 60 kWh/m2.
- sid 40
 - Indikator 3.1.1: + Mätmetod: Texten måste sakna orden "och antal".
 - Indikator 3.3.1: + Mätmetod: saknas.
 - Indikator 3.4.1: + Rubriken utgår – Vi förutsätter att inga bygglov ges om inte kravet uppnås i bygglovs-handlingen.
- sid 41
 - Indikatorer 3.5: + 3.5.1 och 3.5.2 bör byta plats för att få samma ordning som på sid 18.
 - + Mätmetod: saknas.
- Generellt: - Bör inte Svebys definitioner på energi och m2 föras in i programmet på lämpligt sätt?

Inriktningsmål 4 – Hållbar användning av mark och vatten

Vår allmänna kommentar om punkt 4

Vår analys gällande det som hänt sedan 2008, då det nu gällande miljöprogrammet togs, är att det som står i miljöprogrammet och det som faktiskt har skett vid användningen av mark- och vatten ofta skilt sig åt väldigt mycket. Vi har siffror som visar att staden exploaterat stora arealer natur- och parkmark de senaste åren, särskilt under 2008 och 2009 då arealen uppgick till 12 respektive 13 ha. En fördubbling av antalet ha/per år. Räknat i procent av totalt exploaterad yta under 2008 och 2009 skedde också nästan hälften av all exploatering på grönmark (47 % respektive 45 %), vilket vi ser klart allvarligt på. Konsekvenserna av att Stockholms stad nu övergett principen om att i så långt det går bara bygga redan exploaterad mark återspeglas nu tydligt i statistiken. Vi anser att Stockholm stad bör leva upp till principen om att bygga på redan exploaterad mark såsom åtagandet såg ut tidigare.

Under nuvarande miljöprogram har vi också kunnat se att ekologiskt känsliga mark- och vattenområden har satts under exploateringshot och att därmed centrala miljömål för Stockholms biologiska mångfald åsidosatts. Det gäller t.ex. Larsboda strand och Rågsveds friområde. Även miljömål om utlovad kompensation med likvärdig natur vid ianspråktagen naturmark har brustit i stor grad. Vi upplever även att om en plan bryter mot det som står i miljöprogrammet så nämns det ytters sällan i planhandlingarna. Det är istället vi från den ideella miljörörelsen som i remisser m.m. ständigt måste peka på att planer faktiskt bryter mot stadens egna uppsatta miljömål. Det är faktiskt ett allvarligt problem då det på sikt urholkar stockholmarnas tro på miljöprogrammet. Att ha ett miljöprogram är en sak – att faktiskt på allvar följa de mål kommunen satt upp är det som betyder något.

Vi saknar ett tydligt mål om att de gröna sambanden ska stärkas. Fragmentering av livsmiljöer för djur och växter är ett stort hot mot den biologiska mångfalden. Detta gäller i allra högsta grad även i Stockholm. På det sätt som Stockholm växer idag tas ofta små grönområden i anspråk som kanske inte alltid har höga naturvärden men som utgör länkar och förbindelser mellan de större grönområdena i staden. Om sådana områden fortsätter att exploateras kommer de större kärnområdena att på sikt utarmas biologiskt. Vi anser att detta är något som måste uppmärksammas i betydligt större utsträckning än idag. Vi föreslår att ett mål införs om att grönytorna inte ska fragmenteras ytterligare utan istället ska gröna samband stärkas och återskapas. Vi hänvisar till City Biodiversity Index indikator nr 2, Connectivity measures or ecological networks to counter fragmentation. Vi saknar denna indikator bland de föreslagna indikatorerna.

Vi anser att Miljöprogrammet dessutom bör ta upp följande indikatorer i City Biodiversity Index: Andel av budgeten som är avsatt för biodiversitet, antal igångsatta biodiversitetsprojekt per år och hur många ggr/år går staden ut publikt och pratar biologisk mångfald för att öka medvetenheten hos allmänheten.

Vi anser även att det är dags att Miljöprogrammet kopplas till RUF2010 som ju influerar kommunerna i länet. I Stockholm stad finns flera av de Gröna kilarna och därmed är det helt i sin ordning att berätta vad RUF2010 anser om de Gröna kilarna under punkt 4. Av RUF2010 (s. 105) framgår att det finns ett åtagande om att: ”De gröna

kilarna ska bevaras, utvecklas och göras tillgängliga för invånarna”. Vidare anser vi att Miljöprogrammet ska ta upp RUFSS2010:s krav på säkerställande av de gröna kilarna, i form av att nämna att det i RUFSS2010 ingår att genomföra programmet ”Aldrig långt till naturen”. Stockholms stad berörs i hög grad av detta program.

Kommentar till inledningstext

Vi saknar de Gröna kilarna i inledningstexten alternativt under Mer om målområdet. De är dessa som utgör ryggraden i Stockholms unika grönstruktur och bidrar med mycket stora natur-, rekreations- och kulturvärden.

Kommentarer till förslag till delmål 4.1 – 4.6

4.1

- Varför stannar staden vid att endast mark- och vattenområden som har särskild betydelse för den biologiska mångfalden ska stärkas och utvecklas? Vi anser att satsningar för att gynna den biologiska mångfalden ska göras i hela staden.

- Vi vill att exempel ges på ”oersättliga funktioner” annars blir det oklart vad som menas.

- Vi vill att exempel ges på ”områden med högst värde” annars blir det oklart vad som menas. Har staden förövrigt tillräckligt med kunskapsunderlag för att bedöma vilka områden som har högst värde? Sen vill vi påpeka att områden med högst värde inte går att isolera i staden för då försämras deras status snabbt, områden med högst värde är beroende av natur med mer normal karaktär runt omkring.

- Åtgärder för att stärka t.ex. spridningssamband eller svaga samband i form av ekodukter etc. bör självklart göras även ifall det inte byggs i närheten. Det ska inte behövas en byggplan för att en satsning ska genomföras.

- Vi skulle gärna se att staden såg naturmarken i kommunen som en icke-förnyelsebar resurs och tog upp det som ett delmål. Exempelvis är skogsmarken generellt betydligt äldre här än utanför Stockholm varför den i praktiken inte går att få tillbaka om den tas i anspråk.

- Vi kräver att Miljöprogrammet på något ställe förklarar vad som menas när något ska ”stärkas och utvecklas”.

- Bland indikatorerna bör kryptogamer också ingå. Vi vill i sammanhanget poängtera att det är centralt att ha med utdöendeskind när arter undersöks. En art kan finnas länge i en miljö som den inte kan sprida sig ifrån och när livsvillkoren ändras så dör arten ut på platsen. Man måste få grepp om populationsstorlekar och livskraftighet helt enkelt när man undersöker arter i ett område. Att miljöer måste hålla en hög ekologisk kvalitet (slåttrad äng, tillgång på död ved etc.) är viktigt för att se till att populationsstorlekar hålls på en livskraftig nivå.

4.2

- Delmålet heter ”Grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas”. Dock framgår dåligt vad som ska åstadkommas, gröna länkar nämns som en viktig del av Promenadstaden men vad innebär gröna länkar i

praktiken?

- Det står "Intrång i oersättliga funktioner undviks" även under 4.2, men vad avses här? Oersättliga rekreativa funktioner?

- Staden bör införa ytterligare ett delmål för den egna verksamheten: "*Antalet besökare i stadens grönområden ska ökas genom mer information och marknadsföring. Återgårdar ska vidtas så att besöken i naturen underlättas och görs ännu mer attraktiva.*" Detta är ett önskemål från stockholmarna som kommit fram bl. a. i en av Länsstyrelsens undersökningar.

4.3

- Byt ut ordet "minimeras" mot "undviks" under Delmålet innebär att. Skriv även "likvärdig ekologisk funktion" istället för "likvärdig funktion".

- Vi anser att punkt 2 under 4.3 bör utgå. Vi anser att mark- och vattenområden alltid ska ersättas med likvärdig grönyta om de inte kan undvikas vid exploatering.

4.4

- Vi saknar en riktlinje om att bygga vid stränder och kajer.

- Hur ska staden vara anpassad till att klara framtida höga havsnivåer och hur vet vi 2015 om vi är på rätt väg (mätdata efterfrågas). Att staden ska vara anpassad säger ingenting.

- Hur ska staden dimensionera dagvattensystemen för att klara kraftiga regn?

4.5

- "Staden ska sträva efter att bedriva en ekologiskt inriktad skötsel och restaurering" står det. Vi underkänner denna mening då exemplifierar den vaghet i ordval (sträva efter) som finns här och på andra ställen. Hur har staden tänkt följa upp detta delmål? Självklart ska det endast stå "Staden ska bedriva en ekologiskt inriktad skötsel och restaurering."

- Förslag på delmål: 100% av alla entreprenörer ska ha genomgått en utbildning i ekologisk skötsel som inkluderar artkunskap, naturvård och indikatorer på höga naturvärden.

4.6

- Staden bör ha som mål att undvika kopparkoppar då koppar kommer ut i sjöar och vattendrag som är negativt för vattenlevande organismer.

Nordic Galvanizers

Nordic Galvanizers remissvar daterat den 26 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Nordic Galvanizers förslag till beslut:

Tillstyrka remissen med de synpunkter som anförs i detta utlåtande.

Nordic Galvanizers motsätter sig följande formuleringar:

1. ”Det finns också skäl att begränsa användningen av andra ämnen och ämnesgrupper, särskilt sådana som är mycket giftiga och riskerar att läcka ut till vattenmiljön. Exempel på sådana ämnen är koppar, **zink**, tennorganiska föreningar, klorparaffiner, och polyaromatiska kolväten.” (sidan 12 i dokumentet).

2. När det gäller tak- och fasadplåt ska koppar och **zink** samt dess legeringar undvikas. (sidan 13 i dokumentet)

Våra kommentarer är baserade på kunskap relaterat till miljömässig hållbarhet hos zink och varmförzinkat stål, samt på den riskbedömning av zink som utförts på europainivå.

Zink i metallisk form är *inte klassat som giftigt eller mycket giftigt*, och bör plockas bort ur meningarna ovan.

Riskbedömningen av zink och zinklegeringar utfördes inom ramen för förordning 793/93/EEC för existerande kemikalier. Riskbedömningsutredningen, med Holland som rapportörsland, har godkänts av Europeiska Kommissionens Tekniska Kommitté för nya och existerande kemikalier (TC-NES) samt ytterligare granskats av Europeiska Kommissionens Vetenskapliga Kommitté för Hälsa och Miljörisker (SCHER). Bland slutsatserna från riskbedömningen omnämns speciellt att den nuvarande användningen av zink och zinklegeringar inte bidragit till de förhöjda halter av zink, som påträffats i ytvatten och sediment på regional nivå i vissa områden av Europa.

Förutom riskbedömningen har en riskreduceringsstrategi (RRS) på europainivå utvecklats av rapportören och godkänts av EU:s medlemsländer, varefter den publicerades i Official Journal of the European Union år 2008. Riskreduceringsstrategin ger inga begränsningar för användande av någon zinkinnehållande produkt, vare sig inom byggsektorn eller inom annat område.

De förhöjda halter zink, som påträffats på regional nivå i vissa områden i Europa, har visat sig härstamma från punktkällor som industrier, historiska föroreningar samt höga bakgrunds-koncentrationer av geologisk art.

Vid riskbedömningen fästes särskild vikt vid hur mycket zink i form av korrosionsprodukt som lämnar en zinkyta under en produkts livslängd. En stor del av detta forskningsarbete har utförts vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm, och baserar sig på prover exponerade i Stockholms innerstad. Detta forskningsarbete har resulterat i en rad artiklar och konferensbidrag, som rönt stort intresse. Bland annat har KTH utvecklat och verifierat en beräkningsmodell, vilken möjliggör modellering av mängden zink som rinner av från en yta då den översköljs av regnvatten. Forskningen på KTH visar att mängden zink som lämnar ytan är mycket liten, och har minskat ytterligare under de senaste decennierna. Detta på grund av att miljön i Stockholm och resten av Sverige har blivit mindre korrosiv, till följd av att mängden svaveldioxid minskat.

Resultatet från forskningsprojektet har också visat att fasta ytor nära en byggnad

eller en konstruktion, t.ex. trottoarer, betong eller jord, naturligt har en förmåga att binda upp avrunnen zink och markant reducera den del som kan tas upp av levande organismer. Studier av växelverkan mellan zinkinnehållande regnvatten och jord har till exempel visat att den största andelen avrunnen zink (96-99.8%) binds upp av jorden. Den zink som transporteras med avrinningsvattnet späds ut genom kontakt med vatten från andra källor, såsom dagvatten, vattendrag och avlopp, och halten per liter blir därmed ännu lägre.

Naturvårdsverket har studerat zinkhalt i mossor samt i svenska vatten för att få en uppfattning om metallens spridning i miljön. Analys av mossor ($\mu\text{g/g}$ torrsvikt) under perioden 1975-2005 visar att zinkhalten har gått ned, dvs spridningen av zink i miljön har minskat. Halterna av zink i svenska vatten är mycket låga eller låga. I sjöar och vattendrag är det generellt sett mycket låga halter eller låga halter av zink. Samtliga 93 trendsjöar som undersöktes under 2007 hade i ytvattnet mycket låga halter (mindre eller lika med 5 mikrogram per liter) eller låga halter. Det föreligger således inget problem med förhöjda halter av zink i miljön i Sverige, trots att zink och varmförzinkade produkter används i stor omfattning inom byggsektorn och i infrastrukturen.

Zink är en essentiell metall, som förekommer naturligt i vatten, jord och sediment. Det finns många fördelar med att använda zink och varmförzinkat stål i tak- och fasadmateriell. Varmförzinkning ökar stålets livslängd mycket kraftigt, vilket gör att den totala miljöbelastningen från en konstruktion minskar. Återvinningen av både zink och stål är mycket hög på grund av det höga skrotvärdet och de välutvecklade rutinerna för skrothanteringen. Både stål och zink kan återvinnas gång på gång, utan att förlora sina egenskaper, vilket bidrar till ett effektivt resursutnyttjande.

Inga av de välkända miljömärkningssystemen BREEAM i Storbritannien, LEED i USA eller 'Démarche HQE' i Frankrike innehåller några restriktioner mot användande av zink och zinkbelagda produkter i byggnadskonstruktioner.

Plast- & Kemiföretagen

Plast- & Kemiföretagens remissvar daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Plast- & Kemiföretagen har tagit del av "Stockholms miljöprogram 2012-2015", som nu är ute på remiss. Vi vill bidra med kunskap inom området kemikalier, som berörs i kapitel 2.

Plast- & Kemiföretagen är branschorganisationen för tillverkare och leverantörer av kemikalier och plastprodukter i Sverige. Vi är övertygade om att hållbar utveckling kan uppnås med hjälp av mer effektiva kemikalier och kemiska processer samt plaster och polymerer som bidrar till ett effektivare resursutnyttjande.

Övergripande kommentarer

Det är glädjande att Stockholms Stads grundinställning är att kemikalier spelar en viktig roll i dagens samhälle. P&K delar er inställning och att vi inte skall belasta vår omgivning med ämnen som skapats eller utvunnits av samhället i sådana nivåer att de kan hota vår hälsa eller miljö.

Stockholms Stad anser att utmaningen för staden ligger i att undvika användningen av särskilt farliga ämnen och att generellt sett hantera olika typer av kemiska produkter och varor på så sätt att riskerna med dem minimeras. P&K vill bara poängtera att detta helt är i linje med den europeiska kemikalielagstiftningen och den målsättning som kemiindustrin har.

P&K är också positiva till att Stockholms Stad vill ha en dialog och samverkan med allmänhet, näringsliv, forskare och samhället i övrigt, för att öka kunskapen kring miljögifterna och hur spridningen kan minskas. P&K är gärna med i denna dialog och kan bidra med den kunskap som branschen har.

Kommentarer på Målet Giftfria varor och byggnader

I Word-dokumentet med dokumentnamnet ”2011-9646 Bilaga-Remiss-Stockholms miljöprogram 2012-2015” har formuleringen ”Utmaningen för staden ligger i att undvika användningen av direkt farliga ämnen” ändrats till ”särskilt farliga ämnen”. P&K förordar den senare formuleringen eftersom benämningen ”särskilt farligt ämne” finns definierat i EUs kemikalielagstiftning (REACH). Det är även dessa ämnen som kan föreslås till kandidatförteckningen och bli föremål för tillståndsprövning. Formuleringen för stadens utmaning fortsätter med att ”.. och att generellt sett hantera olika typer av kemiska produkter och varor på så sätt att riskerna med dem minimeras”. P&K stöder denna inställning att det är **riskerna** som skall minimeras och inte användningen av kemikalier, om de inte uppfyller kriterierna för särskilt farligt ämne.

När Stockholms Stad sedan formulerar sina delmål frångår man den inledande inställningen och talar varken längre om särskilt farliga ämnen eller risker.

P&K föreslår därför att delmålen bättre harmoniseras med den inledande inställningen. Detta skulle även stämma bättre överrens med Sveriges nationella miljökvalitetsmål Giftfri miljö, som Stockholms Stad i sitt Miljöprogram skriver att man knyter an till. I precisering av miljökvalitetsmålet Giftfri miljö står att:

”Den sammanlagda exponeringen i arbetsmiljö, yttre miljö och inomhusmiljö för särskilt farliga ämnen är nära noll och är för övriga kemiska ämnen inte skadlig för människor.”

Förslagsvis kan Stockholms Stad formulera delmålen som att:

Under programperioden ska följande delmål uppnås

- I upphandlade varor ska innehållet av särskilt farliga ämnen och ämnen som innebär en risk för människors hälsa och miljön minska
- Utsläppen från byggnader och anläggningar av särskilt farliga ämnen och ämnen

som innebär en risk för människors hälsa och miljön ska minska

Staden ska verka för att följande delmål uppnås under programperioden

- Spridningen av särskilt farliga ämnen och ämnen som innebär en risk för människors hälsa och miljön ska minska från hushåll, handel, byggande och andra aktörer i Stockholm

Kommentarer på de i Miljöprogrammet prioriterade ämnena

I Miljöprogrammet beskrivs att Stockholms Stad har identifierat ett ”antal nyare problemämnen och ämnesgrupper” i rapporten *Stockholms väg mot en giftfri miljö*. De fem högst prioriterade av dessa är alkylfenoler, antibakteriella ämnen, bromerade flamskyddsmedel, ftalater och polyfluorerade föreningar.

P&K anser att det **saknas vetenskaplig grund** för att utgå från att hela ämnesgruppen ftalater skulle vara problemämnen. De mest använda ftalaterna har genomgått omfattande riskbedömningar inom EU:s program för existerande ämnen. De har även registrerats enligt den europeiska kemikalielagstiftningen REACH. **Om Stockholms Stad menar allvar med att basera sitt Miljöprogram på vetenskaplig grund måste man därför se över sin prioritering av hela gruppen ftalater och istället skilja på de ftalater som uppfyller kriterierna för särskilt farliga ämnen och de som enligt riskbedömningarna inte utgör någon risk.**

I rapporten *Stockholms väg mot en giftfri miljö* behandlas ftalaterna på två sidor och inte en enda gång refereras det till de riskbedömningar som har gjorts inom EU. Detta är högst anmärkningsvärt och visar vilken bristfällig och låg kvalitet som detta underlag har.

I rapporten *Stockholms väg mot en giftfri miljö* står att: ”Ftalater delas in i lång- respektive kortkedjiga föreningar beroende på hur lång kolkedjan är i den använda alkoholen. Exempel på långkedjiga ftalater är DINP (diisononylftalat), DEHP (dietylhexylftalat), DIDP (diisodecylftalat), DNOP (dinoktylftalat) och BBP (butylbenzylftalat). Exempel på kortkedjiga ftalater är DBP (dibutylftalat) och DEP (dietylftalat).”

Detta är föråldrat och idag delas ftalaterna upp i dessa två skilda grupper med väldigt olika användningsområden och klassificering:

- ftalater med låg molekylvikt, har åtta eller färre kolmolekyler i sidokedjorna. Exempelvis DEHP, DBP, DIBP, BBP. Deras användning i Europa är begränsad till vissa speciella tillämpningar.

- ftalater med hög molekylvikt, har nio eller fler kolmolekyler i sidokedjorna. Exempel är DINP, DIDP, DPHP, DIUP och DTDP. De används säkert i många vardagliga och industriella tillämpningar.

De lågmolekylära ftalaterna har cirka 15 procent av den europeiska marknaden. De används i medicinsk utrustning (DEHP), för allmänna ändamål i PVC (DEHP), lim och tryckfärg (DIBP) och kosmetika (DBP / DIBP). Riskbedömningar har lett till att de klassificeras och märks som reproduktionstoxiska (kategori 1B). Tre av dessa ftalater, DBP, BBP och DEHP, finns på bilaga XIV i REACH-förordningen och kommer att fasas ut av EU om inte en ansökan om tillstånd görs före juli 2013 och detta beviljats. DIBP är på ECHAs kandidatförteckning.

Den europeiska marknaden har skiftat under det senaste decenniet från lågmolekylära till högmolekylära ftalater, som idag utgör över 70 procent av alla ftalater som för närvarande produceras i Europa. Riskbedömningarna för de högmolekylära ftalaterna har visat på säker användning. De är alla registrerade enligt kemikalielagstiftningen REACH och kräver inte någon klassificering för hälso- eller miljöeffekter. De är inte CMR-ämnen och anses inte heller vara hormonstörande.

Följande ftalater är de vanligaste och står för över 70% av alla mjukgörare som säljs i Europa:

- DINP (CAS-nr: 68515-48-0 och 28553-12-0 EINECS nr: 271-090-9 och 249-079-5)
- DIDP (CAS-nr: 68515-49-1 och 26761-40-0 EINECS nr: 271-091-4 och 247-977-1)
- DPHP (CAS-nr: 53306-54-0 och EINECS-nr: 258-469-4)

Dessa används i PVC-produkter som ledningar och kablar, golv, tapeter och väggmattor, självhäftande film eller etiketter, konstläder, tyger, tekniska folier, takbeläggningar och inom fordonsindustrin som bland annat lastbilspresenning.

P&K har några ytterligare kommentarer på det som står i rapporten *Stockholms väg mot en giftfri miljö*:

- Exponeringen av ftalater i inomhusmiljön har ingått i de riskbedömningar som gjorts. Dessutom har EU Kommissionens vetenskapliga råd för hälsa och miljörisker (SCHER) uttalat sig i om riskbedömningar kopplat till inomhusluften. När det gäller ftalater anser man att de vetenskapliga studier som gjorts inte indikerar att ftalaterna är några högriskkemikalier i inomhusluften. Enligt riskbedömningen för DEHP är säkerhetsmarginalen hög (över 200 för barn och över 1000 för vuxna).

- Våra nationella myndigheter kom redan 1996 med en ”vägledning om hur PVC ska omhändertas” och det är återigen anmärkningsvärt att inte rapportens författare har bemödat sig att söka efter information. Naturvårdsverket sade i sin rapportii att ”bästa omhändertagande av uttjänta PVC-produkter, liksom för andra termoplast, i första hand är återanvändning och materialåtervinning, i andra hand förbränning med energiutvinning. I sista hand så ska PVC läggas på deponi.”

- Tillverkarna av PVC-golv har bytt ut de mjukgörare som idag räknas in till gruppen särskilt farliga ämnen och därför finns med på kandidatlistan. Den vanligaste mjukgöraren i svensk-tillverkade PVC-golv är DINP idag. Det finns också vissa golv som innehåller mjukgörare som tillverkas från förnyelsebara råvaror. Det finns därför PVC-golv som är godkända enligt BASTA och Byggvarubedömningen. Det finns därför inget behov av att välja PVC-fria mattor för att undvika ”farliga ftalater”.

Kommentarer till kravet att vid nybyggnad ska PVC-material inte användas där fullvärdiga alternativ finns

Det finns ingen förklaring till detta krav, att PVC-material inte skall användas där fullvärdiga alternativ finns. P&K antar därför att kravet är kopplat till att ftalater som grupp har prioriterats som problemämnen. Som vi har beskrivit ovan så finns det inget vetenskapligt stöd för att likställa alla ftalater, utan man måste skilja på de ftalater som

uppfyller kriterierna för särskilt farliga ämnen och de som enligt riskbedömningarna inte utgör någon risk.

Det finns därför ingen anledning att undvika PVC-material. Genom att t.ex. välja PVC-produkter som klarar BASTA eller Byggvarubedömningen undviker man de ftalater som uppfyller kriterierna för särskilt farliga ämnen.

Mer information om PVC:

- **PVC är en klimatsmart plast.** Den är en av de tre plaster som orsakar lägst utsläpp av koldioxid vid tillverkning. PVC förbrukar dock lägst energi. Utsläppen är 2 kg koldioxid per kg tillverkad PVC vilket är ungefär som för PE och PP. Energiåtgången för att tillverka PVC är 56,7 MJ/kg, respektive 76,8 för PE och 73,4 för PP (Informationen har tagits fram av den europeiska plastbranschens (Plastics Europe) enligt den mall för miljövarudeklarationer som man arbetat fram. Det gör att värdena är jämförbara. Data är ett medelvärde av den europeiska produktionen.) Framöver kommer utsläppen av koldioxid från tillverkningen av PVC minska ytterligare. Detta sker i takt med att man ökar användningen av biobaserade råvaror och minskar andelen fossilbaserad energi. Även energiåtgången kommer att minska eftersom den modernaste tillverkningstekniken för PVC förbrukar 20 % mindre energi än den äldre processen. Det innebär att när fler europeiska tillverkare konverterat till den nya processen så kommer medelvärdet att vara ännu lägre.
- **Nu kommer PVC tillverkad av förnybara råvaror.** På sikt kommer PVC att tillverkas av återvunna eller förnyelsebara råvaror. PVC-branschen arbetar för att samhället skall bli långsiktigt hållbart. Det innebär att vi skall återvinna all PVC

till nya produkter. Eftersom den återvunna råvaran inte räcker till kombineras detta med PVC från förnyelsebara råvaror. Om inte finanskrisen påverkat investeringarna hade det redan idag funnits PVC tillverkat av förnyelsebara råvaror.

- **PVC ger produkter med lång livslängd.** Runt 80 % av PVC-produkterna används inom byggsektorn där livslängden är lång. Exempel på produkter: Vatten- & avloppsrör vet man idag har en livslängd på över 60 år. Andra exempel är fönsterkarmar och kabelkanaler eller plastgolv och takduk.
- **PVC är återvinningsbart.** Branschen arbetar för att all PVC skall materialåtervinnas.

Om Stockholms Stad har några frågor kring vårt remissvar eller önskar ytterligare information står vi gärna till tjänst med detta.

Scandinavian Copper Development Association

Scandinavian Copper Development Associations remissvar daterat den 26 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

SCDA, Scandinavian Copper Development Association, branschorganisationen för

kopparindustri i Norden, lämnar synpunkter till förslaget.

Synpunkter till delmål 2.2 Utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska

SCDA motsätter sig förslaget att koppar ska undvikas i tappvattenledningar och koppar och dess legeringar som tak- och fasadplåt vid nybyggnad

Koppar är inte ett miljö- eller hälsofarligt ämne. Kopparprodukter är ett av de mest beprövade byggmaterialen. Inga negativa effekter av kopparrör, koppartak eller – fasader har konstaterats. Koppar kan återvinnas fullständigt, 100 %, och kopparrör och byggnadsplåt i Norden tillverkas i merpart av återvunnen koppar. Koppar är godkänd i Basta-systemet.

Kopparindustrin har genomfört en miljö- och hälsoriskbedömning inom EU. Detta pågick i 7 år. Världens bästa toxikologer och ekotoxikologer i kopparfrågor har medverkat i dessa undersökningar. Resultaten bevisar att det inte finns några risker för människan eller miljön av koppars användning som byggprodukter. Slutsatserna har godkänts i EU:s tekniska kommitté TCNES och den högsta vetenskapliga kommittén för hälso- och miljöriskbedömningar i EU; SCHER. Fullständig dokumentation av koppars EU riskbedömning och TC NES och SCHER uttalanden finns på den Europeiska Kemikaliemyndighetens (ECHA) webbsida:

http://echa.europa.eu/chem_data/transit_measures/vrar_en.asp. Kopparindustrin har också utvecklat riskbedömningsmetodologier samtidigt i samarbete med myndigheter. Inom riskbedömningen har man särskilt studerat också förhållanden i Sverige och dessa studier och resultat har diskuterats djupgående med svenska myndigheter.

Koppar i ren massiv form, som den förekommer i byggprodukter, är inte klassificerat som miljöfarligt. Kopparindustrin har i överensstämmelse med Annex VI av direktiv 67/548/EEC utfört själv klassningstester enligt OECD testningsprotokoll som en del av EU riskbedömningen. Proceduren följer både det gamla kemikaliedirektivet 67/548/EEC och REACH förordningen och CLP, den nya förordningen om klassificering och märkning av kemikalier 1272/2008. Medlemsstaternas tekniska kommitté TC NES har behandlat koppars klassningsdokument och konkluderat i deras uttalande att massiv koppar inte behöver klassificeras. Under omvandlingen av lagstiftningen har kopparindustrin tagit sina klassificeringsresultat vidare till ECHA där nya klassificeringar bekräftas.

Dessa resultat har medverkat till att koppar inte blev vald till den nationella listan av prioriterade ämnen inom vattendirektiven. Koppar i massiv form finns inte på Kemikalieinspektionens prioriterings- eller avvecklingslistor. Inom Svenska lagstiftningen finns det inga begränsningar för koppars användning som byggprodukt. Nationella myndigheter och vattendistrikt följer upp statusen av miljön och om det behövs, planerar åtgärder som är baserad på all tillgänglig vetenskap. Här samarbetar kopparindustrin med svenska myndigheter.

Koppar är ett livsnödvärdigt spårämne, nödvändigt för välbefinnandet av alla or-

ganismer, och ingen giftig ackumulerande tungmetall. Kopparhalterna i Sveriges natur och bebyggd miljö är trygga för människor och organismer. Trenden sedan 30 år tillbaka är att koppar till miljön stadigt minskar. Naturen och människan reglerar koppars omsättning därför att koppar förekommer naturligt i miljön.

Koppar är inte carcinogen, mutagen eller reprotoxisk. Enligt WHO och riskbedömning av koppar finns det större risk för brist av koppar i befolkningen än för överskott. Man har inte kunnat konstatera överskott i människan, för regleringsmekanismen sköter att det aldrig finns för mycket koppar i människokroppen. Människan behöver kontinuerlig koppartillförsel, ungefär 2 mg per dag. Vi får i oss koppar genom maten vi äter men även genom dricksvattnet då kopparrör används. I Sverige innehåller dricksvatten i genomsnitt 0,03 mg koppar per liter. Detta innebär ett litet men viktigt tillskott av koppar för många människor. Koppar ackumuleras varken i näringskedjan eller i människokroppen.

Avrinning av koppar från tak och fasader har undersökts på Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm, avdelning Korrosionslära i 16 år och artiklar har publicerats och resultat presenterats på vetenskapliga konferenser. Därtill har man utvecklat en beräkningsmodell som bygger på parametrar som kan förklaras fysikaliskt, vilken möjliggör modellering av mängden koppar som rinner av med regnvattnet. Forskningen på KTH visar att mängden koppar som rinner av är i verkligheten väldigt liten, har minskat starkt under senaste decennier p.g.a. bättre luftkvalitet, och att när regnvattnet kommer i kontakt med mark eller strukturer av t.ex. betong runt byggnaden, binds koppar snabbt upp i svårösliga föreningar som inte kan skada miljön.

Enligt EU riskbedömningen är metalliska takmaterial en av de minsta diffusa källorna för koppar till recipienter, bara 1 % av alla antropogena källor. De största källor i EU är växtskydds- och jordbrukskemikalier. I Stockholm är den största källan bilbromsar.

I Stockholm har dagvatten från Farsta shoppingcentrets tak studerats av Kungliga Tekniska Högskolan och Stockholm Vatten. Resultat visar att totala kopparkoncentrationer som mättes upp i avrinningsvattnet från shoppingcentret efter växelverkan med avrinningssystemen i betong, var 15 till 18 µg/l (mikrogram i liter). Detta var innan utspädning och kontakt med det övriga dagvattennätet. Kopparkoncentrationer i dagvattnet från en närliggande parkeringsplats hade en mediankoncentration av 35 µg/l. Och koppar var starkt bunden till organiskt material alltså inte i biotillgänglig form. (<http://copperconcept.org/articleshow.asp?aid=323&langid=10>)

Riktvärdesgruppen i Stockholms län har gett ett förslag till riktvärdet för koppar i dagvatten på 40 µg/l (totalhalt) vid förbindelsepunkten till ett sammanhängande dagvattensystem. Gränsvärdet för koppar i dricksvatten är 2 mg/l (milligram i liter).

Kopparhalter i Stockholms avloppsslam överskrider inte gränsvärdet som har tagits fram för avloppsslam i Sverige. Gränsvärdet är 600 mg/kg, och halterna i Stockholm varierar mellan 300 och 400 mg/kg, alltså på en trygg nivå. Det finns inga risker i samband med koppar när man använder rötslam till åkermark. Kopparhalter i svenska grödor har minskat de senaste årtiondena. En fjärdedel av Sveriges åkermark bedöms ha kopparbrist. För en bra tillväxt behövs koppar. Koppar tas upp av fröer, frukter och

rotfrukter upp till en lämplig nivå, och behövs av människor och djur som äter lantbruksprodukter. Koppar tilläggas som konstgödsel i större mängd än från avloppsslam. Långtidsförsök från Uppsala och Malmö med avloppsslam på åkermark då slammet innehöll mycket högre kopparhalter än idag, har inte visats ge några negativa effekter på grödor.

På Stockholm stads hemsidor presenterar man förhöjda kopparhalter i Stockholms sediment, men de högsta halter är på ställen var det har funnits gamla industriområden och varv och i små sjöar var det inte finns kopparkoppar i närheten eller vilka inte tar emot avloppsvatten. I stället har det funnits färgfabrik och träimpregnering runt dessa sjöar. Kopparhalter i vatten och strandsediment är låga. Alltså ursprunget av koppar i djupsediment måste vara historiskt. Enligt en riskbedömning utförd av Stockholm Stad på sjön Trekanten, orsakar koppar eller andra ämnen i bottensediment ingen risk i badvattnet. I vattendrag som strömmar genom Stockholm är kopparhalter låga. Enligt ITM:s och IVL:s undersökningar är kopparhalter 2-3 µg/l (mikrogram per liter) och ingen tydlig ökning sker efter Stockholms inflytande. Koncentrationer av löst koppar kring 30 µg/l i genomsnitt krävs i detta vattenområde för att kronisk toxicitet ska riskeras för den känsligaste testorganismen daphnia.

Det är viktigt att förstå naturliga flöden av essentiella element, och överväga olika halter och flöden proportionellt. Mälarens utlopp medför ungefär 18 ton koppar per år (varierar mellan 9 och 35 ton årligen) från naturliga ursprung. Enligt Svenska Miljöinstitutets senaste undersökning om metallhalter i Stockholms sediment utgör detta naturliga flöde den största källan av koppar som sedimenteras i Saltsjön när organiska ämnen utfaller och sedimenterar vid skifte från söttill saltvatten. Alla utsläpp förorsakade av aktiviteter av människor och infrastrukturen utgör bara ungefär 750 kg per år dvs. 4 % av kopparflödet till vattendrag i Stockholm. Sedimentets kopparhalter har analyserats med en metod som medtar biotillgängligheten, och inga risker till organismer har konstaterats. Ref. Ni, Cu, Zn, Cd and Pb in sediments in the city-centre of Stockholm, Sweden, IVL arkivnummer U3113.

Det finns ingen vetenskaplig eller juridisk anledning till att begränsa användningen av kopparprodukter i Stockholm. Begränsningar levererar heller ingen miljönytta, utan ger utrymme för ersättning av beprövade trygga och hållbara produkter med mindre kända eller undersökta produkter.

Skanska AB

Skanska AB:s remissvar daterat den 29 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Skanska i Sverige har beretts möjlighet att komma in med synpunkter på Stockholms stads förslag till nytt miljöprogram för 2012-2015 via Stockholms Byggmästarförening. Skanskas utvecklande och producerande enheter har tagit del av stadens förslag och vill lämna följande synpunkter.

Allmänt

Skanska stödjer stadens höga ambitionsnivå inom alla de områden som staden inbegriper i sitt förslag. Skanska uppmanrar staden, gärna i samarbete med andra kommuner, att ställa krav på byggherrar att uppnå en viss miljöklass via ett miljöklassningssystem som tex Miljöbyggnad, Leed, Breeam eller Svanen. Om ambitionsnivån vad gäller energianvändning i miljöklassningssystemen inte är tillräckligt hög föreslår Skanska att kravet ställs via de energiklasser som från och med 1 oktober kommer att införas via Boverkets reviderade versionen av BBR.

Miljöklassningssystemens fördel är just att de underlättar kravformuleringen, borgar för att kraven är framtagna på vetenskapliga grunder och ger samtidigt utrymme för innovation hos utföraren. Skanska välkomnar därför staden ambition att ställa höga krav vad gäller miljöklass och lägga till detaljkrav där parametrar i klassningssystemen saknas.

Skanska uppmanrar staden att följa upp den angivna energi- och miljöklassen och förtydliga vad som händer om inte ett krav uppfylls. Fördelen med ett klassningssystem som Miljöbyggnad är också att det ställer krav på uppföljning av den upplevda inomhusmiljön som är en avgörande parameter.

Skanska instämmer som helhet i Byggmästarföreningens synpunkt och vill särskilt trycka på att det är olyckligt med olika krav i olika kommuner då det skapar problem för det industrialiserade byggandet och därmed kan leda till ökande byggkostnader.

Specifika synpunkter

2.2 Om utsläpp av miljö- och hälsofarliga ämnen

Skanska välkomnar dessa krav och kan konstatera att de omfattas av eller kan införlivas i miljöklassningssystem som tex Miljöbyggnad

3.3 (3.4?)Energikravet

Skanska anser att energikravet på nyproduktion 55kWh/m², år tydligare bör definieras dvs gäller samma energikrav oavsett värmekälla tex för el och fjärrvärmeansluten byggnad. Om ett krav på specifik energianvändning ska ställas bör det kompletteras med viktningfaktorer för att kravet inte ska styra fel ur ett resurseffektivitetsperspektiv. Ytterligare bör ett mått på högsta installerad effekt beaktas eftersom det har stor betydelse för energisystemet och den energiråvara som kommer att användas för att tex producera el. För att öka tydligheten ser Skanska att kravet måste följa Boverkets definitioner vad gäller areor för att inte skapa förvirring. Kravet är idag nåbart för bostäder men kommer till en början att kosta mer pengar pga att pris och prestanda för vissa produkter och system inte har hunnit anpassas till detta marknadskrav. Av yttersta vikt är att den faktiska användningen följs upp liksom konsekvenser för inomhusmiljö och kundernas upplevelse av inomhusmiljön i bostaden eller fastigheten. Vi önskar att staden är tydlig med under vilka förutsättningar som kravet (55kWh/m², år) ska uppnås tex att SVEBY's schabloner för användardata ska tillämpas. Vi kan aldrig förebygga helt att det kommer finnas extrema beteenden som påverkar energianvänd-

ningen i båda riktningarna varför det måste vara möjligt att kompensera för ”onormala” beteenden.

6. Sund inomhusmiljö

Skanska stödjer kraven och konstaterar att systemet Miljöbyggnad redan formulerat många av de krav som staden ställer.

Radon - Skanska konstaterar att Miljöbyggnad ställer ett krav om 200 Bq/m³ för nivå brons vilket kan tyckas vara en relativt låg ambitionsnivå för staden då tex WHO rekommenderar 100 Bq/m³.

6.4 miljöklassade byggnader

Skanska uppmanar staden att formulera sina krav via ett klassningssystem istället för att gå in i detalj formuleringar som kommer att leda till ökade kostnader både för staden och byggherren.

Avslutningsvis

Skanska stödjer och är positiv till stadens ambition och vill gärna medverka till att Stockholm ska fortsätta vara en ledande stad inom hållbar stadsutveckling. Skanska önskar dock staden undviker att ställa detaljkrav utan tillämpar de verktyg och system för miljöklassning som nu börjar växa sig starka på marknaden för att gemensamt nå en hållbar och därmed även kostnadseffektiv bostads- och fastighetsutveckling.

Byggmaterialindustrierna (BMI) är en branschförening för Sveriges byggmaterialföretag med 1000 medlemsföretag som tillsammans omsätter mer än 130 miljarder kronor varje år. Vi är medlemmar i Svenskt Näringsliv. BMI har tagit del av rubricerade förslag och vill framföra nedanstående synpunkter.

Generellt

Byggmaterialindustrierna noterar att många kommuner tar fram ambitiösa miljöprogram. Offentliga beställare har en stor möjlighet att leda utvecklingen genom att ställa krav, men det kräver att dessa agerar tillsammans och föreskriver gemensamma krav. Unika kommunala krav på byggnader försvårar möjligheten till optimerade helhetslösningar och utvecklingen av ett systematiskt och industrialiserat byggande. Ett industrialiserat byggande ger förutom lägre byggkostnader och bättre kvalitet ökade möjligheter till ett mera effektivt och miljövänligt byggande. Ett bra sätt är att utgå från harmoniserade standarder. Ett exempel är de klasser som SIS utvecklat vad gäller energikrav och effektkrav på byggnader. Dessa är framtagna med hänsyn till Boverkets regelverk och är tänkta att användas för kravställare som har krav utöver det nationella regelverket.

Gifffria varor och byggnader

2.2 Utsläpp av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska

Byggmaterialindustrierna anser att den bedömning som föreslås av byggvaror i programmet ska vara transparent och bygga på vetenskaplig grund. Stockholms miljöprogram anger flera sätt att fasa ut farliga ämnen. BMI förespråkar en övergång till egenskapsbaserade kriterier såsom tillämpas i BASTA-systemet. Syftet med BASTA-systemet är att medverka till utfasning av ämnen med farliga egenskaper ur byggprodukter. Produkterna i BASTA-systemet bedöms utifrån deras kemiska innehåll.

Ansvar att avgöra om produkterna klarar kraven vilar på leverantörerna/tillverkarna. BASTA-systemets databas, som är fritt tillgängligt via hemsidan www.bastaonline.se, ger kvalitetssäkrade besked om vilka produkter som klarar dessa krav. Systemet är ett sätt att tillämpa den europeiska kemikalieförordningen REACH.

Dessutom vill vi lyfta fram systemet med Byggvarudeklarationer, framtaget av Kretsloppsrådet, www.kretsloppsradet.com. Byggvarudeklarationer är ett sektorsgemensamt formulär för redovisning av miljöinformation om byggvaror.

Stadsmiljörådet

Stadsmiljörådet beredde ärendet vid sitt sammanträde den 15 september 2011 enligt följande protokollsutdrag.

Staffan Ingvarsson, t.f. stadsdirektör, informerade om uppdraget och arbetet med att ta fram Stockholms stads nya miljöprogram 2012 - 2015, bilaga till protokollet (*här ej tryckt*).

Staffan Ingvarsson redogjorde för programmets uppbyggnad och föreslagna nyheter i förhållande till nu gällande miljöprogram 2008 - 2011. Förslaget till Stockholms stads nya miljöprogram sätter upp sex övergripande mål för stadens miljöarbete under åren 2012–2015 och det finns 80 indikatorer. En nyhet är att kommunstyrelsen har det samlade uppföljningsansvaret för programmet.

Miljöprogrammet är på remiss i staden och remisstiden sträcker sig fram till sista september 2011. Beslut om nytt miljöprogram planeras till kommunfullmäktiges sammanträde den 12 december 2011.

Målen i förslaget till nytt miljöprogram är:

1. Miljöeffektiva transporter
2. Gifffria varor och byggnader
3. Hållbar energianvändning
4. Hållbar användning av mark och vatten
5. Miljöeffektiv avfallshantering
6. Sund inomhusmiljö

Emilia Hagberg (MP) betonade vikten av att miljö kvalitetsmålen uppfylls (mål 1).

Per Ankersjö (C) framhöll andelsmål som ett bra sätt att sätta miljömål (mål 2).

Stellan Hamrin (V) framhåller frågan om hur stadens mål inom vattenområdet förhåller sig till bland annat EU:s vattendirektiv (mål 4).

Torkel Tigerschiöld (MP) framhöll vikten av att inte sätta stadens miljömål för lågt.

Stockholms Byggmästareförening

Stockholms Byggmästareförenings remissvar daterat den 29 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms Byggmästareförening (BF) har beretts tillfälle att inkomma med synpunkter på ovanstående remiss. BF är lokal branschorganisation för ca 900 bygg-, anläggnings- och specialföretag som är verksamma inom Stockholmsregionen. Remissen har behandlats av föreningens teknik- och miljöutskott och bostadsutskott.

BF har tagit del av rubricerat förslag och vill framföra följande synpunkter.

Allmänt

Stockholms stad har ett långvarigt och engagerat miljöarbete sedan 1970-talet som har resulterat i flera miljöprogram under de gångna åren. BF är mycket positiv till stadens ambition liksom intentionerna till det nu föreslagna miljöprogrammet för 2012-2015. Det är dock viktigt att de olika miljökraven i programmet *konkretiseras, samordnas* och *följs upp* så att det blir *tydligt* vilka krav som de facto kommer att gälla för exempelvis nyproduktion av bostäder.

Det är givetvis förståeligt att Stockholms stad önskar vara en miljöledande kommun som ställer högre krav på bostadsbyggandet vid markanvisning än de generella kraven som gäller enligt författning. Krav som också kan tillämpas vid ombyggnad av de av staden ägda byggnaderna. För de byggföretag som är verksamma i flera kommuner föreligger dock en inte försumbar risk att olika kommunala miljökrav hindrar en kostnadseffektiv produktion. Standardiserade och säkra lösningar som har framtagits för att minska fel och brister i dagens nyproduktion av bostäder måste kunna bibehållas och utvecklas.

Samtidigt med miljöprogrammet är ett förslag till arkitekturprogram på remiss. Det är viktigt att dessa är samordnade eftersom de ömsesidigt påverkar varandra.

Om flera kommuner med en relativt stor bostadsproduktion ställer olika krav för att uppnå samma mål kan denna utveckling fördyra och göra bostadsbyggandet mer komplicerat än tvärtom. Föreningen har emellertid under de senaste åren kunnat konstatera flera positiva samverkansprojekt mellan Malmö, Göteborg och Stockholm avseende miljökraven i storstäderna. Samverkansprojekt som enligt BF leder i

rätt riktning.

Passivhus är en men inte den enda metoden att åstadkomma låg energiförbrukning. BF förutsätter att även andra metoder är tillämpbara. Ur konkurrenshänseende och med tanke på att programmet ska vara utvecklingsdrivande är det viktigt att använda rätt benämningar och inte peka ut en specifik metod. Något som även bör beaktas är yteffektiva bostäder.

Programmet behöver förtydligas avseende kravdefinitioner för energianvändning. Begrepp bör användas utifrån BBR och helst kopplas till BBR. Ett exempel är remissutgåvans krav ”vid markanvisning ska staden kräva att energianvändningen är högst 55 kWh/m²”. Utan förtydligande om vad som ingår i detta värde respektive för vilken yta värdet gäller (LOA, BOA, BRA, A_{temp}) blir utrymmet för olika tolkningar alltför stort. Förtydligande behövs också avseende lokaler då programmet förutsätts gälla för även annat än bostäder.

Energikravet bör skärpas stegvis för att inte leda till oprövade tekniklösningar som kan bli svåra att hantera, exempelvis för en enskild bostadsrättsförening. Mycket viktigt är att uppföljning görs under drift så att inte enbart beräkningar på projekteringsstadiet ligger till grund för godkännande.

Enhetliga regler i Sverige, Norden eller ännu hellre EU, skulle bidra till en snabbare, säkrare och kraftfullare utveckling av lågenergihus med god miljöprestanda.

Under programmets punkt 2 och rubriken ”Giffriga varor och byggnader” anges flera sätt att fasa ut farliga ämnen. BF förordar en total övergång till egenskapsbaserade kriterier så som exempelvis tillämpas i ”Byggsvarubedömningen” för att göra kraven hanterliga för marknaden och tillräckligt framåtsträvande i längden. Detta ligger helt i linje med REACH och kommer att ge bättre resultat än den flora av verktyg som anges i programmet. Utvecklingslistor blir snabbt omoderna och svårtolkade samtidigt som kravet blir svårt att följa upp.

FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

BF föreslår att Stockholms stad vidareutvecklar sitt miljöprogram utifrån nedanstående utgångspunkter:

- Ta fram gemensamma miljökrav, genom t ex Sveriges Kommuner och Landstings (SKL) försorg, som innehåller ett par olika kravnivåer vilket skulle medföra att olika kommuner kan välja den nivå man önskar. En kommun skulle antingen kunna följa enbart *gällande lagstiftning*, eller välja en miljökravsnivå: ”*hög*” eller: ”*mycket hög*”, allt utifrån kommunens ambitionsnivå och bedömning av bostadsmarknadens priskänslighet.

- Börja tillämpa ett för kommunerna gemensamt miljömärkningssystem, förslagsvis ”*Miljöbyggnad*” som är lämpligt för bostäder i Sverige. Detta skulle ge både Stockholms stad, övriga kommuner och bostadsbyggare en möjlighet att få en kontrollerad och samtidigt förbättrad miljöstandard för boendet genom ett enhetligt och rikstäckande system.

Önskvärt är att kravdefinitionerna samordnas så att certifiering/klassning av en byggnad på viss nivå enligt något av de tillgängliga systemen (Miljöbyggnad, BREEAM, LEED, Svanen m.fl.) kan utgöra bevis för att stadens krav uppfyllts. Klassning innebär att tredjepartsgranskning utförts och detta bidrar till att säkerställa kvalitetsnivån och att uppföljning görs.

- Om en kommun trots allt vill ställa egna miljökrav bör man inte samtidigt ställa krav på ett miljömärkningssystem, eftersom risken för systemkonflikt då föreligger.

- Om Stockholms stad tar fram ett miljökravsdokument för bostadsbyggande bör det säkerställas att staden inte samtidigt använder ”*Stockholms miljöprogram 2012-2015*” som ett kravdokument. Det senare dokumentet är inte lämpligt att använda som ett kravdokument gentemot tilltänkta bostadsbyggare. Ovanstående gäller givetvis i motsvarande mån för ombyggnad och övrigt byggande.

- Om ett kravdokument framtas, se till att kraven är:

- A) Tydliga.
- B) Relativt få (enbart det viktigaste).
- C) Att samtliga krav noggrant följs upp.

BF anser att punkten C) ovan också är den bästa metoden för att premiera seriösa bostadsbyggare.

Storstockholms brandförsvär

Storstockholms brandförsvärs remissvar daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

SSBF är ett kommunalförbund för samhällsskydd och beredskap, bildat 1 januari 2009, inom medlemskommunerna Danderyd, Lidingö, Solna, Stockholm, Sundbyberg, Täby, Vallentuna, Vaxholm, Värmdö och Österåker. Förbundets politiska ledning utgörs av ett förbundsfullmäktige och en förbundsstyrelse med representanter från samtliga medlemskommuner.

SSBF har inget specifikt att erinra i remitterat ärende. SSBF vill dock belysa att även olyckor och andra plötsligt inträffade händelser kan medföra miljöpåverkan. Hantering av olycksrisker genom förebyggande och skadeavhjälpande arbete är en del i arbetet för att nå en hållbar stadsutveckling och de nationella miljömålen.

Sedan 2010 bedrivs inom SSBF ett miljöprojekt med målsättning att minska den egna verksamhetens och olyckors påverkan på den yttre miljön. SSBF ser Stockholms stads miljöprogram som en värdefull och naturlig input i detta arbete.

Sveriges Byggindustrier

Sveriges Byggindustriers remissvar daterat den 28 september 2011 har i hu-

vudsak följande lydelse.

Sveriges Byggindustrier (BI) är byggföretagens bransch- och arbetsgivarförbund med över 3200 medlemsföretag (bygg-, anläggnings- och specialföretag).

BI har tagit del av rubricerade förslag och vill framföra följande synpunkter rörande byggsektorn.

Allmänna synpunkter

Stockholms stad betonar uppföljning i programmet. Det är mycket viktigt att även i realiteten lägga stort fokus på uppföljningen. Uppföljning måste ske på samma sätt för alla involverade parter. I de fall man inte följer kraven, ska korrigerande åtgärder avkrävas.

Gifrfria varor och byggnader

2.2 Utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska

Miljöprogrammet anger flera sätt att fasa ut farliga ämnen.

BI förespråkar en total övergång till egenskapsbaserade kriterier, så som tillämpas i BASTA-systemet. Syftet med BASTA är att medverka till utfasning av ämnen med farliga egenskaper ur byggprodukter. Produkterna i BASTA-systemet bedöms utifrån deras kemiska innehåll. Ansvar för att avgöra om produkterna klarar kraven vilar på leverantörerna. BASTA-systemets databas, som är fritt tillgänglig via hemsidan www.bastaonline.se, ger kvalitetssäkrade besked om vilka produkter som klarar dessa krav. Systemet är ett sätt att tillämpa den europeiska kemikalieförordningen REACH.

Hållbar energianvändning

3.1 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent

Målsättningen att minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent är inte särskilt ambitiöst.

BI anser att Stockholms stad bör genom sin roll som föregångare satsa mer kraftfullt på energieffektivisering.

3.4 I nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad fastighet, ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m².

Stadens energikrav på ny bebyggelse där markanvisning sker (<55 kWh/m²) är ett ambitiöst krav som rimmar väl med EU:s och Sveriges ambitioner för näranollenergi-byggnader. Det faktum att Boverkets energikrav ses som inte tillräckligt långtgående, även med den skärpning som sker 1 januari, gör att det uppstår en flora av olika kommunala krav på byggnader.

BI noterar att många kommuner tar fram ambitiösa miljöprogram. Detta kan paradoxalt nog innebära hinder för ökad energieffektivisering, eftersom byggbolag inte kan

bygga likadana byggnader på olika sidor om en kommungräns. Detta kan i sin tur fördyra för entreprenören, beställaren och i förlängningen för de boende.

BI förespråkar att Stockholm stad ta initiativ till en samordning av de kommunala energikraven genom t ex Sveriges Kommuner och Landstings försorg.

Sund inomhusmiljö

6.4 Andelen miljöklassade byggnader ska öka

BI välkomnar initiativet till samverkan mellan kommunala, och andra aktörer för att främja miljöklassning av byggnader.

BI anser att Stockholms stads ambitioner bör samordnas med de olika klassningssystemen för byggnader, så att certifiering/klassning av en byggnad enligt något av de tillgängliga systemen (Miljöbyggnad, BREEAM, LEED, Svanen) kan utgöra bevis för att stadens krav uppfyllts.

Sveriges fog- och limleverantörers förening

Sveriges fog- och limleverantörers förenings remissvar daterat den 28 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Allmänna synpunkter

Dagens moderna samhälle bygger på innovationer framtagna under lång tid, där de kemiska produkter som vi använder idag ingår. Tack vare innovationen på detta område, är dessa produkter idag högst effektiva och har ett minimum av påverkan på hälsa och miljö. Utan dessa produkter skulle vi inte kunna ytskydda våra trähus, göra lättstädade operationsgolv i sjukhusen, rostskydda våra stålkonstruktioner och tillverka energisnåla boningshus.

Tack vare att effektiviteten i produkterna är så pass hög, gynnar detta miljöprofilen på den installation/byggnad etc. som den kemiska produkten är applicerad på eller används i. Även om produkten innehåller ett ämne som har vissa farliga egenskaper, oftast i installationsskedet, så är de goda egenskaper som produkten tillför installationen/byggnaden så pass bra att det ger en positiv miljöpåverkan i det långa loppet.

Ett exempel är en effektiv rostskyddsfärg applicerad på en metallbro helt nödvändig för brons egenskaper. En effektiv sådan färg innebär att bron inte behöver målas om lika ofta och håller längre än om man skulle ha använt en mindre effektiv färg.

Ett annat exempel är en fogmassa i ett hus som hjälper huset att minimera värmeläckaget där en mindre effektiv fogmassa skulle innebära ett högre värmeläckage.

Miljöprogrammet som beskrivet i remissen borde även betrakta dessa helhetsaspekter, och inte bara titta på om det finns eller inte finns vissa namngivna ämnen i en produkt.

Specifika synpunkter

Sin-Listan(punkt 2.1)

Denna lista av ämnen har ingen som helst förankring i något myndighetsarbete eller vetenskapligt arbete. Det är hopsatt av ämnen som en fristående intresseorganisation anser att EU bör förbjuda, alternativt ta bort på annat sätt. Med på den listan finns det ämnen som har farliga egenskaper, såväl som ämnen som är helt oklassade.

EU har t ex gjort extensiva undersökningar av ftalaten, Diisononylftalat, CAS#249-079-5 och konstaterat att det inte behövs någon riskreducering vare sig för professionellt arbete eller för konsumenter och den är heller inte klassificerad som farlig och finns inte med i EU:s klassificeringsdatabas (EU:s information här>>). Trots dessa bevis som finns med på Sin-list och är likställd med pentaklorfenol, PFOS och andra ämnen som är klassificerade som cancerframkallande, akut och kroniskt giftiga och liknande farliga egenskaper.

Att som en del av kommunal verksamhet, referera till en sådan lista med så pass låg trovärdighet, är inte förenligt med god myndighetsutövning.

PRIO(punkt2.1)

Vidare står det även under punkt2.1 att man inte ska använda sig av något ämne som finns i KemIs PRIO- databas, oavsett vilket ämne det rör sig om.

KemIs intentioner med PRIO- verktyget är att det inte skall användas som en förbudslista utan som ett verktyg för att kunna välja produkter på ett mer initierat sätt. För ett antal år sedan fanns kemIs OBS -lista som användes som en svart lista för ämnen, och kemI insåg att det var inte så den var tänkt att användas, varpå man arbetade om OBS-listan till PRIO- verktyget.

KemI skriver:

"PRIO är en guide som hjälper dig att ta fram beslutsunderlag som kan ligga till grund för dina prioriteringar. Du får hjälp med att strukturera ditt riskminskningsarbete och välja rätt kemikalie på rätt ställe. Till PRIO finns kopplat ett antal miljö- och hälsokriterier för ämnen som bör prioriteras i riskminskningsarbetet, samt en databas med exempel på sådana ämnen."

I PRIO delar man in ämnen i utfasningsämnen, vilka man bör fasa ut, och riskminskningsämnen, vilka har vissa egenskaper vars risker man bör beakta då man använder dessa. De senare är alltså ämnen som man på intet sätt avråder från användning, men man skall vara uppmärksam på hur man använder dem.

Att använda PRIOs databas som en ren förbudslista är således helt fel och risken är dessutom att man missar ett ämne som har farliga egenskaper, eftersom PRIOs databas inte innehåller alla ämnen som har egenskaper motsvarande utfasningskriterierna.

BASTA (punkt 2.2)

Den svenska byggsektorn tog år 2001 initiativ till att utveckla BASYA- systemet vars mål äe att minska mängden farliga ämnen i byggprodukter. Hela branschen står bakom detta system och det används av många aktörer idag.

Stockholms stad borde absolut rekommendera att BASTAs fasta kriterier skall följas vid upphandling.

Svenska Turistföreningen

Svenska Turistföreningens remissvar daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Miljöprogrammet saknar skrivningar om behoven av ett långsiktigt skydd av Stadens kvarvarande stora grönområden. Programmet saknar bl.a. skydd av följande grönområden:

- Kyrkhamn-Lövsta
- Ålstensskogen
- Norra Djurgården (grönytor)
- Södra Djurgården (grönytor)
- Årstaskogen med Årsta holmar
- Trekanten-Vinterviken
- Solbergaskogen
- Älvsjöskogen
- Svedmyraskogen
- Fagersjöskogen
- Rågsveds friområde
- Farstanäset

Vi upplyser Er om att för flera av de ovan uppräknade områdena har **Stockholm stad även åtagit sig att bilda kommunala naturreservat av, och det senast 2013**. Se handlingsprogrammet för skydd av tätortsnära natur ”Aldrig långt till naturen” (Länsstyrelsens rapport 2003:20). Utdrag ur rapporten bifogas! (*Här ej tryckt.*)

Vi inväntar ett miljöprogram som tar med skyddet av stadens stora grönområden!

Svensk Ventilation

Svensk Ventilations remissvar daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Svensk Ventilation är en branschorganisation för företag verksamma inom ventilationsområdet. Våra medlemsföretag är tillverkare, grossister och ventilationsentreprenörer. Vår vision är ett energieffektivt inomhusklimat för alla och målet är energieffektiv ventilation för hälsosamma byggnader. Vår branschförening omfattar 100 företag och med ca 10 000 medarbetare. Svensk Ventilation har tagit del av rubricerade förslag och vill framföra nedanstående synpunkter.

Svensk Ventilation är positiv till förslaget till ‘Stockholms miljöprogram 2012-

2015". Vi kan bland annat utläsa att inomhusmiljön och energieffektivisering är i fokus. För det är av yttersta vikt att energieffektivitet och inomhusklimat går hand i hand och vi får inte energieffektivisera på inomhusklimatets bekostnad.

Förslaget har en hög ambition och vi anser att det är viktigt och självklart att kommun, landsting och stat ska ta på sig att vara föregångare i arbetet med att ställa miljökrav vid upphandlingar av bland annat tjänster som t.ex. ventilationstjänster

Sunda konkurrensvillkor

Hur säkerställer man att miljökraven beaktas i samband med upphandlingar av ventilationstjänster och övriga vvs -tjänster? Hur säkerställer man att de anbud som har tagit hänsyn till de krav som ställs i miljöprogrammet kommer att utvärderas på ett korrekt sätt och att inte lägsta pris blir avgörande. Vi saknar därför ett resonemang samt mål för hur upphandlingar av ventilationstjänster och övriga vvs-tjänster ska genomföras så att sunda konkurrensvillkor kan säkerställas. Här hänvisar vi till ett exempel som vår systerorganisation VVS Företagen har identifierat och lämnat synpunkter på.

Giftfria varor och byggnader

Svensk Ventilation anser att den bedömning som föreslås av byggvaror i programmet ska vara transparent och bygga på vetenskaplig grund. Stockholms miljöprogram anger flera sätt att fasa ut farliga ämnen. Vi förespråkar en övergång till egenskapsbaserade kriterier såsom tillämpas i BASTA-systemet. Syftet med BASTA-systemet är att medverka till utfasning av ämnen med farliga egenskaper ur byggprodukter. Systemet är ett sätt att tillämpa den europeiska kemikalieförordningen REACH.

Dessutom vill vi lyfta fram systemet med Byggvarudeklarationer som är framtaget av Kretsloppsrådet. Byggvarudeklarationer är ett sektorsgemensamt formulär för redovisning av miljöinformation om byggvaror.

Sund inomhusmiljö

Svensk Ventilation är mycket positiv till det som beskrivs inom detta område som bland annat att inomhusmiljön ska bli bättre, radonhalterna inomhus ska minska, bullernivån inomhus ska minska osv. Vi anser att man har med alla viktiga delar och har därför inga direkta kommentarer.

Vi utgår från att man också kommer att säkerställa att det finns tillräckliga resurser för att uppnå alla dessa inomhusmiljömål.

Veidekke

Veidekkes remissvar daterat den 24 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Veidekke Bostad AB och Veidekke Entreprenad AB ingår i Veidekke ASA som är Skandinaviens fjärde största bygg-, anläggnings- och bostadsutvecklingsbolag med

drygt 6 000 anställda. Veidekke ASA är noterat på Oslobörsen och hade 2010 en omsättning på ca 19,4 mrd SEK. Veidekke i Sverige bedriver såväl bostadsutveckling som entreprenadverksamhet inom bygg- och anläggningsområdet med en stark tyngdpunkt på energi- och klimatfrågor. Verksamheten i Sverige har ca 1 000 anställda och en omsättning på ca 3,6 mdr SEK (2010). Huvudmarknader är Stockholm/Mälardalen, Skåne samt Västsverige.

Allmänt

Vi tycker att staden har en god och hög ambitionsnivå och att det i huvudsak är relevanta förslag som lyfts fram. Vi är också tacksamma att vi ges möjlighet att lämna våra synpunkter. Vi vill uppmärksamma att byggsektorn genom Kretsloppsrådet vidareutvecklat Stockholms tidigare miljöprogram "Miljöanpassat byggande". Staden har också varit adjungerad i detta arbete. Vi tycker att detta miljöprogram i tillämpliga delar borde kunna utgöra värdegrund för stadens nya miljöprogram. Veidekke har genom undertecknad varit ordförande i detta arbete där också representanter för Stockholms stad har medverkat. Veidekke tar i remissen enbart upp de frågor som direkt och i vissa fall indirekt påverkar byggbranschens verksamhet med konsekvenser av programmet i kapitel 3. Energi.

Alternativt förslag till stadens energikrav i miljöprogrammet

Vi föreslår att miljöprogrammet i stället för det föreslagna energibehovet på 55 kWh/m² A temp i ett första steg i anger 75 kWh/m² A temp och i ett andra steg 55 kWh/m² A temp. Den första nivån överrensstämmer med det som Kretsloppsrådet och Miljöstyrrådet rekommenderar till byggbranschen i miljödokumentet "Vägledning för Miljöanpassat" byggande från 2011. I detta arbete har hela sektorn medverkat och även representanter för Stockholm stad. Nivån understiger de nya krav från Boverket (90 kWh/m² A temp) som kommer att gälla från den 1 januari 2011. Från den 2015 kommer BBR:s nivå sannolikt bli 70 kWh/m² A temp. I Boverkets kostnadskonsekvensanalys för den kommande normen i BBR anges att nivån inte är fastighetsekonomiskt försvarbar. Vi anser därför att det vore rimligt att staden presenterar en kostnadskonsekvensanalys på motsvarande sätt som Boverket upprättat så att man är medveten om förslagets ekonomiska innebörd och hur miljöprogrammet ytterst påverkar boendekostnaderna.

Värmebehov på 55 kWh/m² A temp

Att klara ett värmebehov på 55 kWh/m² A temp inom fjärrvärmeområden enbart med byggtekniska åtgärder är både tekniskt och ekonomiskt svårt och kommer i slutändan att öka boendekostnaderna. De sista kWh på marginalen är kostnadsmässigt betydande. De minskade driftkostnaderna balanserar inte de ökande kapitalkostnaderna. Det är därmed också svårt att få bankfinansiering.

Formfaktorn på byggnaden har en avgörande betydelse. Lamellhus har en större omslutningsarea än ett punkthus, vilket ökar värmebehovet. Genom minskad andel så kallad gratisenergi kommer dessutom värmebehovet att öka. Bergvärmeteknik blir mer

lönsam än fjärrvärme men konsekvensen blir uppenbar att vi bygger in oss i ett framtida elberoende med ökade utsläpp av koldioxid.

Vi måste också betänka att Sverige är ett långt land med olika klimatzoner. Det gäller även zon III för södra delen av Sverige. Skillnaden i värmebehov mellan Malmö/Lund och Stockholm är 5-7 kWh/m² A temp, det vill säga cirka 10 procent. Att understiga 55 kWh/m² A temp enbart med miljövänlig fjärrvärme blir tekniskt och ekonomiskt svårt i Stockholm. Det kan innebära tillsats med t ex solvärme för varmvatten. Fördelen är att solvärmerna kan utnyttjas effektivt under sommarhalvåret. De är däremot viktigt att se all tillförsel av värme som en del i ett system. I Stockholm utgör sopförbränning en viktig värmeandel inom fjärrvärmesystemet. Sopförbränningen är lika stor året om. Detta kan få som konsekvens att fjärrvärmebolaget tvingas kyla bort värmen från sopförbränning under sommarhalvåret vid en storskalig användning av solvärme.

Vi måste skilja på el och miljövänlig fjärrvärme och inte slå ihop energin i ett isolerat gemensamt energipaket. Det är stor skillnad i utsläpp av växthusgaser beroende vilket energislag man använder. Fjärrvärmebolagens monopolsituation och prissättning gör dock att allt fler bostadsbolag installerar bergvärme i stället för miljövänlig fjärrvärme inom redan befintliga fjärrvärmeområden. Utanför fjärrvärmeområden är bergvärme en utmärkt lösning som sparar el jämfört med elvärme. Eldrivna värmepumpar ger ökade utsläpp av koldioxid medan miljövänlig fjärrvärme baserad på bioenergi minskar utsläppen.

Minskad andel gratisenergi

Teknikutvecklingen mot allt energisnålare vit- och brunvaror har varit mycket positiv. Utvecklingen till en kraftigt minskad elanvändning får till följd att i stället byggnadens värmeandel ökar. De nya EU-kraven för utfasning av glödljus och standbyel kommer att ytterligare öka husets värmebehov. EU-direktivet avseende eco-design kommer ytterligare sänka elbehovet genom t ex kraven på standbyel. Felaktiga antagande om energitillskott från elektrisk utrustning och hemelektronik kan med andra ord ge helt fel förutsättningar för energibalansen. Fullt ut kan detta innebära att värmebehovet kan öka med minst 3 kWh/m² A temp. I praktiken innebär detta att 55 kWh/m² A temp snarare är 52 cirka kWh/m² A temp eller att 58 kWh i praktiken motsvarar 55 kWh/m² A temp p.g.a. den minskad tillförsel av värme från elektrisk utrustning.

Energitillförsel

Vi tycker att programmet även ska fokusera mer på tillförselfrågorna. Energikvalitetsfrågorna (exergi) är väsentliga. Även ”miljövänlig” el ska undvikas till alla former till indirekt uppvärmning om lågvärdig energi finns tillgänglig. Vi anser därför att primärenergifaktorer måste ingå i de nya byggreglerna för el. Danmark har redan infört primärenergifaktorer och Finland kommer att införa detta år 2012. Nordiska ministerrådets strävan är att de nordiska länderna ska arbeta för enhetliga nordiska byggregler. En rimlig primärenergifaktor för el bör vara 2,5 som också varit Energieffektiviseringsutredningens förslag till regeringen. Även Energimyndigheten tar upp primär-

energifaktorer i sin skrivelse till departementet om "Nära Nollenergibyggnader". Boverket har i dag inga viktningsfaktorer som tas upp i Stadens remissutskick. Undantag är el till kyla där viktningen är 3. Att både ha viktningsfaktorer och 55 kWh/m² A temp är inte rimligt som föreslås i remissen.

Veidekke anser att det är nödvändigt med ett systemperspektiv som även beaktar klimatfrågan och de koldioxidutsläpp som en byggnad direkt eller indirekt ger upphov till under produktion och drift. Vi måste inse att systemgränsen för byggnader inte är vid grundmuren.

Fjärrvärme

Det svenska fjärrvärmemonopolet kan komma att utgöra ett hot när EU kommer att tolka den svenska fjärrvärmem i samband med Nära nollenergibyggnader. Förutom prisfrågan så är det kanske all-varligaste att monopolet innebär att energibolagen helt själva avgör var fjärrvärme ska installeras. Stadens krav på 55 kWh/m² A temp innebär mycket låga värmebehov, cirka 40 kWh/m² varav uppskattningsvis 20 kWh/m² för värme. Tappvarmvattenbehovet på 55 grader blir nu helt dimensionerande. Det låga värmebehovet innebär att värmtätheten blir låg och att energibolagen därmed finner det olönsamt att dra fram fjärrvärme till nyuppförda bostadsområden. Företags-ekonomiskt kvartalstänkande (i detta fall 10 år) går här före ett globalt miljömässigt långsiktigt ansvar. För stora infrastruktursatsningar som fjärrvärmem utgör är ett 10 års perspektiv inte acceptabelt.

När kommunerna tidigare i huvudsak ansvarade och var ägare för fjärrvärmem förelåg ett helt annat långsiktigt ansvarsfullt tänkande. Stockholms stad hade sannolikt inte sålt av 90 procent av fjärrvärmem till Fortum om de hade kunnat förutsäga vilka konsekvenserna hade blivit. Risken är stor att vi kommer att låsa in oss i ett elberoende i nya bostadsområden där effektiva och ekonomiskt lönsamma bergvärmepumpar kommer att installeras inom områden där fjärrvärme annars vore självklar.

Grön el

Vid köp av så kallad produktspecificerad, kontrakterad, förnybar el till byggnader (usprungsmärkning av grön el) så sker det formellt sett inte några utsläpp av koldioxid. Så enkelt är det naturligtvis inte. Det går inte att köpa sig fri från ett miljöansvar. Då en kund eller kommun köper produktspecificerad och kontrakterad förnybar el från en elleverantör ska denna volym tas bort från elleverantörens generella mix och reserveras för kunden. Kunden kan då teoretiskt redovisa de minskade koldioxidutsläppen som den köpta elprodukten har. Att produktionen flyttas ifrån elleverantörens mix till en specifik kund innebär inte att de faktiska koldioxidutsläppen minskar. Det sker enbart en omfördelning mellan den generella mixen och kundens elanvändning. Det är således någon annan som då får den ospecificerade elen som i huvudsak på marginalen kommer från kolkondens. På samma sätt går det aldrig att påstå att man köper eller utgår från t ex Nordisk elmix så vida just denna mix inte är kontrakterad och produktspecificerad. Om så inte är fallet kommer den Nordiska elmixen att bokföras flera gånger.

Skulle elbolagen ha en egen investeringsfond för till exempel vindkraftsinvesteringar där de avsätter de extraavgifter som de får in när kunden köper grön el skulle trovärdigheten möjligen öka något. Nu ökar de i stället enbart elbolagens vinster.

Gemensamt sätt att redovisa utsläpp av koldioxid

Ett gemensamt sätt att beräkna utsläppskvoter är också nödvändigt vid produktval och för husets drift. I dag redovisar både byggbolag, förvaltande bolag och kommuner sina utsläpp av koldioxid under produktion och drift på ett sätt som passar dem bäst i sina årsredovisningar. Bygg- och fastighetsbolag och kommuner använder dessutom ofta Nordisk elmix i sina redovisningar med risk för att dubbel bokföring kommer att ske. Vi kan hänvisa bland annat till IVL:s rapport ”Miljövärdering av el ur ett systemperspektiv januari 2009”. Denna rapport är finansierad av Energimyndigheten och Naturvårdsverket. Även Svensk Energi och Svensk Fjärrvärmes arbetsgruppsrapport från 2010 ger en tydlig vägledning. Det viktigaste är inte att utsläppskvoten av koldioxid till fullo är vetenskapligt säkerställd. Det väsentliga är att alla räknar på ett likartat sätt. Bilindustrin har sedan flera år ett gemensamt redovisningssätt så konsumenten kan bilda sin egen uppfattning hur miljöanpassad bilen är. Detta är inte möjligt för byggnader i dag. Ur ett konsumentperspektiv är detta ett rimligt krav.

Viktigt att uppmärksamma är att skilja på utsläpp vid husets drift respektive beräknade utsläpp på ett 10-års perspektiv vid nyproduktion. Vid husets drift beräknas de verkliga utsläppen av koldioxid baserad på köpt energi. Vid nyproduktion bör beräkningen av fjärrvärme baseras på prognosen från Fortum på 10 års sikt. Och för el baserat på maginalel.

Övertemperaturer

Problematiken med oönskade övertemperaturer under sommarhalvåret måste uppmärksammas för att undvika att aktiv kyla börjar utnyttjas för flerbostadshus. Höga inomhustemperaturer räknas som olägenhet för människors hälsa enligt 9 § i Miljöbalken. En välisolerad klimatskärm med låga U-värden behåller värmen inomhus lika bra som den utestänger kyla. Socialstyrelsen anvisningar på maximala tillåtna inomhustemperaturer kan bli svåra att uppfylla. Avskärmning med markiser är tekniskt komplicerad på flerbostadshus när ingen vistas i bostaden med risk för att den kan ge upphov till skador på fasaden vid hård vind. Jalousier är en god lösning och mycket vanligt förekommande på kontinenten, men skapar problem med oönskade köldbryggor i Sverige i vårt kallare klimat. Risken är uppenbar för att bostadskonsumenten kommer att ställa framtida krav på kyla i flerbostadshus. Redan i dag finns tendenser att konsumenten efter inflyttning ansluter kylaggregat till sin lägenhet. Då belastar den i stället hushållsenergin.

Kvadratmeter A temp beskriver inte byggnadens totala energibehov

Begreppet kWh/m² A temp kan ifrågasättas som värdeämätare eftersom det redovisningsmässigt ger lägre värmebehov ju större lägenheten är. Ju större andel varmförråd i ett flerbostadshus har ger detta en lägre A temp än kallförråd trots att det totala vär-

mebehovet för fastigheten ökar. Loftgångshus med kalla trapphus är ett annat exempel som ökar värmebehovet per m² men minskar byggnadens totala värmebehov. Ett bättre begrepp vore att redovisa byggnadens verkliga energibehov och inte köpt energi.

Ekonomi

Kravet på 55 kWh/m² A temp är också en ekonomisk och finansiell fråga för bostäder där även upplåtelseformen bostadsrätt eller hyresrätt är en väsentlig faktor. Vid upplåtelse i form av bostadsrätt måste förstagångsköpare erlagga hela köpesumman i samband med tillträdet av lägenheten. Det förutsätter att långivaren (banken) beviljar full finansiering till byggherren/entreprenören för de ökade investeringskostnader som ger lägre driftkostnader och till bostadsköparen för den ökade insatsen. Idag använder långivarna schabloner utan koppling till lägre driftkostnader vilket riskerar att utgöra ett allvarligt finansiellt hinder. Byggherren kan inte heller vid bostadsrättsform subventionera de högre investeringskostnaderna efter det att fastigheten tagits i bruk. För hyresrätter ges andra möjligheter att fördela de högre kapitalkostnaderna på hyran under en längre tidsperiod och i vissa fall över ett större bestånd. Staden borde här redovisa en kostnadskonsekvensanalys. Staden borde även ta med banker och finansieringsinstitut i sina arbetsgrupper och remisser.

Veidekke är genom undertecknad intresserad att tillsammans med staden och andra berörda bygg- och fastighetsbolag medverka till att finna en god framtida rimlig miljömässig, teknisk och ekonomisk lösning för Stockholm som även uppfyller krav på låga CO₂-utsläpp.

VVS Företagen

VVS Företagens remissvar daterat den 29 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

VVS Företagen är en bransch- och arbetsgivarorganisation för företag verksamma inom VVS samt arbetsgivarorganisation för företag verksamma inom kyla, industrirör, ventilation och teknisk isolering. VVS Företagen har tagit del av rubricerade dokument och vill lämna nedanstående synpunkter.

Vår vision är att VVS-branschen ska göra det moderna samhället möjligt, i form av god hälsa, säkerhet, livskvalitet samt lönsam och energieffektiv energianvändning med miljöansvar. VVS Företagen är därför positiva till de ambitioner och mål som redovisas i förslaget till "Stockholms miljöprogram 2012-2015". Vi anser att det är viktigt och självklart att kommun, landsting och stat ska ta på sig att vara föregångare i arbetet med att ställa miljökrav vid upphandlingar av bland annat vvs-tjänster.

Med anledning av de förslag till delmål som redovisas under pkt 2.2 "Utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen från byggnader och anläggningar ska minska" vill vi lämna följande kommentarer och synpunkter:

- VVS Företagen är positiva till att det ställs miljökrav men vill framhålla att det är av största vikt att målsättningarna får genomslag i hela upphandlingen av t.ex. vvs-tjänster. Kopparrör är vanligt förekommande inom vvs-montage varför arbetet med att uppfylla kravet på att undvika dessa där fullvärdiga alternativ finns, kan innebära merarbete, krav på ökad kompetens, förändrade inköpsrutiner, m.m. och därmed, åtminstone initialt, ett högre pris på vvs-tjänsten. De företag som uppfyller kraven får inte diskvalificeras på grund av ett högre pris vid anbudsutvärderingen jämfört med de företag som ej uppfyller kraven. Vi saknar en tydlig konsekvensbeskrivning av hur upphandlingar av bland annat vvs-tjänster ska genomföras så att miljöprogrammets ambitioner, mål och krav ska innehållas samtidigt som sunda konkurrensvillkor kan säkerställas.
- VVS Företagen anser att den Byggvarubedömning som föreslås i programmet ska vara transparent och bygga på vetenskaplig grund. Vi vill i detta sammanhang lyfta fram byggvaruförteckningen BASTA, som är ett etablerat hjälpmedel inom bygg- och installationssektorn. BASTA har utvecklats i samverkan med aktörer inom hela byggsektorn och där kraven ligger helt i linje med bland annat Kemikalieinspektionens regler, nationella miljömål och kommande europeisk kemikalielagstiftning. Likaså vill vi lyfta fram det av Kretsloppsrådet framtagna systemet för Byggvarudeklarationer.

WWF

WWF:s remissvar daterat den 30 september 2011 har i huvudsak följande lydelse.

Inledning

Ett program har ofta högt ställda förväntningar och ambitioner. Läser man igenom programmet i sin helhet så ser Stockholms miljösituation betryggande ut. Men dyker man ner och penetrerar delområden och delmål och matchar mot befintlig planering och verklighet och Miljöbarometern från den förra perioden blir bilden lite mer bekymmersam. Remissvaren kommer att koncentrera sig på dessa brister i överensstämmelse mellan mål och verklighet.

Övergripande

Förslaget till miljöprogram har tagits fram i samarbete med förvaltningar och bolag inom staden. Förslaget bygger vidare på nuvarande miljöprogram ”Stockholms miljöprogram 2008-2011”. Förslaget har i stort en hög ambition men är i flera delar svår-läst, otydlig och ibland missledande. En del kompletteringar och förtydliganden och inte minst skärpningar behöver göras.

Trots att WWF som expertorganisation har vana att läsa faktatygda myndighetstexter upplevs Miljöprogrammet som ovanligt svår-läst. Idag är miljöprogrammet något

som bara en fackman inom området kan ta sig till eller ifrågasätta. Att kommunicera programmet gentemot allmänheten måste vara ett av programmets viktigaste mål. WWF efterfrågar en mer pedagogisk framställning som beskriver programmets olika ambitioner och effekter i vardagen. Man bör få en läsangivelse hur man ska koppla ihop det förra och nya Miljöprogrammet. Dessutom behöver kopplingen till miljöbarometern samt en ordlista med de viktigaste begreppen finnas tidigt i texten.

För en utomstående verkar ansvaret ganska brett fördelat mellan stadens nämnder och man fattar inte riktigt hur ansvaret för konkret uppföljning fördelas. WWF efterfrågar exempel på uppföljning då systemet fungerat, d v s då ett missat mål noterats och en process inletts för att skärpa politiken eller förvaltningen.

En imponerande rad med indikatorer presenteras som ofta välfunna och relevanta. Dock redovisas inte alltid mätmetoderna vilket försvårar tolkningen av resultaten. Det är ibland också oklart vilken historik som finns för respektive indikator. Genom att ange tidsserier kan man se utvecklingen. Om en indikator är ny och saknar historik så bör det tydligt framgå. Indikatorn kan förändras och förnyas med ny kunskap men det är önskvärt att man får indikatorer med kontinuitet (tidsserier) för att kunna bedöma vartåt det bär. Miljöbarometern som finns på stadens hemsida ska mäta utfallet under förra perioden och måluppfyllelse. I flera fall saknas serier vilket gör analysen svår att använda.

Synpunkter på miljöprogrammets målområden

Miljöeffektiva transporter

Delmålet ”1.3 Miljökvalitetsnormerna för luft ska uppnås” är bra men kräver en avsevärd ambitionshöjning när det gäller renhållning, hatighetsbegränsning och bättre halkbekämpning. Detta är åtgärder som staden förfogar över och där man redan borde ha höjt ambitionen. För många gator överskrids miljökvalitetsnormen och staden måste effektivare städa gatorna, utvidga förbudet mot dubbdäck och sänka trafikvolymen i innerstaden t ex genom förhöjda trängselavgifter.

Gång och cykelresandet (delmål 1.4) är mycket viktigt men kräver kraftfulla åtgärder eftersom stadens cykelvägnät fortfarande är mycket ofullständigt och föga säkert vilket ger hög andel olyckor.

Det står att ”Staden ska i stora stadsbyggnadsprojekt planera för en minskad bilanvändning”. Detta har hittills inte genomförts särskilt konsekvent. I Hammarby sjöstad planerades för en parkeringsnorm på 0,3/lägenhet som sedan höjdes till 0,7 ”eftersom folk i området har bil”. Vitsen med ”miljöstadsambitioner” är att attrahera bostadsköpare som tillsammans med sin bostad vill ha eller pröva en annan livsstil. Att då falla undan för ”marknadens krav” förfelar satsningen på miljöstadsdelar. Staden bör värna, inte urholka, begreppen miljöstadsdel och hålla fast vid den viktiga grundbulten att minska bilresandet och därmed hålla p-platserna på en låg nivå, t ex 0,3 p-platser/lägenhet. Samma konsekvens måste också upprätthållas i innerstaden. Den täta innerstaden framhålls som positiv för möjligheten att använda kollektivtrafik. Men detta faller om den stora satsningen på nya p-hus i innerstaden genomförs. WWF anser att restriktiv parkeringspolitik även i fortsättningen bör vara en hörnsten i att

minska trafikbelastningen i innerstaden och att förslaget till miljöprogram borde ha diskuterat den utmaning det innebär att innerstaden har en hög andel bilister eftersom de boende ofta tillhör en högvälönad kategori som har råd att ha bilen som livsstil oavsett vilka goda kollektiva kommunikationer som erbjuds.

”Kollektivtrafikandelen ska öka” (1,5) är ytterligare ett viktigt mål som kräver kraftfulla åtgärder eftersom prognoserna som tagit fram i senaste Regionplanen för länet visar en motsatt utveckling: trafikarbetet med bil kommer att öka och kollektivtrafikandelen minska. Detta är bl a kopplat till stora infrastrukturprojekt som Förbifart Stockholm. För att motverka denna prognos krävs mycket kraftfulla begränsningar av bilismen genom t ex höjda trängselavgifter och p-avgifter, avstängning av gator och höjda drivmedelsskatter. WWF efterfrågar ett tydligare politiskt ledarskap för delmålen inom ”Miljöeffektiva transporter” som tar tag i de stora problem den ökande bilismen innebär.

Beträffande delmålet ”Trafikbullret utomhus ska minska” så består åtgärderna i mångt och mycket av saker staden inte själv förfogar över som t ex bilmotorer och bullerdämpande vägbeläggning. De vaga instrument som anges leder bara till att den redan dåliga bullersituationen försämras. WWF saknar också insatser för bullerdämpning i populära rekreationsområden där högt buller försvårar en kvalitativ rekreationsupplevelse. Ungefär 1/3 av Brunnviksområdet inom kungliga nationalparken är så svårt bullerstörd att rekreation inte är rimlig enligt SNV:s normer. WWF ser också risk med att staden är generös med att ge dispenser för bostäder i bullerstörda lägen vilket leder till att ribban för vad en stadsbo ska tåla av buller hela tiden höjs. Här krävs att Stockholm skärper sin bullerpolitik och tar hälsoriskerna med buller på allvar. Mer väginvesteringar krävs för bullerskydd av såväl stat som kommun.

Delmål 1,2, sid 8, punk3. Här föreslås en sänkning för upphandlande transporttjänster till 45 % vilket innebär att målet medger en minskning på 5% då 50% används i upphandlingar idag. Det är rimligt att höja ambitionen för upphandlande transporttjänster. De bör till minst 60 % utföras med miljöfordon. Det är också viktigt att programmet tydligt visar vilka ambitioner man har. För en oinvigd läsare kan en isolerad % -siffra låta ambitiös men kan i realiteten innebära en minskning av ambitionen.

Hållbar användning av mark och vatten

Inom detta område är ambitionerna väl beskrivna och analysen av vad som krävs är god. Däremot hanteras inte den motsättning som finns exempelvis med Regionplanens ambitioner om en stark tillväxt i Stockholm- Mälardalsregionen där mycket av tillväxten styrs till Stockholms kommun. Om staden tror på vad man skriver om grönskans stora betydelse för ekosystemtjänster och de kvalitéer som därmed kommer medborgarna till del måste man säkerställa att balansen mellan byggande och bevarande inte resulterar i en fragmentisering av grönytor och stegvis utplåning genom exploatering. Oron för att det ska ske förstärks av devisen ”Bygg staden inåt” vilket ökar trycket på de centralt belägna områden där grönytan/invånare är lägst. Den täta staden kan bli för tät vilket visas i de nya stadsbyggnadsprojekten ”Hagastaden” och ”Norra Djurgårdsstaden” där mycket lite (eller igen) av park- och naturmark avsätts lokalt. I detta kapi-

tel är som helhet skillnaden mellan den väl beskrivna behovsanalysen och vad som faktiskt görs och har gjorts störst.

För att öka läsbarheten i programmet inom detta målområde behövs i inledningen en kompletterande förklaring av den ekologiska bakgrunden t ex ekosystemtjänster - varför en grönstruktur är ekologisk viktig och hur situationen för biologisk mångfald ser ut.

- *Grön – och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas samt*
- *Mark- och vattenområden som har särskild stor betydelse för biologisk mångfald ska stärkas och utvecklas*

Det övergripande problemet är att regionplanen och ambitionerna i visionen ”Stockholm 2030” riktar så mycket av den ökande befolkningens behov just mot Stockholms kommun och att devisen att bygga staden inåt resulterar i fragmenterade grönytor och spridningsvägar. Extra tydligt är detta kring Järvakilen där Stockholm (och Solna, Sundbyberg, Järfälla, Sollentuna) löpande fragmentiserar och bygger igen spridningsvägar. Det främsta exemplet är dock byggandet i spridningsvägen, som istället borde stärkas, vid Norra Djurgårdsstaden. Här är exploateringstalet så högt att all rekreation hänvisas till en annan markägare- nämligen Kungl Djurgårdsförvaltningen och därmed Kungliga nationalstadsparken. Vid Albano -planeringen fastställer staden och Akademiska hus ett exploateringstal utan att göra en ekologisk analys av vad landskapet tål. Slutsatsen är att i de stora byggnadsprojekten i Stockholm (Albano, Norra Djurgårdsstaden, Hagastaden) så tas ingen eller liten hänsyn till att bevara spridningsvägar. Staden värnar mer om att få till höga exploateringsavtal och därmed lönsammare projekt för byggarna.

Intrång ska enligt programmet kompenseras med likvärdig natur intill eller på annan plats. Det vore intressant att få en redogörelse för exempel där detta genomförts på ett bra sätt. WWF anser att ofta finns starka skäl att ifrågasätta användningen av kompensation för intrång i grönområden, särskilt om det sker på annan plats. Naturligtvis är det av ytterst vikt att kunskapsläget är gott (8 ex rörande biologisk mångfald) när det gäller att välja vilka områden som ska kunna vara aktuella för intrång.

Ett viktigt mått att lyfta fram och hävda är avstånden till närmsta grönområde som handlar om 200m för äldre, funktionshindrade mfl samt 300 m för normalörliga.

När det gäller de områden som är av högst värde så bör miljöbalkens skydd instrument (t ex naturreservat) användas istället för planinstrument (t ex områdesbestämmelser) eftersom dessa är mer lämpade för långsiktigt skydd mot ett fungerande och beprövat system med förvaltning, vårdplan och naturvårdsbidrag.

- *Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras*

De höst värdefulla områdena utsätts idag för intrång och sen sekundära grönskan riskerar att betraktas som reservmark för bebyggelse. Här behövs alltså större insatser samtidigt som staden behöver bättre investeringar och analyser att luta sig emot för att

uppnå delmål 4.1-4.3.

- *Klimatförändringar*

Delmål 4.4, sid 22 är spännande. Den flyttar fram kunskapsläget och miljöarbetet när det gäller hållbara städer. Urban grönska och ekosystemtjänster är viktiga komponenter i att hantera framtidens klimatförändringar. Det viktigaste är att stärka befintliga gröonstrukturer och ekosystem och gärna komplettera med nyanlagda grön- och vattenmiljöer i anslutning till befintlig natur. Man kan känna stor oro för riskerna vid de nya strandnära bostadsområdena vid förhöjda vattennivåer, särskilt vid extrema oväder.

- *Skötsel av grönområden*

På detta område finns mycket kvar att göra. En bra början vore att inte gå in med omfattande trädarbeten i stadens alléer och parker under fåglarnas häckningssäsong pågår i april- juni, i naturparker februari – mars. Hösten är en lämplig årstid för dessa arbeten. Under 2011 kunde konstateras att denna mycket enkla hänsyn inte tog av staden.

Vidare är det mest trädvårdsföretag som engageras medan ekologiskt motiverad skötsel lyser med sin frånvaro utan möjligen i kommunens naturreservat. Ofta är rädslan för att en gren ska ramla ner relativt ovanliga men motiverar ofta en alltför kraftig rensning av äldre träd och död ved som är viktiga för att bibehålla biologisk mångfald i stadens grönområden.

Stockholm har ett miljöprogram som är ett spännande dokument för att närma sig den Goda staden eller ”en stad av världsklass”. WWF efterfrågar en bättre överensstämmelse mellan dessa goda ambitioner och andra målsättningar som starka exploateringsintressen, en växande biltrafik och överhuvud en sällan ifrågasatt inflyttning.

RESERVATIONER M.M.

Exploateringsnämnden

Reservation anfördes av Gabrielle Gjerswold m.fl. (MP) enligt följande.

Exploateringsnämnden beslutar anse remissen besvarad enligt skrivning nedan:
att justera beslutet omedelbart.

Programmet har för låg ambitionsnivå. Vi vill se mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det föreslås i miljöprogrammet som mål att varje stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. Vi menar att 2,0 ton CO₂ är ett lämpligt mål till 2015. Vad gäller ekologiska livsmedel borde målet vara 40 %. När det gäller luftföroreningar lägger man sig på den nivå som redan krävs av lagen, istället borde ambitionen vara högre.

Målen är alldeles för vaga. Istället för att sätta siffror på hur långt man behöver nå väljer man oftast att bara säga att miljöpåverkan ska ”minska” eller att bra miljöegrande ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Om till exempel antalet gående ökar med en person, har man då nått mål 1.4 att ”Gång- och cykelresandet ska öka”? Och har man verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad? Vi menar att målen måste vara skarpare än vad som föreslås nu.

Det är för få åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram måste ha tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de ska göra för att målen ska kunna nås. I detta utkast är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och det är för låg ambitionsnivå.

Det sägs att nämnder och styrelser ska ansvara för att målen ska nås utifrån sin verksamhet, samtidigt som det är ett stadsövergripande styrdokument. Varje nämnd/styrelse måste ha åtgärder som gör att vi uppnår de stadsövergripande målen.

Staden bör börja hos sig själv när det gäller att ha en hög ambitionsnivå för en hållbar stad. Ett exempel kan vara att minska antalet tjänstebilar, och istället införa tjänstecyklar, då skapar staden förutsättningar för en hållbar stad och dessutom bidrar man till folkhälsan. Staden måste skapa förutsättningar som gör det enklare för människor att göra miljövänliga val i vardagen. Att göra det enkelt att sortera sitt hushållsavfall, med många fraktioner, bör vara ett mål för staden.

Vi menar också att staden bör hantera markanvisningsprocessen och planprocessen så att när det byggs så görs det på mark där staden anser att det är lämpligt ur miljösynpunkt. Staden kan då ställa energikrav m.m. på byggnationer redan från början. Vidare bör man bygga i nära anslutning till kollektivtrafik för att minska bilåkandet.

Ska miljöprogrammet bli effektivt måste det innehålla tydligt angivna krav som ska uppfyllas av byggherrar m.fl.

Reservation anfördes av Ann-Margarethe Livh (V) enligt följande.

Delvis instämma i de synpunkter som förs fram i tjänsteutlåtandet

Därutöver begära att miljöprogrammet omarbetas så att det

- a. Till sin struktur överensstämmer med de nationella miljömålen och deras preciseringar.
- b. Till sitt innehåll i alla avseenden överensstämmer klimatmålet om utsläpp av koldioxidkvivalenter motsvarande 2 g/person och år 2020 liksom med de nationella miljömålen och med EU:s marina direktiv, vattendirektiv och Art och Habitat direktiv.

Särskilt framhålla att delmålen 1.3, 1.4, 1.7, 2.4, 3.5 och 6.4 ska vara "ska"-mål och att nedanstående delmål förtydligas

- a. 4.1 Restaurering, bevarande och skydd av markområden ska successivt stärkas och utvecklas
- b.4.2 Restaurering, bevarande och skydd av vatten ska ske så att God Ekologisk Status enligt vattendirektivets definition är uppnått senast 2015 utom vad gäller Stockholms hamn där God Ekologisk Potential ska råda.

Samt därutöver framföra

Vi finner det anmärkningsvärt att programmet till stor del saknar kvantitativa mål och oftast har en väsentligt lägre ambitionsnivå än de nationella miljömålen och de EU-direktiv som styr mark- och vatten användningen. Som vi tidigare framhållit är det gällande vattenprogrammet helt otillräckligt och kan inte - som nu är fallet - ligga till grund för ett seriöst miljöprogram som måste utgå från existerande internationella överenskommelser.

Särskilt uttalande gjordes av Maria Östberg Svanellind m.fl. (S) enligt följande.

Vice ordföranden Maria Östberg Svanellinds m.fl. (S) lämnar ärendet utan eget ställningstagande

Fastighetsnämnden

Reservation anfördes av Jakob Dalunde m.fl. (MP) enligt följande.

Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut

Därutöver anföras:

Miljöpartiet är i grunden kritiska till det nya miljöprogrammet, då ambitionen är satt alldeles för låg för att Stockholm på allvar ska kunna bli en hållbar storstad med ett miljöarbete i världsklass. Det tydligaste exemplet är utsläppsmålet om 3 ton koldioxid per person och år till 2015 måste skärpas till 2 ton.

Synen på den gröna miljön bör vidgas till mer än bara rekreation, den bör bidra ökad delaktighet och närvaro stadens natur. Exempelvis kan gröna tak förändra stadsmiljön i den riktningen.

Övriga mål är för vagt satta, då miljöpåverkan ska "minska" och bra miljöagerande ska "öka". Miljöprogrammet bidrar inte heller med tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att uppnå målen. Det är även oklart hur uppföljning ska ske för att mäta hur målen nås. Denna problematik lyfter kontoret fram på ett förtjänstfullt sätt som vi instämmer i.

Vi vill ha ambitiösa, tydliga och uppföljbara mål om energieffektivisering, förbättrad avfallshantering och minska miljöpåverkan.

Till exempel - miljöprogrammets mål om 10 % energieffektivisering är ett absolut minimum och vi vill utreda om det är möjligt att höja siffran till 40 eller 50 %. Energieffektivisering av stadens fastigheter är en utav stadens absolut viktigaste miljöområden.

Reservation anfördes av Bengt Sandberg m.fl. (S) enligt följande.

Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut

Föreslå att Miljöprogram 2012-15 remissbehandlas i en bredare extern krets och granskas av forskare och andra externa sakkunniga opponenter under en eller flera hearings, samt därutöver anföra:

En stad i världsklass förutsätter miljökrav i världsklass. Detta förslag till miljöprogram visar inte någonstans att de föreslagna miljökraven ligger just i världsklass.

Grunden för ett starkt miljöarbete är ett metodiskt arbete, med utgångspunkt i ett ambitiöst, heltäckande och styrande miljöprogram. Förslaget på miljöprogram som nu presenterats har en rad brister. Bland annat är ambitionerna och skrivningarna på exempelvis vattenområdet och bullerområdet för svaga. Kvantitativa mål saknas på flera områden och i några fall medför förslaget till och med en ambitionssänkning mot idag. Programmet skulle därutöver vinna på att breddas med ett tydligare barnperspektiv. Vi delar miljöförvaltningens kritik och synpunkter på förslaget.

Stockholmarna har rätt att veta om deras miljöprogram verkligen ligger i världsklass. Enda sättet att garantera detta är att förslaget granskas av andra städer som, ligger långt framme samt av forskare och miljöorganisationer.

Vi föreslår att staden sänder ut förslaget till miljöprogram till ett antal framstående städer och därefter ordnar hearings med forskare och miljöorganisationer. Därefter kan ett heltäckande och ambitiöst miljöprogram för Stockholm utarbetas.

Till följd av den mycket begränsade tiden som givits för behandling av ärendet i nämnderna återkommer vi socialdemokrater med mer utvecklade synpunkter inför den samlade behandlingen i kommunstyrelsen. Förhoppningsvis har då kommunstyrelsebehandlingen av miljöprogrammet föregåtts av den av oss föreslagna externa expertgenomgången.

Särskilt uttalande gjordes av Madeleine Sjöstedt m.fl. (FP), Billy Östh m.fl. (M) och Elisabeth Svensson (C) enligt följande.

Stockholm har länge arbetat strukturerat, målinriktat och framgångsrikt med miljöfrågor. Det ska staden fortsätta med, och alltid vara ett föredöme i sitt miljöarbete.

När det är dags att ta fram ett nytt miljöprogram för perioden 2012-2015, det åttonde i ordningen, är det därför av stor vikt att programmet blir mer vässat än sina föregångare. Överlag är förslaget på nytt miljöprogram också skarpare, men på vissa punkter kan det skärpas ytterligare.

Fastighetskontoret, vars remissvar tar upp de delar av dokumentet som på något sätt berör deras verksamhet, tar på ett bra sätt upp områden där programmet skulle kunna bli mer heltäckande och fördjupat. Vi delar exempelvis helt kontorets synpunkt på att det bör bli tydligare hur programmet ska följas upp och anser också att vissa av delmålen och indikatorerna kan bli skarpare.

Staden ska vara en förebild i miljöarbetet och här spelar fastighetskontoret en viktig roll.

Särskilt uttalande gjordes av Maj-Len Eklund (V) enligt följande.

Vänsterpartiet instämmer i de synpunkter som förs fram av förvaltningen, samt därutöver begära att;

- Miljöprogrammet omarbetas så att det
- Till sin struktur överensstämmer med de nationella miljömålen och deras preciseringar
- Till sitt innehåll möjliggör att klimatmålet om 0-utsläpp av koldioxidekvivalenter uppnås allra senast 2050 innebärande en kontinuerlig minskning t.v. med 0,2 g/person.
- Också överensstämmer med de nationella miljömålen och med EU:s marina direktiv, vattendirektiv och Art och Habitat direktiv.
- Särskilt framhålla att delmålen 1.3, 1.4, 1.7, 2.4, 3.5 och 6.4 ska vara ”ska”mål och att nedanstående delmål förtydligas
 - 4.1 Restaurering, bevarande och skydd av markområden ska successivt stärkas och utvecklas
 - 4.2 Restaurering, bevarande och skydd av vatten ska ske så att God Ekologisk Status enligt vattendirektivets definition är uppnått senast 2015 utom vad gäller Stockholms hamn där God Ekologisk Potential ska råda.

Därutöver framföra att vi finner det anmärkningsvärt att programmets till stor del saknar kvantitativa mål och oftast har en väsentligt lägre ambitionsnivå än de nationella miljömålen och de EU-direktiv som styr mark- och vatten användningen. Som vi tidigare framhållit är det gällande vattenprogrammet helt otillräckligt och kan inte – som nu är fallet - ligga till grund för ett seriöst miljöprogram som måste utgå från existerande internationella överenskommelser.

Kulturnämnden

Reservation anfördes av Mats Berglund (MP) enligt följande.

Kulturnämnden beslutar enligt förvaltningens förslag.

- att i delvis bifalla förvaltningens tjänsteutlåtande,
- att målet för koldioxid för 2015 ska sänkas till 2,0 ton CO₂ på person,
- att målet för ekologiska livsmedel ska höjas till 40%,
- att anföra följande:

Programmet har för låg ambitionsnivå, målen är för vaga och de föreslagna åtgärderna är för få. Vi vill att Stockholm ska bli en hållbar storstad. Då behövs ett betydligt skarpare miljöprogram. De mätbara nivåerna som anges, t.ex. kring koldioxid och ekologiska livsmedel, måste skärpas. Men värre är att flera delar av programmet helt saknar mätbara mål, vilket gör programmet urvattnat och omöjligt att följa upp. Det krävs också betydligt store ambitioner kring åtgärder för att förbättra stadens miljö och miljöarbete. Ett relevant miljöprogram hade haft tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta utkast är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och har för låg ambition.

Särskilt uttalande gjordes av Ann Mari Engel (V) enligt följande.

Vi instämmer i förvaltningens synpunkter utifrån nämndens ansvarsområde, men återkommer med övergripande synpunkter på programmet när ärendet kommer till kommunstyrelsen.

Kyrkogårdsnämnden

Reservation anfördes av Magnus Jarnling m.fl. (MP) och Mirja Räihä Järvinen m.fl. (S) enligt följande.

Miljöprogramförslaget har för låg ambitionsnivå för att föra Stockholm till en hållbar storstad, särskilt tydligt är det på klimatområdet och utsläppen av koldioxid. Programmet saknar mål kring bullerproblematiken. Många av de föreslagna målen är för

vaga och det saknas åtgärder och tydliga siffermål. En uppföljning blir svår eller omöjlig att utföra – ”att miljöpåverkan ska minska” är inte möjligt att utvärdera utan siffermål

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Reservation anfördes av Rana Carlstedt m.fl. (S) enligt följande.

1. Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut
2. Att förslaget till Miljöprogram 2012-15 remissbehandlas i en bredare extern krets och granskas av forskare och andra externa sakkunniga opponenter under en eller flera hearings.
3. Därutöver anföras att:

En stad i världsklass förutsätter miljökrav i världsklass. Detta förslag till miljöprogram visar inte någonstans att de föreslagna miljökraven ligger just i världsklass.

Grunden för ett starkt miljöarbete är ett metodiskt arbete, med utgångspunkt i ett ambitiöst, heltäckande och styrande miljöprogram. Förslaget på miljöprogram som nu presenterats har en rad brister. Bland annat är ambitionerna och skrivningarna på exempelvis vattenområdet och bullerområdet för svaga. Kvantitativa mål saknas på flera områden och i några fall medför förslaget till och med en ambitionssänkning mot idag. Programmet skulle därutöver vinna på att breddas med ett tydligare barnperspektiv. Vi delar miljöförvaltningens kritik och synpunkter på förslaget.

Stockholmarna har rätt att veta om deras miljöprogram verkligen ligger i världsklass. Enda sättet att garantera detta är att förslaget granskas av andra städer som ligger långt framme samt av forskare och miljöorganisationer.

Vi föreslår att staden sänder ut förslaget till miljöprogram till ett antal framstående städer och därefter ordnar hearings med forskare och miljöorganisationer. Därefter kan ett heltäckande och ambitiöst miljöprogram för Stockholm utarbetas.

Till följd av den mycket begränsade tiden som givits för behandling av ärendet i nämnderna återkommer vi socialdemokrater med mer utvecklade synpunkter inför den samlade behandlingen i kommunstyrelsen. Förhoppningsvis har då kommunstyrelsebehandlingen av miljöprogrammet föregåtts av den av oss föreslagna externa expertgenomgången.

Reservation anfördes av Katarina Luhr m.fl. (MP) enligt följande.

att miljö- och hälsoskyddsnämnden beslutar att i huvudsak godkänna förvaltningens svar på remissen, samt att som svar på remissen därutöver anföras följande:

Miljöpartiet anser att miljöprogrammet har för låg ambitionsnivå. I programmet föreslås inte sådana mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar

storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje Stockholmare ska släppa ut 3 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. När det gäller luftföroreningar som partiklar och kväveoxider lägger sig målen i programmet på den nivå som redan krävs av lagen. Att ha som mål att uppfylla lagen kan inte betraktas som särskilt ambitiöst.

Målen är alldeles för vaga. Istället för att siffersätta målen för att visa hur långt man behöver nå väljs oftast i programmet att bara säga att miljöpåverkan ska "minska" eller att bra miljöåtgärder ska "öka". Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Om till exempel antalet gående ökar med en person, har man då nått målet under 1.4 att "Gångtrafiken ska öka..."? Och har man verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad?

I programmet föreslås för få åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram måste ha tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta programförslag är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och för oambitiösa.

Särskilt på några områden vill vi lyfta fram svagheter i miljöprogrammet:

Det finns inget mål om energieffektivisering inom transportsektorn. Här saknas också ett mål om att personbilstrafiken i Stockholm ska minska. Utan effektivare transporter och minskad biltrafik blir det mycket svårt att uppnå ett miljöanpassat transportsystem i Stockholm

Klimatmålet behöver skärpas så att minskningstakten ligger i linje med målet att Stockholms totala utsläpp ska vara noll år 2030.

Kemikalier och avfall. Här behöver fokus läggas på att minska inflödet av farliga kemikalier till samhället istället för att försöka åtgärda problemen när kemikalier påverka människors hälsa eller när kemikalierna blir avfall som måste tas om hand. Det förebyggande arbetet måste ges ökad betydelse i miljöprogrammet.

Stockholms grönmärkt har för svagt skydd i förslaget. Idag exploateras Stockholms grönytor i mycket hög takt. Förslaget i miljöprogrammet att särskilja mark- och vattenområden med särskild betydelse från andra områden kommer att göra att exploateringen av grönytor kommer att fortsätta. Detta är oroande eftersom stadens grönytor fyller viktiga funktioner för rekreation och välmående, men också för bland annat lokal klimatreglering, ventilation, luftrening och bullerdämpning. Grundprincipen måste därför vara att det som är kvar av Stockholms grönmärkt ska bevaras och exploatering ska främst ske på redan exploaterade ytor.

Reservation anfördes av Stellan F Hamrin (V) enligt följande.

1. Instämma i de synpunkter som förs fram av förvaltningen
2. Därutöver begära att miljöprogrammet omarbetas så att det
 - a. Till sin struktur överensstämmer med de nationella miljömålen och deras preciseringar

- b. Till sitt innehåll i alla avseenden överensstämmer klimatmålet om utsläpp av koldioxidekvivalenter motsvarande 2 ton/person och år 2020 liksom med de nationella miljömålen och med EU:s marina direktiv, vattendirektiv och Art och Habitat direktiv.
3. Särskilt framhålla att delmålen 1.3, 1.4, 1.7, 2.4, 3.5 och 6.4 ska vara ”ska”mål och att nedanstående delmål förtydligas
 - a. 4.1 Restaurering, bevarande och skydd av markområden ska successivt stärkas och utvecklas
 - b. 4.2 Restaurering, bevarande och skydd av vatten ska ske så att God Ekologisk Status enligt vattendirektivets definition är uppnått senast 2015 utom vad gäller Stockholms hamn där God Ekologisk Potential ska råda.
4. Samt därutöver framföra

Vi finner det anmärkningsvärt att programmet till stor del saknar kvantitativa mål och oftast har en väsentligt lägre ambitionsnivå än de nationella miljömålen och de EU-direktiv som styr mark- och vatten användningen. Som vi tidigare framhållit är det gällande vattenprogrammet helt otillräckligt och kan inte - som nu är fallet - ligga till grund för ett seriöst miljöprogram som måste utgå från existerande internationella överenskommelser.

Socialnämnden

Reservation anfördes av Stefan Nilsson m.fl. (MP) enligt följande.

Socialnämnden lämnar följande yttrande som svar på remissen:

Stockholms stad har en stark tradition av framsynt miljöarbete. Med den moderatledda majoritetens låga ambitionsnivå på miljöområdet tappar Stockholms miljöarbete mark till mer ambitiösa städer och kommuner, både i Sverige och utomlands. Förslaget till miljöprogram bryter tyvärr inte denna trend.

Miljöpartiet anser att många av programmets mål är alltför lågt satta. Till år 2015 har staden t.ex. möjlighet att åstadkomma en betydligt större minskning av koldioxidutsläppen i staden än till föreslagna 3,0 ton/år och person. Målet bör sättas till 2,0 ton/år. Vidare bör staden ha som mål att 40 procent av inköpta livsmedel ska vara ekologiskt producerade.

De miljömål som är formulerade som att något ska ”öka” eller ”minska” måste preciseras. En helt marginell ökning av gång- och cykeltrafiken är t.ex. knappast någon framgång. På samma sätt måste mål som avser byråkratiska åtgärder formuleras om så att de anger stadens syfte med åtgärden. Att 100 procent av alla nämnder ska ha en resepolicy är t.ex. inte något relevant miljömål, men kan i bästa fall fungera som medel för att nå ett sådant mål. Om syftet är att tjänsteresornas miljöbelastning ska begränsas bör staden sätta upp ett mål och en indikator som mäter miljöbelastningen.

Miljöprogrammet måste också innehålla tydligare uppdrag till stadens nämnder, förvaltningar och bolag för att miljömålen ska uppnås. Att varje nämnd eller bolag ska uppfinna hjulet på egen hand, t.ex. i fråga om att formulera miljökrav för upphandlingar, är krångligt och ineffektivt. Vi instämmer därför i socialförvaltningens synpunkter om att det behövs tydliga anvisningar för miljökrav i upphandlingar och entreprenader. Vi stödjer också förslaget om en bred miljökompetenssatsning för att uppmuntra personalens engagemang och delaktighet i stadens miljöarbete.

Reservation anfördes av Inger Stark (V) enligt följande.

- Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.
- Socialnämnden anför därutöver följande:

Förslaget till miljöprogram har i första hand som syfte att skapa en ekologiskt hållbar stad. Nämndernas roll berörs väldigt lite i texten. Men det är viktigt att samtliga nämnder i staden tar sitt ansvar för att både den egna verksamheten ska utvecklas enligt de mål som fastställs i Miljöprogrammet och att alla nämnder i Staden arbetar för programmets mål.

Socialnämnden måste på ett tydligare sätt samordna och organisera sitt miljöarbete än vad som sker i dag. Nämnden behöver en fastställd strategi för ett ekologiskt hållbart Stockholm.

Naturskyddsföreningen har kritiserat programmet för att programförslaget saknar nyckeltal för de delmål som föreslås och tidpunkt när delmålen ska uppnås. Vi instämmer i denna kritik.

Stadsbyggnadsnämnden

Reservation anfördes av Tomas Rudin m.fl. (S) enligt följande.

- Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut
- Förslaget till Miljöprogram 2012-15 remissbehandlas i en bredare extern krets och granskas av forskare och andra externa sakkunniga opponenter under en eller flera hearings
- Därutöver anföra:

En stad i världsklass förutsätter miljökrav i världsklass. Detta förslag till miljöprogram visar inte någonstans att de föreslagna miljökraven ligger just i världsklass.

Grunden för ett starkt miljöarbete är ett metodiskt arbete, med utgångspunkt i ett ambitiöst, heltäckande och styrande miljöprogram. Förslaget på miljöprogram som nu presenterats har en rad brister. Bland annat är ambitionerna och skrivningarna på exempelvis vattenområdet och bullerområdet för svaga. Kvantitativa mål saknas på flera

områden och i några fall medför förslaget till och med en ambitionssänkning mot idag. Programmet skulle därutöver vinna på att breddas med ett tydligare barnperspektiv.

Stockholmarna har rätt att veta om deras miljöprogram verkligen ligger i världsklass. Enda sättet att garantera detta är att förslaget granskas av andra städer som ligger långt framme samt av forskare och miljöorganisationer.

Vi föreslår att staden sänder ut förslaget till miljöprogram till ett antal framstående städer och därefter ordnar hearings med forskare och miljöorganisationer. Därefter kan ett heltäckande och ambitiöst miljöprogram för Stockholm utarbetas.

Till följd av den mycket begränsade tiden som givits för behandling av ärendet i nämnderna återkommer vi socialdemokrater med mer utvecklade synpunkter inför den samlade behandlingen i kommunstyrelsen. Förhoppningsvis har då kommunstyrelsebehandlingen av miljöprogrammet föregåtts av den av oss föreslagna externa expertgenomgången.

Reservation anfördes av Mats Lindqvist m.fl. (MP) enligt följande.

att som svar på remissen godkänna kontorets utlåtande, men dessutom anför följande:

Programmet har för låg ambitionsnivå. Till exempel där man har som mål att varje Stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. Miljöpartiet har tidigare begärt att målet ska sättas till högst 2,0 ton CO₂ till 2015. Vad gäller ekologiska livsmedel så ligger till exempel Köpenhamn nu med ett mål på 95% och där man redan nu har uppnått 60%. När det gäller luftföroreningar så håller sig förslaget till miljöprogram till den nivå som redan krävs av i dag gällande lagstiftning. Behövs verkligen ett miljöprogram för att staden ska uppfylla vad lagen föreskriver?

Det är bra att förslaget till miljöprogram innehåller fler mätbara mål än det nuvarande miljöprogrammet. Men än behövs fler tydliga mätbara mål. Fortfarande innehåller förslaget för många utfästelser typ "Miljöpåverkan ska minska" eller att "bra miljöagerande ska öka". Det behövs även tydligare uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås.

Stadsbyggnadskontoret har flera viktiga funktioner i miljöarbetet. Till exempel inom målet Miljöeffektiva transporter så måste Stadsbyggnadskontoret arbeta mer integrerande, så att sådana frågor som hur kollektivtrafiken ska regleras i nya bostadsområden måste finnas med redan i planeringens inledning. I princip helt bilfria områden efter kontinental förebild, med förstärkt kollektivtrafik samt tillgång till bilpooler, behöver övervägas.

Rörande målet Giftfria varor och transporter, så behöver Stadsbyggnadskontoret ta fram underlag för vilka ämnen och dito material som ska fasas ut vid nybyggnation i Stockholm. Man behöver även bättre förståelse och kompetens för hur logistiska behov för angöring till fastigheter behöver utformas, för att minska transporternas sam-

manlagda miljöpåverkan. Detta är även en upphandlingsfråga som angår Stadsbyggnadskontoret som organisation. Många företagare upplever Stockholms stads miljöarbete som ”flummigt”. Därför att först ställer staden diverse miljökrav inför upphandlingar. Men när stadens förvaltningar sedan väl ska köpa, så köper man oftast ”det billigaste” med hänvisning till sin respektive budget. Företagaren som ställt upp och tagit fram miljöbättre alternativ, känner sig då föga uppmuntrad att ta stadens miljöarbete på allvar.

Avseende Hållbar energianvändning så måste högre krav ställas på energieffektivitet vid om och nybyggnader, inte bara för den färdigställda byggnadens funktion.

Rörande Hållbar användning av mark och vatten så behöver Stadsbyggnadskontoret ta in sin ekologiska kompetens redan från början i planarbetet. De ekologiska aspekterna ska inte vara något som kommer in efteråt och som sammanräknar de biologiska skadorna som ett färdigt planarbete kommer att resultera i. Det är vidare märkligt att förslaget till miljöprogram inte innefattar någon som helst bäring till Vattenprogram för Stockholm 2000.

Mycket mer kan även tillföras till målet Miljöeffektiv avfallshantering: Till exempel krav på att källsortering ska vara möjlig i fastigheten, förutom där K-märkning lägger hinder i vägen.

Detta emedan återvinningsstationerna ute på stadens gator var från början en kompromiss, i väntan på att källsortering successivt skulle vara möjlig i fastigheterna.

Högre krav behöver även ställas på miljöeffektiv källsortering. Där ligger de större företagen i dag långt fram, men det finns flera mindre företag som behöver få en ökad tydlighet rörande vilka miljökrav som ska gälla i Stockholms stad där byggavfall uppkommer.

Reservation anfördes av Maria Hannäs (V) enligt följande.

1. Stadsbyggnadsnämnden överlämnar och återoppar tjänsteutlåtandet i huvudsak och anför följande
2. Därutöver begära att miljöprogrammet omarbetas så att det
 - a. Till sin struktur överensstämmer med de nationella miljömålen och deras preciseringar
 - b. Till sitt innehåll i alla avseenden överensstämmer klimatmålet om utsläpp av koldioxidekvivalenter motsvarande 2 g/person och år 2020 liksom med de nationella miljömålen och med EU:s marina direktiv, vattendirektiv och Art och Habitat direktiv.
3. Särskilt framhålla att delmålen 1.3, 1.4, 1.7, 2.4, 3.5 och 6.4 ska vara ”ska”mål och att nedanstående delmål förtydligas
 - a. 4.1 Restaurering, bevarande och skydd av markområden ska successivt stärkas och utvecklas
 - b. 4.2 Restaurering, bevarande och skydd av vatten ska ske så att God Ekologisk Status enligt vattendirektivets definition är uppnått senast

2015 utom vad gäller Stockholms hamn där God Ekologisk Potential ska råda.

4. Samt därutöver framföra

Vi finner det anmärkningsvärt att programmet till stor del saknar kvantitativa mål och oftast har en väsentligt lägre ambitionsnivå än de nationella miljömålen och de EU-direktiv som styr mark- och vatten användningen. Som vi tidigare framhållit är det gällande vattenprogrammet helt otillräckligt och kan inte - som nu är fallet - ligga till grund för ett seriöst miljöprogram som måste utgå från existerande internationella överenskommelser.

Trafik- och renhållningsnämnden

Reservation anfördes av Emilia Hagberg m.fl. (MP) enligt följande.

Att som svar på remissen anföra

Miljöpartiet de gröna anser att miljöprogrammet i många delar har för alltför låga ambitionsnivåer. Programmet saknar i realiteten mål och åtgärder som gör att Stockholm kan bli en hållbar storstad. Målet om 3 ton koldioxidekvivalenter per år och stockholmare till 2015 är för lågt och i detta inräknas inte stockholmarnas utsläpp från konsumtion och utrikes resor. Mycket mer kan göras för att minska utsläppen av klimatgaser. Klimatmålet behöver skärpas så att minskningstakten ligger i linje med målet att Stockholms totala utsläpp ska vara noll år 2030.

Många av målen i programmet är för vaga. Istället för att siffersätta målen för att visa hur långt man behöver nå väljs oftast i programmet att bara säga att miljöpåverkan ska "minska" eller att bra miljögagerande ska "öka". Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen.

Programmet saknar mål om energieffektivisering inom transportsektorn och mål om minskad personbilstrafik i Stockholm. Utan effektivare transporter och minskad biltrafik blir det mycket svårt att uppnå ett miljöanpassat transportsystem i Stockholm.

Trafiken i Stockholms stad kan inte ses isolerad utan som en del av Stockholmsregionens trafiksystem. Som kontoret påpekar krävs det kraftfulla åtgärder för att nå flera av delmålen om luft och buller såväl inom Stockholms stad som på regional och nationell nivå. Men den moderatledda majoriteten saknar trafikpolitiska förslag som leder till uppfyllelse av de ambitiöst satta och nödvändiga miljömålen.

Både att biltrafikens andelar och att antalet bilar måste minska. Av SL:s trafikplan framgår att kollektivtrafikandelen beräknas minska i en del reserelationer fram till 2020. Båttrafik på Stockholms inre vatten kan avlasta kollektivtrafiksystemet, men båttrafiken saknas helt i avsnittet om miljöeffektiva transporter. Det högt ställda delmålet om fördubblat cykelresande verkar inte avse perioden fram till 2015. Den mode-

ratledda majoriteten har inte finansierat den nödvändiga utbyggnaden av cykelinfrastrukturen och större cykelprojekt har flera års planeringstid.

Arbetet med avfallsfrågorna måste prioritera att förhindra uppkomst av avfall. När det gäller kemikalier behöver större fokus läggas på att minska inflödet av farliga kemikalier till samhället istället för att enbart försöka åtgärda problemen när kemikalier påverkar människors hälsa eller när kemikalierna blir avfall som måste tas om hand.

Ett ambitiöst miljöprogram måste ha tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta programförslag är åtgärderna och uppdragen för få och för otydliga.

Reservation anfördes av Malte Sigemalm m.fl. (S) enligt följande.

- Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut
- Förslaget till Miljöprogram 2012-15 remissbehandlas i en bredare extern krets och granskas av forskare och andra externa sakkunniga opponenter under en eller flera hearings
- Därutöver anföras:

En stad i världsklass förutsätter miljökrav i världsklass. Detta förslag till miljöprogram visar inte någonstans att de föreslagna miljökraven ligger just i världsklass.

Grunden för ett starkt miljöarbete är ett metodiskt arbete, med utgångspunkt i ett ambitiöst, heltäckande och styrande miljöprogram. Förslaget på miljöprogram som nu presenterats har en rad brister. Bland annat är ambitionerna och skrivningarna på exempelvis vattenområdet och bullerområdet för svaga. Kvantitativa mål saknas på flera områden och i några fall medför förslaget till och med en ambitionssänkning mot idag. Programmet skulle därutöver vinna på att breddas med ett tydligare barnperspektiv.

Stockholmarna har rätt att veta om deras miljöprogram verkligen ligger i världsklass. Enda sättet att garantera detta är att förslaget granskas av andra städer som ligger långt framme samt av forskare och miljöorganisationer.

Vi föreslår att staden sänder ut förslaget till miljöprogram till ett antal framstående städer och därefter ordnar hearings med forskare och miljöorganisationer. Därefter kan ett heltäckande och ambitiöst miljöprogram för Stockholm utarbetas.

Till följd av den mycket begränsade tiden som givits för behandling av ärendet i nämnderna återkommer vi socialdemokrater med mer utvecklade synpunkter inför den samlade behandlingen i kommunstyrelsen. Förhoppningsvis har då kommunstyrelsebehandlingen av miljöprogrammet föregåtts av den av oss föreslagna externa expertgenomgången.

Reservation anfördes av Kajsa Stenfelt (V) enligt följande.

1. Att instämma i de synpunkter som förs fram av kontoret
2. Att begära att miljöprogrammet omarbetas så att det

- a. Till sin struktur överensstämmer med de nationella miljömålen och dess preciseringar
 - b. Till sitt innehåll i alla avseenden överensstämmer klimatmålet om utsläpp av koldioxidekvivalenter motsvarande 2 g/person och år 2020 liksom med de nationella miljömålen och med EU:s marina direktiv, vattendirektiv och Art och Habitat direktiv.
3. Särskilt framhålla att delmålen 1.3, 1.4, 1.7, 2.4, 3.5 och 6.4 är ”ska”-mål och att nedanstående delmål förtydligas
- a. 4.1 Restaurering, bevarande och skydd av dessa markområden ska successivt stärkas och utvecklas
 - b. 4.2 Restaurering, bevarande och skydd av dessa vatten ska ske så att God Ekologisk Status enligt vattendirektivets definition är uppnått senast 2015 utom vad gäller Stockholms hamn där God Ekologisk Potential ska råda.
4. Att därutöver anföras:

Vi finner det anmärkningsvärt att programmet oftast saknar kvantitativa mål och ofta har en väsentligt lägre ambitionsnivå än de nationella miljömålen och de EU-direktiv som styr mark- och vattenanvändningen. Det gällande vattenprogrammet är helt otillräckligt och kan inte ligga till grund för ett seriöst miljöprogram som åtminstone borde vara baserat på nationella och internationella överenskommelser.

Särskilt uttalande gjordes av Ulla Hamilton (M), Mark Klamberg (FP) och Jonas Naddebo (C) enligt följande.

När det gäller insamling av matavfall är det viktigt att också ta hänsyn till det matavfall som kan tillgodogöras via avfallskvarnar när insamlingsmålet sätts. Den problematiken behandlas inte i miljöprogrammet.

Ersättande yttrande gjordes av Göran Oljeqvist (KD) enligt följande.

Göran Oljeqvist (KD) instämmer i särskilt uttalandet av ordföranden Ulla Hamilton m.fl. (M) Jonas Naddebo (C) och Mark Klamberg (FP).

Utbildningsnämnden

Reservation anfördes av Per Olsson m.fl. (MP) enligt följande.

Att delvis besluta enligt förvaltningens förslag,

Att målsättningen för staden gällande utsläppen av växthusgaser per stockholmare sätts till högst 2,0 ton CO₂e

Att målsättningen för andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 40 %

Att tydligare målsättningar för sund inomhusmiljö utvecklas, samt
Att därutöver anföras

I skolans värld finns det både ekologiska och pedagogiska vinster med att vara ambitiös och målmedveten gällande miljöarbetet. Stockholms skolor har i alldeles för hög utsträckning idag en osund inomhusmiljö. Huvudskyddsombudet vittnar om en många gånger ohållbar situation och staden har fått skarp kritik från arbetsmiljöverket. Att stadens målsättning för inomhusmiljön begränsas till att det ska bli bättre är helt enkelt inte gott nog. Det krävs tydligare målsättningar än så.

Generellt är målen i programmet för vaga. Alldeles för ofta nöjer sig staden, i det föreslagna programmet, med att bara säga att miljöpåverkan ska "minska" eller att bra miljöagerande ska "öka". Mer än så, att staden har som målsättning att leva upp till lagen, eller gällande EU-standard är inte ett uttryck för ambition. Det borde istället vara en självklarhet och en utgångspunkt i arbetet med en hållbar och klimatsmart stad.

Framsteg har under det senaste året gjorts på energieffektiviseringar i stadens skollokaler. Att fortsätta ställa höga sådana krav vid ombyggnad eller nybyggnad är en självklarhet. Miljöpartiet delar förvaltningens oro angående hyreshöjningar i samband med ombyggnader. Men hyresnivåerna ska inte behöva öka nämnvärt då en energieffektivisering innebär en reell besparing på längre sikt, vilket inte ens är att jämföra med den förlust vi gör om vi inte gör något alls.

Reservation anfördes av Jan Valeskog m.fl. (S) enligt följande.

att i huvudsak godkänna förslaget till yttrande
att därutöver anföras följande

Programmet behöver utvecklas på några områden som berör skolan. Andel ventilationssystem som är godkända bör uttryckligen omfatta även enskilt drivna skolor. Indikatorerna i förslaget är utformade som om de endast omfattar kommunala fastighetsbolag, vilket inte är rimligt då de flesta ventilationsproblemen har konstaterat finnas hos enskilt drivna skolor.

Även indikatorer för bullernivåer inomhus bör formuleras, inte bara vid fasad. Här kommer frågor om isolering genom bättre fönster med mera in i bilden, vilket kan vara särskilt betydelsefullt på många skolor.

Förslaget till remissvar tar upp det möjliga sambandet mellan renoveringar och upprustningar som syftar till bättre miljö, och hyreskostnaden för de berörda skolorna. Det är angeläget att stadens hyressättningsprinciper tar hänsyn till detta, så att skolor som aktivt medverkar till miljöförbättrande åtgärder inte drabbas av högre hyreskostnader som följd av detta. Staden bör säkerställa att tillräckliga medel finns till förfogande för den upprustning av skolor som krävs för att nå målen i miljöprogrammet.

Särskilt uttalande gjordes av Lotta Edholm m.fl. (FP), Johanna Sjö m.fl. (M), Helen Törnqvist (C) och Erika Svanström (KD) enligt följande.

Det är viktigt att Stockholm har ett offensivt miljöarbete. Därför är det glädjande att det nya förslaget till miljöprogram höjer ribban och ställer högre krav. Det finns dock problem med de tekniska förutsättningarna för att klara målen för andel ekologisk livsmedel.

Miljöprogrammet föreslår i bilaga 2 – indikatorer, att en mätmetod bör läggas till för att kunna mäta andelen ekologiskt upphandlad mat. Vi vill understryka vikten av detta förslag, vilket skulle motverka en annars missvisande indikator.

Det pedagogiska problem som finns med att skolor som lagar sin egen mat har svårt att påvisa hur stor del av de livsmedel de brukar är ekologiskt odlade bör ses över. Att höja kraven på andel ekologisk mat är viktigt, men det blir problematiskt när det inte går att följa upp på ett korrekt sätt.

I punkt 1.4 slår miljöprogrammet fast att gång- och cykelresandet ska öka, vilket självklart är viktigt för en god miljö. Men samtidigt är det viktigt att framhålla att alla barn ska ha en trygg och säker skolväg.

Särskilt uttalande gjordes av Måns Almqvist (V) enligt följande.

Vi delar den oro som uttrycks i förvaltningens tjänsteutlåtande avseende risken för att miljöprogrammets principer för ombyggnader kan leda till kraftiga hyreshöjningar för Stockholms skolor. Förslaget till lösning av problemet, skisserat av förvaltningen, där målen istället betraktas som riktvärden, möjliga att bortse ifrån i fall där det bedöms leda till orimliga hyreskostnader är emellertid också det problematiskt. En risk med förslaget är att riktlinjerna tillämpas i sådana fall där de hade tillämpats alldeles oavsett miljöprogrammet och inte tillämpas i de fall där miljöprogrammets förslag skulle ha inneburit en ambitionshöjning. I praktiken ungefär detsamma som att stryka riktlinjerna bara något mer administrativt komplicerat.

Vi menar att utbildningsförvaltningen tillsammans med kommunstyrelsen istället bör försöka hitta ett alternativ där miljöprogrammets ambitionsnivå kan kvarstå men där vi kan undvika att enskilda skolor drabbas av orimliga hyreskostnader. Miljömålen är inte skolspecifika, utan generella ambitioner för hela staden. Om skolan drabbas av en oproportionerligt stor del av dessa kostnader pga det stora behovet av expansion inom grundskolan de närmaste åren behövs kanske en mekanism för att slå ut den kostnaden över hela stadens verksamhet. En sådan mekanism kunde kompensera för den del av merkostnaden som inte motsvaras av besparingar för den enskilda hyresgästen i form av sänkt energiförbrukning o d.

Äldrenämnden

Reservation anfördes av Christopher Ödmann m.fl. (MP) enligt följande.

Miljöpartiet yrkar att äldrenämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande samt anför följande som svar på remissen:

Det är positivt att miljöprogrammet inarbetas i stadens integrerade system för planering och uppföljning (ILS). Detta underlättar att miljöfrågorna fortlöpande synliggörs och beaktas i de olika nämndernas verksamhet. Förslaget till nytt miljöprogram behöver dock utvecklas och kompletteras i flera avseenden:

Förslaget har för låg ambitionsnivå. Det saknar mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje Stockholmare ska släppa ut högst 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. Rimligt är att kräva 2,0 ton koldioxid till år 2015. Vad gäller ekologiska livsmedel bör ambitionen redan nu vara 40 %. När det gäller luftföroreningar ligger förslaget på den nivå som redan krävs av lagen – här bör ett mer ambitiöst förslag läggas fast.

Målen är alldeles för vaga. Istället för att ange konkreta mått på hur långt man behöver nå anges oftast att bara att miljöpåverkan ska ”minska” eller att bra miljöegrande ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen.

Förslaget innehåller inte tillräckligt med åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram måste innehålla fler tydliga uppdrag till nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I förslaget är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och inte tillräckligt ambitiösa.

Det finns också skäl att beakta handikapprådets påpekande att det finns många människor som bor eller vistas i Stockholm och som på grund av funktionsnedsättning har problem med både utomhus- och inomhusmiljö, t.ex. i samband med astma, allergier, nedsatt syn eller annat rörelsehinder. Rådet anför att förslaget till nytt miljöprogram saknar en beskrivning av hur staden planerar för bättre utomhus- och inomhusmiljö utifrån funktionsnedsättningsaspekter.

Reservation anfördes av Mirja Räihä Järvinen m.fl. (S) enligt följande.

Socialdemokraterna yrkar att äldrenämnden beslutar att i huvudsak godkänna förvaltningens förslag till beslut samt att därutöver anföras:

Mycket är bra i miljöprogrammet och det berör många viktiga områden när det gäller miljöarbete. Givetvis skall nämnden och förvaltningen verkställa programmet så att målen uppnås. Men vi anser att det också är ett ansvar för varje förvaltning att beskri-

va åtgärder utifrån sin egen verklighet, i synnerhet om man ser att det fattas områden som kan vara viktiga för framtiden.

Det vi saknar i miljöprogrammet är hanteringen av mediciner. Det är klart att på boenden som är bemannade dygnet runt är det lätt att t ex samla in överblivna eller utgångna mediciner och lämna dem till apoteket för destruktion. Men hur fungerar detta i hemtjänsten och hur kan vi arbeta för att förhindra att mediciner hamnar i soppsåsar och i avlopp.

Ett ytterligare problem är rester av mediciner som utsöndras via urin och avföring och på det sättet hamnar i vattendrag eftersom det är fortfarande mycket svårt eller rent av omöjligt att rena avloppsvatten från de resterna. Hur kan vi då försäkra om oss att de äldre inte har för många mediciner? Det är nog fortfarande fullt möjligt att många kan äta för många läkemedel.

I diskussion om närlinor talas det om vikten av att barn, som inte har möjlighet att röra sig långt från hemmet, har tillgång till natur och grönområden på nära håll. Vi anser detsamma måste gälla för äldre och funktionshindrade också.

Vi hade önskat att det hade funnits ett resonemang kring detta i miljöprogrammet eller i förvaltningens remissvar.

Reservation anfördes av Torun Boucher (V) enligt följande.

Vänsterpartiet yrkar att äldrenämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen samt vill därutöver tillägga:

En stor brist i det föreslagna miljöprogrammet är avsaknaden av delmål, nyckeltal och tidpunkt när delmålen ska vara uppfyllda. Naturskyddsföreningen har påpekat detta i sitt remissvar, och kräver övergripande, konkreta och mätbara mål med tillhörande åtgärder.

Miljöprogrammet ska syfta till att uppnå ekologisk hållbarhet i första hand. Hur kan äldrenämnden på bästa sätt bidra till detta mål?

Vi föreslår att nämnden lyfter en strategi för en hållbar äldreomsorg i staden som inkluderar en effektivare organisation av hemtjänsten avseende transporter samt mer ekologisk, närproducerad mat tillagad på plats.

Bromma stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Anders Löwdin (S) enligt följande.

Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut

Att instämma i Socialdemokraternas förslag till beslut i Miljö- och hälsoskyddsnämnden, att-sats 2. Att förslaget till Miljöprogram 2012-15 remissbehandlas i en bredare extern krets och granskas av forskare och andra externa sakkunniga opponenter under en eller flera hearings

Att därutöver anföra

En stad i världsklass förutsätter miljökrav i världsklass. Detta förslag till miljöprogram visar inte någonstans att de föreslagna miljökraven ligger just i världsklass. Grunden för ett starkt miljöarbete är ett metodiskt arbete, med utgångspunkt i ett ambitiöst, heltäckande och styrande miljöprogram. Förslaget på miljöprogram som nu presenterats har en rad brister. Bland annat är ambitionerna och skrivningarna på exempelvis vattenområdet och bullerområdet för svaga. Kvantitativa mål saknas på flera områden och i några fall medför förslaget till och med en ambitionssänkning mot idag. Programmet skulle därutöver vinna på att breddas med ett tydligare barnperspektiv. Vi delar miljöförvaltningens kritik och synpunkter på förslaget.

Stockholmarna har rätt att veta om deras miljöprogram verkligen ligger i världsklass. Enda sättet att garantera detta är att förslaget granskas av andra städer som ligger långt framme samt av forskare och miljöorganisationer. Vi föreslår att staden sänder ut förslaget till miljöprogram till ett antal framstående städer och därefter ordnar hearings med forskare och miljöorganisationer. Därefter kan ett heltäckande och ambitiöst miljöprogram för Stockholm utarbetas.

Till följd av den mycket begränsade tiden som givits för behandling av ärendet i nämnderna återkommer vi socialdemokrater med mer utvecklade synpunkter inför den samlade behandlingen i kommunstyrelsen. Förhoppningsvis har då kommunstyrelsebehandlingen av miljöprogrammet föregåtts av den av oss föreslagna externa expertgenomgången.

Reservation anfördes av Cecilia Obermüller (MP) enligt följande.

1. delvis godkänna förvaltnings tjänsteutlåtande som svar på remissen
2. i övrigt besvara remissen med följande:
 - att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under område 1 om att vägtrafiksystemets ytanspråk inte ska öka per capita
 - att uttala att delmål 2.3, andelen ekologiska livsmedel som staden köper in, ska uppgå till minst 40 procent
 - att uttala att delmål 3.2 bör skärpas, så att all el som staden köper ska vara miljömärkt.
 - att uttala att delmål 3.5 - staden ska verka för att utsläppen av växthusgas minskar, till högst 2,0 ton CO2 per stockholmare.
 - att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under området 4, att om exploatering av obebyggda mark- och vattenområden inte kan undvikas ska intrången kompenseras så att likvärdiga ekologiska tjänster bevaras i närområdet.
 - att uttala i delmål 4.1 att intrång i särskilt betydelsefulla grönskulpturer inte ska ske.

- att lägga till ett delmål under 4.1, om att Stockholm ska utvärdera ekosystemtjänsterna som våra naturområden bidrar med inom kommunen
- att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under område 5 om att staden ska verka för att 70 % av matavfallet behandlas biologiskt
- att uttala att ytterligare ett mål under område 6 bör införas, rörande att antalet Stockholmare som utsätts för starka magnetfält minskar
- att uttala att det bör förberedas ett nytt målområde: Sund utomhusmiljö som utöver luftkvalitetsfrågor även ska innefatta buller och strålning.

3. Därutöver anföra följande.

”Övergripande

Programmet har för låg ambitionsnivå. Majoriteten vågar eller vill inte föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje Stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. MP har krävt 2,0 ton CO₂ till 2015. Vad gäller ekologiska livsmedel kräver vi 40% ekologiska livsmedel. När det gäller luftföroreningar lägger man sig på den nivå som redan lagligt föreskrivs vilket inte är särskilt ambitiöst...

Målen är alldeles för vaga. Istället för att sätta siffror, kvantifiera hur långt man behöver nå väljer man oftast att bara säga att miljöpåverkan ska ”minska” eller att bra miljöagerande ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Om till exempel antalet gående ökar med en person, har man då nått mål 1.4 att ”Gång- och cykelresandet ska öka”? Och har man verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad?

För få åtgärder föreslås, för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram hade haft tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta utkast är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och för oambitiösa.

Medborgardialogen är viktig för miljöprogrammets måluppfyllnad. Tyvärr har den borgerliga alliansen lagt ner konsumentförvaltningen och Agenda 21-arbetet, samt starkt bantat informationsarbetet på miljöförvaltningen. Detta försvårar möjligheterna för kommunen att jobba aktivt med att verka för målen som riktar sig till medborgare och andra externa aktörer.

Miljöeffektiva transporter

Det behövs ytterligare ett mål under område 1 om att vägtrafiksystemets ytanspråk inte ska öka per capita. Detta mål fanns i miljöprogrammet 2002-2006 och syftar till att Stockholm inte ska gå mot en markanvändning där allt större yta krävs för transporter och staden glesas ut.

Stadens möjligheter att upphandla mer miljövänliga arbetsmaskiner och entreprenader bör också understrykas i det nya programmet då en sådan aktiv upphandling kan minska utsläppen och bullret från arbetsfordon väsentligt.

Giffriga varor och byggnader

Delmålet för offentlig upphandling av ekologiska livsmedel är för lågt. Det bör sättas till 40 %. Regeringen har fastslagit att offentlig upphandling av ekologiska livsmedel bör nå 25% redan 2010, i Stockholm kom flera stadsdelsnämnder upp över 15% redan 2006. Att välja konventionellt producerade livsmedel istället för ekologiska bidrar till en mängd miljöproblem, bl a övergödningen av Mälaren och Östersjön.

Det behövs ett ytterligare mål om att verka för att andelen miljöanpassade varor, inklusive ekologiska livsmedel, som säljs i Stockholm ökar. Staden kan göra mycket för att underlätta för miljöanpassad försäljning och på det viset både bidra till bättre miljö och stärka miljöföretagen lokalt.

Hållbar energianvändning

Delmålet 3.3 bör skärpas för att säkerställa att Stockholm når nollutsläpp senast 2030 vilket Miljöpartiet anser är både nödvändigt och möjligt. Det finns flera relativt enkla åtgärder som kan minska utsläppen redan under denna programperiod, t ex fossilfri fjärrvärme och individuell debitering för värme och varmvatten. Eftersom både energieffektivisering och utbyte till förnyelsebara källor kan användas för CO2-minskningar är det mer rimligt att sätta högre krav.

Delmål 3.2 bör skärpas så att all el som staden köper är miljömärkt.

Hållbar användning av mark och vatten

Delmål 4.1 bör preciseras så att 'bevara' tydligt innebär beslut om bevarande över tid, t ex som naturreservat el dyl. Ekologiska kompensationsåtgärder behövs för att inte värdet av Stockholms grönmark ska minska. Det är olyckligt att uppföljningsansvaret på ett oklart sätt splittrats mellan flera nämnder och förvaltningar. Stockholm bör påbörja ett arbete med att utvärdera ekosystemtjänsterna som våra naturområden bidrar med till kommunen.

Miljöeffektiv avfallshantering

Det behövs ett nytt delmål om att staden ska verka för att 70 % av matavfallet behandlas biologiskt (rötas, komposteras) vilket också är nationellt mål. Att radikalt öka insamlingen och rötningen av matavfall är både god kretsloppspolitik och ger välbehövligt tillskott till stadens biogasproduktion.

Sund inomhusmiljö

Delmålet att antalet stockholmare som utsätts för starka magnetfält minskar, och som fanns i miljöprogrammet 2002-2006 bör läggas till förslaget till nytt program.

Förbered ett nytt målområde: Sund utomhusmiljö

Många människor bor eller arbetar i Stockholm i fastigheter som ligger i dammiga, bullriga och fula miljöer utan tillgång till tillräckligt med dagsljus, frisk luft eller grönska. Många skolgårdar i staden är direkt ovärdiga så som trygga och kreativa lekmiljöer för våra barn. Många anställda har ingen eller små möjlighet att kunna ta sig ut under raster för att få en nypa frisk luft. Möjligheten att på lediga dagar ta en utflykt i naturen minskar genom stadens expansion och allt större barriärer av vägar och järnvägar.

Vi vet genom aktuell forskning att tillgång till grönska påverkar oss på många sätt; den förmår filtrera bort farliga partiklar och damm från luften, syresätter luften vi andas, bidrar till ett jämnare och behagligare klimat och de gör den fysiska stadsmiljön vackrare. Grönska i stadsmiljön är inte längre en fråga om lyx, grönskan är essentiell för hur vi fungerar som människor och sociala varelser. Konsekvenserna av en dålig utemiljö kostar samhället mycket i både dålig hälsa och minskad trivsel. Under planperioden för detta miljöprogram bör förberedelser för ytterligare ett målområde, sund utomhusmiljö, göras. Exempel på delmål kan vara: andelen personer som från bostaden har gångavstånd till större park eller grönområde ökar; alla barn i skolor och förskolor har tillgång till raster eller regelbunden aktivitet på grönmark.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Rosa Lundmark (V) och Mattias Mirhagen m.fl. (S) enligt följande.

1. Nämnden beslutar delvis enligt förvaltningens förslag till yttrande
2. Mätbara mål ska också kvantifieras samt få ett datum när det ska vara nått
3. Delmålet 3:3 sänks till 2,7 ton
4. Alla områden som avses i delmål 4:2 ska kompenseras
5. Ett nytt mål/delmål läggs till om att minska byggmaterialen järn, stål och betong
6. Därutöver vill vi framföra följande

Miljöprogrammet måste gälla all verksamhet som staden finansierar oavsett utförare, om inte blir programmet allt mer tandlöst i takt med att de privata utförarna ökar.

Idag utförs till hemtjänst av ett stort antal aktörer, vilket totalt sett innebär ett ökat bilresande. Det finns exempel på att ett tiotal ofta bilburna hemtjänstutförare besöker samma fastighet samma dag, vilket givetvis innebär en ökad miljöbelastning.

Även matlagningen till äldreboenden, gruppboendestäder och förskolor berörs av delmålet. Det bästa är att laga maten på plats. När mat transporteras från annan plats måste även den miljöbelastningen vägas in i samband med upphandling. Det är bra att målet om ekologiska livsmedel höjs, men vi vill höja målet till 40 procent.

För att kunna stärka mark- och vattenområden med särskild betydelse för den biologiska mångfalden krävs skarpare skrivningar och att de områden som av länsstyrelsen satts upp som särskilt skyddsvärda snarast får status av naturreservat.

Om man konkretiserar mål i till exempel procent samt ger ett datum för när det ska vara nått, höjer det ofta motivationen att uppfylla målet. Att sänka toleransen med ytterligare 10 procent för utsläpp av koldioxid är önskvärt och nödvändigt inför framtiden. Vi behöver redan nu öka planteringen av nya träd. Det är en bra åtgärd för klimatet då träd tar upp och binder koldioxid. För att klara nyplanteringarna är alla ”gröna ytor”, stora som små, värdefulla.

Ett fortsatt byggande med materialen järn, stål och betong är kraftigt belastande för klimatet. De ger kraftiga utsläpp av koldioxid (CO₂) när de framställs. Som byggmaterial ger trä istället ”bonus” då det materialet lagrar CO₂.

Reservation anfördes av Love Edenberg (MP) enligt följande.

1. Nämnden beslutar delvis enligt förvaltningens förslag till yttrande
2. Därutöver vill vi framföra följande

Miljöpartiet de gröna ser med glädje att vår hjärtefråga får en allt mer central position i samhället. Det är helt nödvändigt för att samhället i längden ska kunna fungera. Det finns numera lagar såväl nationellt som på EU-nivå som reglerar gränserna för hur människan får agera.

Vidare finns det nu system för att kunna mäta följsamheten till riktlinjer. Ett exempel på det är de indikatorer man utarbetat i detta Miljöprogram. Bakom dessa ligger mycket arbete och konkret problemformulering. Det är ett välkommet arbete, och det kommer att fortsätta, för dessa frågor involverar i stort sett all verksamhet och kräver såväl bred som djup kunskap för att kunna tillämpas riktigt. Betydligt högre ambitioner än de i förslaget till Miljöprogram behövs dock för att ens börja närma sig nivån En stad i Världsklass. Många städer i världen har nått mycket långt i sitt miljöarbete. Vi vill också poängtera att indikatorer som ”ska öka” inte är ett vettigt sätt att avgöra måluppfyllnad. Förvaltningen har här genomtänkta och konstruktiva synpunkter om problem med mätmetoder och rapportering.

Under tidigare år, när vi i Miljöpartiet de gröna krävt mätbara mål, har vi ibland fått höra svar som att systemen inte är anpassade för att kunna statistikföra det. Detta har nu utvecklats, men många problem finns kvar. Förvaltningens synpunkter pekar ut flera av dessa, tex vid **Delmål 2.3** svårigheten att få leverantörer att erbjuda ett brett utbud. Samtidigt måste vi peka på att vissa privata företag gått i bräschen och visat att man kan, om man vill, exempelvis McDonalds som när de insåg de praktiska problem som faktiskt finns med inköp av ekologiska matvaror helt enkelt bestämde sig för att köpa in *enbart* ekologisk mjölk. Ett praktisk exempel som visar att det går att komma över dessa praktiska problem, om man vågar tänka out-of-the-box.

Vi vill att delmål 2.3 ska ha 40% inköp ekologisk mat, istället för 25% som föreslås.

Vi vill sätta strålkastaren på följande delmål, för att få fram lokala synpunkter som är särskilt viktiga för vårt stadsdelsnämndsområde (i övrigt hänvisar vi till Miljöpartiet de grönas ställningstagande i KF och centrala nämnder som gäller staden i sin helhet):

Delmål 1.4: Att få en tidig sopning av cykelvägar, som den vi fick 2011 i stadsdelen, är mycket viktig för att möjliggöra ökat cyklande utan risk för olyckor pga kvarliggande grus.

Delmål 1.5: Det tar idag väldigt lång tid att resa kollektivt på tvären i Söderort. För att uppnå målet i Miljöprogrammet är det nödvändigt med en snabb utbyggnad av Tvärbana Syd ända från Skärholmen via Älvsjö till Farsta/Skarpnäck och i framtiden vidare österut. Det skulle omedelbart förkorta restiderna oerhört och göra det attraktivt för många söderortsbor att resa kollektivt. För att passa in i livspusslet så är 1-2 h mindre i jobbresor dagligen helt avgörande för invånarnas val mellan bilresa och kollektiv resa. För att göra resandet attraktivt bör man noga studera SLs undersökningar, som visar högst nöjdhet hos tvärbaneresenärerna. När denna för många år sedan föreslogs, hördes exakt samma argument som nu, att det inte fanns någon efterfrågan. Tack vare Miljöpartiet de grönas agerande så förverkligades den trots detta. Visa av historien bör vi verka för en snabb utbyggnad av Tvärbana Syd i hela sin sträckning enligt Miljöpartiet i SLLs konkreta och finansierade förslag. Detta ser vi som den absolut viktigaste enskilda faktorn för att möjliggöra uppfyllande av **Delmål 1.5** för våra stadsdelsinvånare. Dessutom behövs förbättrad skyltning för cyklister och gående och att Cykelkartan åter ges ut i tryckt pappersform. Alla cyklister har inte med sig internetuppkoppling via mobil för att kunna söka på Cykelreseplaneraren. Det är idag omöjligt att hitta kartor som visar alla lämpliga gångvägar och cykelvägar i Söderort, det gör att man måste söka sig fram, och kan vara ett svar på stadens konstaterande att cykelresandet är så mycket lägre i ytterstaden än i innerstaden. Egentligen borde det ju nästan vara tvärtom!

Hela **Delmål 1.5** är ett viktigt utvecklingsområde för Söderort, där mycket kan göras.

Inriktningsmål 4

Samtliga delmål under 4 kan inte tolkas på något annat sätt än att det står helt klart att för att uppfylla dem inom stadsdelsområdet EÄV, så måste det värdefulla naturområdet Rågsveds Friområde/Kräppladalen, som också är ett värdefullt och allt mer populärt rekreationsområde skyddas som naturreservat. I takt med att stadens befolkning ökar och nya bostäder byggs, så ökar värdet av detta område hela tiden. Trots att vi till och med har ett av UNESCOs Världsarv inom vår stadsdel, så är Rågsveds Friområde/Kräppladalen unikt här, på så sätt att det innehåller såväl blå- som grönstruktur. I och med områdets diversitet, så är det möjligt att på ett attraktivt sätt också försiktigt utveckla det utan att värdefulla naturvärden förstörs. Detta har delvis redan skett genom att naturbete införts och Stockholm Vattens anläggning av avrinningsyta som samtidigt blivit en park. Det här arbetet måste fortsätta i samverkan med såväl SDN

Farsta som Huddinge kommun. Satsar vi på detta, istället för som diskuterats, bygga av utrymmeskrävande villor, som endast ger en droppe i havet i nettotillskott av nya bostäder, och kräver nedläggning av det fina koloniträdgårdsområdet med 400 brukare samt tar stor del av det värdefulla området i besittning från allmänheten, då har vi istället möjlighet att uppgradera stadsdelens totala attraktivitet. Det är något som alla invånare här har glädje och nytta av. Istället för ett kortsiktigt måluppfyllande av stadens byggönskemål som skulle ge totalt 150 bostäder, på bekostnad av ett område som ligger oerhört nära naturreservatbildning, har vi nu valet att istället ha kvar ett område som har utvecklingspotential att bli ett "Söderorts Djurgården". Att Djurgården är ett av de absolut populäraste turist- och utflyktsmålen i Stockholm är inte utan orsak. Människor älskar natur och vattenytor! Att anlägga nöjesfält är det givetvis inte fråga om, men ser man på hur Vinterviken utvecklats från en avkrok till en attraktiv mötesplats och möjlighet till rekreation, då inser man att Rågsveds Friområde/Kräppladalen har motsvarande potential.

Delmål 4.11: Här säger det sig självt att utfallet måste hamna på eller mycket nära indikatorn, som är 0 kvm, för att måluppfyllnad ska ske."

Farsta stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Inger Stark (V) och Karlin Lekberg m.fl. (S) enligt följande.

1. Nämnden beslutar delvis enligt förvaltningens förslag till yttrande
2. Därutöver vill vi framföra följande

Miljöprogrammet måste gälla all verksamhet som staden finansierar oavsett utförare, om inte blir programmet allt mer tandlöst i takt med att de privata utförarna ökar.

Idag utförs till exempel hemtjänst av ett stort antal aktörer, vilket totalt sett innebär ett ökat bilresande. Det finns exempel på att ett tiotal ofta bilburna hemtjänstutförare besöker samma fastighet samma dag, vilket givetvis innebär en ökad miljöbelastning.

Även matlagningen till äldreboenden, gruppboheter och förskolor berörs av delmålet. Det bästa är att laga maten på plats. När mat transporteras från annan plats måste även den miljöbelastningen vägas in i samband med upphandling. Det är bra att målet om ekologiska livsmedel höjs, men vi vill höja målet till 40 procent.

För att kunna stärka mark- och vatten områden med särskild betydelse för den biologiska mångfalden krävs skarpare skrivningar och att de områden som av länsstyrelsen satts upp som särskilt skyddsvärda snarast får status av naturreservat.

Särskilt uttalande gjordes av Karlin Lekberg m.fl. (S) enligt följande.

En stor brist i det föreslagna miljöprogrammet är avsaknaden av delmål, nyckeltal och tidpunkt när delmålen ska vara uppfyllda. Naturskyddsföreningen har påpekat detta i

sitt remissvar, och kräver övergripande, konkreta och mätbara mål med tillhörande åtgärder.

Detta är ett program för hela staden. För att öka effekten är det viktigt att göra program för olika nämnder och styrelser. I Farsta SDN har vi särskilda utmaningar i våra två sjöar, i Tyresåns vattensystem, i trafiken på Tyresövägen och Nynäsvägen, i alla hemtjänstutförare som kör kors och tvärs i vårt område, att vi saknar tidigare Agenda 21 samordnare med resurser för kontakter med invånarna.

Vi ser fram emot det fortsatta konkreta, målsatta arbetet inom detta synnerligen viktiga och stora politikområde.

Särskilt uttalande gjordes av Sebastian Sandström m.fl. (MP) enligt följande.

Vår övergripande kritik på förslaget till nytt miljöprogram är följande:

Programmet har för låg ambitionsnivå. Majoriteten vågar eller vill inte föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje Stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. MP har krävt 2,0 ton CO2 till 2015.

Vad gäller ekologiska livsmedel kräver vi 40% ekologiska livsmedel. När det gäller luftföroreningar lägger man sig på den nivå som redan krävs av lagen.

Målen är alldeles för vaga.

Istället för att sätta siffror på hur långt man behöver nå väljer man oftast att bara säga att miljöpåverkan ska ”minska” eller att bra miljöåtgärder ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen.

Om till exempel antalet gående ökar med en person, har man då nått mål 1.4 att ”Gång- och cykelresandet ska öka”? Och har man verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad?

Ett ambitiöst miljöprogram hade haft tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta utkast är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och för oambitiösa.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Eva Fagerhem m.fl. (S) och Carita Stenbacka Tenezakis (V) enligt följande.

1. Nämnden beslutar delvis enligt förvaltningens förslag till yttrande
2. Mätbara mål ska också kvantifieras samt få ett datum när det ska vara nått.
3. Delmålet 3:3 som anger att staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 3,0 ton CO2 per stockholmare vill vi sänka till 2,7 ton

4. Delmål 4:2 anger att *grön- och vattenområden som är särskilt attraktiva för rekreation ska stärkas och utvecklas*. Av detta följer att alla områden som avses i delmål 4:2 ska kompenseras
5. Ett nytt mål/delmål läggs till om att minska byggmaterialen järn, stål och betong
6. Därutöver vill vi framföra följande

Miljöprogrammet måste gälla all verksamhet som staden finansierar oavsett utförare, om inte blir programmet allt mer tandlöst i takt med att de privata utförarna ökar.

Idag utförs hemtjänst av ett stort antal aktörer, vilket totalt sett innebär ett ökat bilresande. Det finns exempel på att ett tiotal ofta bilburna hemtjänstutförare besöker samma fastighet samma dag, vilket givetvis innebär en ökad miljöbelastning.

Även matlagningen till äldreboenden, gruppboendestäder och förskolor berörs av delmålet. Det bästa är att laga maten på plats. När mat transporteras från annan plats måste även den miljöbelastningen vägas in i samband med upphandling. Det är bra att målet om ekologiska livsmedel höjs, men vi vill höja målet till 40 procent.

För att kunna stärka mark- och vattenområden med särskild betydelse för den biologiska mångfalden krävs skarpare skrivningar och att de områden som av länsstyrelsen satts upp som särskilt skyddsvärda snarast får status av naturreservat.

Om man konkretiserar mål i till exempel procent samt ger ett datum för när det ska vara nått, höjer det ofta motivationen att uppfylla målet. Att sänka toleransen med ytterligare 10 procent för utsläpp av koldioxid är önskvärt och nödvändigt inför framtiden. Vi behöver redan nu öka planteringen av nya träd. Det är en bra åtgärd för klimatet då träd tar upp och binder koldioxid. För att klara nyplanteringarna är alla 'gröna ytor', stora som små, värdefulla.

Ett fortsatt byggande med materialen järn, stål och betong är kraftigt belastande för klimatet. De ger kraftiga utsläpp av koldioxid (CO₂) när de framställs. Som byggmaterial ger trä istället 'bonus' då det materialet lagrar CO₂.

Särskilt uttalande gjordes av Johan Faxér m.fl. (MP) enligt följande.

Förslaget till miljöprogram har för låg ambitionsnivå. Majoriteten verkar inte våga eller vilja föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar stad. För att ta tre exempel:

* Vad gäller luftföroreningar ligger förslaget till mål på den nivå som redan krävs av lagen, vilket inte är särskilt ambitiöst eller progressivt, för att uttrycka det mildt.

* På klimatområdet anges som mål att varje Stockholmare ska släppa ut högst 3 ton CO₂ per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att minska utsläppen. Målet borde vara högst 2 ton CO₂ till 2015.

* Vid upphandling av måltider ställs krav på minst 25 % ekologiska livsmedel, en andel som gott kunde dubblas till 50 %.

Listan skulle kunna göras längre.

Hållbar utveckling inkluderar även sociala och ekonomiska aspekter. I förslaget till program har vi dock inte lyckats hitta några krav gällande rättvis handel när produkter upphandlas. Vi anser att Stockholm ska vara ett föredöme även på det området. Oberoende produktmärkningar finns, till exempel Fairtrade/Rättvisemärkt.

Målen är på vissa ställen vaga. Detta behöver inte i sig vara dåligt, om de vaga målen med hjälp av relevanta indikatorer görs mätbara. På en rad ställen i förslaget till miljöprogram är det dock blankt där vi hade förväntat oss en beskrivning av vilka mätvärden som ska tolkas som att ett mål är uppfyllt. Det är därför svårt att avgöra vilket värde den långa listan med indikatorer egentligen har.

Målen verkar också lätt kunna åsidosättas. Angående till exempel områden av betydelse för den biologiska mångfalden sägs å ena sidan att antal kvadratmeter mark som tas i anspråk bör vara noll, å andra sidan att i avvägningar i planärenden kan även mark av särskild betydelse behöva ianspråk tas.

Ansvaret för genomförandet åvilar samtliga stadens nämnder och styrelser. Samtidigt slås fast att budget alltid är överordnat styrdokument. Det verkar därmed som upplagt för en situation med vackra ord i teorin och lite handling i praktiken, med hänvisning till att staden inte har råd, eller på grund av att berörda nämnder inte tilldelas tillräckliga medel. Detta skulle då vara en konstig "motsättning", eftersom det tvärtom förhåller sig så att vi inte har råd att vänta längre med åtgärder på detta område.

Slutligen undrar vi liksom förvaltningen över vad kraven på energieffektivisering kan medföra i praktiken. Om en ombyggnadskostnad överstiger 40 % av byggnadens värde ska man ner till i princip passivhus. Vilket förstås är bra. I teorin.

I praktiken skulle det för exempelvis förskolor med lågt bokfört värde medföra att man ser det som det mest 'lönsamma' alternativet att riva och bygga nytt i stället för att renovera och bygga om. Vilket inte kan anses vara särskilt energieffektivt, totalt sett. Om detta skulle bli en effekt bör målen på detta område formuleras annorlunda.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Lars Jakobsson m.fl. (MP) enligt följande.

Programmet ser väldigt ambitiöst ut, programförklaringarna i början andas tydliga ambitioner om att ta miljöproblematiken på största allvar. Tyvärr är inte de mål som sätts upp lika tydliga och kraftfulla som den text som inleder. Vi anser att följande behöver förbättras

Generella invändningar

- Mål som anges skrivs oftast i formen av bättre, minska, öka och liknande vilket gör att ambitionsnivån saknas. Mål måste kunna vara kvantifierbara för att objektivt ska kunna mätas och bedömas om mål uppfyllts eller ej. Varje delmål skall

utföras så att man kan avläsa att de skall t.ex. öka med 10% alt. minska med 3 ton etc.

- Mätmetoder som förklarar hur måluppfyllelsen skall mätas saknas till de flesta målen. Detta innebär att det finns en stor risk till subjektiva mätningar och att resultaten anpassas till vad man vill visa och inte vad som faktiskt har uppnåtts.
- Begreppet staden som används i texten menas oftast innerstaden och det saknas ytterstadens problemformuleringar som är anpassade till problematiken där.

1 Miljöeffektiva transporter

- Under 1.4 står det att Staden skall i stora stadsbyggnadsprojekt planera för en minskad bil användning - samtidigt skall Förbifart Stockholm byggas som får ett motsatt resultat.
- Under 1.6 som handlar om förnyelsebara bränslen bör Staden säkerställa att man kan producera mer biogas genom att ta ett större ansvar för att matavfall och annat lämpligt avfall insamlas till rötanläggningar som finnas/behövs. Ytterligare produktionsanläggningar samt tankställen bör prioriteras.
- Mål saknas för hur sjötransporter kan utvecklas och komplettera kollektivtrafiken.

2. Gifrfria varor och byggnader

- I avsnitt 2.3 bör andelen ekologiska livsmedel uppgå till minst 40% av inköpt mängd livsmedel.

3. Hållbar energianvändning

- Målet om 3.0 ton CO2 per stockholmare är långt ifrån ambitionen om att vara en stad i världsklass. Genomsnittet i världen idag är mindre än hälften av detta mål och om vi räknar CO2 förbrukning efter vår konsumtion hamnar vi på det dubbla värdet.
- Att vara fossilfri först 2050 i st f 2030 får enorma ekonomiska konsekvenser om Peak Oil analyserna visar sig vara korrekta. Vi behöver snabbast möjligt komma undan behovet av fossila bränslen för att skaffa oss handlingsutrymme innan oljekrisen är ett faktum.

5 Miljöeffektiv avfallshantering

Större krav på hur hantering av matavfall ska ske och säkerställa att det finns produktionsresurser för att producera biogas i takt med efterfrågan.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Anders Ödmark m.fl. (MP) enligt följande.

1. Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande samt med nedanstående text

2. Paragrafen justeras omedelbart

Det är positivt att miljöprogrammet inarbetas i stadens integrerade system för planering och uppföljning (ILS). Detta underlättar att miljöfrågorna fortlöpande synliggörs och beaktas i de olika nämndernas verksamhet.

Förslaget till nytt miljöprogram behöver dock utvecklas och kompletteras i flera avseenden:

- Förslaget har för låg ambitionsnivå. Det saknar mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje stockholmare ska släppa ut högst 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. Rimligt är att kräva högst 2,0 ton koldioxid till år 2015. Vad gäller ekologiska livsmedel bör ambitionen redan nu vara 40 %. När det gäller luftföroreningar ligger förslaget på den nivå som redan krävs av lagen – här bör ett mer ambitiöst förslag läggas fast.

Ett annat exempel är att det i bilaga 2 till förslaget konstateras att kollektivtrafiken år 2009 stod för 76 % av resorna i innerstaden respektive 43 % i regionen och att det i delmål 1.5 slås fast att kollektivtrafiken år 2015 bör stå för 78 % av innerstadsresorna och 45 % av resorna i ytterstaden. Målet är alltså en ökning av kollektivtrafikresandet med endast två procentenheter under en sjuårsperiod.

- Målen är för vaga. Istället för att ange konkreta mått på hur långt man behöver nå anges oftast att bara att miljöpåverkan ska ”minska” eller att bra miljöagerande ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen.

- Förslaget innehåller inte tillräckligt med åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram måste innehålla fler tydliga uppdrag till nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I förslaget är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och inte tillräckligt ambitiösa.

- Det bör förtydligas att samma krav gäller för de upphandlade verksamheterna som för de verksamheter som drivs i stadens egen regi. Med förslagets skrivning rörande till exempel matavfallshantering och biogasproduktion är inte detta tydligt.

Det finns också skäl att beakta påpekandet från äldrenämndens handikappråd att det finns många människor som bor eller vistas i Stockholm och som på grund av funktionsnedsättning har problem med både utomhus- och inomhusmiljö, t.ex. i samband med astma, allergier, nedsatt syn eller annat rörelsehinder. Rådet anför att förslaget till nytt miljöprogram saknar en beskrivning av hur staden planerar för bättre utomhus- och inomhusmiljö utifrån funktionsnedsättningsaspekter.

Reservation anfördes av Reijo Kittilä (V) enligt följande.

1. Remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.
2. Stadsdelsnämnden anför därutöver följande:

Förslaget till miljöprogram har i första hand som syfte att skapa en ekologiskt hållbar stad. Stadsdelsnämndernas roll berörs väldigt lite i texten. Men det är viktigt att samtliga nämnder i staden tar sitt ansvar för att både den egna verksamheten ska utvecklas enligt de mål som fastställs i Miljöprogrammet och att stadsdelsnämnderna inom sitt geografiska område arbetar för programmets mål.

Kungsholmens stadsdelsnämnd måste på ett tydligare sätt samordna och organisera sitt miljöarbete än vad som sker i dag. Stadsdelsnämnden behöver en fastställd strategi för ett ekologiskt hållbart Kungsholmen.

Naturskyddsföreningen har kritiserat programmet för att programförslaget saknar nyckeltal för de delmål som föreslås och tidpunkt när delmålen ska uppnås. Vi instämmer i denna kritik.

Särskilt uttalande gjordes av Charlotta Schenholm (FP) och Astrid Gustafsson (C) enligt följande.

Miljöfrågorna fortsätter att växa i betydelse och Stockholms Stad har en hög ambitionsnivå när det gäller miljöarbetet, inte minst när det gäller att uppnå konkreta mätbara resultat inom området.

Det är viktigt att miljöarbetet är långsiktigt och fokuserar på områden där staden kan påverka och ta ansvar. Det är också viktigt med en viss avgränsning för att kunna arbeta fokuserat. Det är därför bra att i miljöprogrammet fokusera på den miljömässiga dimensionen och vilka åtgärder som kan ge effekt på miljön

Norrmalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Shadi Larsson m.fl. (MP) enligt följande.

Övergripande

Programmet har för låg ambitionsnivå. Majoriteten vågar eller vill inte föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad.

Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. Miljöpartiet kräver i stället en utsläppsnivå på 2,0 ton CO₂ till 2015. Vad gäller ekologiska livsmedel kräver vi ett mål på 40 % inom stadens verksamheter. Miljöpartiet noterar också att programmets mål när det gäller luftföroreningar sammanfaller med den nivå som redan krävs av lagen, vilket är en klart otillräcklig ambitionsnivå för Europas första miljöhuvudstad.

Målen är alldeles för diffusa. Istället för att sätta siffror på hur långt man behöver nå väljer man i programmet oftast att bara säga att miljöpåverkan ska ”minska” eller

att det miljövänliga agerandet ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om staden har lyckats nå målen.

Programmet föreslår också alldeles för få åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett mer ambitiöst miljöprogram hade utfärdat tydliga direktiv till nämnder, förvaltningar och bolag. I detta utkast är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och för lågt siktande.

Medborgardialogen är viktig för miljöprogrammets måluppfyllelse. Tyvärr har den borgerliga alliansen lagt ner konsumentförvaltningen och Agenda 21-arbetet, samt starkt bantat informationsarbetet på miljöförvaltningen. Detta försvårar möjligheterna för kommunen att jobba aktivt med att verka för målen som riktar sig till medborgare och andra externa aktörer.

Miljöeffektiva transporter

Det behövs ytterligare ett mål under område 1 om att vägtrafiksystemets ytanspråk inte ska öka per capita på ett orimligt sätt. Detta mål fanns i miljöprogrammet 2002-2006 och syftar till att Stockholm inte ska gå mot en markanvändning där allt större yta krävs för transporter och staden glesas ut.

Stadens möjligheter att upphandla mer miljövänliga arbetsmaskiner och entreprenader bör också understrykas i det nya programmet då en sådan aktiv upphandling kan minska utsläppen och bullret från arbetsfordon väsentligt.

Giftfria varor och byggnader

Delmålet för offentlig upphandling av ekologiska livsmedel är för lågt. Det bör sättas till 40 %. Regeringen har fastslagit att offentlig upphandling av ekologiska livsmedel bör nå 25 % redan 2010, i Stockholm kom flera stadsdelsnämnder upp över 15 % redan 2006. Att välja konventionellt producerade livsmedel istället för ekologiska bidrar till en mängd miljöproblem, bl.a. övergödningen av Östersjön.

Det behövs ett ytterligare mål om att verka för att andelen miljöanpassade varor, inklusive ekologiska livsmedel, som säljs i Stockholm ökar. Staden kan göra mycket för att underlätta för miljöanpassad försäljning och på det viset både bidra till bättre miljö och stärka miljöföretagen lokalt.

Hållbar energianvändning

Delmålet 3.3 bör skärpas för att säkerställa att Stockholm når nollutsläpp senast 2030 vilket Miljöpartiet anser är både nödvändigt och möjligt. Det finns flera relativt enkla åtgärder som kan minska utsläppen redan under denna programperiod, t.ex. fossilfri fjärrvärme och individuell debitering för värme och varmvatten. Eftersom både energieffektivisering och utbyte till förnyelsebara källor kan användas för CO2-minskningar så är det mer rimligt att ha ett högre krav.

Delmål 3.2 bör skärpas till att all el som staden köper ska vara miljömärkt.

Miljöeffektiv avfallshantering

Det behövs ett nytt delmål om att staden ska verka för att 70 % av matavfallet behandlas biologiskt (rötas, komposteras) vilket också är nationellt mål. Att radikalt öka insamlingen och rötningen av matavfall är både god kretsloppspolitik och ger välbehövligt tillskott till stadens biogasproduktion.

Förbered ett nytt målområde: Sund utomhusmiljö

Många människor bor eller arbetar i Stockholm i fastigheter som ligger i dammiga, bullriga och fula miljöer utan tillgång till tillräckligt med dagsljus, frisk luft eller grönska. Många skolgårdar i staden är direkt ovärdiga som trygga och kreativa lekmiljöer för våra barn. Många anställda har ingen eller små möjlighet att kunna ta sig ut under raster för att få en nypa frisk luft. Möjligheten att på lediga dagar ta en utflykt i naturen minskar genom stadens expansion och allt större barriärer av vägar och järnvägar.

Vi vet genom aktuell forskning att tillgång till grönska påverkar oss på många sätt; den förmår filtrera bort farliga partiklar och damm från luften, syresätter luften vi andas, bidrar till ett jämnare och behagligare klimat och gör den fysiska stadsmiljön vackrare. Grönska i stadsmiljön är inte längre en fråga om lyx, grönskan är essentiell för hur vi fungerar som människor och sociala varelser. Konsekvenserna av en dålig utemiljö kostar samhället mycket i både dålig hälsa och minskad trivsel. Under planperioden för detta miljöprogram bör förberedelser för ytterligare ett målområde, sund utomhusmiljö, göras. Exempel på delmål kan vara: andelen personer som från bostaden har gångavstånd till större park eller grönområde ökar; alla barn i skolor och förskolor har tillgång till raster eller regelbunden aktivitet på grönmark.

Särskilt uttalande gjordes av Stephan Andrén (C) enligt följande.

Stockholms befolkning ökar i betydligt snabbare takt än förutsett; dessutom står Stockholm inför stora klimatologiska utmaningar. Det är därför vällovligt att man från centralt håll tagit initiativ till ett miljöprogram som siktar mot en långsiktigt och ur fler aspekter hållbar utveckling. Det är viktigt att Stockholm för en allt aktivare miljöpolitik med skärpningar av uppsatta miljömål. Miljöprogrammets slutgiltiga utformning kommer att återspegla ett långsiktigt och hållbart tänkande.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Mia Pärni m.fl. (S) enligt följande.

- Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut
- Att förslaget till Miljöprogram 2012-15 remissbehandlas i en bredare extern krets och granskas av forskare och andra externa sakkunniga opponenter under en eller flera hearings.

- Därutöver anför att:

En stad i världsklass förutsätter miljökrav i världsklass. Detta förslag till miljöprogram visar inte någonstans att de föreslagna miljökraven ligger just i världsklass.

Grunden för ett starkt miljöarbete är ett metodiskt arbete, med utgångspunkt i ett ambitiöst, heltäckande och styrande miljöprogram. Förslaget på miljöprogram som nu presenterats har en rad brister. Bland annat är ambitionerna och skrivningarna på exempelvis vattenområdet och bullerområdet för svaga. Kvantitativa mål saknas på flera områden och i några fall medför förslaget till och med en ambitionssänkning mot idag. Programmet skulle därutöver vinna på att breddas med ett tydligare barnperspektiv. Vi delar miljöförvaltningens kritik och synpunkter på förslaget.

Stockholmarna har rätt att veta om deras miljöprogram verkligen ligger i världsklass. Enda sättet att garantera detta är att förslaget granskas av andra städer som ligger långt framme samt av forskare och miljöorganisationer.

Vi föreslår att staden sänder ut förslaget till miljöprogram till ett antal framstående städer och därefter ordnar hearings med forskare och miljöorganisationer. Därefter kan ett heltäckande och ambitiöst miljöprogram för Stockholm utarbetas.

Till följd av den mycket begränsade tiden som givits för behandling av ärendet i nämnderna återkommer vi socialdemokrater med mer utvecklade synpunkter inför den samlade behandlingen i kommunstyrelsen. Förhoppningsvis har då kommunstyrelsebehandlingen av miljöprogrammet föregåtts av den av oss föreslagna externa expertgenomgången.

Vi vill också ta upp en mer lokal fråga. Förvaltningen lyfter upp cyklandet i sina synpunkter på programmet. Givetvis är det positivt att förvaltningen gör det men om man ska motivera förvaltningens medarbetare att cykla i arbetet så måste cykelbanorna i stadsdelen vara väl underhållna. Man kan även öka verksamheten med låncyklar till ytterstaden.

Reservation anfördes av Jakob Deckner m.fl. (MP) och Leo Ahmed (V) enligt följande.

1. delvis godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen
2. besvara remissen med följande:
 1. att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under område 1 om att vägtrafiksystemets ytanspråk inte ska öka per capita
 2. att uttala att delmålet 2.3 (andelen ekologiska livsmedel som staden köper in) ska uppgå till minst 40 procent
 3. att uttala att delmålet 3.2 bör skärpas till att all el som staden köper ska vara miljömärkt.
 4. att uttala att delmålet 3.5 staden ska verka för att utsläppen av växthusgaserna minskar till högst 2,0 ton CO2 per stockholmare.

5. att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under området 4, exploatering av obebyggda mark- och vattenområden ska kompenseras så att likvärdiga ekologiska tjänster bevaras i närområdet
 6. att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under område 5 om att staden ska verka för att 70 % av matavfallet behandlas biologiskt
 7. att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under område 6 om att antalet stockholmare som utsätts för starka magnetfält minskar
3. att uttala att det bör förberedas ett nytt målområde: Sund utomhusmiljö
4. Därutöver anföra följande.

”Övergripande

- Programmet har för låg ambitionsnivå. Majoriteten vågar eller vill inte föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. MP har krävt 2,0 ton CO₂ till 2015. Vad gäller ekologiska livsmedel kräver vi 40% ekologiska livsmedel. När det gäller luftföroreningar lägger man sig på den nivå som redan krävs av lagen. Inte särskilt ambitiöst...

- Målen är alldeles för vaga. Istället för att sätta siffror på hur långt man behöver nå väljer man oftast att bara säga att miljöpåverkan ska ”minska” eller att bra miljöagerande ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Om till exempel antalet gående ökar med en person, har man då nått mål 1.4 att ”Gång- och cykelresandet ska öka”? Och har man verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad?

- Man föreslår för få åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram hade haft tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta utkast är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och för oambitiösa.

- Medborgardialogen är viktig för miljöprogrammets måluppfyllnad. Tyvärr har den borgerliga alliansen lagt ner konsumentförvaltningen och Agenda 21-arbetet, samt starkt bantat informationsarbetet på miljöförvaltningen. Detta försvårar möjligheterna för kommunen att jobba aktivt med att verka för målen som riktar sig till medborgare och andra externa aktörer.

Miljöeffektiva transporter

Det behövs ytterligare ett mål under område 1 om att vägtrafiksystemets ytanspråk inte ska öka per capita. Detta mål fanns i miljöprogrammet 2002-2006 och syftar till att Stockholm inte ska gå mot en markanvändning där allt större yta krävs för transporter och staden glesas ut.

Stadens möjligheter att upphandla mer miljövänliga arbetsmaskiner och entreprenader bör också understrykas i det nya programmet då en sådan aktiv upphandling kan minska utsläppen och bullret från arbetsfordon väsentligt.

Giftfria varor och byggnader

Delmålet för offentlig upphandling av ekologiska livsmedel är för lågt. Det bör sättas till 40 %. Regeringen har fastslagit att offentlig upphandling av ekologiska livsmedel bör nå 25% redan 2010, i Stockholm kom flera stadsdelsnämnder upp över 15% redan 2006. Att välja konventionellt producerade livsmedel istället för ekologiska bidrar till en mängd miljöproblem, bl a övergödningen av Östersjön.

Det behövs ett ytterligare mål om att verka för att andelen miljöanpassade varor, inklusive ekologiska livsmedel, som säljs i Stockholm ökar. Staden kan göra mycket för att underlätta för miljöanpassad försäljning och på det viset både bidra till bättre miljö och stärka miljöföretagen lokalt.

Hållbar energianvändning

Delmålet 3.3 bör skärpas för att säkerställa att Stockholm når nollutsläpp senast 2030 vilket Miljöpartiet anser är både nödvändigt och möjligt. Det finns flera relativt enkla åtgärder som kan minska utsläppen redan under denna programperiod, t ex fossilfri fjärrvärme och individuell debitering för värme och varmvatten. Eftersom både energieffektivisering och utbyte till förnyelsebara källor kan användas för CO2-minskningar så är det mer rimligt att ha ett högre krav.

Delmål 3.2 bör skärpas till att all el som staden köper ska vara miljömärkt.

Hållbar användning av mark och vatten

Delmål 4.1 bör preciseras så att 'bevara' tydligt innebär beslut om bevarande över tid, t ex som naturreservat el dyl. Kompensation behövs för att inte värdet av Stockholms grönmärka ska minska.

Miljöeffektiv avfallshantering

Det behövs ett nytt delmål om att staden ska verka för att 70 % av matavfallet behandlas biologiskt (rötas, komposteras) vilket också är nationellt mål. Att radikalt öka insamlingen och rötningen av matavfall är både god kretsloppspolitik och ger välbehövligt tillskott till stadens biogasproduktion.

Sund inomhusmiljö

Delmålet att antalet stockholmare som utsätts för starka magnetfält minskar, och som fanns i miljöprogrammet 2002-2006 bör läggas till förslaget till nytt program.

Förbered ett nytt målområde: Sund utomhusmiljö

Många människor bor eller arbetar i Stockholm i fastigheter som ligger i dammiga, bullriga och fula miljöer utan tillgång till tillräckligt med dagsljus, frisk luft eller grönska. Många skolgårdar i staden är direkt ovärdiga som trygga och kreativa lekmiljöer för våra barn. Många anställda har ingen eller små möjlighet att kunna ta sig ut under raster för att få en nypa frisk luft. Möjligheten att på lediga dagar ta en utflykt i naturen minskar genom stadens expansion och allt större barriärer av vägar och järnvägar.

Vi vet genom aktuell forskning att tillgång till grönska påverkar oss på många sätt; den förmår filtrera bort farliga partiklar och damm från luften, syresätter luften vi andas, bidrar till ett jämnare och behagligare klimat och de gör den fysiska stadsmiljön vackrare. Grönska i stadsmiljön är inte längre en fråga om lyx, grönskan är essentiell för hur vi fungerar som människor och sociala varelser. Konsekvenserna av en dålig utemiljö kostar samhället mycket i både dålig hälsa och minskad trivsel. Under planperioden för detta miljöprogram bör förberedelser för ytterligare ett målområde, sund utomhusmiljö, göras. Exempel på delmål kan vara: andelen personer som från bostaden har gångavstånd till större park eller grönområde ökar; alla barn i skolor och förskolor har tillgång till raster eller regelbunden aktivitet på grönmark.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Tina Kratz (V) enligt följande.

Vi föreslog nämnden besluta

1. Nämnden beslutar delvis enligt förvaltningens förslag till yttrande
2. Mätbara mål ska också kvantifieras samt få ett datum när det ska vara nått.
3. Delmålet 3:3 sänks till 2,7 ton
4. Alla områden som avses i delmål 4:2 ska kompenseras
5. Ett nytt mål/delmål läggs till om att minska byggmaterialen järn, stål och betong
6. Därutöver vill vi framföra följande

Miljöprogrammet måste gälla all verksamhet som staden finansierar oavsett utförare, om inte blir programmet allt mer tandlöst i takt med att de privata utförarna ökar.

Idag utförs till hemtjänst av ett stort antal aktörer, vilket totalt sett innebär ett ökat bilresande. Det finns exempel på att ett tiotal ofta bilburna hemtjänstutförare besöker samma fastighet samma dag, vilket givetvis innebär en ökad miljöbelastning.

Även matlagningen till äldreboenden, gruppboendestäder och förskolor berörs av delmålet. Det bästa är att laga maten på plats. När mat transporteras från annan plats måste även den miljöbelastningen vägas in i samband med upphandling. Det är bra att målet om ekologiska livsmedel höjs, men vi vill höja målet till 40 procent.

För att kunna stärka mark- och vattenområden med särskild betydelse för den biologiska mångfalden krävs skarpare skrivningar och att de områden som av länsstyrelsen satts upp som särskilt skyddsvärda snarast får status av naturreservat.

Om man konkretiserar mål i till exempel procent samt ger ett datum för när det ska vara nått, höjer det ofta motivationen att uppfylla målet. Att sänka toleransen med ytterligare 10 procent för utsläpp av koldioxid är önskvärt och nödvändigt inför framtiden. Vi behöver redan nu öka planteringen av nya träd. Det är en bra åtgärd för klimatet då träd tar upp och binder koldioxid. För att klara nyplanteringarna är alla ”gröna ytor”, stora som små, värdefulla.

Ett fortsatt byggande med materialen järn, stål och betong är kraftigt belastande för klimatet. De ger kraftiga utsläpp av koldioxid (CO2) när de framställs. Som byggmaterial ger trä istället ”bonus” då det materialet lagrar CO2.

Särskilt uttalande gjordes av Birgitta Hansen m.fl. (MP) enligt följande.

Vi instämmer med förvaltningens förslag till beslut men vill lyfta några extra komplikationer med förslaget miljöprogram. Vi finner det oklart hur själva uppföljningen av miljöprogrammet ska gå till. Att integrera miljöarbetet är nödvändigt och samtliga nämnder ska självklart vidtaga åtgärder som leder till måluppfyllelse. Dock är detta en omöjlighet när vi själva saknar rådighet över delmålen.

Vi hoppas verkligen att de fastigheter som förvaltningen har sin verksamhet i inom stadsdelområdet kommer att kunna energieffektiviseras bra mycket mer än de angivna 10 procenten. Det är fastighetsägarna som ansvarar för finjustering av ventilationssystem och för de ombyggnationer som kan krävas, samt för t ex installation av treglasfönster.

Det är svårt att klara insamling av matavfall för rötning om inte fastighetsägarna gör det möjligt att hantera det insamlade avfallet i fastigheten genom att upplåta utrymme samt att Trafikkontoret eller annan aktör hämtar materialet. Vi delar förvaltningens beskrivning att mycket avfall från en verksamhet kan indikera dålig matplanering snarare än duktig insamling och där finns säkert mycket att hämta in i form av besparingar och mindre avfallsmängder.

Stadsdelen ska klarlägga sin miljöpåverkan och beskriva åtgärder för att minska miljöpåverkan i en separat miljöhandlingsplan, samt utarbeta en strategi för hur denna följs upp. De verksamheter som privatiseras inom stadsdelen ska självklart också ha miljöhandlingsplaner som vägs in i uppföljningar. Vid KS upphandlingar måste miljöprogrammets olika förslag vägas in som konkurrensfördelar. Vi ser behov av förtydliganden både avseende ansvar och deluppföljning.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Rebwar Hassan (MP) enligt följande.

Nämnden beslutar att

1. delvis godkänna förvaltnings tjänsteutlåtande som svar på remissen
2. besvara remissen med följande:
 - a) att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under område 1 om att vägtrafiksystemets ytanspråk inte ska öka per capita,
 - b) att uttala att delmålet 2.3, andelen ekologiska livsmedel som staden köper in, ska uppgå till minst 40 procent,
 - c) att uttala att delmålet 3.2 bör skärpas till att all el som staden köper ska vara miljömärkt,

- d) att uttala att delmålet 3.5, staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar, till högst 2,0 ton CO₂ per stockholmare,
- e) att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under området 4, om att exploatering av obebyggda mark- och vattenområden ska kompenseras så att likvärdiga ekologiska tjänster bevaras i närområdet,
- f) att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under område 5, om att staden ska verka för att 70 % av matavfallet behandlas biologiskt,
- g) att uttala att det bör införas ytterligare ett mål under område 6, om att antalet Stockholmare som utsätts för starka magnetfält skall minska,
- h) att uttala att det bör förberedas ett nytt målområde: Sund utomhusmiljö
- i) att därutöver anföra följande;

Övergripande

- Programmet har för låg ambitionsnivå. Majoriteten vågar eller vill inte föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015, trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. Vad gäller ekologiska livsmedel kräver vi att 40 % skall vara ekologiska livsmedel. När det gäller luftföroreningar lägger man sig på den nivå som redan krävs av lagen. Detta kan knappast kallas ambitiöst.

- Målen är alldeles för vaga. Istället för att sätta siffror på hur långt man behöver nå, väljer man oftast att bara säga att miljöpåverkan ska ”minska” eller att bra miljögerande ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Om till exempel antalet gående ökar med en person, har man då nått mål 1.4 att ”Gång- och cykelresandet ska öka”? Och har man verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad?

- Det föreslås för få åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram hade haft tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta utkast är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och för oambitiösa.

- Medborgardialogen är viktig för miljöprogrammets måluppfyllnad. Tyvärr har den borgerliga alliansen lagt ner konsumentförvaltningen och Agenda 21-arbetet, samt starkt bantat informationsarbetet på miljöförvaltningen. Detta försvårar möjligheterna för kommunen att jobba aktivt med att verka för målen som riktar sig till medborgare och andra externa aktörer.

Miljöeffektiva transporter

Det behövs ytterligare ett mål under område 1 om att vägtrafiksystemets ytanspråk inte ska öka per capita. Detta mål fanns i miljöprogrammet 2002-2006 och syftar till att Stockholm inte ska gå mot en markanvändning där allt större yta krävs för transporter och att staden glesas ut.

Stadens möjligheter att upphandla mer miljövänliga arbetsmaskiner och entreprenader bör också understrykas i det nya programmet då en sådan aktiv upphandling kan minska utsläppen och bullret från arbetsfordon väsentligt.

Gifffria varor och byggnader

Delmålet för offentlig upphandling av ekologiska livsmedel är för lågt. Det bör sättas till 40 %. Regeringen har fastslagit att offentlig upphandling av ekologiska livsmedel bör nå 25 % redan 2010, i Stockholm kom flera stadsdelsnämnder upp över 15% redan 2006. Att välja konventionellt producerade livsmedel istället för ekologiska bidrar till en mängd miljöproblem, bl.a. övergödningen av Östersjön.

Det behövs ett ytterligare mål om att verka för att andelen miljöanpassade varor, inklusive ekologiska livsmedel, som säljs i Stockholm ökar. Staden kan göra mycket för att underlätta för miljöanpassad försäljning och på det viset både bidra till bättre miljö och stärka miljöföretagen lokalt.

Hållbar energianvändning

Delmålet 3.3 bör skärpas för att säkerställa att Stockholm når nollutsläpp senast 2030, vilket vi anser är både nödvändigt och möjligt. Det finns flera relativt enkla åtgärder som kan minska utsläppen redan under denna programperiod, t ex fossilfri fjärrvärme och individuell debitering för värme och varmvatten. Eftersom både energieffektivisering och utbyte till förnyelsebara källor kan användas för CO2-minskningar så är det mer rimligt att ha ett högre krav.

Delmål 3.2 bör skärpas till att all el som staden köper ska vara miljömärkt.

Hållbar användning av mark och vatten

Delmål 4.1 bör preciseras så att ”bevara” tydligt innebär beslut om bevarande över tid, t.ex. som naturreservat el dyl. Kompensation behövs för att inte värdet av Stockholms grönmark ska minska.

Miljöeffektiv avfallshantering

Det behövs ett nytt delmål om att staden ska verka för att 70 % av matavfallet behandlas biologiskt (rötas, komposteras) vilket också är nationellt mål. Att radikalt öka insamlingen och rötningen av matavfall är både god kretsloppspolitik och ger välbehövligt tillskott till stadens biogasproduktion.

Sund inomhusmiljö

Delmålet att antalet stockholmare som utsätts för starka magnetfält minskar, och som fanns i miljöprogrammet 2002-2006, bör läggas till förslaget till nytt program.

Förbered ett nytt målområde: Sund utomhusmiljö

Många människor bor eller arbetar i Stockholm i fastigheter som ligger i dammiga, bullriga och fula miljöer utan tillgång till tillräckligt med dagsljus, frisk luft eller grönska. Många skolgårdar i staden är direkt ovärdiga såsom trygga och kreativa lek-

miljöer för våra barn. Många anställda har ingen eller små möjlighet att kunna ta sig ut under raster för att få en nypa frisk luft. Möjligheten att på lediga dagar ta en utflykt i naturen minskar genom stadens expansion och allt större barriärer av vägar och järnvägar.

Vi vet genom aktuell forskning att tillgång till grönska påverkar oss på många sätt; den förmår filtrera bort farliga partiklar och damm från luften, syresätter luften vi andas, bidrar till ett jämnare och behagligare klimat och de gör den fysiska stadsmiljön vackrare. Grönska i stadsmiljön är inte längre en fråga om lyx, grönskan är essentiell för hur vi fungerar som människor och sociala varelser. Konsekvenserna av en dålig utemiljö kostar samhället mycket i både dålig hälsa och minskad trivsel. Under planperioden för detta miljöprogram bör förberedelser för ytterligare ett målområde, sund utomhusmiljö, göras. Exempel på delmål kan vara: andelen personer som från bostaden har gångavstånd till större park eller grönområde ökar; alla barn i skolor och förskolor har tillgång till raster eller regelbunden aktivitet på grönmark.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Ornina Younan m.fl. (S) och Jonas Ljungstedt (V) enligt följande.

att i huvudsak godkänna förvaltningens förslag till beslut
samt
att därutöver anföra följande

Precis som förvaltning uttrycker så är mycket bra i miljöprogrammet och den berör många viktiga områden när det gäller miljöarbete. Givetvis skall nämnden och förvaltningen verkställa programmet så att målen uppnås. Men vi anser att det också är ett ansvar för varje förvaltning att beskriva åtgärder utifrån sin egen verklighet, i synnerhet om man ser att det fattas områden som kan vara viktiga för framtiden.

Det finns mycket som har anknytning till miljöfrågor, och som skulle kunna tas med i programmet. En viktig del är att bygga upp en ekologiskt hållbar infrastruktur. Skall Stockholm utvecklas på ett hållbart sätt krävs en samhällsplanering med breda investeringar och utbyggnad av cykelbanor, spårbunden kollektivtrafik och en utbyggd tunnelbana.

Något som vi saknar i miljöprogrammet är hanteringen av mediciner. Det är klart att på boenden som är bemannade dygnet runt är det lätt att t ex samla in överblivna eller utgångna mediciner och lämna dem till apoteket för destruktion. Men hur fungerar detta i hemtjänsten och hur kan vi arbeta för att förhindra att mediciner hamnar i soppsäsar och i avlopp.

Ett ytterligare problem är rester av mediciner som utsöndras via urin och avföring och på det sättet hamnar i vattendrag eftersom det är fortfarande mycket svårt eller rent av omöjligt att rena avloppsvatten från de resterna. Hur kan vi då försäkra om oss

att de äldre inte har för många mediciner? Det är nog fortfarande fullt möjligt att många kan äta för många läkemedel.

I diskussion om närnatur talas det om vikten av att barn, som inte har möjlighet att röra sig långt från hemmet, har tillgång till natur och grönområden på nära håll. Vi anser detsamma måste gälla för äldre och funktionshindrade också.

Vi hade önskat att det hade funnits ett resonemang kring dessa frågor i miljöprogrammet eller i förvaltningens remissvar.

Reservation anfördes av Awad Hersi m.fl. (MP) enligt följande.

Vi yrkar att stadsdelsnämnden beslutar:

Att sänka CO₂utsläppen till 2,0 ton/capita fram till 2015

Att exploatering av obebyggda mark- och vattenområden ska kompenseras så att likvärdiga ekologiska tjänster bevaras i närområdet

Att andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 40 procent

Att miljöprogrammet ska kunna ge sanktionsmöjligheter närman gör avsteg ifrån sina åtagande.

Att därutöver anföra

Programmet har för låg ambitionsnivå. Majoriteten vågar eller vill inte föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje Stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. MP har krävt 2,0 ton CO₂ till 2015. Vad gäller ekologiska livsmedel kräver vi 40% ekologiska livsmedel. När det gäller luftföroreningar lägger man sig på den nivå som redan krävs av lagen. Inte särskilt ambitiös.

Målen är alldeles för vaga. Istället för att sätta siffror på hur långt man behöver nå väljer man oftast att bara säga att miljöpåverkan ska ”minska” eller att bra miljöegrande ska ”öka”. Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Om till exempel antalet gående ökar med en person, har man då nått mål 1.4 att ”Gång- och cykelresandet ska öka”? Och har man verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad?

Ett effektivt miljöprogram har kraftfull uppföljning med sanktionsmöjligheter.

Södermalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Anders Göransson m.fl. (S) enligt följande.

att bifalla förvaltningens förslag till beslut gällande att-satserna 1 - 2

att därutöver anföra följande

Underlaget var klart 2011-06-30. Trots det har vi bara haft knappa två veckor på oss att svara på remissen. Det är, av flera skäl, för kort tid.

Stockholm ska vara en stad i världsklass. Därför tycker vi att det vore intressant om staden lät programmet granskas av forskare i världsklass. Detta i en för medborgarna öppen process.

Miljöfrågan engagerar många människor. Det är därför synd att staden inte i högre utsträckning försöker göra medborgarna delaktiga. Kanske lite traditionellt folkrörelsearbete vore på sin plats?

Flera av målen är svåra att bedöma för en lekman t.ex. 3.4.1. Andel nybyggda hus som uppfyller kravet att energianvändningen är högst 55 kWh/m². Det gör att ett bra remissvar kräver en hel del förarbete.

Det övergripande målet är att ”Stockholms livsmiljö ska vara hållbar”. Är inte det att ha alltför låga ambitioner? Att ex. kunna gå nerför Peter Myndes backe och se utsikten över Saltsjön tillför en (miljö-)kvalitet i staden som är mer än bara hållbar. I programmet är man också inne på detta synsätt. Under 4.2 står t.ex. att grön- och vattenområden ska stärkas och utvecklas. För det är, för oss, inte alldeles självklart hur dessa mål medverkar till att uppfylla hållbarheten. För övrigt, borde inte det visuella vara en egen miljökategori?

Ambitionerna att engagera hushållen i nya bostadsområden för ett hållbart boende har kraftigt skruvats ner. Vi tycker att detta är mycket olyckligt. Ska vi lyckas i vårt miljöarbete krävs folkligt engagemang.

I avsnitt 1 Miljöeffektiva transporter saknas både strategi och mål för att minska köerna i Stockholm. Problemen är tilltagande och dess miljöpåverkan ska inte underskattas.

1.7 Trafikbullret utomhus ska minska. I bl.a. Paris arbetar man med att ta fram övergripande strategier för att minska bullret utomhus. Är inte (utomhus-)buller ett tillräckligt stort miljöproblem för att ha ett eget avsnitt?

I avsnittet 2. Giftfria varor och byggnader är ett av delmålen att andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 25 procent. Vi tycker att detta delmål bör kompletteras med ett mål att även omfatta den av skattemedel finansierade verksamheten. Så borde t.ex. förskolorna, oavsett huvudman, ha samma mål när det gäller ekologiska livsmedel. Både av miljöskäl men också för att inte snedvrider konkurrensen.

4. Hållbar användning av mark och vatten. Att intrång i mark- och vattenområden i möjligaste mån undviks är särskilt viktigt för oss i de mer trångboddade delarna av staden. Utifrån ett Södermalmsperspektiv oroar vi oss för en alltför generös tolkning av skrivningen i 4.3. Intrång i övriga grön- och vattenområden ska minimeras där det står att ”ianspråktaga grön- och vattenområden som saknar funktion för stadens gröna kvaliteter behöver inte ersättas.

Reservation anfördes av Gunnar Ågren (V) enligt följande.

att stadsdelsnämnden överlämnar och i huvudsak åberopar stadsdelsförvaltningens tjänsteutlåtande samt för egen del anför nedanstående
att beslutet förklaras omedelbart justerat

Miljöprogrammets målsättning att Stockholms livsmiljö skall vara hållbar är bra. Om man tar målsättningen på allvar kräver den ett helhetsperspektiv på miljöfrågorna.

Det ekologiska avtryck som Stockholm och dess invånare gör bestäms bara till en mindre del av de kommunala verksamheterna. Många av de förslag som ställs i programmet, exempelvis att stadens bilar skall använda miljövänligare bränslen eller att man skall satsa på cykelbanor är i och för sig behjärtansvärda men uppvägs tyvärr många gånger om av de negativa effekterna av den utveckling som sker på andra områden. Satsningar som Förbifart Stockholm kommer långsiktigt att innebära en ökad bilism, som är svår att kompensera med miljövänliga bränslen. Stockholms tillväxt bygger till stor del på en ökad konsumtion med en rad av nya köpcentra. Den tillväxt som sker på marknadens villkor innebär långsiktigt en kraftigt ökad energiförbrukning och koldioxidbelastning. Att utsläppen ändå minskar i Stockholmsregionen sammanhänger med att de produkter som konsumeras produceras i andra länder som delar atmosfär med oss. Den tillväxt som för närvarande sker i Stockholmsregionen är oförenlig med ekologisk och social hållbarhet.

Skall Stockholm utvecklas på ett hållbart sätt krävs därför i grunden en helt annan samhällsplanering med breda investeringar i spårbunden kollektivtrafik, där tunnelbanan har en central roll och mycket kraftiga begränsningar av bilismen. Detta är särskilt viktigt för Södermalm som inte tål något ytterligare inflöde av biltrafik.

Det är bra att miljöprogrammet har ett perspektiv som utgår från de nationella miljömålen.

Bra tillgång till grönområden har en mycket viktig roll för invånarnas hälsa och det bör inte ske någon exploatering av centrala grönytor.

Vattnet i Stockholm är en mycket viktig resurs som är hotad. Den globala uppvärmningen kommer sannolikt inom relativt kort tid innebära att Saltsjöns vattennivå höjs och påverkar Mälarens avrinning. Kraftigt ökade regnmängder innebär bland annat stora risker för översvämningar.

Bullret är en kraftigt försummad miljörisk i Stockholmsregionen. Höga bullernivåer ger en betydande överrisk för bland annat hjärtkärlsjukdomar. Bullermattor innebär också att parker och grönområden inte fullt ut kan användas för rekreation och återhämtning. Detta har inte tillräckligt beaktats i den hittillsvarande samhällsplaneringen. Trafikleder måste hållas klart åtskilda från bostäder och grönområden.

Särskilt uttalande gjordes av Erik Malm m.fl. (MP) enligt följande.

Programmet har för låg ambitionsnivå. Majoriteten vågar eller vill inte föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje Stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. MP har krävt 2,0 ton CO₂ till 2015.

Vad gäller ekologiska livsmedel kräver vi 40% ekologiska livsmedel. När det gäller luftföroreningar lägger man sig på den nivå som redan krävs av lagen. Inte särskilt ambitiöst.

Målen är alldeles för vaga. Istället för att sätta siffror på hur långt man behöver nå väljer man oftast att bara säga att miljöpåverkan ska "minska" eller att bra miljöåtgärder ska "öka". Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Om till exempel antalet gående ökar med endast ett fåtal personer, har man då nått mål 1.4 att "Gång- och cykelresandet ska öka"? Har man då verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad? Verkliga och högt ställda mål behövs för en rimlig bedömning.

Man föreslår för få åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram hade haft tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta utkast är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och för oambitiösa.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Viktor Morawski (MP) enligt följande.

1. Delvis godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. I övrigt anföras följande.

Miljöprogrammet har för låg ambitionsnivå. Majoriteten vågar eller vill inte föreslå mål och åtgärder som gör att Stockholm på allvar kan bli en hållbar storstad. Det är tydligt på klimatområdet där man har som mål att varje Stockholmare ska släppa ut 3,0 ton koldioxid per år till 2015 trots att det är långt över vad som är en hållbar nivå och trots att staden kan göra mycket för att sänka utsläppen. Miljöpartiet kräver 2,0 ton CO₂ till 2015.

Delmålet för offentlig upphandling av ekologiska livsmedel är för lågt. Det bör sättas till 40 %. Regeringen har fastslagit att offentlig upphandling av ekologiska livsmedel bör nå 25 % redan 2010. I Stockholm kom flera stadsdelsnämnder upp över 15 % redan 2006. Att välja konventionellt producerade livsmedel istället för ekologiska bidrar till en mängd miljöproblem, bl a övergödningen av Östersjön.

Det behövs ytterligare ett mål under område 1 om att vägtrafiksystemets ytanspråk inte ska öka per capita. Detta mål fanns i miljöprogrammet 2002-2006 och syftar till

att Stockholm inte ska gå mot en markanvändning där allt större yta krävs för transporter och staden glesas ut. Stadens möjligheter att upphandla mer miljövänliga arbetsmaskiner och entreprenader bör också understrykas i det nya programmet då en sådan aktiv upphandling kan minska utsläppen och bullret från arbetsfordon väsentligt.

Det behövs ett nytt delmål om att staden ska verka för att 70 % av matavfallet behandlas biologiskt (rötas, komposteras) vilket också är nationellt mål. Att radikalt öka insamlingen och rötningen av matavfall är både god kretsloppspolitik och ger välbehövligt tillskott till stadens biogasproduktion. Delmål 3.2 bör skärpas till att all el som staden köper ska vara miljömärkt.

Målen är generellt sätt alldeles för vaga. Istället för att sätta siffror på hur långt man behöver nå väljer man oftast att bara säga att miljöpåverkan ska "minska" eller att bra miljöåtgärder ska "öka". Det gör att det blir svårt att följa upp programmet och utvärdera om man har lyckats nå målen. Om till exempel antalet gående ökar med en person, har man då nått mål 1.4 att "Gång- och cykelresandet ska öka"? Och har man verkligen på allvar rört sig mot att bli en hållbar stad?

Majoriteten föreslår för få åtgärder för att målen ska kunna nås. Ett ambitiöst miljöprogram hade haft tydliga uppdrag till förvaltningar, nämnder och styrelser om vad de förväntas göra för att målen ska kunna nås. I detta program är åtgärderna och uppdragen för få, för otydliga och inte speciellt ambitiösa.

Reservation anfördes av Majvi Andersson m.fl. (S) enligt följande.

1. Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut
2. Att instämma i Socialdemokraternas förslag till beslut i Miljö- och hälsoskyddsnämnden, att-sats 2. Att förslaget till Miljöprogram 2012-15 remissbehandlas i en bredare extern krets och granskas av forskare och andra externa sakkunniga opponenter under en eller flera hearings
3. Att därutöver anföras

En stad i världsklass förutsätter miljökrav i världsklass. Detta förslag till miljöprogram visar inte någonstans att de föreslagna miljökraven ligger just i världsklass. Grunden för ett starkt miljöarbete är ett metodiskt arbete, med utgångspunkt i ett ambitiöst, heltäckande och styrande miljöprogram. Förslaget på miljöprogram som nu presenterats har en rad brister. Bland annat är ambitionerna och skrivningarna på exempelvis vattenområdet och bullerområdet för svaga. Kvantitativa mål saknas på flera områden och i några fall medför förslaget till och med en ambitionssänkning mot idag. Programmet skulle därutöver vinna på att breddas med ett tydligare barnperspektiv. Vi delar miljöförvaltningens kritik och synpunkter på förslaget.

Stockholmarna har rätt att veta om deras miljöprogram verkligen ligger i världsklass. Enda sättet att garantera detta är att förslaget granskas av andra städer som ligger långt framme samt av forskare och miljöorganisationer. Vi föreslår att staden sänder ut förslaget till miljöprogram till ett antal framstående städer och därefter ordnar

hearings med forskare och miljöorganisationer. Därefter kan ett heltäckande och ambitiöst miljöprogram för Stockholm utarbetas.

Till följd av den mycket begränsade tiden som givits för behandling av ärendet i nämnderna återkommer vi socialdemokrater med mer utvecklade synpunkter inför den samlade behandlingen i kommunstyrelsen. Förhoppningsvis har då kommunstyrelsebehandlingen av miljöprogrammet föregåtts av den av oss föreslagna externa expertgenomgången.”

Ett fullödigt miljöprogram måste vara övergripande och ta hänsyn till hela staden. Det är av allra största vikt att miljökraven är lika starka och hållbara i ytterstaden som i innerstaden. Älvsjö som är en viktig omstigningspunkt för resenärer med pendel och bussar kan inte belastas med en livligare trafik och ett övermått av parkeringsplatser bara för att befria innerstaden från biltrafik. För en bättre miljö i Älvsjö borde Älvsjövägen förläggas i tunnel.

I ett kommande miljöprogram måste också finnas med att göra Älvsjöskogen till ett naturreservat och att bevara Solbergaskogen från all form av exploatering. Båda skogarna är viktiga miljöfaktorer för luftrening, bullerdämpning och människors rekreationsbehov.

Reservation anfördes av Sebastian Wiklund (V) enligt följande.

1. Nämnden beslutar delvis enligt förvaltningens förslag till yttrande
2. Därutöver vill vi framföra följande

Miljöprogrammet måste gälla all verksamhet som staden finansierar oavsett utförare, om inte blir programmet allt mer tandlöst i takt med att de privata utförarna ökar.

Idag utförs till hemtjänst av ett stort antal aktörer, vilket totalt sett innebär ett ökat bilresande. Det finns exempel i Stockholm på att ett tiotal ofta bilburna hemtjänstutförare besöker samma fastighet samma dag, vilket givetvis innebär en ökad miljöbelastning.

Även matlagningen till äldreboenden, gruppboendestäder och förskolor berörs av delmålet. Det bästa är att laga maten på plats. När mat transporteras från annan plats måste även den miljöbelastningen vägas in i samband med upphandling. Det är bra att målet om ekologiska livsmedel höjs, men vi vill höja målet till 40 procent.

För att kunna stärka mark- och vatten områden med särskild betydelse för den biologiska mångfalden krävs skarpare skrivningar och att de områden som av länsstyrelsen satts upp som särskilt skyddsvärda snarast får status av naturreservat.

Östermalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Stefan Nilsson m.fl. (MP) enligt följande.

att delvis bifalla förvaltningens förslag samt

att därutöver anföra:

Programmet har för låg ambitionsnivå för att på allvar styra Stockholm mot att bli en hållbar storstad. Ett av många exempel är målet om att varje stockholmare ska släppa ut max 3,0 ton koldioxid per år till 2015, trots att det är långt över vad som kan kallas en hållbar nivå. Vi måste ner till 2,0 koldioxid till 2015 för att vara en hållbar stad.

Svenskarnas matkonsumtion står för nästan 1/3 av vår totala klimatpåverkan och då ter sig målet om att 25 procent av de livsmedel staden köper in ska vara ekologiska, som mycket lågt hållet. Minst 40 procent ekologiska livsmedel är Miljöpartiet de grönas ambition. I Köpenhamns kommun är målsättningen 90 procent ekologiskt till 2015 och man ligger i dagsläget på 65 procent. Då vårt val av mat har så stor inverkan på vår miljö, kan man också ställa sig undrande till att man i programmet inte nämner något om klimatsmart mat – (förutom ekologiskt) mindre kött, närodlat och årstidsbetingat.

Svår implementering i de upphandlade verksamheterna

Ett stort problem och utmaning för de kommunala nämnderna är att implementera miljöprogrammet i alla de verksamheter som upphandlats eller ska upphandlas, då många av åtgärderna inte kan ställas som ”ska-krav”, p.g.a EU:s regelverk. I dagsläget drivs de kommunala verksamheterna till stor del på entreprenad och det är stor risk att implementeringen av miljöprogrammet omöjliggörs i dessa verksamheter.

Avsaknad av kemikaliepolicy

Många av riktlinjerna i programmet är väldigt svagt tecknade. Exempelvis avsnitt 2 ”Giftfria varor och byggnader”, som handlar om att minska användningen av kemikalier. Delmål 2.1: ”staden ska köpa in varor som är miljömässigt hållbara och därigenom minska spridningen av farliga ämnen i

Stockholm”. I dagsläget är kemikalieanvändningen näst intill oreglerad. Det finns över 100 000 kemikalier i omlopp och det finns inga krav på märkning av kemikalier i varor.

Det här är ett gigantiskt problem. Hur ska nämnder och styrelser veta vilka datorer, däck, textilier, kontorsmöbler m.m som inte innehåller exempelvis; bromerade flamskyddsmedel, ftalater, eller andra skadliga kemikalier? Inte ens Kemikalieinspektionen har en sådan förteckning.

Staden behöver utarbeta en tydlig och detaljerad kemikaliepolicy som bör omfatta allt från hur vi renar dagvatten och snö från kemikalier till hur vi

säkrar att inte bibliotekens kvitton innehåller bisfenol A, samt se över möjligheten att bygga upp en databas med miljömässigt hållbara varor/leverantörer för att underlätta för nämnder och styrelser.

Nanoproblematiken glömd i miljöprogrammet

Nano-material omfattas överhuvudtaget inte av miljöprogrammet, vilket ter sig märkligt, då forskning visar att nano-partiklar tar sig igenom hjärn- och blodbarriären, vil-

ket kan utgöra ett minst lika stort problem som de kemikalier som omnämns i programmet. I dagsläget finns heller inget märkningstvång på nanoprodukter, varken livsmedel, livsmedelsförpackningar, kosmetikaprodukter, tyger, vitvaror eller andra varugrupper.

Särskilt uttalande gjordes av Johan Sjölin m.fl. (M), Mark Klamberg (FP) och Berit Snapp (C) enligt följande.

Med Norra Djurgårdsstadens ambitiösa miljöprogram visar Stockholm att vi vill fortsätta att vara Europas miljöhuvudstad även in i framtiden. I Norra Djurgårdsstaden sätter Stockholms stad, näringsliv och akademi gemensamt upp tuffa miljömål. Genom att satsa på miljöteknik i världsklass kommer de medverkande

Stockholmsföretagen få en hel stadsdel att visa upp för utländska investerare och kunder, vilket ger Stockholm konkurrensfördelar och säkrar framtida gröna jobb.

Norra Djurgårdsstaden har satt upp ett ambitiöst mål om att minska koldioxidutsläppen genom programmet ”Hållbar stadsutveckling”.

Vi vill betona att samtidigt som Norra Djurgårdsstaden miljöarbete blir tufft, måste dess invånare genom fria val kunna leva efter principen ”lätt att göra rätt” i sin vardag. Vi inom alliansen vill underlätta för cykling, kollektivtrafik som använder förnyelsebar energi samt användningen av hybridbilar. Det finns redan laddstolpar för elbilar i området och vi kommer att fortsätta bygga ut antalet laddstolpar. Vi tittar också på hur vi kan minska energiförbrukningen i fastigheterna.

Vi hoppas därför att goda erfarenheter från den nya stadsdelen kommer att komma stadsdelens övriga invånare till nytta både när det gäller grundläggande lösningar och för mer ”avancerade” lösningar.

Vi ser med spänning fram emot att få se tillämpningen av det uttänkta sättet att som individ kunna leva miljövänligt i en stadsmiljö och förutsätter att de lösningar och funktioner som tas fram är av den individuella typen snarare än den kollektiva.

Särskilt uttalande gjordes av Birgit Marklund Beijer m.fl. (S) enligt följande.

Grunden för en socialdemokratisk hållbar miljöpolitik för Östermalm är att

- * Värna det ekologiska systemet – djur, natur och ekosystemtjänsterna
- * Värna människors rätt till liv, hälsa och naturupplevelser

Därtill ska miljösociala konsekvenser vara hållbara såsom

- * Solidaritet – också mellan generationer
- * Demokrati – marknadskrafterna får inte styra

Därför vill vi socialdemokrater:

- * Hålla en hög miljöambition inom staden som tydligt visar att de föreslagna miljökraven ligger i världsklass.

- * Skapa möjligheter för en miljövänlig livsstil
- * Miljövänlig upprustning - När befintliga bostadsområden rustas upp ska de rustas med en miljöprofil. Även driften och avfallshanteringen måste miljöanpassas.
- * Jobba för storskaliga lösningar som minskar klimatpåverkan
- * Minska konsumtionen

Miljöeffektiva transporter

- * Transporter på väg bör ersättas med kollektiva transporter
- * Gynna mindre miljöfarliga fordon
- * Cykeltrafiken bör byggas ut och byggas ihop med cykelnätet i hela länet
- * Gatorna ska rymma cykelbanor
- * Bygga ut infartsparkeringarna och koppla ihop cykelstationer till dessa
- * Bygga ut cykelnätet med olika bredd för olika cykeltyper
- * Trängselavgifter bör bli en regional fråga.

Giffria varor och byggnader

- * I stället för 25 % ekologisk mat – ska kravet till skolor, förskolor med flera som finansieras med offentliga medel vara 25% ekologiska varor
- * Flerfamiljshus ska prioriteras - passivhus ska byggas för framtiden
- * Flerfamiljshus ska värmas upp med solvärme
- * Öka procenten ekologiska livsmedel i stadens offentliga upphandlingar
- * Införa skattereduktion för de som satsar på att bygga miljövänligt
- * Införa tävlingar mellan olika bostadsbolag när det gäller att producera miljövänligt
- * Gas som produceras av matavfall ska användas till uppvärmning
- * Mer information om hur man lämnar ifrån sig matavfall

Hållbar energianvändning

Vid nyproduktion:

- * Se till att det byggs miljöstationer i anslutning till nya områden
- * Kollektivtrafiken byggs ut till nya områden
- * Förskola, skola med flera ligger i anslutning till nya områden så att färdvägarna inte blir långa
- * Fönster bör vara täta
- * Införa ett elsystem som premierar de som sparar på energin
- * Få ner energiförbrukningen mer än 10 procent
- * Bygga solceller i söderläge
- * Prioritera utbyggnaden av fjärrvärme
- * Vid markanvisning använda fjärrvärmeanslutning.

Miljöeffektiv avfallshantering

- * att Stockholm ska bli ett "Fair Trade City"
- * att återinföra miljökravet i den offentliga upphandlingen.

Systematiskt arbetsmiljöarbete

Socialdemokraterna sätter alltid sätter människor i centrum och för att förebygga miljöproblem på våra arbetsplatser i staden vill vi att all verksamhet ska ha en metod för systematiskt miljöarbete till exempel SAM i vården; Medi-SAM o.s.v.

Senior alert är ett unikt kvalitetsregister. Det vänder sig till alla som bedriver vård och omsorg och yrkesgrupper som vill arbeta förebyggande på ett systematiskt sätt. Senior alert stärker det tvärprofessionella arbetssättet och bidrar till utveckling av den vårdpreventiva processen för de äldre.

Klimatrådgivning till medborgarna

Socialdemokraterna vill att miljöfrågor blir en medborgarfråga och att det satsas på klimatrådgivning till medborgarna om hur hushållen i Stockholm kan bli så ekologiskt hållbara som möjligt.

Vattenkvalitén

Det är viktigt att Stockholm fortsätter att satsa på att förbättra kvaliteten i stadens sjöar och vattendrag samt att övervakning av miljötillståndet i luft, mark och vatten sker samt att biologisk mångfald upprätthålls.